

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

PRINCIPALELE ORIENTĂRI ALE CONGRESULUI AL XII-LEA AL
PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN PRIVIND TRECEREA ROMÂNIEI LA
STADIUL UNEI ȚĂRI CU NIVEL MEDIU DE DEZVOLTARE

ILIE PUJA

ACTIVITATEA DESFĂȘURATĂ DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN ÎN
ETAPA ACTUALĂ PENTRU PROMOVAREA PRINCIPILOR ETICII ȘI
ECHITĂȚII SOCIALISTE

GHEORGHE TUDOR

„DESCĂLECAT” ȘI „INTEMEIERE” ÎN ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI

NICOLAE STOICESCU

CORRESPONDENȚA DIN EXIL A FIILOR LUI DINICU GOLESCU
INSEMĂRI

DAN BERINDEI

ÎN ÎNTIMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL
DE ȘTIINȚE ISTORICE,
SENSIBILITĂȚI ȘI MENTALITĂȚI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ
A SECOLULUI AL XVII-LEA

FLOREN CONSTANTINIU

DOCUMENTAR

REVISTA REVISTELOR

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

INSEMĂRI

RECENZII

1

TOMUL 33

1980

IANUARIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIHAILĂ; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membru*)

Prețul unui abonament este de 120 lei. În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă și întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136-137. Telex 11226 - București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71261 București, Tel. 077/111
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 33, Nr. 1
ianuarie 1980

S U M A R

- ILIE PUIA, Principalele orientări ale Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român privind trecerea României la stadiul unei țări cu nivel mediu de dezvoltare
GHEORGHE TUDOR, Activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român în etapa actuală pentru promovarea principiilor eticii și echității socialiste 5
25

★

- NICOLAE STOICESCU, „Descălecat” și „intemeiere” în istoria Țării Românești 43
LIA LEHR, Aspecte urbanistice și forme de proprietate în orașele Moldovei și Țării Românești (secolele XVI — XVII) 63

★

- DAN BERINDEI, Corespondența din exil a fiilor lui Dinicu Golescu. Însemnări 81

★

- DUMITRU ȘANDRU, Dobinzile împrumuturilor agricole între cele două războaie mondiale în România 97

★

- CONSTANTIN BUȘE, Revoluția mexicană (1910—1917), începutul luptei pentru cea de-a doua independență a Americii Latine 117

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

- FLORIN CONSTANTINIU, Sensibilități și mentalități în societatea românească a secolului al XVII-lea 147

DOCUMENTAR

- PAUL PĂLTĂNEA, Un text autograf al toastului rostit de Costache Negri la Paris la 27 decembrie 1847/8 ianuarie 1848 159
PAUL MIHAIL, Vasile Agappi, un luptător pentru Unire 163
NICOLAE POPESCU-OPTAȘI, Istoria Transilvaniei în preocupările științifice ale lui R. W. Seton-Watson 169

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică dedicată Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român organizată de Academia „Ștefan Gheorghiu” (C. Mocanu); Sesiunea științifică privind contribuția esențială a tovarășului Nicolae Ceaușescu la reorganizarea U.T.C.,

la unirea mișcării tineretului în lupta împotriva fascismului, la asigurarea unei dezvoltări noi, socialiste a patriei (*Constantin M.*) ; Al III-lea congres internațional de turcologie (*Constantin Șerban*) ; Cronica 177

RECENZII

- DUMITRU VITCU, *Diplomații Unirii*, Edit. Academiei, București, 1979, 250 p. (*Stelian Popescu*) 187
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere, IV, Oratorie II, 1864—1878*, Partea I, 1864—1868, Edit. Academiei, București, 1977, 666 p. ; Partea a II-a, 1874—1878, Edit. Academiei, București, 1978, 662 p. Text stabilit, introducere, note și comentarii de Georgeta Penelea (*Alexandru Bolintineanu*) 190
- CHARLES and BARBARA JELAVICH, *The Establishment of the Balkan National States, 1804—1920*, University of Washington Press, Seattle and London, 1977, 358 p. + 13 hărți (*A History of East Central Europe*, volume VIII) (*Paul Cernovodanu*) 195
- JOHN P. SPIELMAN, *Leopold I*, Thames & Hudson, London, 1977, 240 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 201

REVISTA REVISTELOR

- * * * „Drobeta”. Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin, 1978, 205 p. (*Constantin C. Petolescu*) 207

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI — ION BABICI, *Solidaritatea românească cu lupta antifascistă din Balcani*, Edit. politică, București, 1979, 62 p. (*Gelcu Maksutovici*) ; Dr. FLORIAN TUCĂ, Dr. CONSTANTIN ȪCRRAIN, *Locuri și monumente pașoptiste*, Edit. sport-turism, București, 1978, 229 (231) p. (*Dumitru Preda*) ; * * * *Approbatæ Constitutiones*. Studiu și traducere de dr. Alex. Herlea, dr. Valeriu Șotropa și dr. Ioan Floca, seria „Vechile legislații transilvane”, Sibiu, 1978, 190 p. (*Tudor Voinea*) ; ALEXANDRU SUCEVEANU, *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I-III e. n.*, Edit. Academiei „Biblioteca de arheologie”, XXVIII, București, 1977, 177 p., (*George Trohani*) ; ISTORIA UNIVERSALĂ : RAJMO PULLAT, *Gorodskoe nașelenie Èstonii s konca XVIII veka do 1940 goda. Istoriko-demograficeskoe issledovanie* (Populația urbană a Estoniei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea pînă în 1940. Cercetare istorico-demografică), „Eesti raamat”, Tallin, 1976, 223 p. + 23 foto (*Louis Roman*) ; KENNETH CLARK, *Civilisation. A personal view*, British Broadcasting Corporation and John Murray, London, 1978, 222 p. (*Cristian Benedict*) ; * * * *Scrittori greci și latini*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 445 p. Coordonatori N. I. Barbu, Adalina Platkowski, revizie științifică acad. Al. Graur, coordonare lexicografică N. Gheran (*Gh. Ceaușescu*). 213

REVISTA DE ISTORIE

TOME 33, No 1
Janvier 1980

- ILIE PUIA, Les principales orientations du XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain concernant le passage de la Roumanie au stade de pays possédant un niveau de développement moyen 5
- GHEORGHE TUDOR, L'activité déployée par le Parti Communiste Roumain à l'étape actuelle pour la promotion des principes de l'éthique et l'équité socialistes 25

★

- NICOLAE STOICESCU, « Descălecat » et « fondation » dans l'histoire de Valachie 43
- LIA LEHR, Aspects de l'aménagement urbain et formes de propriété dans les villes de Moldavie et de Valachie (XVIe — XVIIe siècles) 63

★

- DAN BERINDEI, La correspondance d'exil des fils de Dinicu Golescu. Notes 81

★

- DUMITRU ŞANDRU, Les intérêts des prêtres agricoles pendant la période de l'entre-deux-guerres en Roumanie 97

★

- CONSTANTIN BUŞE, La révolution mexicaine (1910—1917), le début de la lutte pour la seconde indépendance de l'Amérique Latine 117

EN L'HONNEUR DU XVe CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

- FLORIN CONSTANTINIU, Sensibilités et mentalités dans la société roumaine du XVIIe siècle 147

DOCUMENTAIRE

- PAUL PĂLTĂNEA, Un texte autographe du toast prononcé par Costache Negri à Paris le 27 décembre 1847 / 8 janvier 1848 159
- PAUL MIHAIL, Vasile Agappi, un combattant de l'Union 163
- NICOLAE POPESCU-OPTAŞI, L'histoire de la Transylvanie dans les préoccupations scientifiques de H. Seton-Watson 169

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique consacrée au XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain organisé par l'Académie «Stefan Gheorghiu» (C.Mocanu); La session scientifique concernant l'Apport essentiel du président Nicolae Ceauşescu à la réorganisation de

l'U.J.C., à l'unification du mouvement de la jeunesse dans la lutte contre le fascisme, au développement nouveau, socialiste de la Roumanie (*Constantin M.*); Le IIIe Congrès international de turcologie (*Constantin Șerban*); Chronique . . . 177

COMPTES RENDUS

- DUMITRU VITCU, *Diplomașii Unirii* (Les diplomates de l'Union), Editions de l'Académie, 1979, 250 p. (*Stelian Popescu*) 187
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere. IV, Oratorie II (1864—1878)* (Œuvres, IV, Discours II (1864—1878) Ière partie, 1864—1868; II partie, 1874—1878, Editions de l'Académie, Bucarest, 1977 (666 p. + 662 p.) Text établi, introduction, notes et commentaires de Georgeta Penelea (*Alexandru Bolintineanu*) 190
- CHARLES and BARBARA JELAVICH, *The Establishment of the Balkan National States, 1804—1920*, University of Washington Press, Seattle and London, 1977, 359 p. + 13 cartes (*A History of East Central Europe*, vol. VIII) (*Paul Cernovodanu*) 195
- JOHN P. SPIELMAN, *Leopold I.* Thomes & Hudson, London, 1977, 240 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 201

REVUE DES REVUES

- * * * «Drobeta», le Musée de la Région des Portes de Fer, Drobeta-Turnu Severin, 1978, 205 p. (*Constantin C. Petolescu*) 207

NOTES

- L'HISTOIRE DE ROUMANIE**, — ION BABICI, *Solidaritatea românească cu lupta antifascistă din Balcani* (La solidarité roumaine avec la lutte antifasciste des Balkans), Editions politiques, Bucarest, 1979, 62 p. (*Gelcu Maksutovici*); Dr. FLORIAN TUCĂ, dr. CONSTANTIN UCRAIN, *Locuri și monumente pașoptiste* (Lieux et monuments se rattachant à la révolution de 1848), Editions sport-turism, Bucarest, 1978, 229 231 p. (*Dumitru Preda*); * * * *Approbatæ Constitutiones*, Etude et traduction par dr Alex. Herlea, dr Valeriu Șotropa et dr Ioan Floca, Série «Vechile legislații transilvane» (Les vieilles législations transylvaines), Sibiu, 1978, 190 p. (*Tudor Voinea*); ALEXANDRU SUCEVEANU, *Viața economică în Dobrogea romană, Secolele I — III e. n.* (La vie économique en Dobroudja romaine, Ier—IIIe siècles de n.è.), Editions de l'Académie «Biblioteca de arheologie», XXVIII, Bucarest, 1977, 177 p. (*George Trohani*); HISTOIRE UNIVERSELLE: RAJMO PULLAT, *Gorodskoe nașelenie Ėstonii s konca XVIII veka do 1940 goda. Istoriko-demografičeskoe issledovanie* (La population urbaine de l'Estonie depuis la fin du XVIIIe siècle jusqu'en 1940. Investigation historico-démographique), «Eesti reamat», Tallin, 1976, 223 p. + 23 photos (*Louis Roman*); KENNETH CLARK, *Civilisation. A personal view*, British Broadcasting Corporation and John Murray, London, 1978, 222 p. (*Cristian Benedict*); * * * *Scrittori greci și latini* (Ecrivains grecs et latins), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1978, 445 p. Coordonateurs N. I. Barbu, Adelina Piatkowski, révision scientifique acad. Al. Graur, coordination lexicographique N. Gheran (*Gh. Ceaușescu*) 213

PRINCIPALELE ORIENTĂRI ALE CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN PRIVIND TRECEREA ROMÂNIEI LA STADIUL UNEI ȚĂRI CU NIVEL MEDIU DE DEZVOLTARE

DE
ILIE PUIA

Marele forum al națiunii noastre socialiste, Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, a stabilit un grandios program social-economic, program ce conturează perspectiva plasării României în viitor la cotele proprii statelor cu o dezvoltare economică medie, depășindu-se astfel stadiul unei țări în curs de dezvoltare. Congresul al XII-lea al partidului a reluat și fundamentat științific teza cuprinsă în Programul Partidului Comunist Român adoptat în 1974 la Congresul al XI-lea al partidului, referitoare la egalizarea nivelului de dezvoltare a țării noastre cu cel al țărilor socialiste avansate din punct de vedere economic și apropierea României de țările industriale dezvoltate ale lumii. „Pînă în anul 1990 — se arată în Programul partidului — acest proces de apropiere și egalizare va fi în linii generale realizat. Se va ajunge la un grad de dezvoltare a forțelor de producție, a bazei tehnico-materiale a societății care să permită un înalt nivel de civilizație socialistă, satisfacerea necesităților, stabilite în mod rațional, ale tuturor cetățenilor, crearea premiselor materiale și culturale pentru trecerea la edificarea comunismului”¹. Tocmai de aceea, Congresul al XII-lea a validat voința întregului nostru popor de a acționa pentru împlinirea Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, stabilind obiectivul fundamental al viitorului plan cincinal (1981—1985): „continuarea, pe o treaptă superioară, a îndeplinirii Programului partidului, creșterea în ritm susținut a economiei naționale, afirmarea cu putere a revoluției tehnico-științifice în toate domeniile, trecerea la o nouă calitate a întregii activități economico-sociale”². Numai pe această bază — în etapa următoare — se va asigura consolidarea și mai puternică a modului de producție socialist, creșterea forței materiale a țării, ridicarea nivelului de civilizație a întregului popor, întărirea independenței și suveranității patriei noastre. Directivele Congresului al XII-lea stabilesc căile și mijloacele pentru atingerea țelului fundamental al următorilor cinci ani de intrare a României în stadiul de țară modernă cu dezvoltare medie, de transformare a întregului deceniu 1981—1990 într-o perioadă de adinci prefaceri structurale în vederea edificării cu succes a socialismului multilateral dezvoltat ca premisă esențială pentru trecerea treptată apoi la

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 70.

² Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, 19 noiembrie 1979, Edit. politică, București, 1979, p. 24.

construirea comunismului, etapă în care vor fi create toate condițiile pentru înlăturarea decalajelor economice ce ne despart de țările avansate.

Definind conținutul noii etape ce se deschide în istoria contemporană a României, imbinând în spirit revoluționar sarcinile imediate cu cele de perspectivă, partidul se preocupă de programarea științifică a dezvoltării viitoare. Toate acestea ne demonstrează că politica economică a partidului întrunește trăsăturile unei politici științifice atât pentru faptul că se bazează pe teoria economică a socialismului științific, cât și pentru că rezolvă cu succes problemele fundamentale pe care i le pun în față prezentul și viitorul țării, politica economică îndeplinind o funcție prospectivă majoră. Ea asigură legătura dintre trecutul, prezentul și viitorul economiei românești³. În virtutea acestei trăsături a politicii economice a partidului, Congresul al XII-lea a stabilit ca pe baza Directivelor, a unor studii de prognoză pe ramuri și domenii de activitate, să se elaboreze, până la viitorul congres al partidului, programul până în anul 2000 sau 2010. Acest nou program va trebui să traseze căile și direcțiile consolidării în continuare a societății socialiste multilateral dezvoltate, ale trecerii treptate la îndeplinirea principiilor comuniste de muncă și viață în țara noastră⁴. Noua etapă prefigurată de Congresul al XII-lea va încheia perioada istorică de circa o jumătate de secol — deschisă de revoluția de eliberare socială și națională — în care poporul român a creat o nouă orînduire socială și o nouă economie care au schimbat structural modul de existență materială și spirituală a societății românești. Profunde transformări revoluționare înscriu trecerea României de la orînduirea capitalistă la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, de la subdezvoltarea economică* la situația de țară industrial-agrară, de la

³ Vezi, Gh. Crețoiu, I. Zahiu, *Principiile politicii economice a Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1974.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 55.

* Amploarea transformărilor cantitative și calitative ce au avut loc în complexul economic național românesc se evidențiază cu mai multă putere dacă amintim, fie și sumar, ceea ce reprezenta economia României în preajma celui de al doilea război mondial, pragul cel mai înalt atins în condițiile capitalismului. Ponderea producției mijloacelor de producție în totalul producției industriale era mult sub cea a producției bunurilor de consum iar, gradul de dezvoltare a acestor ramuri nu satisfacea nici pe departe, nici cantitativ, nici calitativ mai ales, nevoile economiei naționale. Se produceau anual doar 284 000 tone de oțel, 1,1 miliarde Kwh de energie electrică, producția chimică reprezenta abia 2,7% din totalul producției industriale, industria construcțiilor de mașini acoperea numai a zecea parte din necesarul de utilaje, mașini, aparatură electrotehnică ș.a.m.d. România continua să fie o țară agrară cu o industrie slab dezvoltată. Ponderea industriei în formarea venitului național era de 30,8% în timp ce agricultura împreună cu silvicultura participa cu 38,5% în condițiile în care întreg venitul național era de circa 90 de dolari pe locuitor. Din totalul populației active numai 11,2% lucra în industrie. Foarte slabă era capacitatea industriei de a absorbi sporul populației — între 1921 și 1938 industria prelucrătoare a absorbit anual, în medie, abia circa 6 400 de lucrători. Citeva comparații cu alte țări sînt sugestive pentru nivelul economiei românești. Astfel în 1938, producția de energie electrică era în S.U.A. de 125,6 ori, în Germania de 33,8 ori, Anglia de 22,8 ori, Franța de 18,2 ori, Italia de 13,8 ori; producția de fontă și feroalaje era în S.U.A. de 146,6 ori, Germania de 133,8 ori, Anglia de 56,1 ori, Franța 45,5 ori, Italia de 7 ori mai mare decît în România. Producția de oțel era în S.U.A. de 102 ori, Germania de 76,4 ori, Anglia de 37,2 ori, Franța de 21,9 ori, Italia de 8,2 ori mai mare decît în România etc. etc. Nivelul extrem de scăzut de dezvoltare industrială și structura economică de țară agrară se reflectau și în poziția dezavantajoasă a României în diviziunea mondială a muncii. Produsele

o economie dominată de monopolurile străine la un stat socialist independent și suveran, de la un loc periferic în cadrul economiei mondiale la prestigiul de astăzi recunoscut în întreaga lume. Această lungă perioadă a cuprins o serie de etape cu obiective și sarcini constituind praguri de dezvoltare economică din ce în ce mai ridicate și mai complexe. Astfel, după anii grei ai refacerii economiei distruse de război, între 1948—1965 s-a înfăptuit baza tehnico-materială a economiei socialiste, s-au generalizat relațiile noi de producție în toate sectoarele. După Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român — eveniment de mare însemnătate pentru viitorul țării — potrivit directivelor sale de istorică importanță, între anii 1966—1970 s-au asigurat un puternic progres al forțelor de producție, o dezvoltare accentuată a ramurilor hotărâtoare ale industriei, perfecționarea relațiilor socialiste și consolidarea bazei tehnico-materiale a socialismului.

Înfăptuindu-se revoluția socialistă și asigurând edificarea cu succes a noii orînduiri sociale, poporul român a realizat nu numai o măreață operă istorică națională, ci a adus totodată o contribuție însemnată la lupta forțelor revoluționare din întreaga lume, la cauza întăririi socialismului și la creșterea prestigiului și influenței sale asupra dezvoltării sociale contemporane.

Cincinalul 1971—1975, fundamentat științific de Congresul al X-lea al partidului a inaugurat o etapă nouă marcată de trecerea la făurirea în România a societății socialiste multilateral dezvoltate și depășirea stadiului de țară în curs de dezvoltare⁵. Este etapa ce va fi continuată de-a lungul a citorva cincinale, a unei rapide expansiuni a forțelor de producție, a unor schimbări profunde în structura economiei naționale și a ramurilor ei, a formării unei economii moderne, dinamice, eficiente, competitive pe plan internațional, etapa unei substanțiale creșteri a nivelului de trai material și spiritual al întregului popor. Congresul al XI-lea al Partidului a deschis un larg orizont dezvoltării economico-sociale a țării, arătînd căile concrete de lichidare a decalajului față de țările avansate, de creare a unui înalt nivel de civilizație materială și spirituală, civilizație comparabilă, în etapa istorică viitoare, cu cea realizată de cele mai dezvoltate țări. În anii cincinalului 1976—1980 au fost obținute realizări de seamă în înfăptuirea planului de dezvoltare social-economică, inclusiv a programului suplimentar elaborat de Conferința Națională din decembrie 1977. Expansiunea puternică a forțelor de producție pe

petroliere, forestiere și agroalimentare reprezentau circa 90 % din exportul valoric al României, în timp ce 75 % din import era format din produse finite. (Vezi, în principal : *Anuarul statistic al României pe 1957*, p. 112 ; pe 1964, p. 117 ; *Compass-Rumanien 1940* ; V. Axenciuc, *La place occupée par la Roumanie à la veille de la seconde guerre mondiale*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 4, 1964 ; R. Moldovan, *Economia României între anii 1934—1938*, în *Progresul economic în România 1877—1977*, Edit. politică, București, 1978, p. 260.)

⁵ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 58—61.

temelia industrializării, creșterea susținută a avuției naționale au determinat adinci transformări în întreaga societate. Indicatorii de bază ai dezvoltării economiei naționale au evoluat în felul următor ⁶ :

	Ritmul mediu anual pe perioada 1976 — 1980	
	Directivele Congresului al XI-lea	Preliminări pe 5 ani
1. Producția globală industrială	9 — 10	11,0
2. Producția globală agricolă	4,6—6,0	5,4—6,0
3. Investițiile totale în economia națională — miliarde lei	920—960	circa 970
4. Volumul comerțului exterior	11,5—12,5	15,0
5. Productivitatea muncii în industria socialistă	6,7—7,2	8,8
6. Produsul social	8—9	9,5
7. Venitul național	9 — 10	10,4
8. Retribuția reală, creșterea pe cincinal	18 — 20	30,0—32,0
9. Veniturile reale ale țărănimii provenite din producția agricolă, creșterea pe cincinal	20 — 25	circa 30,0

Aceste realizări formează o importantă bază pentru trecerea la îndeplinirea noului cincinal 1981—1985 dezbătut și aprobat de Congresul al XII-lea al partidului, plan care — așa cum s-a subliniat — este orientat spre dezvoltarea și modernizarea în ritm susținut a bazei tehnico-materiale, perfecționarea organizării societății, creșterea venitului național calculat pe locuitor, ridicarea nivelului științei, învățămîntului și culturii, a gradului general de civilizație a poporului. Cu acest plan se va parcurge o etapă de cea mai mare însemnătate în îndeplinirea Programului partidului, România depășind stadiul de țară socialistă în curs de dezvoltare, devenind o țară cu nivel mediu de dezvoltare. România va prezenta, astfel, tabloul unei țări în plin progres, care va înregistra consecvent ritmuri ridicate de creștere economică, menite să asigure, alături de alți factori, înlăturarea decalajelor față de nivelul economic al țărilor avansate.

Realizarea unor *ritmuri înalte de creștere economică constituie o problemă cardinală a politicii economice a statului și partidului nostru*. Ea nu este un scop în sine ci reflectă o cerință vitală a dezvoltării economico-sociale a țării, știut fiind că în lumea contemporană intensitatea și trăinicia creșterii economice — exprimate prin ritmuri de dezvoltare — determină într-o măsură hotărâtoare locul unei țări în diviziunea internațională a muncii, în economia mondială. Omenirea trăiește într-o epocă în care decalajele economice dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare au atins dimensiuni îngrijorătoare în ciuda „deceniilor dezvoltării”, ele

⁶ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 8—9.

amenințind să se amplifice. În aceste condiții marea problemă a țărilor subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, care au pășit mai tirziu pe calea industrializării, este accelerarea creșterii economice, pe baza unor ritmuri superioare celor realizate de țările dezvoltate. Revoluția tehnico-științifică ce se desfășoară în lume și ale cărei efecte se răsfring asupra diferitelor țări într-o măsură aproape direct proporțională cu nivelul dezvoltării, adâncind astfel decalajele economice, precum și o serie de procese economice deosebite ce au loc pe plan mondial — criza economică și financiară, creșterea prețurilor materiilor prime, criza acută a energiei, procese inflaționiste etc. — accentuează rolul și însemnătatea ritmurilor de dezvoltare pentru țările care vor să înlăture decalajele ce le despart de țările dezvoltate. „Ca rezultat al adâncirii crizei economice și sociale — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în Raportul la Congresul al XII-lea al partidului — are loc o diminuare a ratei investițiilor productive, a alocărilor de fonduri pentru dezvoltarea agriculturii, paralel cu creșterea în ritm înalt a cheltuielilor militare. În multe state creșterea venitului național este mai mică decât procentul sporirii anuale a cheltuielilor pentru înarmare . . . Este concludent că în discuțiile și pronosticurile despre situația deceniului al nouălea, chiar și cei mai optimiști economiști privesc cu pesimism perspectiva depășirii actualei crize economice . . . Deja în momentul de față se poate spune că în multe state, ținând cont și de rata inflației nu se realizează nici o creștere a nivelului economic, dimpotrivă asistăm chiar la o reducere a acestuia. Astfel, se adâncesc tot mai mult decalajele dintre state, se agravează sărăcia și mizeria a sute și sute de milioane de oameni din diferite zone și țări ale lumii”⁷.

Așadar, ritmul susținut al dezvoltării economiei românești rămâne una dintre opțiunile cu caracter de continuitate, atât pentru cincinalul 1981—1985 cât și pentru întregul deceniu pînă în 1990. Ca urmare, venitul național urmează să crească, potrivit prevederilor cu 6,7—7,4% între anii 1981—1985 și cu 7,2—7,7% în întreg deceniul al nouălea, iar producția globală industrială cu 8—9% în cincinalul viitor și cu 8—8,5% pînă în 1990⁸. Asemenea ritmuri înalte de creștere economică sînt cunoscute de puține alte țări, atât din rîndul celor dezvoltate cât și al celor în curs de dezvoltare. Astfel, prevederile pentru țările capitaliste europene făcute de unele organisme economice internaționale, între care C.E.E. — O.N.U., arată că ritmul mediu anual de sporire a produsului intern brut, pe ansamblul acestor țări, va fi în etapa pînă în 1990 de 3,5—4%⁹. Deși ritmurile prevăzute pentru țara noastră sînt relativ mai scăzute decât cele obținute pînă în prezent, ele se mențin totuși la un nivel înalt, de circa două ori mai mari decât în țările capitaliste europene dezvoltate.

Asigurarea creșterii venitului național pe locuitor în ritm înalt în întregul deceniu al nouălea — și care va atinge potrivit prevederilor 2 400—2 500 dolari în 1985 și 3 000—3 500 dolari în 1990 — constituie axul central al politicii partidului de creștere economică în etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Ritmul înalt al creșterii economice reprezintă pentru țara noastră o problemă vitală atât a prezentu-

⁷ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 91.

⁸ *Ibidem*, p. 25, 53.

⁹ „Era socialistă” anul LIX, nr. 22, 20 noiembrie 1979, p. 6.

lui, dar mai ales a viitorului său. „Sintem chemați — arată secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — ca în următorii 10—15 ani să lichidăm cu desăvârșire rămânerea în urmă pe care am moștenit-o, să ridicăm poporul nostru la un înalt nivel de dezvoltare economică, științifică, culturală, să-i asigurăm un nivel de trai superior. Problema se pune în felul următor: sau vom realiza acest obiectiv și ne vom înscrie pe orbita civilizației moderne, sau vom continua să rămânem în urma țărilor dezvoltate, condamnând națiunea noastră să se mențină în această situație în decursul mai multor generații”¹⁰.

Triplarea venitului național pe locuitor în ultimul sfert de veac al secolului nostru, reprezintă nu numai cea mai grea, dar și cea mai importantă sarcină din istoria poporului român, sarcină ce va fi rezolvată — cum rezultă din prevederile Congresului al XII-lea — de generația noastră. Subliniind posibilitatea realizării acestei sarcini Partidul Comunist Român se bazează pe capacitatea sa de a mobiliza forța creatoare a întregii noastre națiuni, de a asigura cu maximum de eficiență valorificarea resurselor materiale și umane de care dispune țara noastră.

Cum se știe, revoluția tehnico-științifică creează, în întreaga lume, premise favorabile obținerii unor ritmuri mai înalte de creștere economică în toate țările. Aceste posibilități se realizează însă în mod inegal în diferitele țări ale lumii și au efecte deosebite asupra nivelului dezvoltării economice în diversele țări. Eforturile materiale, umane și financiare pe care trebuie să le facă țările rămase în urmă pentru lichidarea decalajelor economice față de țările avansate sînt cu atît mai mari cu cît mai mari sînt aceste decalaje¹¹.

Cu toate că în anii construirii socialismului România a înregistrat unul dintre cele mai înalte ritmuri ale creșterii economice — pentru anii 1950—1975 ritmul mediu anual de creștere a venitului național a fost de 9,7%, iar pentru 1976—1980 de 10,4%, atît pe plan european cît și mondial, nivelul dezvoltării economice exprimat prin venit național pe locuitor, situează țara noastră în rîndul țărilor în curs de dezvoltare. Ca urmare, România are de lichidat — în deceniul următor — rămînerea în urmă față de țările avansate, inclusiv față de țările socialiste europene¹².

Ținînd seama de nivelul venitului național pe locuitor în țara noastră și de ipoteza după care majoritatea țărilor avansate care au un venit

¹⁰ Conferința Națională a P.C.R. din 19—21 iulie 1972, Edit. politică, București, 1972, p. 56.

¹¹ Vezi I. Trăistaru, *Modernizarea structurii economiei naționale a R.S. România*, Edit. politică, București, 1976, p. 100—101; C. Moisuc și R. Crețoiu, *Perfecționarea structurii producției — factor de bază al creșterii economice, al apropierii și egalizării nivelurilor de dezvoltare ale țărilor socialiste*, în „Viața economică”, nr. 4, 5, 6, 7/1974; I. Rachmut, *Factorii creșterii economice în socialism*, în „Revista economică”, nr. 14, 15/1974; Roman Moldovan, *Modernizarea structurilor economice naționale în contextul adtncirii interdependențelor pe plan mondial*, în „Revista economică”, nr. 19, 1975; M.D. Popescu, *Imperativele noii ordini economice internaționale*, Edit. Academiei R.S. România, București, 1975, p. 151—172.

¹² După datele publicate de B.I.R.D. (*World Bank Atlas, 1974*), considerînd, pentru anii 1973—1974, venitul național pe locuitor în România (= 100), în celelalte țări socialiste europene el prezenta următoarea situație: R.P. Ungară — 103, R.P. Polonă — 111, R.P. Bulgaria — 120, U.R.S.S. — 125, R.S. Cehoslovacă — 131 și R.D. Germană — 171. În ce privește produsul intern brut pe locuitor, luînd pentru România (= 100), situația țărilor capitaliste dezvoltate era următoarea: total țări capitaliste dezvoltate — 367, în care S.U.A. — 691, Suedia — 555, Canada — 547, www.dacoromanica.ro — 394, Japonia — 283, Italia — 246 (vezi și „Era socialistă”, anul LIV, nr. 24, 4 decembrie 1974, p. 23).

național pe locuitor de 3—4 ori mai mare și care în următorii 10—15 ani vor obține, în medie, un ritm de creștere anuală a venitului național pe locuitor de circa 3% ¹³, rezultă că singura cale de a obține o reducere a decalajului ce ne desparte de țările avansate este de a realiza în etapa următoare stabilită de Congresul al XII-lea o creștere susținută a venitului național pe locuitor în medie anual de 7,2—7,7% și care constituie limita inferioară, sub care decalajele nu s-ar reduce, dimpotrivă ar putea să crească.

În legătură cu prevederile pentru deceniul următor privind ritmul mediu de creștere a venitului național mai redus față de etapele anterioare, trebuie subliniat că nu este vorba de o încetinire a ritmului creșterii economice în general și a venitului național în special. În primul rând, datorită faptului că în România ratele de creștere economică și îndeosebi de creștere industrială sînt dintre cele mai ridicate din lume. În al doilea rînd, atît în dimensiune cît și în substanță fiecare procent de creștere înseamnă și va însemna din ce în ce mai mult în etapa următoare o nouă calitate, bunuri materiale cu valori de întrebuințare superioare, realizate cu eficiență sporită. De asemenea, trebuie reținut și faptul că eforturile foarte mari din ultimele două cincinale, mai ale în domeniul investițiilor, vor începe să rodească în noua etapă deschisă de Congresul al XII-lea al partidului ¹⁴.

Pentru depășirea stadiului de țară în curs de dezvoltare și trecerea pînă în 1985 a României în rîndul statelor cu nivel mediu de dezvoltare economică, iar în continuare apropierea de nivelul țărilor cu economie mai avansată, este necesar nu numai ritmul înalt al creșterii economice, un nivel sporit al venitului național, ci și o *structură a economiei, caracteristică acestui nou stadiu, în sensul modernizării și perfecționării structurilor economice*. Modernizarea și perfecționarea structurii economiei naționale este o componentă de esență a progresului economico-social, cuprinzînd schimbările cantitative, dar cu deosebire, calitative ce se petrec în toate domeniile de activitate, definind procesul apariției unor noi ramuri, subramuri și domenii ale producției materiale. Pe baza acestui proces vor avea loc creșterea ponderii și importanței anumitor domenii și ramuri economice, concomitent cu reducerea ponderii și importanței altor ramuri și domenii, repartizarea rațională a forțelor de producție pe teritoriul țării, orientarea spre domenii de vîrf ce asigură promovarea progresului tehnico-științific, și, în general, un înalt dinamism al dezvoltării social-economice. Toate aceste obiective care privesc făurirea unei economii moderne, multilateral dezvoltate pornesc — după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — de la „necesitatea asigurării în continuare a unui avînt susținut al forțelor de producție, pe baza aplicării largi a cuceririlor științei și tehnicii moderne în întreaga economie. Ne propunem ca pînă în anii 1985—1990 să creăm o industrie puternică, la nivelul științei și tehnicii moderne, o agricultură intensivă de mare randament, să obținem în toate domeniile o creștere substanțială a productivității muncii, astfel încît România să ajungă la nivelul statelor dezvoltate ...” ¹⁵. Ela-

¹³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Congresul U.G.S.R.*, Edit. politică, București, 1976, p. 13.

¹⁴ „Era socialistă”, anul LIX, nr. 23, 5 decembrie 1979, p. 6.

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Edit. politică, București, 1979, p. 10.

borarea Programului-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000 are un rol esențial în modernizarea și perfecționarea structurii economiei. „Etapă nouă în care intră societatea noastră — se spune în acest Program-directivă — sporește și mai mult rolul și importanța activității științifice, pune sarcini de mare răspundere în fața cercetătorilor și specialiștilor, chemați să lărgească și mai mult aria științei și tehnicii românești, să contribuie la accelerarea progresului multilateral al patriei”¹⁶.

Deceniul 1981—1990 va trebui să devină într-adevăr „deceniul științei, tehnologiei, calității și eficienței”¹⁷. În elaborarea și aplicarea politicii sale economice, partidul nostru pornește de la considerentul după care știința constituie factorul primordial al progresului contemporan, iar societatea socialistă multilateral dezvoltată și depășirea stadiului de țară în curs de dezvoltare nu pot fi edificate decît folosind cele mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii. Tocmai de aceea, în concepția Partidului Comunist Român, modernizarea structurii economiei se înfăptuiește pe baza unui model propriu care valorifică cele mai înaintate realizări ale științei și tehnicii românești, precum și cele mai bune realizări științifice pe plan mondial, adaptate la condițiile și particularitățile țării noastre. Se urmărește astfel punerea în valoare a aptitudinilor și capacităților creatoare ale poporului român, valorificarea întregului potențial productiv al ramurilor economice care pot da cea mai înaltă eficiență economică și socială.

În modernizarea economiei naționale, potrivit concepției Partidului Comunist Român, obiectivul principal îl constituie crearea unei structuri a economiei comparabilă cu structurile țărilor avansate, asigurarea caracterului preponderent industrial al activităților productive, consolidarea și amplificarea rolului conducător al industriei în cadrul complexului economic național. Această legitate va conduce la dezvoltarea multilaterală și echilibrată a ramurilor care permit valorificarea cu înaltă eficiență a resurselor materiale proprii și a celor pe care le procurăm prin colaborarea cu celelalte țări. Creșterea asigurării caracterului preponderent industrial al activităților economice rezultă din evoluția ponderii industriei, a ramurilor neagricole în formarea produsului social și a venitului național, ca și din ponderea populației ocupate în aceste ramuri (în %) ¹⁸.

Edificator este și faptul că încă din anul 1970 ponderea populației active ocupate în ramurile neagricole a depășit ponderea populației ocupate în agricultură. În prezent, populația ocupată în industrie depășește, pentru prima dată în istoria țării, pe cea ocupată în agricultură. Pentru

¹⁶ Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000, Edit. politică, București, 1979, p. 6.

¹⁷ Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990, Edit. politică, București, 1979, p. 56.

¹⁸ George Lazaride, Obiective prioritare în dezvoltarea economică a patriei, în „Era socialistă”, anul LIX, nr. 22—20 noiembrie 1979, p. 7.

cincinalul 1981—1985 se prevede ca populația ocupată în industrie împreună cu cea din construcții și transporturi să ajungă la aproape 78% din totalul populației ocupate în cadrul sectorului neagricol. La sfârșitul

anii	1965	1975	1980*	1985*	1990*
Ponderea ramurilor neagricole în:					
— produsul social	78,5	86,7	88	89	91
— venitul național	71,1	84,0	86	87	89
— populația ocupată din care ponderea industriei în:	43,5	62,2	72	78	85
— produsul social	57,3	64,7	66	78	73
— venitul național	48,9	56,2	61	65	68
— populația ocupată	19,2	30,6	37	40	42

* Pentru anii 1980, 1985 și 1990 prevederi.

deceniului următor — cum se apreciază în Programul partidului — forța de muncă activă va fi de aproape 11,5 milioane persoane. Se va accentua evident fenomenul deplasării forței de muncă spre industrie și celelalte activități neagricole „care vor cuprinde în 1990 aproape 9,5 milioane persoane”¹⁹.

Într-o perioadă de un sfert de veac, transformările structurale în economia românească sînt evidente, ele arată conturarea calitativă a unei economii naționale. Pe de altă parte, cum rezultă din datele prezentate, în deceniul următor, România va atinge sau se va apropia de situația economică existentă într-o serie de state avansate. Dacă comparăm ponderile din tabel cu cele existente în țări dezvoltate vom constata că ponderea ramurilor neagricole în produsul intern brut a fost în 1977 de 95% în Austria, 92% în Italia, 95% în Franța, iar în populația ocupată a fost de 88% în Austria, 84% în Italia și 89% în Franța. Mai semnificative sînt comparațiile referitoare la ponderea populației ocupate în industrie, care a reprezentat (față de total populație) 42% în Republica Democrată Germană, 39% în Cehoslovacia, 38% în Republica Federală Germania, 29% în Italia și Franța și 32% în Austria²⁰. Se desprinde așadar concluzia, că România transpunînd în practică programul economic stabilit de Congresul al XII-lea își va atinge obiectivul propus de a se transforma într-o țară modernă cu nivel mediu de dezvoltare și de a se apropia mult de nivelul țărilor dezvoltate.

În procesul modernizării și perfecționării structurii economiei, cea mai importantă direcție o reprezintă continuarea industrializării intensive a economiei, accentuarea caracterului industrial al întregii dezvoltări economico-sociale. Numai pe această bază România se va transforma în etapa următoare într-un stat industrial dezvoltat. Directivele Congresului al XII-lea al partidului prevăd ca orientare și sarcină de bază dezvoltarea în continuare în ritm susținut a industriei, asigurarea unor structuri indus-

¹⁹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, p. 92.

²⁰ „Era socialistă”, anul LIX, nr. 22, 20 noiembrie 1979, p. 6.

triale moderne și de eficiență ridicată, prin creșterea mai accentuată a ramurilor de prelucrare superioară, realizarea de produse de înaltă tehnicitate, limitarea la strictul necesar a produselor mari consumatoare de materii prime și energie ²¹. Luând în considerație condițiile concrete ale țării și ale actualei etape de dezvoltare precum și experiența și tendințele ce se conturează pe plan internațional, Partidul Comunist Român a elaborat și fundamentat — cum rezultă din documentele Congresului al XII-lea — o concepție modernă, unitară și de lungă perspectivă cu privire la industrializarea României. Forța transformatoare a acestei opțiuni fundamentale a politicii economice a partidului și-a găsit concretizarea în creșterea puternică a forței industriale a țării, precum și în marile resurse pe care realizările dobândite până în prezent le asigură pentru înaintarea țării pe drumul progresului economic. Creșterea în ritm înalt a producției industriale în etapele anterioare a făcut ca, în prezent, să fie de 47—53 ori mai mare în comparație cu 1938, întreaga producție industrială a acestui an să se realizeze în numai opt zile, iar producția anului 1950 în numai 12 zile la energie electrică, în 17 zile la oțel, în 19 zile la tractoare, în 28 zile la ciment, în 65 zile la țesături, în 40 de zile la încălzăminte și în circa 2 zile la mobilă ²². Rezultatele obținute până în prezent, în procesul industrializării au atras după ele modificări semnificative în poziția țării noastre față de țările dezvoltate. Astfel, deși România reprezintă numai 0,17% din suprafața planetei noastre și 0,53% din populația mondială, ea realizează în prezent 1,1—1,2% din producția industrială pe plan mondial ²³. S-au micșorat diferențele ce separă România de țările industrializate la producția pe locuitor pentru o serie de produse industriale. Dacă în anul 1950 România producea de circa 7 ori mai puțină energie electrică pe locuitor decât Franța, Austria, R.F. Germania și Anglia, iar în producția de oțel pe locuitor decalajul era de 6—20 ori față de țările amintite, la începutul actualului cincinal raportul s-a schimbat în felul următor: la energie electrică de 1,9 ori mai puțin decât Anglia și R.F. Germania, de 1,85 ori decât Austria, de 1,33 ori decât Franța și de 1 ori mai puțin decât Italia. În ce privește producția de oțel pe locuitor, raportul era la începutul actualului cincinal de 0,80 ori mai puțin decât Anglia, de aproape 2 ori mai puțin decât Cehoslovacia, de 0,91 ori decât Franța, de 1,45 ori decât R.F. Germania și 0,87 ori mai puțin decât Italia ²⁴

Cum se poate reține, pentru unele produse, România se situează încă de pe acum la nivelul unor țări cu dezvoltare medie. Cu toate acestea trebuie amintit că dezvoltarea ramurilor care promovează progresul tehnic și mai ales a subramurilor de vîrf nu s-a făcut în țara noastră — până în cincinalul 1971—1975 — corespunzător cerințelor impuse de modernizarea economiei naționale și nici posibilităților de care dispunem. „Deși partidul a avut o orientare foarte clară în problema industrializării

²¹ *Directivile Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990*, Edit. politică, București, 1979, p. 19.

²² „Scîntela“ anul XLVIII, nr. 11 497 din 9 august 1979.

²³ *Economia mondială. Tipologia economiilor naționale* (Coordonator Cornel Burtică) Edit. politică, București, 1979, p. 94—95.

²⁴ „Scîntela“ anul XLVIII, nr. 11 497 din 9 august 1979.

— exprimată încă la Conferința Națională din 1945 — totuși în practică — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — s-au manifestat uneori tendințe de subapreciere și chiar de neglijare a unor ramuri industriale moderne”²⁵.

Cincinalul 1971—1975 a determinat o cotitură radicală în ce privește rolul determinant pe care-l au subramurile de vîrf ale progresului tehnic în modernizarea întregii economii naționale. Această tendință accentuată de modernizare a structurii industriei și-a găsit expresie, în cincinalul actual, în prioritatea acordată ramurilor tehnicii de vîrf, în prevederile de dezvoltare mai rapidă decît media pe ansamblul industriei, cu deosebire a ramurilor construcțiilor de mașini și a chimiei. Electrotehnica este prevăzută să se dezvolte într-un ritm mediu anual de 17,2%, electronica 20%, mașini de automatizare și tehnică de calcul 24,7%, nave maritime 25,3% etc.²⁶.

Directivile pentru cincinalul 1981—1985 stabilesc, față de ritmul mediu anual de creștere a producției industriale globale de 8—9% pentru construcțiile de mașini un ritm de aproape 12% și pentru chimie de aproape 10%²⁷. Aceste două ramuri urmează să dețină în 1985 circa jumătate din totalul valorii producției industriale față de 44% în 1980. Dacă se compară aceste ponderi cu cele atinse în prezent în unele țări dezvoltate — ca de exemplu 56% în R.F. Germania, Statele Unite ale Americii, Franța și Belgia și 60% în Japonia — putem aprecia marea însemnătate a pasului pe care-l vom parcurge în etapa următoare pentru apropierea de structurile economice ale unor asemenea țări avansate din punct de vedere industrial²⁸.

Orientarea consecventă dată de Programul partidului și de Directivele Congresului al XII-lea spre dezvoltarea în ritm rapid a ramurilor care produc utilaje și instalații complexe, de înaltă tehnicitate reprezintă un factor hotărîtor al dezvoltării pe baze moderne a întregii economii precum și al intensificării participării avantajoase a țării noastre la cooperarea economică și tehnico-științifică internațională.

În anul 1990 industria electrotehnică va ajunge la o pondere de 16—16,5% în producția industriei construcțiilor de mașini, se va dezvolta în ritm înalt producția de mijloace de calcul și de automatizare, de aparatură de măsură și control, se va extinde în mod considerabil producția mașinilor-unelte agregate cu randament ridicat, va crește mult producția mijloacelor de transport de mare capacitate precum și a utilajelor cu mare randament în mecanizarea lucrărilor agricole. În 1990 circa 2/3 din producția industriei constructoare de mașini va fi dată de ramurile de vîrf ale tehnologiei, ceea ce va asigura un caracter modern și înaintat întregii industrii, la nivelul industriilor din țările avansate.

Reflectînd caracterul modern al industriei, nivelul tehnic ridicat al producției va crește în ritm însemnat și productivitatea muncii. Aceasta va ajunge în 1990 la 500 000 — 560 000 lei pe lucrător, față de 275 000

²⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul Consiliilor populare județene și al președinților consiliilor populare municipale, orășenești și comunale*, Edit. politică, București, 1976, p. 25.

²⁶ „Revista economică”, nr. 38, 1975, p. 2.

²⁷ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, Edit. politică, București, 1979, p. 29.

²⁸ „Era socialistă” anul LIX, nr. 22, 20 noiembrie 1979, p. 7.

— 290 000 lei în 1980 și ceva peste 200 000 lei cît era în 1975, fapt ce va determina reducerea decalajului față de nivelul productivității muncii în țările dezvoltate ²⁹.

Dezvoltarea social-economică a țării noastre este condiționată, într-o tot mai mare măsură de *valorificarea intensivă a resurselor de care dispunem*, pentru a se obține pe tona de materii prime valori economice echivalente cu cele realizate în țările dezvoltate. „Realizarea acestei sarcini — se subliniază în Directivele Congresului al XII-lea — devine tot mai imperioasă în condițiile tendințelor de majorare a prețurilor materiilor prime și energiei pe plan mondial și care trebuie compensate prin accentuarea gradului valorificării lor superioare” ³⁰. Aceasta constituie o condiție esențială pentru țara noastră în vederea depășirii stadiului de țară în curs de dezvoltare. În concordanță cu această cerință majoră Directivele stabilesc creșterea indicelui de valorificare a materiilor prime de bază și energiei pînă la finele cincinalului următor cu 32—34%, precum și promovarea unei politici ferme de gospodărire judicioasă a materiilor prime, de recuperare și refolosire a acestora ³¹. Sporirea gradului de valorificare a resurselor folosite în industria siderurgică — pentru a da numai un exemplu — capătă o semnificație deosebită dacă se are în vedere că pentru producția de oțel, România importă în prezent aproape 14 milioane tone minereu de fier și peste 5,5 milioane tone cocs și cărbune cocsificabil. Acestui imperativ îi răspund sarcini de intensificare a activității de descoperire și punere în valoare a noi zăcăminte de substanțe minerale utile și de accentuare a creșterii industriei extractive, precum și a agriculturii, ramură importantă furnizoare nu numai de produse alimentare dar și de materii prime.

Fenomenele noi apărute în economia mondială, mai ales implicațiile prelungite ale crizei energetice (începută cu 5—6 ani în urmă) precum și situația balanței noastre energetice (după cum se știe România este o țară importatoare de energie, îndeosebi de petrol), fac necesare economisirea energiei și schimbări serioase în structura resurselor de combustibili. După cum se arată încă în documentele Congresului al XI-lea al partidului, reducerea consumului de energie primară și energie electrică în următorii 10—15 ani va permite obținerea unor parametri la nivelul țărilor avansate.

Ce reprezintă din punct de vedere cantitativ nivelul de 88—90 miliarde kwh cît prevăd directivele pentru cincinalul 1981—1985? O creștere de 16—18 miliarde kwh față de producția anului 1980, de 72 miliarde kwh stabilită prin legea votată recent de Marea Adunare Națională, reprezintă de peste opt ori întreaga producție de energie electrică a anului 1950 ³². Prin aceasta producția anuală pe locuitor se va ridica la peste 3 800 kwh, nivel atins în 1977 de cîteva țări avansate, ca Franța,

²⁹ Ibidem, anul LV, nr. 11, 5 iunie 1975, p. 9.

³⁰ Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990, p. 48.

³¹ Ibidem, p. 47.

³² Legea pentru adoptarea Planului național unic de dezvoltare economico-socială a Republicii Socialiste România, în „Scînteia”, anul XLIX, nr. 11 606, din 15 dec. 1979.

Belgia, Austria, Italia ³³. În perioada 1976—1990 la o creștere de 2,3—2,4 ori a producției de energie electrică îi va corespunde o creștere a venitului național de 3,5—3,8 ori ³⁴.

Schimbările structurale în industrie și îndeosebi în ramurile hotărâtoare reprezintă unul dintre factorii importanți care vor permite ca în deceniul viitor să se diminueze cu minimum 40% indicele mediu de consum energetic la 1 000 de lei producție industrială ³⁵. După unele calcule, dacă s-ar menține consumul actual de energie la 1 000 de lei producție nu s-ar putea realiza în cincinalul viitor o creștere mai mare de 3,8% pe an a venitului național ³⁶. Cum se știe însă, Directivele pentru cincinalul 1981—1985 prevăd ca venitul național să crească anual cu 6,7—7,4%, deci cu o rată dublă față de aceea pe care ar asigura-o menținerea indicelui actual de consum energetic. Potrivit Directivei Congresului al XII-lea se vor produce în continuare schimbări în structura resurselor energetice folosite pentru producția de energie electrică. În 1980 cărbunii vor contribui cu 44% la producția de energie electrică, gazele naturale cu 32%, energia hidro cu 14%. În 1990 peste 60% din puterea totală instalată va fi în centrale hidro și termoelectrice pe bază de cărbuni, 20% în centrale atomice, puterea termocentralelor pe bază de gaze naturale reducându-se la mai puțin de 20% ³⁷. Programul-directivă de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei pe perioada 1981—1990 și orientările principale pînă în anul 2000 scoate în evidență mutațiile esențiale ce vor avea loc în însăși structura resurselor energetice, încît pînă la sfîrșitul deceniului următor țara noastră să devină independentă din punct de vedere energetic ³⁸.

Se înțelege că independența energetică nu echivalează cu renunțarea la importul unor resurse, cum ar fi, de exemplu, țițeiul, pentru care țara noastră dispune de mari capacități de rafinare și prelucrare chimică. Transformat în produse de înaltă valoare, țițeiul va continua să fie o importantă sursă avantajoasă de creștere a exportului țării pe piețe previzibil nesaturate de astfel de produse ³⁹.

În felul acesta, modificarea structurii bazei energetice se încadrează în tendințele generale pe plan mondial în țările avansate care au în vedere tocmai creșterea cu prioritate în cadrul bazei energetice a ponderii energiei atomice, a cărbunilor, a energiei hidro și reducerea ponderii gazelor naturale ⁴⁰.

Schimbările de structură în cadrul economiei pentru etapa următoare vizează toate ramurile producției materiale, inclusiv agricultura, domeniu în care se preconizează înfăptuirea unei profunde revoluții agrare, cuprin-

³³ „România liberă” anul XXXVII, nr. 10 931 din 18 dec. 1979.

³⁴ *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, Edit. politică, București, 1975, p. 803—804.

³⁵ *Programul-directivă de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei pe perioada 1981—1990 și orientările principale pînă în anul 2000*, Edit. politică, București, 1979, p. 15.

³⁶ „Era socialistă” anul LIX, nr. 22, 20 noiembrie 1979, p. 8.

³⁷ *Programul-directivă de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei pe perioada 1981—1990 și orientările principale pînă în anul 2000*, p. 9.

³⁸ *Ibidem*, p. 5.

³⁹ Vezi C. Herbst și I. Letea, *Resursele energetice ale pămîntului*, Edit. științifică, București, 1974, p. 9—14 și „Era socialistă”, anul LV, nr. 11, 5 iunie 1975, p. 14.

⁴⁰ Mihail Florescu, *Resursele mondiale și limitele lor*, Edit. politică, București, 1975, p. 118.

zind atit baza tehnico-materială cit și organizarea producției ⁴¹. În vederea accelerării extinderii și modernizării bazei tehnico-materiale a agriculturii, Congresul a adoptat propunerea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a se majora cu 22 miliarde lei investițiile prevăzute, astfel încit volumul lor va ajunge în viitorul cincinal la circa 155 miliarde lei. Dotarea mai susținută a agriculturii cu tractoare, combine și alte mașini agricole va permite efectuarea lucrărilor de însămînțat în 15 zile, recoltarea grului în 8 zile și a porumbului în cel mult 30 de zile ⁴². De asemenea, sporirea ponderii producției animale în totalul producției agricole de la circa 42% în 1980 la 45—46% în 1985 răspunde cerinței de creștere a gradului de valorificare a resurselor ce urmează a fi obținute în această importantă ramură a economiei naționale.

Toate măsurile preconizate — majorarea cu 700 000 — 1 000 000 de hectare a suprafeței irigate pină în 1985, iar pină în 1990 a cinci milioane hectare ⁴³, accentuarea gradului de chimizare a producției vegetale, sporirea livrărilor de substanțe pentru combaterea dăunătorilor, desăvirșirea mecanizării complexe a lucrărilor agricole — vor asigura condiții pentru transformarea treptată a muncii din agricultură într-o variantă a producției industriale.

Cea mai importantă schimbare pe linia modernizării structurii producției agricole se va obține prin dezvoltarea mai rapidă a zootehniei, urmînd ca aceasta să reprezinte în 1990, 50% din producția globală a agriculturii, față de 41,5% în 1975 și 36,8% în 1965. Se va reduce, astfel, decalajul față de țările dezvoltate în acest domeniu, în care zootehnia deține 2/3 din producția agricolă ⁴⁴.

Transpunînd în practică măsurile preconizate, este de așteptat ca în viitor să se pună capăt întirzierilor în executarea lucrărilor agricole, fenomen care influențează atit cantitatea cit și calitatea producției agricole.

Cincinalul 1981—1985 va deschide o nouă etapă în înfăptuirea politicii economice constante a partidului de amplasare rațională a forțelor de producție a teritoriului național. Experiența țării noastre a pus în evidență faptul că în condițiile creșterii volumului producției sociale și complexității economiei naționale, luarea în considerație a potențialului pe care-l oferă toate zonele țării constituie o cerință fundamentală a realizării unei structuri moderne a complexului economic național, unitar și indivizibil, în cadrul căruia structura teritorială armonioasă a producției ocupă un loc important. Raportul sublinia că numai prin dezvoltarea puternică a forțelor de producție pe întregul teritoriu al țării, într-o concepție unitară și de largă perspectivă se asigură ridicarea gradului de civilizație a tuturor localităților, lichidarea migrației populației spre orașele mari, făurirea deplinei egalități în ce privește condițiile de muncă și viață, exercitarea drepturilor și afirmarea în cîmpul

⁴¹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 32.

⁴² *Ibidem*, p. 32—33.

⁴³ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 77.

⁴⁴ I. Trălstaru, *Modernizarea structurii economiei naționale a R. S. România*, Edit. politică, București, 1976, p. 71.

vieții sociale a tuturor cetățenilor țării⁴⁵. În directivele Congresului al XII-lea, referitoare la acest obiectiv se pune un accent deosebit pe creșterea echilibrată a potențialului economic al tuturor județelor, îmbinându-se organic criteriile de eficiență economică cu criteriile sociale. Din punct de vedere social-politic, numai pe baza unui asemenea proces devine posibilă creșterea numărului și rolului clasei muncitoare în structura socială a tuturor județelor țării, ridicarea economică, socială și culturală a tuturor zonelor și localităților. Totodată se previn și multiplele consecințe pe care le generează marile aglomerații industriale și urbane în primul rând cele de poluare a mediului și se evită migrarea masivă a forței de muncă în diferite zone și județe, se creează o anumită stabilitate a populației. Programul-directivă de dezvoltare economico-socială în profil teritorial pentru perioada pînă în 1985 oferă o imagine clară a importanțelor schimbări ce vor interveni în profilul tuturor regiunilor și localităților în modul de viață și civilizație a întregii populații. Stabilirea obiectivului ca fiecare județ să atingă în 1985 un nivel minim al producției globale de cel puțin 70 000 de lei pe locuitor, în care se include 50 000 lei producție industrială, 10 000 lei producție agricolă și 10 000 lei din celelalte ramuri ale producției materiale, va permite diminuarea reală a decalajelor între nivelurile de dezvoltare ale județelor⁴⁶. De asemenea, s-a stabilit ca fiecare județ să ajungă la un grad de ocupare a forței de muncă de minimum 400 de persoane la o mie de locuitori. În anul 1980 circa 700 de localități vor dispune de unități industriale de subordonare republicană cu o producție de peste 10 milioane de lei, în 2 900 de localități ale țării vor funcționa întreprinderi industriale de stat, locale și cooperatiste. Dacă avem în vedere că în țara noastră există 2 706 comune și 236 de orașe înseamnă că practic în fiecare unitate administrativă va funcționa o unitate cu caracter industrial⁴⁷. În viitorul cincinal vor fi transformate în orașe agroindustriale încă 140 de centre comunale⁴⁸.

Gruparea județelor după producția globală pe locuitor, demonstrează saltul calitativ ce urmează a se produce în ceea ce privește apropierea între nivelurile de dezvoltare economico-socială ale județelor țării⁴⁹.

În obiectivele și orientările consacrate problemelor ridicării nivelului de trai se remarcă, pentru etapa următoare, prezentă dealtfel și în actualul cincinal, *sporirea în structura veniturilor populației a ponderii celor provenite din muncă*, ținându-se seama de faptul că munca reprezintă criteriul fundamental de apreciere a contribuției fiecărei persoane la progresul societății. Această tendință este ilustrată de creșterea în 1985 față de 1980 cu 43,3 % a ponderii fondului total de retribuire și cu 25 % a cheltuielilor pentru acțiuni social-culturale⁵⁰, ceea ce va accentua ponderea

⁴⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁶ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, p. 40.

⁴⁷ I. Trăistaru, *op. cit.*, p. 96.

⁴⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 40.

⁴⁹ Vezi „Era socialistă”, anul LIX, nr. 22, 20 noiembrie 1979, p. 9.

⁵⁰ *Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea social-economică a României în cincinalul 1981-1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990*, p. 12.

veniturilor din muncă în totalul veniturilor populației. În același timp sporirea retribuției medii reale cu 16—18 % și a veniturilor țărănimii, pe o persoană ocupată cu 25 %, reflectă grija pentru creșterea permanentă a veniturilor fiecărui om al muncii și apropierea dintre veniturile țărănimii și personalului muncitor, aceasta reprezentând una dintre consecințele politicii de apropiere a condițiilor de muncă și de viață de la sate și de la orașe. Cheltuielile finanțate din bugetul de stat, precum

Mii lei pe locuitor	Număr de județe			
	1965	1975	1980*	1985*
până la 10	3	—	—	—
10—20	24	3	—	—
20—35	11	13	15	—
35—55	1	18	12	—
55—70	—	4	5	—
70—80	—	—	5	15
80—90	—	—	—	8
90—100	—	1	—	6
peste 100	—	—	2	10

* Prevederi.

și din veniturile întreprinderilor, organizațiilor cooperatiste și obștești pentru dezvoltarea învățămîntului, ocrotirii sănătății, asistenței sociale, culturii și sportului vor crește cu circa 37 %, ajungînd să reprezinte la sfîrșitul cincinalului viitor 14 200 de lei socotite pe o familie. Se vor construi 1 100 000 de apartamente din fondurile de investiții ale statului din care cel puțin 450 000 destinate vînzării către populație etc.⁵¹. Toate acestea converg spre propășirea social-economică, spre atingerea nivelului de civilizație materială și spirituală, spre o nouă calitate a vieții, pe care numai socialismul multilateral dezvoltat le fac posibile.

Dezvoltarea în ritmuri înalte a economiei naționale, punerea în valoare cu mare eficiență a resurselor naturale și de muncă, promovarea progresului general al țării, precum și reducerea într-un termen relativ scurt a decalajelor ce ne despart de țările avansate din punct de vedere economic, sînt condiționate, în mare parte de *politica de investiții*. Pentru țara noastră, care are de recuperat un important decalaj față de alte state, înfăptuirea consecventă a unui amplu program de investiții, menținerea unei rate înalte a acumulării constituie un imperativ vital, de prim ordin.

Capacitatea de a investi în economie este hotărîtoare deci pentru obținerea unui ritm înalt al creșterii economice și determinarea, pe această bază, a perioadei istorice, stabilită de Congresul al XII-lea, în care este posibilă lichidarea rămîinerii în urmă față de țările dezvoltate. Politica de investiții ocupă un loc central și în etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, relevat și de faptul că volumul investițiilor a cunoscut o creștere continuă de la o etapă la alta *. De la un volum de investiții în întreaga economie de numai 6,3 miliarde lei în 1950 s-a ajuns în 1978 la peste 196 miliarde lei. Numai investițiile din actualul cincinal echivalează cu, aproximativ, totalul investițiilor din cele trei cincinale ante-

⁵¹ *Ibidem*, p. 54.

* În întreaga perioadă a construcției socialismului și trecerea la construirea societății socialiste multilateral dezvoltate volumul investițiilor a evoluat după cum urmează:

rioare. Evoluția investițiilor arată o preocupare mai intensă pentru a se asigura o cotă corespunzătoare din venitul național destinată dezvoltării, cu începere din cincinalul 1966—1970. Pentru deceniul 1981—1990, după cum prevăd directivele Congresului al XII-lea, investițiile vor reprezenta circa 2 000 miliarde lei. Efortul susținut în domeniul investițiilor rezultă și din faptul că aproape la fiecare 5—6 ani volumul lor pe ansamblul economiei s-a dublat. Documentele Congresului al XII-lea subliniază că în perioada următoare, pînă în 1985, ca și în perspectiva mai îndepărtată însemnătatea eficienței investițiilor dobîndește noi dimensiuni ținînd seama de volumul tot mai mare al fondurilor alocate, ca și de orientarea lor, de efectele așteptate prin punerea în funcțiune a numeroaselor obiective ce urmează a fi construite.

În etapa următoare va continua *participarea activă și eficientă a țării la diviziunea internațională a muncii*, se va accentua cooperarea cu alte țări în domeniul producției, științei și tehnologiei, astfel încît să se asigure o balanță de plăți externe echilibrată, precum și consolidarea rezervelor valutare ale țării. În desfășurarea relațiilor economice externe partidul pune la bază concepția de politică economică, după care aceste relații, fiind parte componentă a complexului economic național, constituie un important factor de dezvoltare a economiei, avînd un semnificativ rol în dotarea economiei cu surse și factori de producție deficitari, asigurînd reproducție echilibrată și diversificată în economie. Volumul comerțului exterior va crește în cincinalul 1981—1985 într-un ritm mediu anual de 8,5—9,5%⁵², devansînd atît ritmul venitului național cît și al producției industriale, ceea ce reflectă stadiul calitativ nou în care va păși economia, prin creșterea gradului ei de încadrare în diviziunea internațională a muncii⁵³.

Pe baza cunoscutelor principii de politică externă, România va dezvolta în continuare relațiile economice cu toate țările socialiste, acestea urmînd să dețină o pondere de circa 48% în comerțul nostru exterior, va acorda o atenție deosebită extinderii comerțului și cooperării în pro-

(in miliarde lei)

cincinale	Total investiții	Sector socialist			Din fon- durile popu- lației
		total	de stat	coope- ratist	
1951—1955	61,9	57,7	56,6	1,1	4,2
1956—1960	100,2	88,2	84	4,2	12
1961—1965	199,7	187,7	171,2	16,4	12
1966—1970	330,8	314,5	294,1	20,4	16,3
1971—1975	549	516,7	488,7	28	32,3
1976—1980 *	1000*				
1981—1985 *	1300—1350*				

* Prevederi.

Sursa : *Anuarul statistic al României pe anul 1976*, p. 366 ; „Era socialistă”, anul LIX, nr. 21, 5 noiembrie 1979, p. 12.

⁵² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 48.

⁵³ C. Moisuc, *Participarea României la colaborarea economică internațională*, Edit. politică, București, 1978, p. 24.

ducție cu țările în curs de dezvoltare, ponderea acestora fiind de aproximativ 25% și, de asemenea, va amplifica relațiile economice cu statele capitaliste dezvoltate, cu toate statele lumii, în spiritul avantajului reciproc, deplinei egalități în drepturi, respectării suveranității și independenței naționale, excluderii oricărui amestec în treburile interne. România va acționa și în viitor — ținând seama de fenomenele de instabilitate și criză care se manifestă pe plan mondial — pentru eliminarea obstacolelor din calea comerțului și instaurarea unei noi ordini economice internaționale⁵⁴.

Realizarea grandiosului program economic stabilit de Congresul al XII-lea al partidului pentru etapa istorică următoare, în lumina principalelor orientări cuprinse în documentele de partid, va face ca România să prezinte la sfârșitul acestei etape tabloul unei țări în plin progres, să înregistreze continuu, consecvent ritmuri ridicate de creștere economică menite să asigure înlăturarea decalajelor față de nivelul economic al țărilor avansate. „Aceasta va însemna — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în Raportul la al XII-lea Congres al partidului — că într-o perioadă de circa o jumătate de secol de la revoluția de eliberare socială și națională, se va produce un uriaș salt în istoria României, în destinele poporului nostru, confirmându-se în fapt superioritatea noii orânduirii sociale care asigură punerea deplină în valoare a bogățiilor naționale în folosul întregii societăți, crearea unei vieți libere și fericite pentru toți cei ce muncesc... Generația noastră are marea fericire de a fi făuritoarea tuturor acestor mari transformări revoluționare din România...”⁵⁵.

Principalele orientări de perspectivă în cadrul strategiei generale a construcției socialismului multilateral dezvoltat sînt emanația conștiinței unei înalte răspunderi sociale și patriotice, în contextul general al progresului omenirii, ele poartă amprenta gândirii profund științifice a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Ele prefigurează și asigură progresul neînterupt al economiei românești, relevă cu putere capacitatea de creație a partidului, rolul său istoric în făurirea unei civilizații superioare pe pămîntul României.

LES PRINCIPALES ORIENTATIONS DU XIIe CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN CONCERNANT LE PASSAGE DE LA ROUMANIE AU STADE DE PAYS POSSÉDANT UN NIVEAU DE DÉVELOPPEMENT MOYEN

RÉSUMÉ

Le développement de la Roumanie socialiste à l'étape historique suivante vise essentiellement et au plus haut degré l'économie nationale. La présente étude examine quelques-unes des principales directions d'activité du futur quinquennat (1981—1985) et en perspective jusqu'en 1990, sous l'aspect de l'objectif majeur fixé par le XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain, à savoir l'intégration de la Roumanie parmi les

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 49.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 56.

Etats possédant un niveau de développement moyen. Le programme économique et social est non seulement grandiose mais aussi audacieux ; il poursuit le changement de fond en comble de la structure de l'économie nationale — de pays en voie de développement à l'heure actuelle, en pays possédant un niveau du développement moyen. Les principales directions analysées un point de vue de leur contenu et de leur évolution — les rythmes économiques de développement, dont surtout le rythme du revenu national par habitant, la modernisation et le perfectionnement de la structure de l'économie, les nouvelles valences du processus intensif d'industrialisation, la transformation de certaines activités de l'agriculture en activités à caractère industriel, l'intégration plus ferme de l'économie roumaine à la division internationale du travail, l'accroissement de l'efficacité économique et principalement des investissements dans l'économie, l'élévation du niveau de vie et de la qualité de la vie, etc. — sont examinées également par rapport aux pays économiquement avancés. La réalisation du programme économique pour l'étape historique suivante permettra qu'à la fin de celle-ci la Roumanie présente le tableau d'un pays en plein essor, qu'elle marque de façon constante de hauts rythmes de croissance économique destinées à assurer la liquidation des décalages qui la séparent des pays avancés, qu'elle se situe d'ici 1985 parmi les pays possédant un niveau de développement moyen et puis, qu'elle s'approche de ceux économiquement développés. Dans le cadre de la stratégie générale de l'édification du socialisme multilatéralement développé, ces objectifs constituent l'expression de la conscience d'une haute responsabilité sociale et patriotique, relevant puissamment la capacité de création du Parti Communiste Roumain, son rôle historique dans l'édification d'une civilisation supérieure en Roumanie.

ACTIVITATEA DESFĂȘURATĂ DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN ÎN ETAPA ACTUALĂ PENTRU PROMOVAREA PRINCIPIILOR ETICII ȘI ECHITĂȚII SOCIALISTE

DE

GHEORGHE TUDOR

Odată cu dezvoltarea forțelor de producție și ridicarea nivelului de trai, Partidul Comunist Român acordă, în etapa actuală, o atenție primordială făuririi unui om nou cu o conștiință înaintată și înalte trăsături morale, promovării unor raporturi noi între oameni, afirmării depline în toate domeniile vieții sociale a principiilor eticii și echității socialiste.

Referindu-se la această problemă de o deosebită importanță în înfăptuirea procesului revoluționar de edificare cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării României spre comunism, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, sublinia: „Numai imbinând activitatea de dezvoltare a industriei și agriculturii cu preocuparea pentru formarea omului nou, pentru ridicarea conștiinței socialiste, pentru realizarea unor relații noi între oameni, întemeiate pe echitate și dreptate socială, pe colaborare și ajutor reciproc, relații în care fiecare să-și înțeleagă răspunderea și menirea în societate, în lupta pentru făurirea orinduirii comuniste, numai astfel vom asigura fiecărui membru al societății tot ceea ce este necesar, atât din punct de vedere material, cât și spiritual, pentru înflorirea personalității sale”¹.

În spiritul acestei orientări, exprimată în numeroase cuvântări de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a ideilor revoluționare cuprinse în programul ideologic elaborat de Plenara C.C. al P.C.R. din noiembrie 1971 și însușit de Conferința Națională a partidului din iulie 1972 a fost întocmit Codul principiilor și normelor muncii și vieții comunistilor, ale eticii și echității socialiste. Supus unei ample dezbateri cu participarea întregului partid, a întregului popor, acest document de o excepțională însemnătate teoretică și practică, a fost adoptat de Congresul al XI-lea ca parte integrantă a programului partidului, îndrumar de conduită în activitatea politică și profesională, în viața de fiecare zi, pentru membrii de partid, pentru tineretul revoluționar, pentru toți oamenii muncii din patria noastră.

Normele și principiile etice ale societății noastre, exprimate în mod cuprinzător în Codul eticii și echității pornesc de la faptul că în orinduirea socialistă a fost lichidată definitiv exploatarea capitalistă, s-a pus capăt inegalității sociale și naționale; ele se bazează pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, pe principiile de repartiție socialistă, pe egalitate și dreptate socială, pe țelul comun al făuririi bunăstării și

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Edit. politică, București, 1972, p. 267—268.

fericirii întregului popor². În același timp, recunoscînd rolul esențial al forțelor de producție în dezvoltarea societății, determinarea conștiinței de către condițiile existenței materiale, în prevederile Codului eticii și echității se reliefează teza revoluționară expusă de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara din noiembrie 1971 al C.C. al P.C.R. potrivit căreia concepțiile și ideile oamenilor, nivelul de cunoaștere și cultură, gradul de dezvoltare al conștiinței se manifestă ca o puternică forță materială în transformarea revoluționară a societății.

În virtutea acestei concepții dialectice, P.C.R. respinge atitudinea defetistă, de justificare a fenomenelor negative care apar în viața socială ori în comportamentul unor oameni prin teza despre rămînerea în urmă a conștiinței față de dezvoltarea vieții materiale și acționează ferm, pe multiple planuri, pentru încetățenirea principiilor eticii și echității socialiste în toate sferele vieții sociale, spre a determina înflorirea celor mai nobile virtuți de cinste, adevăr și dreptate, de responsabilitate socială și omenie, ce au caracterizat dintotdeauna pe cei mai buni fii ai poporului.

PROMOVAREA FERMĂ A PRINCIPILOR ETICII ȘI ECHITĂȚII SOCIALISTE ÎN DOMENIUL PRODUCȚIEI MATERIALE

În îndeplinirea importantelor obiective legate de creșterea puternică a forțelor de producție, de dezvoltarea în ritm intens a industriei și agriculturii prevăzute în programul de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, un rol important îl are intensa activitate desfășurată de P.C.R. pentru promovarea în cadrul colectivelor de oameni ai muncii a unor importante principii ale eticii și echității socialiste, cum sînt : afirmarea largă a atitudinii noi față de muncă și față de avutul obștesc, manifestarea unei înalte conștiințe profesionale, a spiritului creator, a perseverenței în gospodărirea cît mai eficientă a resurselor societății, combativitate împotriva risipei de orice fel, a manifestărilor de indisciplină, superficialitate și lipsă de răspundere în muncă. Una din pirghiile cele mai importante ale traducerii acestor obiective în viață o constituie întrecerea socialistă, școală a educării maselor prin muncă și în procesul nemijlocit al muncii, care stimulează inițiativele, promovează noi eroi ai muncii constructive, impulsionează energiile creatoare, face să nască în fiecare individ tendințe de a se autodepăși³. Pornind de la faptul că întrecerea socialistă — expresie a noilor relații existente în societatea noastră a exercitat și exercită un rol dinamizator în mobilizarea oamenilor muncii la realizarea sarcinilor de producție, promovarea progresului tehnic, continua perfecționare a activității economice și sociale, P.C.R. a adoptat în anii de după Congresul al IX-lea o serie de măsuri pe linia stimulării, îndeosebi a laturilor calitative ale sistemului de organizare și desfășurare al întrecerilor socialiste. În rîndul acestor preocupări ale partidului și guvernului o importanță deosebită a reprezentat-o crearea unui cadru organizatoric diversificat și suplu care să corespundă mai bine pro-

² *Codul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste*, Edit. politică, București, 1974, p. 5—6.

³ Vasile Popescu, *Morala socialistă a muncii*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 114—117.

blemelor specifice ale fiecărui domeniu de activitate și să permită afirmarea plenară a spiritului de inițiativă și întrajutorare tovarășească a oamenilor muncii. În acest context, în urma consultării Consiliului de Miniștri și pe baza aprobării Secretariatului C.C. al P.C.R., plenara Consiliului General al U.G.S.R. din ianuarie 1972 a stabilit ca întrecerea socialistă în industrie, agricultură, construcții, transporturi în sectorul circulației mărfurilor, gospodărie comunală și în domeniul proiectării și cercetării să se organizeze între întreprinderi, pe ramuri, subramuri de producție și la nivelul economiei naționale; iar în cadrul întreprinderilor, unde sarcinile sînt repartizate pe fiecare muncitor, între secții, sectoare, șantiere, brigăzi, echipe și individual⁴.

Concomitent cu întrecerea socialistă care se desfășoară în unitățile din industrie și agricultură o mare extindere a căpătat, în etapa actuală și întrecerea patriotică, organizată între comunele, orașele și municipiile patriei noastre. Inițiată, pe baza Hotărîrii Consiliului de Miniștri, din februarie 1969, cu privire la organizarea întrecerii patriotice între comune și a Rezoluției adoptate cu prilejul Conferinței pe țară a secretarilor comitetelor comunale de partid și a președinților consiliilor populare comunale din decembrie 1971, acest gen de întrecere s-a dovedit a fi deosebit de important pentru realizarea în bune condițiuni de către organele de partid și de stat, de locuitorii din aceste unități teritorial-administrative, a sarcinilor economice, edilitare și social-culturale.

În același timp, pornind de la concepția P.C.R. exprimată cu prilejul plenarei din 29 noiembrie 1967 ca în centrul activității tineretului să se afle educarea prin muncă și pentru muncă, dezvoltarea pasiunii pentru învățătură, a respectului și prețuirii față de făuritorii bunurilor materiale și spirituale, o deosebită atenție s-a acordat organizării acțiunilor de muncă voluntară, patriotică a tineretului⁵. Pe această bază, în anii ce au urmat, zeci de mii de tineri, din cele mai diverse locuri, s-au prezentat pe șantierele naționale ale tineretului, participînd la construcția unor însemnate obiective de interes național, cum sînt : Canalul Dunăre—Marea Neagră, Aeroportul internațional București—Otopeni, autostrada București—Pitești, șoselele Comarnic—Cîmpina, Baia Sprie—Sighet, Miercurea Ciuc—Gheorghieni, marile sisteme hidroenergetice „Porțile de fier” I și II, Lotru, Someș, termocentrala Rogojelu, sistemul de irigații din Valea Carasu, Gălăței—Călărași, Pietroiu—Ștefan cel Mare, Dragalina, Ialomița, Terasa Brăilei, Giurgiu—Răzmirești ș.a. Pe lângă importanta contribuție adusă la dezvoltarea economiei naționale, a forțelor de producție, a proprietății socialiste, șantierele muncii patriotice au constituit și o școală revoluționară pentru călirea și educarea tineretului în spiritul principiilor eticii și echității socialiste, a atitudinii înaintate față de muncă, a spiritului colectiv, de întrajutorare tovarășească, de respect pentru proprietatea socialistă, pentru scumpa noastră patrie—Republica Socialistă România.

Stimularea gîndirii creatoare a oamenilor, prin accentuarea muncii de concepție tehnică, prin valorificarea mai bună a inițiativei și spiritului

⁴ Hotărîrea plenarei Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor privind îmbunătățirea participării sindicatelor la organizarea și desfășurarea întrecerii și acordarea stimulentele morale și materiale fruntașilor și colectivelor fruntașe, în volumul *Documente, legi, hotărîri și instrucțiuni. În ajutorul activului sindical*, vol. 5, Edit. politică, București, 1972.

⁵ „Scinteia” nr. 7 542 din 3 decembrie 1967.

novator al celor ce muncesc, reprezintă un alt principiu etic deosebit de important pentru îndeplinirea sarcinilor de plan, în dezvoltarea forțelor de producție și întărirea proprietății socialiste. Pe această linie, o importanță deosebită a reprezentat-o activitatea de creație științifică și tehnică, concretizată în mișcarea de invenții și inovații. De remarcă că numărul cel mai mare de invenții și inovații brevetate și aplicate în țara noastră s-au înregistrat începând cu anul 1977, an în care, din inițiativa secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a fost inițiată acțiunea pentru stimularea creativității maselor ca parte integrantă din Festivalul național „Cîntarea României”. Astfel, bilanțul primei ediții a Festivalului „Cîntarea României”, consemna că în acest domeniu al creației științifice și tehnice de masă, expresie a unei noi atitudini, conștiente și responsabile față de muncă, au fost antrenati 440 000 de oameni ai muncii din întreaga țară, care au realizat peste 35 000 de obiective, reprezentînd economii care se ridică la aproape 15 miliarde lei ⁶.

O altă cale principală în vederea dezvoltării și generalizării spiritului novator al oamenilor muncii, a colectivismului ca principiu de activitate și comportare morală și în același timp un mijloc eficient de îndeplinire a sarcinilor de plan, o reprezintă și organizarea în întreprinderile industriale, de transport și construcții, pe șantiere, în întreprinderile agricole de stat și de mecanizare a agriculturii și în alte unități economice, pe baza propunerii făcute de tovarășul Nicolae Ceaușescu la plenara C.C. al P.C.R. din noiembrie 1972, a consiliilor de control muncitorese asupra activității economice și sociale și a comisiilor pe domenii. Funcționînd sub îndrumarea organizațiilor de partid și sindicale, a consiliilor oamenilor muncii din unitățile respective aceste organisme contribuie la mobilizarea oamenilor muncii în vederea conducerii întregii activități economice și sociale, la dezvoltarea unei atitudini înaintate față de muncă, la combaterea manifestărilor de nepăsare, neglijență și lipsă de răspundere, la întărirea disciplinei de partid și de stat ⁷.

În același timp, introducerea tot mai largă în producție a progresului tehnico-științific, ritmul rapid de sporire a volumului informației științifice a tehnicii și tehnologiilor, extinderea automatizării producției, creșterea complexității proceselor economice și sociale reclamă perfecționarea continuă a pregătirii profesionale — trăsătură fundamentală a noii atitudini față de muncă, a eticii profesionale.

Ca urmare, începînd din anul 1971, pe baza hotărîrii plenei C.C. al P.C.R. din februarie, a fost instituit un sistem național al pregătirii tuturor categoriilor de cadre, conceput în așa fel încît fiecare lucrător să participe cel puțin odată pe parcursul unui cîincinal la o formă organizată de perfecționare a pregătirii profesionale ⁸. În afara acestui sistem, care cuprinde întregul personal încadrat în muncă, perfecționarea pregătirii profesionale a lucrătorilor se realizează și prin alte forme cum sînt: învățămîntul agrozootehnic de masă, organizat pentru lucrătorii din agricultură, cursurile de ridicare a nivelului de calificare, organizate pentru cei

⁶ Ibidem, nr. 11 039 din 16 februarie 1978.

⁷ Ibidem, nr. 9 339 din 29 noiembrie 1972.

⁸ Ibidem, nr. 8 694 din 11 februarie 1971.

ce doresc să treacă dintr-o categorie de calificare în alta superioară (cursurile de maiștri organizate pentru muncitorii din categoriile superioare de calificare). Totodată, pe lângă instituțiile de învățămînt sînt organizate cursuri serale și fără frecvență pentru cei care doresc să-și completeze studiile liceale sau superioare, iar pe lângă cluburi și case de cultură funcționează universități cultural-științifice în cadrul cărora cei ce doresc își pot însuși prin diferite cursuri, cunoștințe din domeniile științei, tehnicii, artei, culturii ⁹.

Totodată, în cadrul acestor cursuri, pe lângă asimilarea de noi cunoștințe, cei ce le frecventează deprind importante principii ale eticii muncii ca : probitate profesională, dragoste față de profesiune, dăruirea și devotamentul pentru meseria aleasă, spiritul novator, inițiativă, competență în descoperirea noului.

Persistența vechiului, a unor rămășițe ale concepțiilor și moravurilor specifice vechii morale, ce se mai resimt încă în diferite compartimente ale vieții, generează fenomene străine naturii și relațiilor societății noastre socialiste, ca de pildă parazitismul, încălcarea disciplinei muncii, neglijența, lipsa de răspundere ș.a. Împotriva unor asemenea fenomene negative se desfășoară de către organizațiile de partid, U.T.C., sindicat, iar mai recent de către organizațiile proprii ale Frontului Democrației și Unității Socialiste, o susținută activitate politico-educativă și moral-cetățenească. Concomitent cu aceasta, acționează și o serie de măsuri administrative, între care mai importantă este Legea privind încadrarea într-o muncă utilă a unor persoane apte de muncă, adoptată de Marea Adunare Națională în sesiunea din noiembrie 1976. Potrivit acestei reglementări, persoanele care refuză sistematic, fără motive întemeiate să se încadreze în muncă ducînd o viață parazitară, sînt supuse unei serii de măsuri gradate, începînd cu influențarea obștească a adunării cetățenilor, pînă la obligarea — în ultimă instanță — prin hotărîre judecătorească, de a presta muncă timp de un an acolo unde este nevoie, cu toate drepturile și obligațiile ce revin, conform legislației, persoanelor încadrate în muncă. Pentru minori, în astfel de cazuri, legea prevede rezolvarea problemei, prin obligarea lor de a munci sau a se pregăti profesional în centre de muncă și reeducare subordonate Ministerului Muncii și îndrumate de acest minister, împreună cu Ministerul Justiției ¹⁰. Tot această lege, acționînd în spiritul umanismului nostru socialist, al înțelegerii responsabile față de viitorul patriei stipulează că asigurarea întreținerii de către părinți sau alți susținători nu poate constitui un temel pentru neîndeplinirea îndatoririi de către persoanele apte de muncă de a desfășura o muncă utilă pentru societate.

Această precizare a apărut ca deosebit de necesară, întrucît, din păcate, mai sînt părinți sau alte rude care înlesnindu-le sustragerea de la muncă cred că le fac un bine tinerilor care, deși sînt pe deplin sănătoși și apți de muncă, duc o viață parazitară, cu perspectiva, din această cauză, de a se descompune din punct de vedere moral și a fi antrenați în manifestări și activități antisociale. Această măsură exprimă cît se poate

⁹ *Economia României Socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. politică, București, 1978, p. 148—150.

¹⁰ „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, anul XII, partea a II-a, nr. 8 din 8 noiembrie 1976.

de elocvent grija socială pentru destinul nu numai profesional al tinerilor, ci pentru evoluția lor ca personalitate, pentru viitorul lor moral și uman.

Pe același plan de preocupări, o luptă neobosită desfășoară societatea noastră împotriva acelor manifestări de neglijență și liberalism care favorizează producerea de infrațiuni împotriva avutului obștesc. Se aduc prejudicii avutului obștesc nu numai prin delapidări, dar și prin nefolosirea corespunzătoare a utilajelor, prin risipa de materii prime și materiale, prin întârzierea intrării în funcțiune la datele planificate a obiectivelor ce se construiesc sau nerealizarea în timpul cel mai scurt a parametrilor planificați. Cadrul cel mai propice pentru desfășurarea unor acțiuni hotărâte împotriva unor asemenea atitudini potrivnice principiilor eticii și echității socialiste îl constituie adunările generale pe întreprindere sau adunările de partid, de tineret sau ale grupei sindicale. Acestea alcătuiesc un cadru în care orice inițiativă personală, orice propunere de îmbunătățire a muncii este supusă dezbaterii colective, îi este sau nu recunoscută justetea¹¹. Totodată, introducerea noului mecanism economico-financiar inițiat de Conferința Națională a P.C.R. din 1977, bazat pe autoconducerea muncitorească și autogestiunea unităților economice, pe participarea oamenilor muncii la beneficii — a avut un rol deosebit de important în așezarea pe noi principii a planificării și desfășurării activității economice, a stimulat eforturile întreprinderilor pentru realizarea prevederilor de plan, atât la indicatorii cantitativi, cât și la cei calitativi, a determinat creșterea răspunderii colectivelor de oameni ai muncii în administrarea eficientă a părții din averea națională încredințată de societate în înlăturarea unor fenomene de risipă, neglijență, a unor stări de indisciplină¹².

Ca rezultat al activității depuse de partid, a abnegației clasei muncitoare, țărânimii și intelectualității, a tuturor oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate, al eforturilor considerabile materiale și umane ale întregului popor, al traducerii consecvente în viață a principiilor eticii și echității socialiste au fost obținute în anii socialismului și îndeosebi în etapa edificării societății socialiste multilateral dezvoltate mari realizări în dezvoltarea forței economice a țării, a ridicării societății noastre pe noi culmi ale progresului și civilizației. Dimensiunile acestor mari schimbări sînt oglindite de faptul că industria țării realizează în prezent o producție de circa 42 de ori mai mare decît în trecut, devenind ramura conducătoare a economiei, cu ponderea principală în crearea venitului național. Este semnificativ, de asemenea, că producția agriculturii — ramură de bază a economiei noastre naționale — a crescut de aproape trei ori și jumătate, asigurîndu-se astfel aprovizionarea în bune condiții a populației, cât și satisfacerea cerințelor, în continuă creștere ale economiei naționale. Politica de repartizare a venitului național a făcut ca în decursul ultimelor cincinale economia țării noastre să se dezvolte într-un ritm mediu anual de circa 12 la sută — unul din cele mai înalte ritmuri înregistrate pe plan mondial în

¹¹ *Etică și echitate socialistă*, Edit. politică, București, 1972, p. 159, 177.

¹² Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1979, p. 11.

perioada de după război. Numai în ultimii opt ani au fost puse în funcțiune 3 800 mari capacități de producție, din care peste 3 200 în industrie¹³.

Cursul înnoitor, dinamic imprimat vieții economice și sociale din țara noastră de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român s-a resimțit puternic și în domeniul dezvoltării armonioase teritoriale, prin elaborarea și aplicarea unei strategii unitare și de lungă perspectivă pentru asigurarea progresului multilateral al tuturor zonelor și localităților, pentru traducerea pe această cale în practică a principiilor de echitate și dreptate socială.

Înfăptuirea politicii partidului de dezvoltare armonioasă a întregului teritoriu, cu deosebire în actualul cincinal, a determinat mutații esențiale în geografia economică a României, asigurându-se condiții ca, în anul 1980, fiecare județ să dispună de capacități industriale pentru o producție de cel puțin 10 miliarde lei.

Semnificativ este și faptul că în 1980 numărul județelor care realizează o producție industrială superioară celei realizate de România anului 1938 sporește de la 3 în 1970 (Prahova, Brașov și municipiul București) la 19 în 1980¹⁴.

Pe baza dezvoltării industriei și agriculturii, a celorlalte ramuri economice în mod armonios pe întregul teritoriu al țării a fost asigurată ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii din toate județele, alt element important al înfăptuirii în practică a cerințelor eticii și echității sociale. În acest context, în etapa actuală de dezvoltare a țării, au crescut neconținut venitul pe persoană ocupată, volumul total și pe locuitor al desfațerilor de mărfuri și al prestărilor de servicii, s-au îmbunătățit condițiile de locuit, prin realizarea unui număr sporit de locuințe construite de stat și de populație, s-a dezvoltat în toate zonele țării, baza materială a învățămîntului, culturii, ocrotirii sănătății, pentru odihnă și tratament, educație fizică și sport.

Vastul program de investiții realizat în cursul ultimelor trei cincinale a dus la sporirea continuă a numărului locurilor de muncă, îndeosebi în județele rămase în urmă din punct de vedere economic, ceea ce a avut efecte pozitive directe pe planul emancipării sociale a întregului popor, al creșterii nivelului său de trai material și spiritual, a gradului general de civilizație.

APLICAREA FERMĂ A PRINCIPILOR ETICII ȘI ECHITĂȚII SOCIALISTE ÎN SFERA REPARTIȚIEI

Politica generală a partidului, edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate au drept țel suprem ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale a întregului popor; sporirea gradului de civilizație a vieții întregii societăți. În acest context un loc important în activitatea partidului și statului nostru îl ocupă asigurarea corelației armonioase între creșterea economică a venitului național și sporirea absolută și relativă a

¹³ Idem, *Cuotnare la adunarea festivă din capitală, organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antitimpertalistă*, Edit. politică, București, 1979, p. 12.

¹⁴ „Scnteia”, nr. 11 423 din 15 mai 1979.

veniturilor oamenilor muncii, perfecționarea continuă în spiritul principiilor eticii și echității socialiste a relațiilor de repartitie și a formelor de repartitie.

Pe primul plan, în această direcție trebuie evidențiată preocuparea P.C.R. pentru aplicarea consecventă a cerințelor repartitiei după muncă ca unic mijloc de apreciere a activității depuse pentru toți cetățenii patriei noastre socialiste. Abordând această problemă fundamentală, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Partidul și guvernul urmăresc totodată ca în realizarea repartitiei să se țină seama de cantitatea și calitatea muncii depuse, de importanța și răspunderea socială a diferitelor activități, de condițiile mai grele de lucru, astfel ca retribuția să aibă un important rol stimulat, să nu împingă la egalitarism mic-burghez, care ar putea avea consecințe dăunătoare pentru dezvoltarea societății noastre socialiste”¹⁵.

Pe această bază, noul sistem de retribuire instituit prin Legea retribuirii după cantitatea și calitatea muncii și a Legii privind formarea, planificarea, destinația și vărsarea beneficiilor, adoptate de Marea Adunare Națională în sesiunile sale din octombrie 1974 și decembrie 1978, asigură realizarea principiului — plată egală pentru muncă egală, indiferent de sexul, vîrsta, religia, naționalitatea membrilor societății socialiste¹⁶.

O altă caracteristică principală a sistemului de retribuire din țara noastră după cantitatea și calitatea muncii și care se înscrie ferm în respectarea principiilor eticii și echității socialiste în domeniul repartitiei este și aceea că în societatea noastră nimeni nu poate realiza venituri prin exploatarea muncii altora, că singura sursă de venit este munca utilă și necesară societății socialiste¹⁷.

Instaurind egalitatea socială și politică a tuturor cetățenilor, partidul nostru militează activ pentru crearea unui raport cît mai echitabil între veniturile oamenilor prin asigurarea unei mai bune corelări între veniturile mari și veniturile mici. Ca urmare, în anii 1960—1965 retribuția minimă netă a sporit de 3,8 ori, iar cea maximă de 1,6 ori. În perioada care a urmat anului 1965, acest proces s-a accelerat, ceea ce a făcut ca în 1975 retribuția minimă netă să fie de 6,9 ori mai mare decît în 1950, iar retribuția maximă netă de aproximativ 1,7 ori, conducînd la stabilirea pentru cincinalul 1976—1980 a unui raport între retribuția minimă și maximă de 1 la 5,5—6 ori, față de 1 la 23 în anul 1950 și 1 la 12 în 1965¹⁸.

În legătură cu politica P.C.R. de sporire cu prioritate a veniturilor mici trebuie remarcat că aceasta contribuie la sprijinirea tineretului pentru că el este acela care, în primii ani de activitate, ocupă de regulă primele trepte în sistemul de retribuire¹⁹.

O altă coordonată fundamentală a înlăptuirii eticii și echității socialiste în domeniul repartitiei o reprezintă și preocuparea constantă a P.C.R.

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 6, p. 649.

¹⁶ „Buletinul oficial al Republicii Socialiste România”, anul X, partea a II-a, nr. 8 din 30 octombrie 1974, p. 3.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 9, București, Edit. politică, 1974, p. 1129—1130.

¹⁹ *Ibidem*, p. 1130.

manifestată după Congresul al IX-lea pentru apropierea veniturilor oamenilor muncii de la orașe cu cei de la sate.

Caracterul echitabil al repartiției din țara noastră este demonstrat de tendința de devansare în perioada de după 1970 a ritmului de creștere a veniturilor reale ale cooperatorilor, comparativ cu cel al veniturilor din retribuția muncii personalului din întreprinderi și instituții. Astfel, în cincinalul trecut veniturile reale ale țărănimii provenite din munca în C.A.P. și gospodăriile personale pe o persoană activă au crescut într-un ritm mult mai rapid decât retribuția reală.

În cincinalul 1976—1980 este prevăzută o creștere a veniturilor reale ale țărănimii în medie pe o persoană activă cu circa 30 la sută²⁰.

Promovarea consecventă a unei repartiții în spiritul normelor eticii și echității socialiste se înfăptuiește în etapa actuală și prin sporirea concomitent cu veniturile directe a cheltuielilor sociale care ocupă o pondere tot mai importantă în satisfacerea cerințelor generale ale populației. În felul acesta, societatea asigură satisfacerea în tot mai bune condiții pentru toți cetățenii — a necesităților de învățămînt, ocrotirea sănătății, odihnă, cultură, partidul și statul nostru socialist, asumîndu-și într-o măsură tot mai mare sarcina creșterii și îngrijirii tinerei generații, asigurării unor condiții de viață demne pentru bătrîni. În același timp, acest lucru contribuie la acoperirea unitară a unor nevoi generale nu în funcție de venituri, ci de cerințele fiecărui individ, de necesitățile concrete, diferențiate ale dezvoltării omului, ale înfloririi personalității umane. Pe de altă parte, preocuparea manifestată de partid pentru sporirea fondurilor de consum în totalul veniturilor este importantă, după cum se subliniază în Programul P.C.R., deoarece „se va extinde astfel împletirea încă din această fază a principiului socialist după muncă, cu principiul repartiției comuniste de satisfacere deplină a necesităților raționale de viață ale oamenilor”²¹.

Pornind de la condiția în care oamenii muncii sînt atît proprietari cît și producători, cînd mijloacele de producție și roadele dezvoltării economice le aparțin integral, P.C.R. a considerat necesar după Congresul al IX-lea ca în vederea aplicării ferme a principiilor eticii și echității socialiste în domeniul repartiției, să asigure un raport adecvat, echilibrat, între stimularea materială și cea morală²².

În acest context, în societatea noastră socialistă acționează un sistem încheșat, unitar de stimulare morală, care acționează îndeosebi prin conferirea de ordine și medalii, prin popularizarea prin diferite mijloace a frunțașilor în producție, inventatorilor și raționalizatorilor. Semnificativ este faptul că cele mai multe forme de recompensare a celor ce se disting în procesul de muncă, contribuind prin activitatea lor la propășirea țării, la libertatea, bunăstarea materială și culturală a poporului au fost extinse după 1965. Astfel, în domeniul conferirii de ordine și medalii, alături de titlul de „Erou al Muncii Socialiste” (înființat în 1951)²³, Ordinul și Medalia Muncii (1948)²⁴, Ordinul „Steaua Republicii Socialiste” (1948 și

²⁰ *Progresul economic în România*, Edit. politică, București, 1977, p. 630.

²¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 89.

²² *Economia României Socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 275.

²³ „Buletinul Oficial al R.P.R.” anul III, Decret nr. 168 din 26 septembrie 1951.

²⁴ Ibidem, anul I, Decret nr. 1

1966)²⁵ au fost instituite : titlul de „Erou al Republicii Socialiste România” și Ordinul „Victoria socialismului” (1971)²⁶, Ordinul și medalia „Tudor Vladimirescu” (1966)²⁷, Ordinul și medalia „Meritul științific” (1966)²⁸, Ordinul și medalia „Meritul cultural” (1966)²⁹, Ordinul și medalia „Meritul sanitar” (1969)³⁰, Ordinul și medalia „Meritul agricol” (1974)³¹, Ordinul și medalia „Meritul sportiv” (1966)³². În același timp, contribuția oamenilor muncii din cadrul diferitelor ramuri de producție la edificarea noii societăți este omagiată și prin intermediul „Zilelor muncii”. În rindul acestor sărbători specifice societății noastre socialiste și care în majoritate au fost instituite după Congresul al IX-lea amintim : Ziua ceferiștilor (februarie) ; Ziua învățătorului (iunie) ; Ziua constructorilor de mașini și Ziua constructorului (iulie) ; Ziua minerului (august), Ziua metalurgistului (septembrie) ; Ziua petrolistului, Ziua energeticianului (octombrie), Ziua tipografilor (decembrie).

Dialectica aplicării ferme a principiilor eticii și echității socialiste în domeniul repartiției presupun de asemenea o luptă hotărâtă pentru eliminarea contrastelor, nejustificate în nivelul de trai. În acest cadru, un rol important l-au jucat sistemul de măsuri adoptat de Plenara C.C. al P.C.R. și Marea Adunare Națională în iunie 1968, care a hotărât să desființeze cumulul pe funcții și indemnizațiile pe titlurile științifice, didactice, artistice și sportive³³. Sensul principal al acestor măsuri a fost acela de a pune capăt unor fenomene negative în ce privește realizarea de către unii cetățeni a unor venituri exagerate față de contribuția adusă la propășirea societății și de a asigura aplicarea conștientă, în practică, a principiului socialist de retribuire a fiecărui om al muncii după cantitatea, calitatea și răspunderea socială a muncii efectiv prestate. În același timp, prin aplicarea acestor măsuri s-a creat posibilitatea promovării într-o proporție mai mare a cadrelor tinere în funcții de conducere, tehnice-administrative și de specialitate, stimulând străduința spre perfecționarea pregătirii profesionale, spre obținerea de rezultate tot mai bune în muncă și, implicit, a unei retribuții superioare³⁴. De asemenea au fost luate măsuri împotriva celor care obțin venituri ilicite prin instituirea controlului provenienței unor bunuri ale persoanei fizice care nu au fost dobândite în mod licit³⁵.

Această lege subliniază că se aplică și asupra demnitarilor în funcțiune, care se fac vinovați de dobândirea de bunuri în mod ilicit, ceea ce arată preocuparea partidului și statului de a aplica în mod egal legile țării

²⁵ Ibidem, Decret nr. 40 din 12 ianuarie 1948, modificat prin Decret nr. 271 din 13 aprilie 1966.

²⁶ Ibidem, anul VI, partea I-a, Decret nr. 166 din 6 mai 1971.

²⁷ Ibidem, anul II, Decret nr. 272 din 13 aprilie 1966.

²⁸ Ibidem, Decret nr. 737 din 26 septembrie 1966.

²⁹ Ibidem, Decret nr. 738 din 26 septembrie 1966.

³⁰ Ibidem, anul V, Decret nr. 54 din 29 ianuarie 1969.

³¹ Ibidem, anul X, Decret nr. 6 din 23 ianuarie 1974.

³² Ibidem, anul II, Decret nr. 333 din 29 aprilie 1966.

³³ „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, anul IV, partea I-a, nr. 81 din 22 iunie 1968, p. 662—665.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Vezi *Legea privind controlul provenienței unor bunuri ale persoanelor fizice, nedobândite în mod licit*, op. cit., nr. 81 din 24 iunie 1968, p. 666—668.

asupra tuturor cetățenilor ³⁶. Conceput în felul acesta, sistemul nostru de retribuire a muncii bazat pe principiile eticii și echității socialiste, contribuie la sporirea veniturilor celor ce muncesc, la satisfacerea multilaterală a cerințelor crescînde ale vieții moderne, la trecerea la o calitate superioară a membrilor societății socialiste.

POLITICA P.C.R. DE AȘEZARE A PRINCIPILOR ETICII ȘI ECHITĂȚII SOCIALISTE PE PLANUL GENERAL AL VIEȚII SOCIAL-POLITICE

Pornind de la faptul că esența politicii partidului nostru, rațiunea supremă a socialismului însuși o constituie grija față de om, P.C.R. acționează în condițiile edificării societății socialiste multilateral dezvoltate pentru afirmarea unei morale superioare, cultivarea celor mai nobile trăsături ale omului, crearea condițiilor care să ducă la descătușarea energiilor creatoare ale omului, la manifestarea pleneră a personalității sale în toate domeniile de activitate. Un mijloc important prin intermediul căruia partidul asigură aplicarea în viață a acestor cerințe fundamentale înscrise și în Codul eticii și echității socialiste îl reprezintă intensa sa activitate desfășurată în vederea perfecționării continue a democrației socialiste, a dezvoltării cadrului prin care oamenii muncii, întregul nostru popor să participe activ și responsabil la elaborarea și înlăptuirea politicii interne și externe, la conducerea tuturor domeniilor de activitate, a întregii societăți. În acest scop, în țara noastră a fost creat un larg sistem de organisme de conducere colectivă, de jos și pînă sus, precum și o serie de forme organizate de participare a oamenilor muncii de la orașe și sate la conceperea și realizarea programelor de activitate din toate sectoarele societății. Astfel, constituirea organelor autoconducerii muncitorești, introducerea noului mecanism economico-financiar, așază pe baze profund democratice conducerea activității întreprinderilor, a unităților economice, asigură participarea reală a oamenilor muncii la procesul decizional.

Pe aceeași linie de intensificare a participării directe a maselor de oameni ai muncii la dezbaterile și adoptarea celor mai importante hotăriri privind dezvoltarea economico-socială a țării, politica de pace și colaborare internațională a României au fost instituționalizate adevărate forumuri naționale cum sînt Congresul consiliilor populare ³⁷, Camera legislativă a consiliilor populare ³⁸, Congresul educației politice și culturii socialiste ³⁹, Congresul agriculturii ⁴⁰, Congresul consiliilor oamenilor muncii ⁴¹. Semnificativ este și faptul că pentru unele din aceste forumuri naționale au fost constituite și organe permanente de conducere sub forma Consiliului național al oamenilor muncii, Consiliului național al agriculturii ceea ce completează și dă sulețe sistemului de organizare a condu-

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, anul XI, partea a II-a, nr. 4 din 24 iulie 1975.

³⁸ *Ibidem*, anul XII, nr. din 17 aprilie 1976.

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem*, anul XIII, nr. 6 din 29 octombrie 1977.

⁴¹ *Ibidem.*

cerii societății noastre socialiste în spiritul centralismului democratic, al principiilor democrației socialiste, dînd posibilitate cetățenilor de a participa într-o formă sau alta la întreaga viață politică.

De o deosebită însemnătate principală și politică pentru continua lărgire a democrației socialiste sînt și măsurile adoptate de Conferința Națională a P.C.R. din 1977 în vederea creșterii în toate organele de conducere colectivă a numărului muncitorilor care lucrează nemijlocit în producție. Prezența efectivă a acestora în organele de conducere centrale și locale este menită să imprime un și mai puternic suflu înnoitor, revoluționar întregii activități economico-sociale, permite îmbinarea mai armonioasă a experienței maselor cu cea a cadrelor, întărește și mai mult unitatea dintre masele muncitoare și organele de conducere.

În scopul extinderii participării maselor la conducerea țării, la lărgirea continuă a democrației socialiste, în noua Lege electorală adoptată de Marea Adunare Națională în decembrie 1974 s-a prevăzut ca la alegerile de deputați pentru Marea Adunare Națională și pentru Consiliile populare, să poată fi depuse mai multe candidaturi⁴².

Stimularea participării maselor la conducerea vieții economico-sociale și-a găsit expresia nu numai în crearea unor structuri organizatorice, ci și în metodele de acțiune, dezvoltîndu-se în mod deosebit formele de participare directă, nemijlocită.

Încetățenite ca practică sistematică specifică a adîncirii democrației socialiste, vizitele de lucru și întîlnirile conducerii de partid cu diferite categorii de oameni ai muncii, precum și consfăturile pe ramuri de activitate ilustrează grăitor afirmarea dialogului permanent cu poporul ca metodă fundamentală de conducere. Un exemplu grăitor în această direcție îl constituie faptul că în perioada de la Congresul al XI-lea și pînă la Congresul al XII-lea, secretarul general împreună cu alți tovarăși din conducerea partidului a efectuat 198 de vizite de lucru în toate județele țării, în unități industriale, agricole, social-culturale și de învățămînt, cercetare etc. În aceeași perioadă au avut loc 29 de congrese, conferințe și consfătuiri la nivel național și 36 de ședințe și consfătuiri de lucru la C.C. al P.C.R., întîlniri cu consiliile de conducere ale unor ministere, centrale industriale etc.⁴³.

Pe aceeași linie larg democratică se înscrie și statornicirea practicii de a supune unei largi dezbateri publice principalele documente ale Congreselor și Conferințelor Naționale ale P.C.R., precum și proiectele de legi mai importante.

Această practică democratică și-a găsit o nouă expresie prin supunerea în dezbateră publică, nu numai a comuniștilor, ci și a celorlalți cetățeni ai țării, a tuturor documentelor programatice aflate pe ordinea de zi a celui de-al XII-lea Congres al P.C.R. În adunările organizațiilor de partid, cît și în cele ale organizațiilor de masă și obștești, comuniștii, oamenii muncii în totalitatea lor au dispus de un larg și fructuos cadru organizatoric pentru a dezbate aceste documente, a-și spune părerea asupra

⁴² Ibidem, anul X, partea a II-a, nr. 11 din 20 decembrie 1974.

⁴³ „Știința”, nr. 11 586 din 22 noiembrie 1979.

ansamblului problemelor de fond ale dezvoltării societății noastre în perspectiva anilor ce vin.

Un cadru nou, superior de participare a întregului popor la conducerea societății, la înflorirea patriei socialiste și care se înscrie în cerințele codului etic îl reprezintă inițierea, pe baza propunerilor făcute de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în sesiunea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 30 octombrie 1979, a măsurilor privind creșterea rolului Frontului Democrației și Unității Socialiste în viața social-politică a țării⁴⁴. În acest scop, s-au constituit în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste organizații proprii ale acestuia — în sate, orașe, cartiere, precum în întreprinderi și instituții, pe baza înscrierii în cadrul acestora a membrilor individuali din rindul cetățenilor ce nu fac parte din Partidul Comunist Român. În felul acesta — așa cum s-a subliniat la cel de-al II-lea Congres al Frontului Democrației și Unității Socialiste din 17—18 ianuarie 1980 — fiecare cetățean are posibilitatea efectivă să ia parte la discutarea tuturor legilor și hotărârilor supuse dezbaterii publice, a hotărârilor consiliilor populare, a măsurilor referitoare la dezvoltarea economică-socială a localității în care trăiește — fapt ce corespunde pe deplin principiilor eticii și echității socialiste⁴⁵.

Desigur că în aplicarea în viața socială a principiilor eticii și echității socialiste o importanță deosebită o reprezintă și asigurarea din partea societății noastre socialiste a unor drepturi și libertăți cetățenești din cele mai largi — ca dreptul la muncă, la odihnă, la învățătură, la asigurarea materială de bătrînețe, boală sau incapacitate de muncă, a drepturilor politice, libertatea conștiinței etc. În această accepție, unele legi de importanță majoră, adoptate în ultimul deceniu și jumătate, cum sînt: Codul Muncii, Legea retribuției muncii după cantitatea, calitatea și importanța ei socială, reglementările referitoare la alocațiile de stat pentru copii, Legea asigurării sănătății populației, Legea educației și învățămîntului sînt dintre cele mai expresive exemple ale spiritului umanist și înalt democratic care guvernează societatea noastră.

Garanțiile materiale ale realizării drepturilor omului, ale afirmării lui plenare în toate domeniile de activitate sînt asigurate prin politica fermă promovată de P.C.R. pentru întărirea legalității socialiste, pentru evitarea cu desăvîrșire a unor abuzuri și greșeli ca cele săvîrșite în trecut. Una din trăsăturile fundamentale, caracteristice raporturilor dintre populație și stat, constă în aceea că majoritatea cetățenilor consideră legile țării ca expresie fidelă a voinței și intereselor proprii, le respectă din convingere și militează pentru aplicarea lor. În același timp, acționîndu-se în lumina principiilor eticii și echității socialiste, în ultimii ani, din inițiativa și pe baza indicațiilor partidului, ale tovarășului Nicolae Ceaușescu s-a pus un accent sporit pe rolul influenței exercitate de oamenii muncii, de opinia publică, în prevenirea și combaterea încălcărilor legii. A crescut rolul comisiilor de judecată la înfăptuirea justiției, au fost dezincriminate unele fapte penale, s-a creat posibilitatea potrivit hotărîrilor

⁴⁴ „Scinteia”, nr. 11 566 din 31 octombrie 1979.

⁴⁵ Ibidem, nr. 11 635 din 19 ianuarie 1980.

Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1977 ca sancțiunile pentru unele infracțiuni cu un grad mai redus de pericol social să se execute fără privire de libertate, sub supravegherea colectivelor de muncă.

În cadrul aceluiași proces de dezvoltare multilaterală a omului, de aplicare în viață a principiilor eticii și echității socialiste, o atenție deosebită a fost acordată întăririi familiei — nucleul de bază a societății. Se cuvine relevată, ca o trăsătură caracteristică a perioadei ce a urmat Congresului al IX-lea, consecvența cu care P.C.R. a inițiat și aplicat, pe baza unei concepții unitare, un cuprinzător ansamblu de măsuri vizând crearea cadrului legislativ, a condițiilor economice și spirituale în vederea consolidării familiei.

Procesul de continuă perfecționare a întregii legislații privind familia a determinat redefinirea juridică a raporturilor familiale corespunzător cerințelor și trăsăturilor definitorii ale societății socialiste. Caracteristic noului sistem de reglementare legală este accentul pus pe legiferarea egalității în drepturi între soți, pe echitatea raporturilor dintre membrii familiei, responsabilitatea părinților pentru creșterea și educarea copiilor, grija copiilor față de părinți, stabilirea unor norme de adopțiune și tutelă în măsură a asigura dezvoltarea sănătoasă din punct de vedere fizic și moral a copiilor.

Ca urmare a strategiei politicii partidului, cu privire la creșterea rolului femeilor în viața politică și socială a țării, de asigurare a deplinei egalități a acestora în toate domeniile de activitate au fost promovate în importante posturi de conducere, pe linie de partid și de stat, în organizațiile de masă și obștești un număr însemnat de femei. Concomitent cu aceasta, femeile aduc un aport substanțial și la realizarea bunurilor materiale. Astfel, la începutul anului 1980 femeile reprezentau aproape 39 la sută din totalul personalului muncitor din industrie, 58 la sută al celor din agricultură, 42 la sută din domeniul cercetării științifice, proiectării și ingineriei tehnologice, 55 la sută din comerț, cooperatie meșteșugărească și alte sectoare din sfera serviciilor, aproape 66 la sută din învățământ, 73 la sută din domeniul ocrotirii sociale și culturii fizice⁴⁶.

Una din marile înfăptuiri ale orinduirii noastre socialiste pe linia realizării idealurilor de dreptate și echitate este rezolvarea în spiritul marxism-leninismului a problemei naționale, asigurarea deplinei egalități în drepturi și posibilități de dezvoltare ale tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate sau rasă⁴⁷. Această politică își găsește expresia în ritmul înalt de dezvoltare economico-socială a tuturor județelor, inclusiv a celor în care, alături de români, trăiesc și oameni ai muncii aparținând altor naționalități.

Odată cu aceasta au fost asigurate dezvoltarea și perfecționarea învățământului și lărgirea bazei materiale a activității cultural-artistice în limbile naționalităților din țara noastră. Este concludent în acest sens faptul că din circa 29 000 unități școlare, cite existau în anul 1979 în România, în peste 3 300 se predă în limbile naționalităților conlocuitoare.

⁴⁶ Ana Mureșan, *Creșterea rolului și contribuției femeii în viața social-politică a țării*, în „România liberă”, nr. 10 935 din 24 decembrie 1979.

⁴⁷ Ion Florea, *Democrație socialistă și echitate socială*, în „Revista de filozofie”, tomul 18, nr. 1/1971, p. 8—9.

În aceste limbi funcționează, de asemenea un număr de 14 teatre, se tipăresc 61 de publicații de tot felul⁴⁸. Naționalitățile conlocuitoare participă activ la viața politică, la activitatea de conducere a societății, în organele partidului, în Marea Adunare Națională, în organismele centrale de stat, în consiliile populare, la toate nivelurile. Un rol important în acest sens îl au consiliile oamenilor muncii maghiari, germani și a altor naționalități, create în anul 1968.

În același timp, în conformitate cu înaltele sale idealuri umaniste, ale principiilor eticii și echității socialiste, P.C.R. militează activ pentru întărirea unității moral-politice a poporului, pentru cimentarea prieteniei frățești dintre toți oamenii muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități —, desfășoară o luptă necurmată împotriva oricăror manifestări de naționalism și șovinism, combate cu tărie propaganda naționalist-șovină a cercurilor reacționare din afară, denaturarea realităților din țara noastră, încercările de dezorientare a oamenilor muncii de alte naționalități.

„Interesele supreme ale celor ce muncesc — se spune în Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al XII-lea al P.C.R. — aspirațiile lor de progres, bunăstare și fericire se pot împlini numai printr-un efort unit pentru înălțarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație”⁴⁹.

Una din îndatoririle fundamentale înscrise în Constituția R.S.R., în Statutul P.C.R. și în Codul eticii și echității socialiste a fiecărui cetățean, a întregului nostru popor o constituie apărarea patriei socialiste, a cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii.

Pornind de la schimbările ce au avut loc în structura socială a țării, ca urmare a generalizării relațiilor socialiste de producție pe întreg ansamblul economiei noastre naționale, de la poziția radical deosebită a celor ce muncesc în societate, de la calitatea lor de producători și proprietari și de aici rolul lor hotărîtor în viața economică și social-politică, de la făurirea unității de monolit în jurul partidului, a secretarului său general, P.C.R. privește apărarea țării în condițiile etapei actuale, ca operă colectivă a întregului popor⁵⁰. Opțiunea partidului nostru pentru doctrina apărării populare nu reprezintă o situație de moment, ci se întemeiază pe înțelegerea adîncă a realităților și necesităților, a legităților și revoluției construcției socialiste; ea constituie în același timp manifestarea voinței nestrămutate a întregului popor de a lupta cu cea mai mare hotărîre împotriva oricărui agresor care ar atenta la libertatea și cuceririle sale revoluționare⁵¹.

Reflectînd concepția unitară a partidului și statului nostru despre apărarea patriei, în perioada de după Congresul al IX-lea s-a încheiat întregul sistem de pregătire a populației pentru apărare. Pe această bază pregătirea militară a cetățenilor români se îndeplinește atît prin îndeplinirea serviciului militar obligatoriu, cît și prin alte forme de pregătire,

⁴⁸ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1979, p. 66.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 66—67.

⁵⁰ General-colonel Ion Coman, *Activitatea Partidului Comunist Român, a tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru întărirea capacității de apărare a cuceririlor revoluționare, a independenței și suveranității naționale*, în „Anale de istorie”, anul XXIV, nr. 1/1978, p. 69.

⁵¹ *Idem*.

cum sînt gărzile patriotice, formațiunile de pregătire ale tineretului, formațiunile de apărare locală antiaeriană, la care participă oamenii muncii de la orașe și sate.

În același timp, în vederea coordonării și soluționării unitare a principalelor probleme din domeniul apărării țării și asigurării securității statului, atît în timp de pace, cit și în timp de război, în martie 1969 a fost înființat Consiliul Apărării Republicii Socialiste România, care răspunde pentru întreaga sa activitate în fața Comitetului Central al Partidului Comunist Român și a Marii Adunări Naționale⁵². Ca președinte al acestui important organism de partid și de stat este desemnat secretarul general al partidului, președintele R.S.România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, comandantul suprem al forțelor armate⁵³.

Măsurile întreprinse de partid și de stat pentru întărirea capacității de apărare a țării sînt aprobate și susținute de către toți cetățenii patriei. Ei participă cu entuziasm la toate activitățile de pregătire militară, fiind hotărîți să apere munca lor pașnică și constructivă, drepturile și libertățile poporului român. Unitatea de nezdruincinat a poporului în jurul partidului și guvernului, unitatea sa politică, socială, morală, care înmănușează energiile întregii națiuni, constituie o uriașă forță și exprimă voința fermă a tuturor oamenilor muncii de a-și apăra cuceririle revoluționare.

În actuala etapă a dezvoltării socialiste a României — etapă în care, așa cum se subliniază în documentele de partid, afirmarea principiilor și normelor noi ale eticii comuniste în viața socială, în relațiile dintre oameni condiționează viitorul comunist al patriei — un loc deosebit de important îl reprezintă creșterea rolului și poziției comuniștilor în întreaga viață socială. Acest lucru determină ca fiecare membru de partid, la locul său de muncă și în orice împrejurare, să fie un activist, un luptător pentru înfăptuirea principiilor comuniste de viață, a liniei politice a partidului nostru, să-și aducă contribuția la elaborarea ei, să o înțeleagă, să știe să o explice, să-i convingă și pe alții de justetea acestei linii și să-i mobilizeze la traducerea ei în viață. Prin modul de a trăi, munci și gîndi, prin întreaga lor activitate și comportare, comuniștii trebuie să se situeze în primele rînduri ale luptei generale a poporului pentru realizarea în practică a hotărîrilor partidului și statului. În ei, oamenii muncii trebuie să vadă un exemplu de înaltă ținută moral-politică, de devotament fierbinte și spirit de sacrificiu pentru cauza socialismului și comunismului.

Ținînd seama că formarea și dezvoltarea calităților morale și politice sînt un rezultat al educației socialiste, o importanță deosebită a acordat P.C.R. în etapa actuală ridicării muncii politico-ideologice pe un plan superior. Desfășurată în lumina Programului P.C.R., a Codului principiilor eticii și echității socialiste, a documentelor adoptate de Congresul al XII-lea, munca politico-ideologică urmărește cultivarea în rîndul comuniștilor și celorlalți oameni ai muncii a devotamentului și abnegației revoluționare față de orînduirea socialistă, a fermității în înfăptuirea politicii Partidului Comunist Român, care reprezintă socialismul științific

⁵² *Lege privind înființarea, organizarea și funcționarea Consiliului Apărării Republicii Socialiste România*, în „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, anul V, partea I-a, nr. 32 din 14 martie 1969, p. 238.

⁵³ *Ibidem*.

aplicat creator la condițiile economico-sociale și istorice din România, apărarea și dezvoltarea proprietății socialiste, a avuției naționale; dezvoltarea conștiinței și responsabilității profesionale, a datoriei de a participa activ la munca pentru progresul economiei și culturii, de a se situa ferm pe pozițiile intereselor generale ale societății; sporirea spiritului de vigilență, combativitate revoluționară față de orice manifestări ostile orinduirii socialiste, deprinderi înapoiate, influențe ideologice și ale moralei burgheze; dezvoltarea patriotismului socialist și internaționalismului socialist, de slujire cu abnegație a intereselor poporului român, a cauzei păcii și socialismului, a colaborării cu țările socialiste, a solidarității cu toate popoarele care luptă pentru libertate socială și națională. Astfel formați și pregătiți, membrii de partid înfățișează întregului popor modelul omului înaintat, cu o atitudine nouă față de muncă, față de proprietatea socialistă, cu o comportare corespunzătoare normelor socialiste, de conviețuire în societate, cu o concepție înaintată despre lume și viață, cu trăsături de caracter și deprinderi comuniste.

PRINCIPALELE DIRECȚII STABILITE DE CONGRESUL AL XII-LEA, PRIN CARE P.C.R. VA ACȚIONA ÎN CINCINALUL 1981 – 1985 PENTRU AFIRMAREA PE UN PLAN SUPERIOR A PRINCIPILOR ETICII ȘI ECHITĂȚII SOCIALISTE

Obiectivul fundamental al viitorului plan cincinal îl constituie continuarea pe o treaptă superioară a îndeplinirii Programului partidului, creșterea în ritm susținut a economiei naționale, afirmarea cu putere a revoluției tehnico-științifice în toate domeniile, trecerea la o nouă calitate a întregii activități economico-sociale. Pe această bază se asigură consolidarea mai puternică a modului de producție socialist, ridicarea gradului de civilizație a întregului popor, făurirea omului nou, constructor activ al socialismului, animat de înalte principii morale, întărirea forței materiale și spirituale a țării, a independenței și suveranității. România va depăși astfel stadiul de țară socialistă în curs de dezvoltare și va deveni o țară socialistă mediu dezvoltată, parcurgând o etapă de cea mai mare însemnătate în înfăptuirea Programului partidului, pe drumul spre societatea comunistă.

Continuarea fermă a politicii de amplasare rațională pe teritoriu a forțelor de producție va accelera procesul dispariției deosebirilor esențiale dintre sat și oraș, dintre activitatea agricolă și industrială, va determina omogenizarea crescândă a societății noastre, crearea unui fundament trainic pentru afirmarea deplinei egalități între toți cetățenii patriei, fără deosebire de naționalitate, pentru ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale, a gradului de civilizație a întregului nostru popor.

Pornind de la unitatea dialectică dintre munca și conducerea colectivă și răspunderea personală, se va perfecționa continuu cadrul organizatoric democratic, de participare a maselor de oameni ai muncii, a întregului popor la făurirea conștientă a propriului său destin comunist, demonstrând în fapt că numai în socialism, numai în condițiile când întreaga putere politică este în mîna maselor de oameni ai muncii se poate realiza o adevărată democrație.

Sarcini sporite în aplicarea fermă a principiilor eticii și echității socialiste în viața societății revin organelor și organizațiilor partidului

care trebuie să acționeze cu hotărîre pentru a-și îmbunătăți stilul și metodele de muncă, manifestîndu-se pretutindeni ca forță dinamică, de avangardă a maselor de oameni ai muncii, militînd neobosit împotriva a tot ceea ce este vechi și perimat, pentru promovarea fermă a noului în toate domeniile, pentru afirmarea largă și generalizarea experienței, gîndirii și practicii înaintate. La rîndul lor, propaganda învățămîntului de partid, arta, literatura, presa și radioteleviziunea sînt chemate să sporească combativitatea împotriva mentalităților și concepțiilor înapoiate ce se mai manifestă în societatea noastră, a tendințelor de parazitism social și căpătuală, a oricăror influențe ideologice și morale străine, a persistenței unor concepții mistice retrograde în gîndirea unor oameni care frînează afirmarea lor în viața societății. În felul acesta, aplicarea neabătută în viață a normelor și principiilor eticii și echității socialiste contribuie la formarea omului nou, cu un larg orizont de cunoaștere a legităților dezvoltării lumii, a cuceririlor culturii și științei moderne, militant activ pentru transformarea revoluționară a lumii, pentru idealurile nobile ale socialismului și comunismului.

L'ACTIVITÉ DÉPLOYÉE PAR LE PARTI COMMUNISTE ROUMAIN
À L'ÉTAPE ACTUELLE POUR LA PROMOTION DES PRINCIPES
DE L'ÉTHIQUE ET DE L'ÉQUITÉ SOCIALISTES

RÉSUMÉ

Organisant et dirigeant la grandiose œuvre d'édification du socialisme et du communisme en Roumanie, le Parti Communiste Roumain accorde une attention primordiale à la création d'un homme nouveau ayant une conscience avancée et de hautes caractéristiques morales, à l'affirmation pleine et entière dans toutes les sphères de la vie sociale des principes de l'éthique et de l'équité socialistes. Partant de ces hauts commandements, dans l'article sont présentés amplement les multiples formes et méthodes par lesquelles le Parti Communiste Roumain généralise dans tous les compartiments de la vie sociale les principes de l'éthique et de l'équité socialistes, ainsi que les directions dans lesquelles on agira dans ce domaine au cours du quinquennat 1981—1985, à la lumière des documents du XIIe Congrès du parti.

„DESCĂLECAT” ȘI „ÎNTEMEIERE” ÎN ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI *

DE

NICOLAE STOICESCU

Întemeierea țărilor române — una din problemele centrale ale istoriei noastre medievale — a atras în mod deosebit atenția istoricilor mai vechi și mai noi care i-au dedicat numeroase lucrări. Deși s-a scris enorm despre această problemă complexă¹, ea nu a ajuns să fie lămurită pe deplin, în primul rînd din lipsa izvoarelor.

În istoriografia noastră s-au folosit două noțiuni pentru formarea statelor românești: „descălecat” și „întemeiere”².

În cazul Țării Românești, autorul *Letopisetului Cantacuzinesc* afirmă — precum se știe — că ea s-a format în două etape: prima prin „descălecare” unor români de la sudul Dunării în Oltenia, unde și-ar fi ales „banoveți” din neamul Basarabilor cu mult timp înainte de constituirea statului, iar cea de-a doua prin „descălecatul” lui Radu Negru voievod din Făgăraș, la 1290, cu „mulțime de noroade”; după acest „descălecat” ar fi avut loc unificarea țării, prin supunerea de bună voie a „banoveților” care l-au recunoscut domn pe Radu Negru. După unificarea teritorială a Munteniei cu Oltenia, țara „s-au numit de-i zic Țara Rumânească”³.

* Comunicare susținută la Institutul de istorie „N. Iorga” în ziua de 20 nov. 1979.

¹ Amintim cîteva din lucrările mai importante dedicate acestei probleme: B.P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, București 1873; idem, *Basaraba*, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, p. 218—247; Idem, *Negru Vodă, un secol și jumătate din începuturile statului Țării Românești*, în *op. cit.*, IV, București, 1976, p. 645—850; A. D. Xenopol, *Întemeierea țărilor române* („Rev. pentru istorie, arheologie și filologie”, 3, 1885, fasc. I, p. 1—28, fasc. II, p. 285—309); D. Onciul, *Radul Negru și originile principatului Țării Românești*, în *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, I, București, 1968, p. 328—428; D. Onciul, *Originile principatelor române*, în *Serieri istorice*, I., p. 560—673; Idem, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui*, în *op. cit.*, II, p. 19—115; I. Pușcariu, *Negru vodă*, Sibiu, 1898; Al. Lapedatu, *Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești* („Anuarul Inst. de istorie”, Cluj, 1923, p. 289—314); I. C. Filitti, *Despre Negru vodă*, București, 1925; G. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945; Ștefan Ștefănescu, *Mișcări demografice în țările române pînă în sec. al XVII-lea și rolul lor în unitatea poporului român*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 187—200.

² În cazul Moldovei, unul din ultimii cercetători ai problemei, Ștefan Gorovei, acceptă ambele căi: „descălecat” pentru Dragoș și „întemeiere” pentru Bogdan, deși se susține că ei au fost deopotrivă descălecători și întemeietori (*Dragoș și Bogdan*, București, 1973, p. 12). Pentru Țara Românească s-au susținut două căi diferite: „descălecat” (îndeosebi istoricii mai vechi, ultimul fiind G. Brătianu) și „întemeiere” sau constituire, excluzînd „descălecatul” în forma sa veche. Istoricul complet al problemei l-am făcut într-o lucrare mai mare, în curs de publicare.

³ *Istoria Țării Românești*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 1—3.

După această introducere, pe care nu este cazul să o reproducem, fiind prea cunoscută, urmează o listă incompletă a primilor 11 voievozi ai Țării Românești, cărora li se atribuie domnia cu totul greșite⁴, ceea ce arată cât de aproximative erau cunoștințele autorului despre începuturile Țării Românești. Totalul acestor domnii — după cum a remarcat P.P. Panaitescu⁵ — însumează 218 ani, cifră care corespunde cu răstimpul dintre 1290 și 1508, anul morții lui Radu cel Mare, din care epocă cunoștințele autorului devin mai precise folosind *Viața sfântului Nifon* a lui Gavriil Protul.

D. Onciul vedea în această tradiție două părți distincte: una — pe care el o consideră „cel mai vechi element de tradiție orală”, de o evidentă origine populară — „despre banatul Basarabilor din Oltenia, înființat prin românii veniți din miazăzi de Dunăre «multă vreme» înainte de întemeierea principatului «a toată Țara Românească»; alta despre descălecatul lui Radu Negru din Amlaș și Făgăraș, căruia i se atribuie întemeierea principatului în întinderea sa de apoi”⁶.

D. Onciul — care susținea teoria admigrării, adică a reîntoarcerii de peste Dunăre a unei populații românești în perioada 679—895 (de la așezarea bulgarilor pînă la venirea maghiarilor)⁷ — vedea în partea introductivă a cronicii o aluzie la această admigrare a unor români care s-ar fi despărțit de romanii din sudul Dunării⁸.

Mergînd mai departe, unii istorici străini ca L. Elekes considerau că afirmația cronicii este o amintire a faptului că românii ar fi venit din sud⁹, ceea ce convenea de minune adversarilor continuității care susțin că poporul nostru s-ar fi format în Peninsula Balcanică de unde ar fi emigrat în nordul Dunării la o dată asupra căreia nu au ajuns la un consens, oricum în secolele XI — XIII, după pătrunderea maghiarilor în Transilvania¹⁰.

În realitate, textul complet al cronicii — necunoscut lui D. Onciul — sună astfel: după pribegirea românilor spre miazănoapte, unele grupe de manuscrise ale cronicii adaugă: „și fiind lor căpetenie mare Traian și fiul său Siverie”¹¹. Această completare ne arată în mod clar și categoric că este vorba de întinderea stăpînirii romane în Dacia și nicidecum de o admigrare ulterioară a românilor de la sudul Dunării, cum susținea D. Onciul.

De altfel, așa cum a observat și D. Onciul, hotarele pînă unde se întind românii în cronică sînt exact acelea ale Daciei Traiane care cuprin-

⁴ *Ibidem*, p. 3—5.

⁵ *Începuturile istoriografiei în Țara Românească* („Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, p. 201).

⁶ D. Onciul, *Scriseri istorice*, I, p. 259, 564; II, p. 61.

⁷ *Ibidem*, I, p. 255—258.

⁸ *Ibidem*, I, p. 259, 573—574. O dovadă a acestei admigrări era numele Basarab care „aduce aminte de hessi Peninsulei Balcanice”, teorie greșită la care vom reveni în altă lucrare. În studiile sale mai noi, D. Onciul va admite că este vorba de „o amintire vagă și întunecată despre originea romană” și că descălecatul pe la Turnu Severin concordă cu punctul pe unde au intrat romanii în Dacia (*ibidem*, II, p. 207).

⁹ G. Brătianu, *L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois* („Revue historique du Sud-Est Européen”, 1943, p. 80—109); L. Elekes, *Die Anfänge der rumänischen Gesellschaft* („Archivum Europae Centro-Orientalis”, VI, 1941, p. 397).

¹⁰ Vezi pe larg lucrarea semnatarului acestor rînduri *Continuitatea românilor*, în curs de apariție la Editura științifică-enciclopedică.

¹¹ *Istoria Țării Românești*, p. 1.

dea, precum se știe, Oltenia, Banatul, Transilvania și partea de apus a Munteniei¹². Am avea și aici o manifestare clară a conștiinței originii latine a românilor într-o epocă în care această conștiință era deosebit de puternică, după cum a arătat atât de convingător A. Armbruster în excelența sa cartă dedicată acestei probleme¹³. Acesta este deci „cel mai vechi element de tradiție orală” din introducerea la cronică, nu aceea privitoare la „banoveții” Basarabi. Am avea deci și în cronică munteană — ca și la Gr. Ureche și M. Costin — două „descălecate” : unul al lui Traian, cu colonizarea Daciei, și al doilea al lui Negru vodă din Transilvania. De altfel, dezvoltând ideea din *Letopisețul Cantacuzinesc*, Radu Popescu va afirma categoric că strămoșii românilor „venise de la Roma”, renunțând la descălecare „banoveților”¹⁴.

Partea a doua a povestirii, relativă la vechimea „banoveților” din neamul „ce le zicea Basarabi”, a căpătat un credit total din partea unor mari istorici ca B. P. Hasdeu sau D. Onciul. Primul a creat pe baza cronicii o dinastie a Basarabilor anterioară cu mult întemeierii¹⁵. Cel de-al doilea — luând de bune afirmațiile cronicarului persan Rașid-ed-Din despre un Bezerembam existent pe la 1241 — considera că banii Basarabi sînt „adeveriți” pe timpul invaziei tătarilor¹⁶.

Această teorie s-a dovedit neîntemeiată întrucît știrea nu se referă la țara noastră; după cum a arătat marele savant care a fost A. Decei, faimosul Bezerembam este în realitate castelanul W. Brzeze din Sandomierz, iar Ilaut ținutul Liovului, unde au avut loc lupte în 1241, astfel încît știrea din 1241 nu privește istoria românilor. Deci : *exit Bezerembam!*¹⁷. Între Basarabii noștri și misteriosul Bezerembam de la 1241 nu există nici o legătură, astfel încît știrea respectivă nu mai poate fi invocată pentru a „dovedi” vechimea familiei Basarab de la 1241, cum s-a făcut de curînd¹⁸.

De altfel, trebuie să arătăm că numele Basarab sau Basarabă nu a fost nume de familie, ci nume de botez al primului domn; în plus, dacă ar fi existat un conducător de formațiune social-politică cu acest nume în Oltenia la 1241, el ar fi trebuit să fie amintit și în diploma ioaniților din 1247 care nu-l menționează deoarece nu exista.

D. Onciul considera chiar că fondul istoric al tradiției „naționale” înregistrată de cronici este „incontestabil” și afirma că din „tradiția întemeierii” „primul și cel mai vechi element se înfățișează tradiția despre vechiul banat al Basarabilor în Oltenia”¹⁹. Punîndu-l în legătură cu adigrarea românilor, Onciul susținea existența unui voievodat sau banat al Olteniei de origine transdanubiană, cu mult anterior formării Țării Românești, voievodat pe care l-ar fi condus Basarabii²⁰.

¹² D. Onciul, *Scriseri istorice*, I, p. 568; II, p. 207.

¹³ A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 146—158.

¹⁴ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1961, p. 3.

¹⁵ B. P. Hasdeu, *Negru vodă*, p. 835—839.

¹⁶ D. Onciul, *Scriseri istorice*, I, p. 389.

¹⁷ A. Decei, *L'invasion des Tatars de 1241/1242 dans nos régions selon la Djami ot-Tebvarikh de Fâzıl Ollah Râsid-ed-Din* („Revue roumaine d'histoire”, 1973, nr. 1, p. 103—111).

¹⁸ M. Neagoe, *1241: marea invazie tătară. Voievodatele române își afirmă independența* („Magazin istoric”, 1976, nr. 12, p. 36—38).

¹⁹ D. Onciul, *Scriseri istorice*, I, p. 567—568.

²⁰ *Ibidem*, I, p. 391, 569—570.

În realitate, lucrurile stau cu totul altfel. După cum a arătat P.P. Panaitescu, acest text a fost adăugat târziu, în secolul al XVII-lea, și el avea menirea să dovedească vechimea și drepturile familiei Craiovescu care a dat Țării Românești cîțiva domni ce și-au zis Basarab, între care și Matei Basarab. În realitate, primii bani ai Olteniei nu au fost Basarabi ci Craiovești, iar mari bani nu au existat decît de la sfîrșitul secolului al XV-lea²¹, nu înainte de întemeierea țării.

De altfel, trebuie să arătăm că însăși succesiunea scaunelor bănești : Turnu Severin (unde a existat vechiul banat maghiar, înființat la 1233)²², Strehaia și Craiova corespunde unei epoci mai noi²³. Se știe că tatăl primilor boieri Craiovești, Neagoe Strehăianul, și-a avut reședința la Strehaia, unde exista și o curte boierească²⁴, după care urmașii săi s-au mutat la Craiova spre sfîrșitul secolului al XV-lea.

Reținem deci că „banoveții” cronicii nu sînt Basarabi, ci boierii Craiovești din secolele XV — XVI, care nu sînt contemporani cu întemeierea statului feudal, ci posteriori acestui eveniment^{24b16}. Introducerea lor în tradiția întemeierii statului are — cum spunea P.P. Panaitescu — un caracter tendențios, nu unul popular, cum susținea D. Onciul, urmărind să arate că ei sînt adevărații Basarabi²⁵. (De altfel, în vremea în care se alcătua această poveste, dinastia Basarabilor adevărați se stinsese).

Preluînd știrea din cronică, în secolul al XVIII-lea banul Mihai Cantacuzino va susține chiar că neamul Basarabilor se trage din banul Barbul Basarab, făcut ban al Craiovei de Negru vodă pe la anul 1200. Întrucît mai departe se afirmă că acest Barbu a fost ctitorul mănăstirii Bistrița, este vorba în chip evident de Barbu Craiovescu, mare ban între 1495 și 1520 și ctitorul așezămîntului de la Bistrița²⁶.

★

S-a discutat mult asupra datei cînd s-a alcătuit această introducere la *Istoria Țării Românești* privitoare la „descălecat”. Unii cercetători au susținut că ea aparține cronicilor slavone din secolul al XVI-lea (mai precis unei cronici numite a lui Radu de la Afumați, a cărei existență nu a fost însă dovedită)²⁷.

²¹ Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 99—102; N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*, București, 1968, p. 158—159.

²² I. Mînea, *Cînd s-a întemeiat banatul de Severin?* („Cercetări istorice”, 1929—1931, p. 359).

²³ Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 59—74.

²⁴ *Ibidem*, p. 68—70.

^{24b16} Opinia lui Dan Pleșia, exprimată la discutarea acestei comunicări, după care Craioveștii ar fi urmașii cnezului Ioan, amintit la 1247, și că în această calitate strămoșii lor s-ar fi închinat lui Negru vodă, mai are nevoie de cercetări suplimentare; stăpînirea de moși în regiunea aflată odinioară sub conducerea lui Ioan nu constituie un argument suficient. S-ar putea însă ca Matei Basarab să fi cunoscut el însuși unele vechi tradiții ale familiei sale pe care noi nu le știm.

Vezi și Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971, p. 25, care susține că Craioveștii au fost înrușiți cu primul domni ai țării, domeniul lor vast fiind un indicu în acest sens.

²⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 198—199.

²⁶ *Istoria Țării Românești*, ed. Tunusli, p. 18—19.

²⁷ P. Chihaiia, *De la Negru vodă la Neagoe Basarab*, București, 1976, p. 58—63. La p. 82 se susține — nemotivat — existența a două redacții: Negru vodă și înfăptuirile sale aparțin sec. XVI iar „mulțimea de noroade” și descălecare a lor epocii lui Matei Basarab.

Alți istorici, în primul rând D. Onciul și P. P. Panaitescu, au arătat pe bună dreptate că ea a fost adăugată în secolul al XVII-lea, mai exact în vremea domniei lui Matei Basarab²⁸. D. Onciul considera astfel că intrucit „descălecatul” nu este amintit în cronograful lui Mihail Moxa, alcătuit în 1620, unde se vorbește numai despre „descălecatul” din Moldova²⁹, dovedește că povestirea a fost înregistrată mai târziu; el o pune în legătură cu pisania mănăstirii Cîmpulung, scrisă la 1636, în care se vorbește prima oară despre „descălecat”. „Această constatare este prea importantă pentru chestiunea noastră. Ea ne dă măsura pentru o dreaptă apreciere a tradiției transmise prin cronici în ceea ce privește valoarea ei istorică și crezarea ce i se cuvine”³⁰.

Pentru a întări această opinie a lui D. Onciul, vom menționa încă un fapt important, care nu a fost pus până acum în evidență: *documentele din secolul al XVI-lea și din primele decenii ale celui următor care evocă începuturile statului feudal Țara Românească nu vorbesc de „descălecat” ci de întemeiere, zidire sau așezare (СЪЗДАНИЕ)*. Astfel, la 10 iulie 1517, se întărește moșnenilor din Stoenști și Drajna — Prahova ocina lor pe care o aveau „de moștenire, de strădedină de la întemeierea țării” (УТЪ СЪЗДАНИЕ ЗЕМЛЕК)³¹; la 1 și 6 iunie 1547, domnul țării, Mircea Ciobanul, declara că mănăstirea Tismana avea proprietăți „de la întemeierea Țării Românești” (СЪЗДАНИЕ ВЛАШКОЕ ЗЕМЛЕ)³², ceea ce dovedea că, în această vreme, exista convingerea că mănăstirea era contemporană cu întemeierea statului, ceea ce va ușura mai târziu confuzia dintre ctitorul mănăstirii, Radu I, și Negru vodă; la 1 aprilie 1551 se spune că mănăstirea Govora stăpînea satele Glodul și Hința „de la începutul Țării noastre Românești”³³ (deși mănăstirea nu era atît de veche); la 8 ianuarie 1569, Alexandru Mircea voievod afirma că mănăstirea Tismana stăpînea satul Elhovîța „de la întemeierea Țării Românești, întîi de la Negrul voievod”³⁴ (*aici întemeierea este asociată prima oară cu legendarul Negru vodă la care vom reveni pe larg într-o altă lucrare*); la 18 februarie 1574 se vorbește de alte proprietăți (așezate pe Rîul Doamnei, rîu legat prin tradiție de doamna lui Negru vodă) care datau „de cînd este Țara Românească”³⁵. Este interesant de subliniat faptul că proprietarul ocinei respective dovedea vechimea dreptului său de stăpînire prin hrisoave de la Vlad Țepeș și Basarab cel Bătrîn (Laiotă); ori, între data întemeierii țării și domnia acestor voievozi trecuse mai bine de un secol și jumătate. Subliniem acest fapt pentru a dovedi cît de aproximative erau cunoștințele privind istoria începuturilor țării în această vreme; și doar același voievod, Alexandru Mircea, susținea în hrisovul din 1569, amintit mai sus, că întemeierea țării se făcuse pe timpul lui Negru vodă! La 5 mai <1582—1590> se afirma că niște locuitori din Lipia aveau vii

²⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 199—201.

²⁹ *Cronograful lui Mihail Moxa*, ed. N. Simache și T. Cristescu, Buzău, 1942, p. 186.

³⁰ D. Onciul, *Scrisori istorice*, I, p. 566—567.

³¹ *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. II, 300—301 (Va fi citat *D.R.H.*).

³² *Documente privind istoria României*, B, sec. XVI, vol. II, p. 354 (Va fi citat mai departe *D.I.R.*).

³³ *Ibidem*, vol. III, p. 3—4.

³⁴ *Ibidem*, p. 303.

³⁵ *Ibidem*, vol. IV, p. 135.

„de cînd s-a așezat Țara Românească”³⁶; în sfîrșit, la 12 iulie 1590 se susține că alți oameni din Alexeni-Ialomîța aveau ocină de la strămoșii lor „încă de la întemeierea Țării Românești, din zilele răposatului Mircea voievod cel Bătrîn și din zilele răposatului Dan voievod”³⁷. (Acesta arată că, la 1590, întemeierea nu era legată numai de numele lui Negru vodă, ci și de acela al succesorilor săi, fiind deci considerată o operă de durată).

Situația este asemănătoare și în primele decenii ale secolului al XVII-lea. La 16 iunie 1602, Simion Movilă voievod întărește unor boieri mai multe sate, pe care bunicul lor, Virjoghe sluger, le dobîndise „de cînd s-a așezat toată Țara Românească”³⁸. Remarcăm și aici cit de aproximative erau cunoștințele despre începuturile țării dacă se considera că un boier care trăiește în secolul al XVI-lea a fost contemporan cu „așezarea” țării!

Și mai aproximative sînt cunoștințele diacului care a redactat hrisovul din 24 octombrie 1614 prin care Radu Mihnea eliberează din rumânie pe locuitorii satului Șopirliga Țiganului din județul Saac care-și aveau ocinele „din zilele altor domni bătrîni de demult, de la facerea lumii”³⁹. Aici întemeierea statului este contemporană cu facerea lumii!⁴⁰. La 20 iunie 1620 Gavriil Movilă voievod întărește unor locuitori din Clăcești-Gorj ocină în satul amintit pe care strămoșii lor o aveau „de la întemeierea țării, din zilele răposatului Negru voievod”. Domnul susținea chiar că ar fi văzut „cartea lui veche și ruptă”⁴¹. (Documentul respectiv dovedește că B. P. Hasdeu nu avea dreptate cînd afirma că în Oltenia nu s-a păstrat tradiția lui Negru vodă).

Recapitulînd, putem afirma pe baza documentelor cunoscute că, *pînă înainte de domnia lui Matei Basarab, exista noțiunea vagă de „întemeiere” sau „așezare” a Țării Românești, nefixată în timp. Ea era invocată de locuitori pentru a-și dovedi vechimea dreptului de proprietate. Începînd din 1569 această noțiune a fost asociată cu numele lui Negru vodă, despre care nu se spune niciodată că a „descălecat” de undeva și nici cînd a domnit. Chiar domnii care susțineau că au văzut hrisoave de la Negru vodă nu arătau data acestora, cum va face mai tîrziu Matei Basarab. Ca și întemeierea, era doar o amintire vagă a primului domn al țării, a întemeietorului ei legendar. Subliniem faptul că termenul de întemeiere era invocat și de locuitorii simpli, ca și de călugări și boieri, fiind acceptat de domni și de cancelaria domnească, ceea ce dovedește că aceasta era convingerea generală despre modul cum s-a alcătuit țara.*

Se înțelege că dacă noțiunea de „descălecat” ar fi fost în circulație, decii cancelariei domnești și logofătul care citea hrisoavele — la curent cu asemenea probleme — ar fi utilizat și ei această noțiune, nu pe acelea de întemeiere, așezare etc.

³⁶ *Ibidem*, vol. V, p. 105.

³⁷ *Ibidem*, p. 464.

³⁸ *Ibidem*, XVII, vol. I, p. 49.

³⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 332—333.

⁴⁰ Este foarte posibil că diacul respectiv a confundat *създаване земли* (întemeierea, facerea, zidirea țării) cu *създаване мира* (facerea sau zidirea lumii) de la care se calcula vîleatul, termen utilizat în unele documente ca cele din 1 aprilie 1551, 20 sept. 1636 etc.

⁴¹ *D.I.R.* XVII, vol. III, p. 568.

În schimb, după ce termenul de „descălecat”⁴² a fost introdus în cronica țării, el a început să fie utilizat și în documente unde a înlocuit vechea noțiune de întemeiere. Acest fapt s-a petrecut în timpul domniei lui Matei Basarab, ceea ce este deosebit de semnificativ pentru datarea introducerii la cronică. Astfel, la 27 noiembrie 1640 și 28 iulie 1650, domnul afirmă că mănăstirea Cîmpulung a fost biserică de mir „din descălecata țării”⁴³. Mai târziu, la 22 octombrie 1655, se spune că aceeași biserică a fost „făcută den descălecata Țării Rumânești de răposatul Negru vodă”⁴⁴. Ca și în cronică, exista deci convingerea că Negru vodă „descălecatul” a ctitorit o biserică la Cîmpulung.

Subliniem deci faptul că, înainte de domnia lui Matei Basarab, nimeni nu amintea despre „descălecat”, noțiune care nu era cunoscută nici mediului cult de la cancelaria domnească, nici locuitorilor țării care nu invocă niciodată „descălecatul” întrucît acesta nu exista⁴⁵; pînă în această vreme convingerea locuitorilor era că țara lor a fost „întemeiată” sau „așezată”.

În timpul domniei lui Matei Basarab noțiunea de „descălecat” a pătruns — se înțelege din porunca domnului — în cronica țării, în pisană mănăstirii din Cîmpulung și în documente, ajungînd pe aceste căi să fie cunoscută îndeosebi în mediul cult al țării. Este evident din cele spuse mai sus că legenda „descălecatului” nu este o creațiune populară ci una cultă din secolul al XVII-lea.

Pentru a ne da seama de forța de convingere a „descălecatului” — introdus pe căile amintite — vom menționa faptul că, în secolul al XVIII-lea, traducătorii unor documente slavone din secolele XVI—XVII (dinaintea epocii lui Matei Basarab), convinși de afirmația cronicii că primul domn al țării ar fi „descălecat” din „Ungurie” (cum se traduce „titulușul” domnilor în cronică)⁴⁶, s-au simțit obligați să adauge acest lucru la titlurile unor domni unde nu se pomenea un asemenea „descălecat”. Astfel, într-o traducere făcută de Dumitru diacon din Argeș unui

⁴² După cîte știm, acest termen se utilizează în documentele moldovene din sec. XVII cu înțelesul de înfiintare sau întemeiere a unui stat, fără a fi necesară venirea unor elemente din afara țării. De pildă, într-o scrisoare adresată la <c. 1646> de pîrcălabul de Soroca lui Grigore Ureche mare vornic (care va folosi în același timp termenul în cronică sa!) se arată că locuitorii din Cureșnița au părăsit localitatea cînd s-a „descălecat” satul Șeptelicieni (G. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III/1, p. 48—49).

Pentru înțelesul de organizare, luare în stăpînire dat acestui termen vezi C. Arion, *Cnejii (chinejii) români. Contribuție la studiul lor*, București, 1938, p. 80—81.

⁴³ Arh. St. Buc., m-rea C. Lung, LXI/20 și LXII/26 (în copie la Inst. de istorie „N. Iorga”)

⁴⁴ *Ibidem*, LXII/27.

⁴⁵ Cînd afirmăm acest lucru nu uităm că Luccari, în cartea sa *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Veneția, 1605, p. 49, arăta că primul domn al Țării Românești ar fi fost *Negro voevoda di natione Ungaro*; aceasta nu înseamnă neapărat „descălecat” din Transilvania! Este greu de spus de unde a luat Luccari știrea: A.D. Xenopol credea că acesta ar fi avut la dispoziție „un letopiseț românesc al boierului Murgu”, opinie infirmată de D. Onciul care arată că urmele unei asemenea cronici nu se găsesc în istoriografia noastră și că deci tradiția ar fi fost orală (*Scrituri istorice*, I, p. 567). Este foarte posibil — așa cum credea N. Iorga, *Inscriptii*, I, p. 132 — ca Luccari să fi pornit și el de la numele Ungrovlahia dat Țării Românești și să fi făcut pe Negru ungar, adică venit din Transilvania. În cazul în care cartea lui Luccari — anterioară domniei lui Matei Basarab — ar fi circulat prin Țara Românească, am putea admite că ea a influențat pe cei care au emis atunci teoria „descălecatului”, repetăm *inexistentă* înainte de domnia lui Matei Basarab.

⁴⁶ *Istoria Țării Românești*, ed. cit., p. 2—3.

document din 15 mai 1576 se afirmă despre Alexandru Mircea că era „domn a toată Țara Românească, încă den Ungurie descălecat”⁴⁷, deși în documentul original nu fusese decât titlul simplu de „domn a toată țara Ungrovlahiei”. Ca și în „titulușul” din cronică, traducătorul a crezut că Ungrovlahia înseamnă Țara Românească „descălecată din Ungurie”. El a văzut poate și pisană mănăstirii din Cîmpulung, pusă de Matei Basarab, unde se spunea că acesta era „domn creștin în Țara Rumânească, întru moșia lui, care iaste dintru unguri descălecată”⁴⁸. În documentul din 20 noiembrie 1583, tradus în 1735, se spune despre Petru Cercel că era „domn al Țării Românești, care dintru Ungureni s-au descălecat”⁴⁹; în documentul din <iulie — august> 1586 la titlul lui Mihnea Turcitul de „domn a toată Țara Rumânească” se adaugă „ci-i dintru unguri descălecat”⁵⁰; în sfârșit, în hrisovul din 12 iulie 1620 se adaugă același lucru la titlul lui Gavriil Movilă⁵¹.

Exemplele citate mai sus constituie dovezi elocvente că, după introducerea sa în cronică țării, „descălecatul” a căpătat o mare putere de convingere, astfel încât traducătorii documentelor au completat de la ei „titulușul” domnilor cu explicația că țara fusese „descălecată” din „Ungurie”, adică din Transilvania. Și astfel, încet, încet, ideea de „descălecat” a ajuns să pătrundă în conștiința oamenilor, care nu se mai întrebau ce se ascunde în spatele acestei noțiuni.

La aceste argumente trebuie să mai adăugăm și pe acelea aduse de P. P. Panaitescu, în primul rînd pe cel — deja amintit — că textul privitor la vechimea „banoveștilor” (adică a Craioveștilor) a fost alcătuit în timpul domniei lui Matei Basarab⁵², primul domn din neamul Craioveștilor ce a adoptat în documente ca nume de familie pe cel de Basarab al primului voievod^{52b1s}.

Faptul că autorul introducerii cronicii pune pe „papistași” (catolici) separat de sași arată că, la data alcătuirii acestei introduceri, sașii nu mai erau catolici, așa cum fuseseră pînă în secolul al XVI-lea. Întrucît ei au devenit luterani în a doua jumătate a acestui secol, rezultă că intro-

⁴⁷ D.I.R., XVI, vol. IV, p. 229.

⁴⁸ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 128.

⁴⁹ D.I.R., XVI, vol. V, p. 144.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 258.

⁵¹ *Ibidem*, XVII, vol. III, p. 577.

⁵² Un argument puternic în favoarea acestei afirmații este faptul că termenul de „banovești” a fost introdus în același vreme și în traducerea română a *Viteii sfințitului Nifon* a lui Gavril Protul. În textul grecesc din secolul al XVI-lea se amintesc doar de neamul ales al Basarabilor (V. Grecu, *Viața sf. Nifon. O redacțiune grecească inedită, editată, tradusă și însoțită cu o introducere*, București, 1944, p. 93, 125, 127, 129, 133). În traducerea românească se vorbește însă de un neam „care era numele de moșie Banovești, adică Băsarăbești” (ed. Iosif Naniescu, București, 1888, p. 61). Întrucît traducerea a fost făcută de Udriște Năsturel, urmează să admitem că „banoveștii” au pătruns în același timp și în cronică țării și în traducerea *Viteii sf. Nifon*. Vezi Petre Șt. Năsturel, *Recherches sur les rédactions grécoroumaines de la „Vie de Saint Niphon II, patriarche de Constantinople”* („Revue des études sud-est européennes”, V, 1967, nr. 1—2, p. 63—68).

Despre rolul lui Udriște Năsturel în definirea „mitului dinastic al Basarabilor” vezi Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, 1976, p. 93.

^{52b1s} P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 198—199.

Rudă și el cu Craioveștii, Radu Șerban își spunea Radu voievod, nepotul lui Basarab (Neagoe — N.S.) voievod. Matei și-a spus și nepotul lui Basarab, dar și Matei Basarab (D.R.H. B, vol. XXIV, p. 11, 12, 27, 47, 51 passim).

ducerea a fost redactată după această dată; cum autorul nu știe că odinioară sașii fuseseră catolici, aceasta arată că scria „cu multă vreme după schimbarea credinței lor, cînd nu se mai păstra la cei mai mulți (dintre sașii de la Cîmpulung — N.S.) amintirea despre vechea lor religie”⁵³.

Ținînd seama de caracterul destul de naiv al introducerii și de lipsa de informație istorică a autorului acesteia, P.P. Panaitescu arăta că ea nu putea fi redactată decît în vremea domniei lui Matei Basarab, deoarece dacă ar fi fost alcătuită mai tîrziu ar fi beneficiat de luminile învățatului stolnic C. Cantacuzino. Cantacuzinii au păstrat această introducere deoarece nu aveau alt text despre începuturile țării, iar învățatul stolnic nu a ajuns în cronică sa să studieze această problemă. În concluzie deci introducerea despre începuturile Țării Românești a fost întocmită de cel care a alcătuit compilația de cronici din vremea lui Matei Basarab, care — constatînd că îi lipsește un text pentru istoria începuturilor țării — l-a redactat pe bază de combinații cărturărești, neavînd la dispoziție izvoare contemporane⁵⁴.

Un alt argument — invocat de noi mai sus — este asemănarea textului pisaniei mănăstirii din Cîmpulung din 1636 cu introducerea cronicii: în ambele, Țara Românească apare ca fiind „descălecată” din „Ungurie” de către Radu Negru.

Toate aceste argumente ni se par suficient de convingătoare pentru a dovedi că noțiunea de „descălecat” a fost creată în vremea domniei lui Matei Basarab cînd ea a fost consemnată în cronică țării, în jurul anului 1636.

În stabilirea epocii cînd a fost concepută povestea „descălecatului” trebuie să ținem seama și de împrejurările politice ale vremii. Se afirmă — pe bună dreptate — că această coborîre din Transilvania trebuie să fi fost consemnată într-un moment de antantă între Țara Românească și provincia de peste munți, moment pe care unii autori îl plasează însă la 1525 cînd relațiile lui Radu de la Afumați cu Ioan Zapolya erau foarte bune⁵⁵.

Ni se pare mult mai întemeiată plasarea acestui moment de antantă în vremea lui Matei Basarab, ale cărui relații cu Gheorghe Rakoczi I au fost cordiale. Precum se știe, Matei Basarab a ocupat tronul cu ajutor din Transilvania, astfel încît într-un fel și el este un „descălecător” cînd afirmă că era domn „întru moșia lui, care iaste dintr-u unguri descălecată”; „descălecat” el însuși din Transilvania, își putea ușor imagina că

⁵³ *Ibidem*, p. 199.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 201. Opinia aceluiași istoric că autorul compilației ar fi fost unul din ispravnicii numeroaselor construcții din acea vreme mai trebuie verificată. Oricum, autorul respectiv nu pare a fi cunoscut prea multe documente interne. Vezi mai jos nota 80.

⁵⁵ P. Chihaia, *op. cit.*, p. 58. Opinia lui Șt. Andreescu (*Considérations sur la date de la première chronique de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire”, XII, 1973, nr. 2, p. 372—373), după care introducerea la cronică s-ar fi alcătuit în vremea domniei lui Alexandru Mircea (1568—1577), cînd este amintit în documente Negru vodă, nu poate fi luată în considerare deoarece: 1) în introducerea domnului i se spune Radu Negru — nu Negru vodă; 2) în această vreme nu se vorbea încă despre „descălecat”, iar Negru vodă nu este asociat — ca în cronică — cu „descălecatul”, ci cu întemeierea; 3) domnul nu avea interesul să vorbească de „banoveții” Basarabi (=Craiovești) deoarece el era Basarab adevărat și 4) menționarea în documente a lui Negru vodă este mai veche (1549), document necunoscut lui Șt. Andreescu. La aceste argumente adăugăm pe cele aduse în această lucrare în favoarea datării în vremea lui Matei Basarab.

la fel va fi făcut și „strămoșul” său Radu Negru. Nu trebuia să uităm, de asemenea, că în anul 1636 Matei Basarab era gata să ajute cu trupe pe aliatul său transilvănean, amenințat cu mazilirea. Toate acestea dovedesc că împrejurările politice favorizau apariția legendei „descălecatului”.

În același timp și relațiile cu Moldova erau încă bune, ceea ce va fi favorizat, de asemenea, trecerea modelului „descălecatului” din Moldova și la Țara Românească, această influență fiind dovedită de cei care s-au ocupat de geneza „descălecatului” muntean⁵⁶.

Un alt argument că introducerea la cronică i-a servit lui Matei Basarab, care foarte probabil a comandat-o, este modul diferit cum a interpretat-o mai târziu Radu Popescu: mai întâi acesta omite povestea cu „banoveții” Basarabi, introdusă în vremea lui Matei Basarab, din rațiuni care nu-l mai interesau pe cronicar, care știa probabil că bănia olteană este posterioară domniei. Apoi, întrucât în vremea sa Radu I devenise Radu Negru, cronicarul leagă plecarea acestuia din Făgăraș de părăsirea acestei regiuni de către domnul respectiv; el nu mai vorbește de „descălecat” și de „mulțime de noroade”, ci doar de o mutare a „scaunului”, adică a centrului politic, ceea ce este mult mai aproape de adevăr. Cronicarul își pune și problema cauzelor ce l-ar fi determinat pe Radu Negru să părăsească Făgărașul, afirmând că „trebuie să fi fost la mijloc niscaiva pricini” cu „domnii ungarilor”, ceea ce evocă conflictul lui Radu I cu Ludovic cel Mare, ce i-a confiscat domnului român Făgărașul, silindu-l astfel să-și mute „scaunul” stăpînirii sale la sud de munți^{56 bis}.

Ce interes avea Matei Basarab în alcătuirea unor asemenea texte? Răspunsul cel mai bun ni se pare a fi cel dat de Nicolae Iorga: *afirmarea legitimității sale, a descendenței sale din Basarabi*. În cronică descendența e afirmată prin banoveții Basarabi, despre care am vorbit; în documentul dat orașului Cîmpulung la 12 aprilie 1636, Matei îi spune lui Radu Negru „strămoșul domniei mele”⁵⁷, deși în cronică Basarabii sînt alt neam decît cel al lui Negru vodă căruia i s-au închinat. În sfîrșit, în textul pisaniei se afirmă că Matei se trăgea și el „de într-aceea rudă bună și de într-acele neam adevărat” al primului ctitor al mănăstirii, legendarul Negru vodă⁵⁸. Din aceste motive, „pentru întîia oară, după unele mențiuni documentare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se sapă în piatră legenda bătrînului și preamîlostivului creștin Radul Negru vovoda, care a fost de nceput descălecătorul Țerii Rumânești”⁵⁹.

⁵⁶ P. Chihala, *op. cit.*, p. 93.

^{56 bis} G. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Basarab en 1377* („Revue historique du Sud-Est Européen”, II, 1925, p. 73 și urm.).

La discutarea acestei comunicări, colegul Sergiu Iosipescu și-a exprimat opinia că înregistrarea legendei cu „descălecatul” nu datează din vremea lui Matei Basarab care nu putea aminti de stăpînirea domnilor Țării Românești asupra Făgărașului pentru a nu-și supăra aliatul, pe Gh. Rakóczy I. Dar Matei însuși, într-un document din 29 aprilie 1633, își spune „încă și al părților de peste munți, Amlașului și Făgărașului herțeg”¹ (*D.R.H.*, vol. XXIV, p. 50), astfel încît acest argument nu poate fi luat în seamă. Deși nu le mai stăpînea, Matei știa sigur că Amlașul și Făgărașul fuseseră posesiuni vechi ale domnilor Țării Românești, așa cum se spune și în titlul lui Radu Negru din cronică.

⁵⁷ *Magazin istoric pentru Dacia*, V, p. 338.

⁵⁸ N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 128.

⁵⁹ Idem, *Istoria românilor*, VI, p. 84. Vezi și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 199.

Pe aceste trei căi — cronică, documente, inscripție săpată în piatră — Matei Basarab urmărea deci să arate că este descendent atît din Basarabi (fiind nepotul lui Neagoe Basarab, cum își spune în titlul domnesc)⁶⁰, cît și din legendarul Negru vodă al cărui lăcaș de la Cîmpulung l-a refăcut, așa cum va reface și vechile ctitorii ale Craioveștilor. Pe aceste căi el stabilea o legătură temeinică cu dinastia țării, ale cărui începuturi l-au preocupat.

★

O problemă importantă de lămurit este aceea a datei așa-zisului „descălecat”. Istoricii și cronicarii care au susținut această teorie în trecut nu au ajuns la un consens cu privire la data și cauzele care l-ar fi determinat. După cum a arătat D. Onciul, datele „descălecatului” erau cuprinse între 1080 și domnia lui Radu I (c. 1377—1385), confundat cu Radu Negru, deci într-o perioadă de trei secole^{60 bis}.

Nu vom putea expune aci toate datările propuse pentru „descălecat” (problemă pe care o vom relua într-o lucrare mai mare în curs de pregătire), ci ne vom mulțumi doar cu discutarea celor care au întrunit mai mulți susținători: 1215 și 1290, ambele datînd și ele din epoca lui Matei Basarab, așa cum vom arăta mai jos. Prima dată a fost săpată în pisania mănăstirii din Cîmpulung, amintită mai înainte; cea de-a doua a fost înregistrată în același timp de cronică țării.

În pisania mănăstirii din Cîmpulung, reclădită de Matei Basarab, se susține că primul lăcaș „s-a început și s-a zidit și s-a săvîrșit de bătrînul și preamilostivul creștin Radul Negru voievod . . . cînd a fost cursul anilor de la Adam 6723 (1215)”⁶¹. Data 1215 a fost acceptată de numeroși istorici (G. Șincai, Atanasie Marienescu, O. G. Lecca etc.).

Alți istorici au contestat valabilitatea datei 1215 din pisania de la Cîmpulung, pe motiv că aceasta s-ar datora unei greșeli a celui ce a săpat-o în piatră⁶² și că ea contrazice data 1290 indicată de cronică.

După opinia lui D. Onciul, care datează (greșit)⁶³ pisania din vremea lui Radu I (Radu Negru) la 1385, s-ar fi greșit două cifre: a suteilor (ψ, în loc de ω) și a zecilor (K, în loc de c)⁶⁴. Această opinie ni se pare forțată întrucît ultimele două litere chirilice sînt greu de confundat.

După Al. Lapedatu — la opinia căruia ne raliem — văleatul 6723 (1215) ar trebui citit corect 6823 (1315), fiind vorba de o confuzie plauzibilă între literele care indică sutele: ψ în loc de ω⁶⁵.

⁶⁰ Menționăm că Matei Basarab știa sigur că Neagoe Basarab era de fapt Craiovesc. Într-un document din 30 aprilie 1633, el afirmă că strămoșul său Neagoe era fiul lui Pirvu (Craiovescu) mare ban (*D.R.H.*, B, vol. XXIV, p. 54).

^{60 bis} D. Onciul, *Scrieri istorice*, I, p. 341.

⁶¹ N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 128.

⁶² Se știe că unii meșteri care săpau în piatră nu știau carte și copiau (adesea cu greșeli) texte gata alcătuite. Greșeli de datare găsim și în alte pisani, de pildă la mănăstirea Bistrița, ctitoria Craioveștilor, ca și la mănăstirea Cozia, al cărei prim lăcaș e plasat la 6809 (1301) (N. Iorga, *op. cit.*, p. 194).

⁶³ Biserica exista în mod sigur la 1351—1352 cînd a primit o proprietate de la Nicolae Alexandru voievod (*D.R.H.*, B, vol. I, p. 11), astfel încît e greu de admis că ea a fost reclădită la 1385.

⁶⁴ D. Onciul, *Scrieri istorice*, I, p. 372—373.

⁶⁵ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 293.

Pentru a întări opinia lui Al. Lapedatu, adăugăm argumentul că în pisania schitului Jghiabu — atribuit și el lui Radu Negru voievod și refăcut tot în vremea domniei lui Matei Basarab la 1640 — se dă ca dată a primei fundații anul 1310⁶⁶. Aceasta poate constitui o dovadă că, în vremea când se scriau aceste pisanii (1636—1640), domnia lui Negru vodă era plasată la începutul secolului al XIV-lea, oricum după 1290, data „descălecatului” înregistrată în cronică.

Ni se pare logic să considerăm că Socol Cornățeanu, cel care a supravegheat ca ispravnic lucrările de la Cîmpulung, cunoștea data 1290 a așa-numitului „descălecat”, menționată chiar în acea vreme în cronica țării și avea indicații să plaseze prima construcție după această dată, deci la 1315, adică aproximativ în aceeași vreme în care erau datate și alte presupuse ctitorii ale lui Negru vodă ca aceea de la Jghiabu. Să nu uităm, de altfel, că în vremea în care Socol se afla la Cîmpulung⁶⁷ se elibera și privilegiul domnesc pentru orașenii de acolo în care se cita un vechi hrisov de la Radu Negru datat 1290; domnul întărea vechile scutiri „după cum scrie și în piatra care o am pus domniia mea deasupra porții bisericii” (hrisovul poartă data 12 aprilie 1636, iar pisania a fost pusă după terminarea lucrărilor, la 20 august 1636). Nu este deci posibil ca Socol Cornățeanu să nu fi cunoscut data 1290 a „descălecatului”, astfel încît este vorba evident de o greșeală de dată în pisania mănăstirii Cîmpulung.

Data 1215 nu poate fi acceptată și pentru simplul motiv că la 1247 diploma ioaniților consemnează prezența a patru formațiuni politice, ceea ce dovedește că nu se realizase procesul de unificare politică atribuit de tradiție „descălecatului”⁶⁸.

Cei mai mulți susținători ai „descălecatului” (S. Micu-Clain, A.D. Xenopol, G. Brătianu, I. Moga etc.) au considerat că evenimentul s-ar fi petrecut la 1290, dată pe care au înregistrat-o cronicile Țării Românești.

Pentru susținătorii acestei datări (în primul rînd A. D. Xenopol), un puternic argument îl constituiau o serie de documente eliberate orașului Cîmpulung între 1636—1672, publicate în *Magazin istoric*, vol. V, în care domnii respectivi — începînd cu Matei Basarab — susțineau că au văzut hrisovul răposatului Radu Negru voievod din anul 6800 (1292). „Mai este cu putință, față de niște asemenea acte, să mai stăm un moment la indoială că a existat un Radu Negru pe la 1290 . . . , cînd vedem atestată cercetarea unui document al său de către patru domni în 6 hrisoave?” se întreba A.D. Xenopol în 1885⁶⁹. El explica nepotrivirea de dată dintre pisania mănăstirii Cîmpulung (1215) și cronica țării (1290) prin faptul că meșterul cioplitor al inscripției a confundat cifra 6723 cu 6799, adică 1291.

⁶⁶ „Buletinul Comisiei Monumentelor istorice”, 1912, p. 135; 1933, p. 136; 1938, p. 94—95.

⁶⁷ Socol Cornățeanu se afla încă la Cîmpulung în 1637 cînd judeca o pricină cu „toți preoții și toți bătrînii oroșani” (N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 275—276).

⁶⁸ Să mai amintim și observația lui B. P. Hasdeu că la 1215 nu exista nici o mănăstire în Țara Românească, prima fiind Vodița în vremea lui Vlaicu-Vladislav.

⁶⁹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 18.

Unii istorici ca B.P. Hasdeu, D. Onciul, I.C. Filitti, V. Drăghiceanu etc. și-au manifestat rezerve față de documentele invocate de A. Xenopol, considerându-le, unii dintre ei, falsuri ale cîmpulungenilor. B.P. Hasdeu afirma, de pildă: „cele 6 documente ale orașului Cîmpulung, chiar dacă ele ar fi originaluri, nu nește simple copii ca cele existente, sînt întocmai omogene cu documentele cele despre Tismana, Cozia, Cotmeana, ba și despre mănăstirea tot de la Cîmpulung, a cărora absolută falsitate eu am demonstrat-o în *Istoria critică*”⁷⁰. După opinia lui D. Onciul — citat de B.P. Hasdeu⁷¹ — cele șase hrisoave ale Cîmpulungului „formează o colecțiune de copii după un singur hrisov de la Matei Basarabă”, iar data acestui hrisov — așa cum a arătat N. Iorga — este greșită, deoarece nu s-au putut citi cifrele zecilor și unităților: „se ceti 6800, acolo unde va fi fost 6890 și ceva”, așa cum la hrisovul lui Mihai I data a fost citită 6900⁷².

Data 1290 a „descălecatului” era atît de puternic intrată în conștiința publică, încît, în ședința din 2 noiembrie 1890, Academia Română a discutat problema aniversării a 600 de ani de la această dată. Cu acest prilej membri secției istorice (B.P. Hasdeu, M. Kogălniceanu, V.A. Urechia, Gr. Tocilescu etc.) și-au expus punctul de vedere cu privire la așa-zisul „descălecat”⁷³.

De pildă, B.P. Hasdeu s-a declarat împotriva aniversării, susținînd că data 1290 „este tot ce poate fi mai problematic; asupra ei nu se împacă nici cronicile, nici istoricii”.

Împotriva acestei păreri s-a ridicat Gr. Tocilescu, care a susținut că data 1290 „nu este de lepădat”; ținînd seama de această dată, el arăta că „unificarea micilor principate” din Țara Românească a avut loc în vremea lui Radu Negru, „cunoscut în documentele externe sub numele de Tugomir”.

Spre deosebire de Tocilescu, Hasdeu susținea că „adevărata unificare a Țării Românești a fost făcută de Alexandru Basarab (1310—1360)”. Pentru a nu da prilej să se spună că statul nostru este prea nou, Hasdeu susținea să nu se facă nici o aniversare.

Această aniversare a oferit prilejul lui D. Onciul să înceapă seria studiilor sale în problema originii principatelor române și să facă un mare pas înainte în cercetarea acestei probleme atît de complexe și controversate.

Asupra modului cum s-a ajuns la data 1290 a „descălecatului” există mai multe opinii. După N. Iorga — deja citat — și P.P. Panaitescu, la 12 aprilie 1636, cînd a înnoit privilegiile orașenilor din Cîmpulung, Matei Basarab evocă un hrisov al „răposatului Negru Radu voievod” cu leatul 6800 (1292). „Este probabil că nu s-au putut citi cifrele cirilice ale zecimilor (zecilor — N.S.) și unităților datei care se prezintă astfel numai

⁷⁰ B.P. Hasdeu, *Negru vodă*, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1976, p. 665.

⁷¹ *Ibidem*, p. 676. Vezi și D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 378.

⁷² N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 131.

⁷³ „Analele Academiei Române. Partea administrativă și dezbateri”, s. II, t. 13, 1890 — 1891, p. 19—22.

cu cifrele miilor și sutelor”⁷⁴. Acest hrisov, rău citit din cauza vechimii, stă la baza datei „descălecatului” din introducerea cronicii⁷⁵. După părerea lui P. P. Panaitescu, există deci o legătură între data 1292 a preținsului hrisov al lui Negru vodă și data 1290 a „descălecatului”, ea și între data 1636 a hrisovului lui Matei Basarab și aceia a alcătuirii introducerii din cronică despre acest „descălecat”.

O părere asemănătoare susținuse și D. Onciul, după care data 6798 (1290) s-ar datora unei lecturi greșite a vreunei inscripții sau a vreunui hrisov și că data „descălecatului” din cronici nu are „nici loc nici adevăr”⁷⁶.

Am fi întru totul de acord cu afirmațiile lui P.P. Panaitescu că în cazul documentului invocat nu s-au putut citi zecile și unitățile dacă nu ar exista și un alt document, tot de la Matei Basarab, în care apar și unități la cifra 6800. Este vorba de un document din 22 aprilie 1647, dat mănăstirii Tismana, în care domnul susține că a văzut cartea lui Negru voievod „de când au fost cursul anilor 6802” (1293—1294)⁷⁷.

Ni se pare deci că nu poate fi vorba de o simplă greșală repetată de lectură, ci de *convingerea că „descălecatul” lui Negru vodă a avut loc în această perioadă* și că Negru vodă a domnit după anul 1290. De altfel, așa cum am arătat mai înainte, la această perioadă (1310, 1315) se referă și pisanile unor lăcașuri atribuite lui Negru vodă și refăcute în timpul domniei lui Matei Basarab, când cronica țării a înregistrat ca dată a „descălecatului” anul 1290. Aceste date corespund de altfel și cu anul 1310 indicat ca dată a venirii lui Negru vodă de către Luccari.

Pentru a dovedi că data „descălecatului” a fost fixată în vremea domniei lui Matei Basarab (pe ce bază este greu de stabilit) vom mai aminti faptul că și alți domni dinaintea sa (Alexandru Mircea, la 1569, sau Gavril Movilă, la 1620) au afirmat că au văzut sau citit hrisoave vechi de la Negru vodă, dar nici unul nici celălalt nu au arătat ce dată purtau aceste documente, așa cum se făcea în cazul altor hrisoave vechi, existente și arătate în divanul domnesc⁷⁸. Primul domn care datează asemenea hri-

⁷⁴ Există numeroase cazuri în care datele pisanilor sau hrisoavelor se citeau greșit, renunțându-se uneori la lectura cifrelor zecilor și unităților și dându-se numai cifrele miilor și sutelor. De pildă, autorul *Cronologiei tabelare* susținea că Mircea (cel Bătrîn), fiul lui Radu Negru, „a zidit mănăstirea Cotmeana în domnie la leat 6800 (deci tot 1292! — n.a.), după cum pisanii mănăstirii arată și adeverează”. În realitate, mănăstirea Cotmeana — ctitoria lui Radu I și Mircea cel Bătrîn — a fost făcută în jurul anului 1385 (deci 6893). Mai departe se susține că pisanii Coziei spune că a fost zidită de Mircea cel Bătrîn la 6809 (1301), deși ctitoria datează din 1386—1387 iar cronica țării dă anul 1383. Documentul lui Mircea pentru mănăstirea Cozla prin care i se dăruiește balta Săpatul e datat 6810 (1302); un alt document al aceluiași pentru aceeași mănăstire poartă data 6866 decembrie 11 (1357) etc. Menționăm că autorul lucrării — care era un om cult — văzuse datele pisanilor și documentelor respective (N. Iorga, *Operele lui C. Cantacuzino*, p. 20). Vezi și Idem, *Inscripții*, I, p. 131—132.

⁷⁵ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 200.

⁷⁶ D. Onciul, *Scrituri istorice*, I, p. 375, 378. Onciul se întreba: „ce crezare pot dar să aibă aceste date contrazicătoare (1215 și 1290), ambele din același timp, din același loc și de la același persoană?” (*ibidem*, p. 377).

⁷⁷ Arh. St. Buc., m-rea Tismana, XCII/13 (copie la Institutul de istorie „N. Iorga”).

⁷⁸ De pildă, la 12 iulie 1590, Mihnea voievod declara că a văzut hrisovul lui Mircea cel Bătrîn din anul 6921 (1413) și hrisovul lui Dan voievod din 6938 (1430), la ultimul hrisov dînd și lista dregătorilor „marelui Dan voievod” (*D.I.R.*, XVI, vol. V, p. 464); la 25 februarie 1634, domnul spune că a văzut „hrisovul lui Radul voievod, fiul marelui Vlad voievod”, pentru satul Polovragi din anul 6972 (1464) (*D.R.H.*, B, vol. XXIV, p. 281). Este vorba de Radu cel Frumos care domnește într-adevăr în această vreme.

soave este Matei Basarab și toate datele acestora sint plasate după 1290, anul stabilit de cronică pentru „descălecatul” țării. *Este vorba deci de o operație conștientă, nu de o simplă greșală. Lumea trebuia convinsă — și a fost în mare măsură — că a existat un „descălecat” și că acesta a avut loc în 1290!*

Problema datei „descălecatului” l-a preocupat și pe Alexandru Vasilescu ⁷⁹. Ținând seama de faptul că lista domnilor din cronică este incompletă și greșită (11 domni din 23), acesta a arătat că autorul introducerii a utilizat foarte probabil pentru lista sa un pomelnic, fie de la biserica din Cimpulung, fie de la cea din Curtea de Argeș, unde Radu Negru era citat ca ctitor. Anii de domnie pentru fiecare dintre cei 11 voievozi i-a calculat după documente și inscripții ale căror date le-a citit greșit ⁸⁰, avînd însă grijă ca suma anilor să nu depășească cifra de 218, ațiția cîți trecuseră de la „descălecat” pînă la moartea lui Radu cel Mare. *Modul defectuos în care au fost calculate duratele domniilor arată cît de aproximative erau cunoștințele autorului despre primii domni ai Țării Românești.* Întrucît suma anilor de domnie a domnilor menționați în cronică este în realitate 104, în loc de 218, deci cu o diferență de 114 ani, Al. Vasilescu a conchis : „calculele cronicarului sînt greșite și ca atare și data descălecatului, 1290 (6798), ce a rezultat din acele calcule, este greșită”.

Ținînd seama de calculul făcut de Al. Vasilescu și de grija autorului introducerii la cronică țării ca suma anilor de domnie a domnilor cunoscuți de el să nu depășească 218, ațiția cîți trecuseră de la data „descălecatului” pînă la Radu cel Mare despre care se știa sigur că murise la 1508, ne putem pune întrebarea dacă autorul nu a pornit invers de la această ultimă dată pentru a o stabili pe aceea a „descălecatului”. Adică : el cunoștea următorii domni și duratele domniilor lor :

Radu Negru	24 ani	(1290—1314)
Mihail	19 "	(1314—1333)
Dan	23 "	(1333—1356)
Alexandru	27 "	(1356—1383)
Mircea cel Bătrîn	29 "	(1383—1412)
Vlad Țepeș	15 "	(1412—1427)
Vladislav	18 "	(1427—1445)
Radu cel Frumos	15 "	(1445—1460)
Laiotă Basarab	17 "	(1460—1477)
Țepeluș (și Ștefan cel Mare)	16 "	(1477—1493)
Radu cel Mare	15 "	(1493—1508)
	<u>218 "</u>	

⁷⁹ Alex. Vasilescu, *Data 1290 a dăscălecatului Țării Românești* („Convorbiri literare”, 1923, p. 499—510).

⁸⁰ De pildă, deși în cancelaria lui Matei Basarab a fost prezentat adesea hrisovul eliberat de Dan I mănăstirii Tismana în anul 1385 (care este invocat în documentele date acestei mănăstiri la 22 aprilie 1647 și 28 mai 1649) și se știa deci că domnul trăise la această dată, autorul introducerii afirmă că Dan ar fi murit la 1356, ucis de Șișman ! Tot astfel, deși în cronică se arată că Mihail ar fi domnit după Negru vodă (1314—1333), în documentul dat orașului Cimpulung la 12 aprilie 1636 se susține că a fost prezentat „hrisovul lui Mihail voievod, leat 6900 (1392)”. Aici este posibil să nu se fi putut citi cifra zecilor. Ce putem deduce din aceste exemple de cît că autorul introducerii fie nu cunoștea toate documentele, fie le-a citit data greșit ? *Problema este greu de lămurit.* După cum a arătat P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 202, în cazul lui Dan I, data morții, luată dintr-o cronică (1386), a fost modificată în 1356 pentru ca să se potrivească cu anii de domnie atribuiți de compilator lui Dan.

Scăzînd 218 ani — atîția cît considera că însumau domniile voievozilor cunoscuți de el — din 1508 a ajuns la cifra 1290, stabilind astfel data „descălecatului”. Operația a fost simplă, iar data a fost popularizată apoi pe diverse căi, îndeosebi prin cronică și documente. Este o problemă care merită a fi adîncită pentru a lămuri odată geneza acestei date a „descălecatului”.

O contribuție de o deosebită valoare la lămurirea problemei „descălecatului” și a rolului său istoric a adus David Prodan, unul din cei mai de seamă medievisti români. Pronunțîndu-se împotriva „descălecatului”, el a arătat că nu se poate nega totuși rolul Făgărașului în constituirea Țării Românești. Ca și N. Iorga, D. Prodan susține pe bună dreptate că munții Carpați nu constituiau o graniță înainte de formarea statelor feudale românești, astfel încît „voievozii sau cnejii români stăpîneau și de o parte și de alta, sau cînd pe o parte cînd pe alta a munților”⁸¹.

Datorită faptului că țara Făgărașului a fost mult timp sub stăpînirea domnilor Țării Românești (probabil încă înainte de constituirea statului feudal), ea a rămas totdeauna un ținut aparte, cu o situație specială în cadrul regatului maghiar sau al principatului transilvan.

Legăturile strînse dintre Țara Românească și țara Făgărașului se vădese și în instituțiile feudale locale, care „au luat forme instituționale în timpul cît țara Făgărașului a făcut parte din Țara Românească, în formare sau constituită. Aci vechilor cnezi, sau celor mai mulți din ei le-au luat locul boierii, ca în Țara Românească. Voievozii au dispărut cu totul”. Chiar după ce ducatul stăpînit de domnia Țării Românești s-a transformat în domeniu feudal, aici s-au menținut cei doi termeni fundamentali ai societății feudale a Țării Românești : boierii și vecinii, păstrați din vremea cînd s-au definit relațiile feudale.

În concluzie, „făcînd mult timp parte din Țara Românească, legată și după aceea de ea prin instituțiile fundamentale, prin comunitate etnică, așezată la hotarul dintre Țara Românească și Transilvania, țara Făgărașului a fost mereu o punte de legătură între două țări, o poartă mereu deschisă pentru circulație dintr-o țară în alta”⁸².

Unitatea vieții pe cele două versante ale Carpaților sudici a fost dovedită în ultima vreme și pe cale arheologică. Cercetările de la Breaza-Făgăraș, unde exista o cetate numită Negru vodă, au dus la descoperirea unui material ceramic din secolul al XIII-lea asemănător cu acela descoperit la sud de Carpați în așezările de la Cetățeni (unde a existat o altă cetate Negru vodă, asemănătoare celei de la Breaza) și Curtea de Argeș. „Asemănarea frapantă a materialului ceramic din aceste așezări și fortificații și datarea lui certă în secolul al XIII-lea, apropierea tipologică a cetății din Făgăraș de cele de la sud de Carpați, ca și tradiția comună ce păstrează numele legendarului Negru vodă, atît în Făgăraș, la Breaza, cît și la Cetățeni sau la Cîmpulung” au făcut pe arheologi să afirme că aceste localități aparțineau unei comunități românești unitare din toate punctele de vedere. După cum s-a arătat, „probele materiale aduse de cercetările de la Breaza,

⁸¹ D. Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI — XVII* („Anuarul Inst. de istorie”, Cluj, VI, 1963, p. 162).

⁸² *Ibidem*, p. 300.

Cetățeni și Curtea de Argeș demonstrează o viețuire *intensă și unitară* pe ambele laturi ale munților Făgăraș mult înainte de crearea statului feudal independent la sud de Carpați”⁸³.

Ținând seama de această unitate de viață de pe cele două versante ale Carpaților, așa-zisul „descălecat” poate fi înțeles ca „*mutarea scaunului, a centrului politic dintr-o parte în alta a Carpaților în cadrul aceleiași comunități și al aceleiași formațiuni politice cu tradiții străvechi pe ambii versanți carpațini*”⁸⁴. Să nu uităm că unul din cronicarii munteni, Radu Popescu, afirmă el însuși că Radu Negru, „și-au mutat scaunul dencoace de plai”⁸⁵.

Aceiași unitate de viață a fost dovedită și între regiunea de nord a Olteniei și regiunea Hațeg, aflată în secolul al XIII-lea în voievodatul lui Litovoi. Această unitate a fost susținută chiar de D. Onciul, deși el a fost un adversar al „descălecatului”: „prin așezare geografică, ca și prin tradiție etnică, prin naționalitate, ca și prin felul de trai, românii hațegani au fost din vechime . . . în strinsă comunitate cu vecinii lor olteni . . . Despre această legătură a țării Hațegului cu Țara Românească s-a păstrat o vagă amintire și în tradiția națională, pe temeiul căreia stolnicul C. Cantacuzino aduce din părțile Hațegului pe Negru vodă, iar Miron Costin și «cronograful Țării Românești», citat la Tunusli, numesc Hațegul, alături de Amlașul și Făgărașul, ca posesiune a domnilor români peste munți din timpul descălecatului”⁸⁶.

La aceasta trebuie să adăugăm și faptul, remarcat de I. Conea⁸⁷ și Ștefan Ștefănescu, că „numele de persoane Litovoi și Basarab, comune celor două regiuni, purtate de unii cnezi din Hațeg, cît și de conducători ai voievodatului de la sud de Carpați”⁸⁸, constituie o altă dovadă a legăturilor strinse dintre aceste două regiuni.

Unitatea zonei Hațegului cu nordul Olteniei a fost dovedită și pe cale etnografică: „unită prin valea Jiului, care taie Carpații, grupată în jurul unor centre politice însemnate din trecutul țării noastre, legată periodic prin activitatea ei economică, populația de pe cele două versante ale Carpaților a format o singură unitate, manifestată evident în arhitectura populară”⁸⁹.

⁸³ L. Chițescu, *O formațiune politică românească la nord și la sud de munții Făgăraș în secolul al XIII-lea* („Revista de istorie”, 28, 1975, nr. 7, p. 1 057—1 066). Vezi și Thomas Năgler, *Cercetările din cetatea de la Breaza* („Studii și comunicări”. Muzeul Brukenthal, 14, 1969, p. 89—121 + 1 pl.).

⁸⁴ L. Chițescu, *op. cit.*, p. 1 062.

⁸⁵ Radu Popescu, *Istoriile domnilor, Țării Românești*, ed. cit., p. 4.

⁸⁶ D. Onciul, *op. cit.*, II, p. 75, 77. Vezi și Ștefan Meșeu, *Din istoria artei religioase*, I, Cluj, 1929, p. 106—110 și idem, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, București, 1971, p. 99, care susține că voievodul care stăpânea Hațegul și nordul Olteniei și-ar fi avut reședința la Hațeg sau la Sîntă Măria Orlea, unde există o impozantă biserică de piatră din sec. XIII.

⁸⁷ I. Conea, *Basarabil din Argeș. Despre originea lor teritorială și etnică*, București, 1935, p. 16. Acesta afirma că vatra numelui Basarab este în Hațeg și Hunedoara. Vezi și harta de la p. 16 care arată răspîndirea numelui Basarab în aceste regiuni și în nordul Olteniei.

⁸⁸ Șt. Ștefănescu, *Mișcări demografice în țările române pînă în sec. al XVII-lea și rolul lor în unitatea poporului român, în Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 193. Vezi și R. Popa, *Structures socio-politiques roumaines du sud de la Transylvanie aux commencements du Moyen Age* („Revue roumaine d’histoire”, XIV, 1975, nr. 2, p. 308 și urm.).

⁸⁹ P. Stahl, *Case noi fărînești* („Studii și cercetări de istoria artei”, 11, 1964, nr. 1, p. 22). Vezi și N. Dunăre, S. Belu, I. Pataki, *Arta populară din valea Jiului*, București, 1963, p. 413—436; N. Dunăre, *Relații etnografice între ambele versante ale Carpaților R. P. Române* („Steaua”, 15, 1964, nr. 7) etc.

Cit privește trecerile unor locuitori din Transilvania la sud de Carpați, acestea s-au făcut tot timpul, *Transilvania fiind considerată de istorici un adevărat rezervor de populație românească*⁹⁰. Aceste treceri sau emigrări sînt amintite de documente încă din secolul al XIII-lea. De pildă, la 1234, papa Grigore al IX-lea cerea lui Bela, coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, să readucă pe valahii din Cumania sub ascultarea episcopului catolic al Cumaniei, arătînd cu îngrijorare că „unii (locuitori), atît unguri, cît și teutoni, împreună cu alți dreptcredincioși din regatul Ungariei, trec la dinșii (la valahi — n.a.) ca să locuiască acolo și astfel alcătuiesc un singur popor cu pomeniții români”⁹¹.

Mai tîrziu, la 1247, în diploma acordată cavalerilor ioaniți, regele Bela al IV-lea cerea magistrului ordinului să jure „că se va strădui să împoporeze nu numai zisele ținuturi, dar și alte ținuturi ale regatului . . . și că nu-i va primi pe țărani din regatul nostru, de orice stare și neam ar fi, și pe sașii și teutonii din regatul nostru să se așeze în ținuturile susnumite (de la sudul Carpaților — n.a.) decît cu o îngăduință regească osebită”⁹².

Aceste emigrări de populație, îndeosebi românească, sînt deci consemnate încă din secolul al XIII-lea, înainte de așa-zisul „descălecat”. Spre deosebire de sași și secui care nu aveau motive să plece fiind privilegiați — și care nu aveau nici unde să plece, românii — fiind treptat lipsiți de drepturi — puteau pleca la frații lor de peste munți, unde aveau posibilitatea să ducă o viață liberă. După cum spunea I. Nistor, „călcarea dreptului de proprietate al țăranilor asupra pămînturilor cultivate și moștenite de la bătrîni a dat primul imbold la emigrări”⁹³.

După cum arăta recent Ștefan Ștefănescu, „revărsările de populație, mai ales din regiunile marginase ale Transilvaniei, au făcut ca cele două versante ale Carpaților să fie nu numai teritorii de concentrare demografică românească — și este important de constatat că formarea statelor românești a pornit tocmai de aici — ci și regiunile care au menținut și simbolizat tot timpul unitatea românească din cele trei țări: Transilvania, Țara Românească și Moldova”⁹⁴.

Aceste treceri de populație din regiunile limitrofe ale Transilvaniei cu Țara Românească — care nu pot fi fixate însă la anumite date — au făcut să se nască tradiția formării statului feudal Țara Românească în urma unui „descălecat” din aceste ținuturi.

De aceea ni se pare perfect întemeiată opinia lui Ștefan Ștefănescu că „ceea ce tradiția numește «descălecat» nu este altceva decît un curent de emigrare de populație din Transilvania la sud de Carpați, care, deși nu el a creat statul Țara Românească — formațiuni politice românești existînd aici cu mult timp înainte de data «descălecatului» — a avut un rol însemnat în creșterea potențialului uman a organizațiilor

⁹⁰ C. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967, p. 47 și urm.

⁹¹ *D.R.H.*, D, vol. I, p. 21. Vezi și Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 191.

⁹² *D.R.H.*, D, vol. I, p. 27.

⁹³ I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, București, 1915 (extras din „Analele Academiei Române, Mem. Secției istorice”, s. II, t. XXXVII, 1914—1915, p. 815—865). Vezi și I. Conea, *Pe urmele descălecatului din sud. Satele de ungureni din Olenia subcarpatică*, București, 1940 (extras din „Buletinul Societății geografice române”, 58, 1939).

⁹⁴ Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 191—192.

politice românești de la sud de Carpați, a fost un factor important în unificarea lor”. Este foarte posibil ca acreditarea ideii de «descălecat» să fie legată de un anumit moment de intensificare a emigrației populației din Transilvania la sud de Carpați”⁹⁵.

În concluzie, deși statul feudal Țara Românească nu s-a format printr-un „descălecat”, nu se poate nega faptul că trecerile de populație de la nord la sud de Carpați nu au contribuit la întărirea potențialului uman de aici; *la baza tradiției „descălecatului” stau tocmai aceste emigrări de locuitori.*

Intemeierea Țării Românești nu este deci urmarea unui „descălecat”, înregistrat tîrziu în cronica țării, după modelul celui din Moldova. După cum s-a arătat în *Programul Partidului*, adoptat la al XI-lea Congres, formarea statelor feudale românești este rezultatul unei concentrări a diferitelor formațiuni statale mai mici, a voievodatelor „în state feudale puternice”, care „au asigurat atît dezvoltarea continuă a forțelor de producție, cît și conservarea ființei poporului, apărarea autonomiei țărilor române în fața marilor imperii ale vremii”⁹⁶.

«DESCĂLECAT» ET «FONDATION» DANS L'HISTOIRE DE VALACHIE

RÉSUMÉ

L'auteur de la présente étude, laquelle fait partie d'un plus ample ouvrage, s'est proposé de soumettre à une nouvelle analyse le problème touchant le «descălecat» * de Valachie, problème particulièrement controversé dans l'historiographie roumaine.

Etudiant tous les documents internes jusqu'au règne de Matei Basarab, il constate que nul d'entre eux ne font état de «descălecat», mais de «fondation». A partir de 1569, la fondation est associée pour la première fois au nom de Negru Voiévide qui en est donc le fondateur. A partir du règne de Matei Basarab (1636), le terme «descălecat» remplace celui plus ancien — «fondation» — tout d'abord dans l'inscription votive du monastère de Cîmpulung et par la suite dans les documents. A l'époque fut élaborée également l'introduction à la chronique du pays où il est question du «descălecat» de Radu Negru de Făgăraș. La légende du «descălecat» n'est donc pas une création populaire, mais une création culte du XVIIe siècle, conçue à la cour princière et sur l'ordre de Matei Basarab qui visait par là à légitimer sa descendance de la lignée des Basarabi.

C'est toujours au temps de Matei Basarab que la date du «descălecat» fut fixée en 1290.

Dans la dernière partie de son étude, l'auteur relève que la tradition du «descălecat» repose non seulement sur le modèle moldave, mais aussi sur les nombreuses émigrations de population de Transylvanie au sud des Carpates.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 194—195.

⁹⁶ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 28.

* «Descălecat» signifie la constitution du pays par la venue de l'extérieur d'un chef ou organisateur.

ASPECTE URBANISTICE ȘI FORME DE PROPRIETATE ÎN ORAȘELE MOLDOVEI ȘI ȚĂRII ROMÂNEȘTI (SECOLELE XVI—XVII) *

DE

LIA LEHR

După cum este cunoscut, majoritatea orașelor din Țara Românească și Moldova se formează pînă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Sînt însă și unele țirguri ce se dezvoltă — căpătînd caracteristicile unor așezări urbane — abia în secolul al XVI-lea și chiar în secolele XVII — XVIII.

Cercetînd documentele secolelor XVI — XVII, găsim menționate un număr de 29 țirguri și orașe pentru Moldova¹ și 21 în Țara Românească² — unele în plină dezvoltare, altele în curs de formare nedepășind stadiul de mici țirguri, iar o a treia categorie o formează orașele care, după ce au cunoscut o viață economică înfloritoare în secolele XIV — XV, încep acum să decadă³. Țirgurile formate pe domeniile proprietarilor feudali nu au ajuns la un stadiu înaintat de dezvoltare, transformîndu-se rareori în așezări urbane cu un statut orașenesc propriu-zis. De pildă, Țirgu-Jiu — țirg format pe domeniul fraților Buzești — se transformă, de fapt, în oraș numai în momentul în care este luat din stăpînirea Buzeștilor și „a fost făcut bazar” de Mircea Ciobanul, la mijlocul secolului al XVI-lea⁴. La fel, Craiova — reședință a boierilor Craiovești, pe al căror domeniu se dezvoltă orașul — nu a depășit mult timp stadiul de mic orașel, cu o slabă activitate economică.

Aspecte urbanistice. Înfățișarea orașelor moldovene și muntene este asemănătoare orașelor medievale europene; spre deosebire de acestea însă,

* Studiul de față reprezintă un capitol dintr-o monografie privind istoria orașelor din Moldova și Țara Românească în evul mediu, întocmită de un colectiv în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga”.

¹ Adjud, Bacău, Baia, Brlad, Botoșani, Cernăuți, Cotnari, Dorohol, Fălciu, Focșani, Galați, Hîrlău, Hotin, Huși, Iași, Lăpușna, Orhei, Piatra, Roman, Siret, Suceava, Soroca, Ștefănești, Schei, Tecuci, Țirgu Frumos, Țirgu Neamț, Trotuș, Vaslui.

² Argeș, Brăila, București, Buzău, Calafat, Caracal, Cîmpulung, Cornăești, Craiova, Focșani, Gherghița, Ocna Mare, Orașul de Floci, Pitești, Ploiești, Rîmnicu-Vilcea, Rîmnicu-Sărat, Slatina, Țirgoviște, Țirgu-Jiu, Țirgșor.

³ Printre aceste orașe amintim: Gherghița, Buzău, Argeș, Țirgșor în Țara Românească; Baia, Siret, Vaslui în Moldova.

⁴ Documente privind istoria României (D. I. R.), B, Veac. XVII, vol. I, p. 132—135.

orașele românești nu sînt înconjurate de ziduri, ci au ca singur mijloc de apărare șanțuri de jur împrejur și unele întărituri din pămînt și birne⁵.

Orașul avea în centru — de obicei în jurul unei biserici sau a curții domnești — o piață numită în documente „bazar”, „pazar” sau „tîrg”, unde se desfășura aproape întreaga viață economică. De aci, și numele de tîrg ce se dă orașului propriu-zis, adică loc de comerț⁶. Dar, dacă oricare loc unde se ține un tîrg periodic permanent poartă numele de „tîrg”, putîndu-se ușor confunda tîrgul propriu-zis cu piața, pentru ca acest tîrg să se transforme în oraș el trebuie să se bucure de un statut orașenesc, cu o conducere administrativă autonomă și deci — în niciun caz — cele două noțiuni nu pot fi confundate, locul unde se desfășoară tîrgul nu trebuie să devină neapărat oraș. De exemplu, Tîrgul Gilort, Tîrgul Putnei, Scînteia, puncte de schimb destul de însemnate în acea perioadă, nu au devenit niciodată orașe cu o conducere administrativă proprie și cu un statut orașenesc.

În general, orașele aveau o singură piață, numai acele orașe cu o intensă activitate economică — cum ar fi orașele București, Iași, Tirgoviște — aveau două sau mai multe piețe⁷. Una dintre aceste piețe forma nucleul principal al orașului de unde porneau ca niște raze străzile, ce rareori erau drepte și pe care se găseau cele mai importante construcții. În orașul București, ce se întindea între riurile Dimbovița și Colentina, centrul orașului se întindea pe malul Dimboviței, în jurul curții domnești și pînă la biserica sf. Sava — unde se află azi statuia lui Mihai Viteazul — mahalaua Colței, Ulița cea Mare, „Calea tîrgului din afară” și străzile din jur⁸.

Între aceste piețe ale orașului se întindeau străzi ce purtau fie numele bisericii din mahalaua respectivă — mahalaua bisericii Sf. Gheorghe Vechi, mahalaua de la biserica Colței, mahalaua sf. Sava etc. —, fie numele meșteșugarilor care își aveau aci dughenele lor — ulița „unde lucrau tabacii” sau locul „unde au fost tabacii”, ulița zlătarilor, ulița șelarilor, ulița bîr-

⁵ Sinan-pașa va încerca să întărească orașul București — după cucerirea lui — prin construirea unor bastioane, în care să se așeze tunuri de apărare și prin săparea unui șanț în jurul orașului (Hurmuzaki, Supl. II, vol. 1, p. 363). Numai unele orașe — cum sînt orașele Suceava, Hotin, Soroca — au condiții de apărare mai bune, fiind așezate lingă cetăți puternice, între zidurile cărora populația se poate refugia în caz de primejdie.

⁶ Baksic în descrierea sa despre orașul Galați spune: „În acest loc își are reședința un jude — în sensul de șoltuz — pentru că îl socotesc drept oraș și asemenea localități poartă numele de tîrg, denumit cu un cuvînt slavon, care înseamnă loc de negoț sau oraș comercial” (*Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 227).

⁷ La București avem „Tîrgul de Sus” — care se pare că era centrul economic principal, în apropierea curții domnești —, „Tîrgul de Jos”, „Tîrgul din afară” — așezat spre marginea orașului, în apropierea uliței cu același nume, azi Calea Moșilor. La Iași se cunosc: „Tîrgul Vechi” sau „Tîrgul de Jos”, în apropierea Uliței Mari, „Tîrgul de Sus”, „Tîrgul lui Barnovschi Vodă” sau „Tîrgul Mare”; iar la Tirgoviște avem „Bazarul de Sus” și „Bazarul de Jos”.

⁸ Săpăturile arheologice din ultimii ani au dat la iveală un întreg complex în jurul curții domnești, cunoscut sub numele de „curtea veche”, situat în apropiere de Piața Unirii de azi și se întindea de la Dimbovița și pînă în locurile unde azi se află străzile Lipsani, Șelari, Sîmrdan, Zarafi, 30 Decembrie, Calea Moșilor — Calea tîrgului din afară — spitalul Colței, biserica Stavropoleos, dealul Mitropoliei, biserica Radu-Vodă. Pe măsură ce aceste săpături vor scoate la iveală noi vestigii arheologice și cunoștințele noastre despre trecutul orașului București se vor îmbogăți, permițîndu-ne să aducem noi completări privind înfățișarea orașului din secolele XVI — XVII.

bierilor — fie ulițele își luau numele după numele populației stabilite aici în număr mai mare — ulița turcilor, ulița grecilor, ulița brașovenilor.

La Iași, nucleul principal meșteșugăresc și comercial se formează în jurul Uliței Mari, unde se găsea Mitropolia și mănăstirea Trei Ierarhi. În apropiere se află Tîrgul Vechi și Podul Vechi, cu ulița numită „ulița Podului vechi”. De asemenea, de aci porneau și alte ulițe, printre care amintim ulița Rusească, ulița Brașovenească sau ulița brașovenilor — probabil că pe aci trecea drumul ce venea dinspre Brașov — ce se prelungea pînă la întretăierea cu ulița Nouă, ce se îndrepta spre partea de sus a orașului unde se afla Tîrgul de Sus și Podul de Sus. La fel ca și la București și în Iași sînt ulițe ce poartă denumirea meșteșugarilor ce își aveau acolo dughenele sau, luau numele mărfurilor ce se desfac cu precădere în acel loc — „ulița ciubotărească”, locul numit „la Cizmărie”, în apropierea „Tîrgului lui Barnovschi Vodă”, această uliță fiind unită printr-o ulicioară cu ulița Tirbujenească, „ulița potcovarilor”, așezată spre marginea orașului, locul numit „la Făclieri”, „Tîrgul Făinii” etc. Ulițele purtau și numele celor veniți din afară și stabiliți în oraș — am amintit mai sus două astfel de ulițe, în afară de acestea, mai avem ulița sirbească, ulița grecilor și altele — sau își luau numele după forma străzii — de pildă, „ulița Strimbă”.

La București, ca și la Iași se găseau și locuri speciale pentru vînzarea cărnii și peștelui — scaunele de carne sau meserניתele și scaunele de pește sau ulița măjilor, așezate la început împreună, iar mai tîrziu, odată cu dezvoltarea acestui comerț, separat.

La Tîrgoviște amintim „Ulița Mare”, „Ulița Buzeștilor” sau mahalalele mai populate, cum ar fi „mahalaua moldovenilor”, „mahalaua sf. Nicolae”, „mahalaua sf. Vineri” etc. Astfel de ulițe întîlnim și în celelalte orașe și tîrguri din Moldova și Țara Românească, dar în număr mult mai mic, în raport cu întinderea și viața ce pulsa în acel oraș.

În orașele mari, cu trafic mai intens, pentru a se ușura circulația oamenilor și a mijloacelor de transport, atît piețele, cît și principalele străzi din jur sînt pavate cu trunchiuri mari de copaci ce formează un fel de podețe de lemn. Fără aceste măsuri, circulația ar fi fost practic imposibilă iarna și în anotimpul ploios, din cauza zăpezii și a noroiului, iar vara din cauza prafului.

Casele sînt mici dar comode, construite în cea mai mare parte din pămînt amestecat cu paie, lemn sau birne, acoperite cu stuf și șindrilă. Casele și prăvăliile din lemn pot fi ușor demontate și mutate dintr-un loc în altul. Acest lucru se întîmplă destul de des, mai ales acolo unde pămîntul pe care sînt construite casele este luat cu chirie pe timp limitat; la expirarea contractului, lemnele sînt, fie demontate și mutate în altă parte, fie, rămîn pe loc, calculîndu-se un preț pentru acele lemne, ce vor fi folosite la construirea altor clădiri. De multe ori, boierii, ce aveau locuri în centrul orașului închiriate unor negustori și meșteșugari — acest lucru se întîmplă mai ales în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în orașele București, Iași, Tîrgoviște — reziliau contractele achiziționînd lemnele construcțiilor și mai ales pivnițele de piatră pentru păstrarea alimentelor și mărfurilor și construiau pe deasupra case mari din piatră pentru uzul lor propriu.

În centrul orașului casele sînt înghesuite unele în altele — de multe ori se cumpărau special locuri în jur pentru lărgirea curților și pentru a se înlesni accesul carelor și căruțelor — străzile sînt înguste, lăsîndu-se loc atît cît „să se poată trece cu samarul”. Din această cauză și incendiile, care

sînt foarte frecvente în acea perioadă⁹, se pot răspîndi cu repeziciune, distrugînd ulițe întregi și chiar aproape întreg orașul. De aceea, casele sînt foarte des refăcute și puținele urme rămase din secolele XVI — XVII nu ne permit să facem o descriere mai amănunțită a orașelor și clădirilor din orașe. În general, clădirile rămase poartă amprenta sfîrșitului secolului al XVIII-lea și mai des a secolului al XIX-lea. Reconstrucția locuințelor și a celorlalte edificii din orașe se făcea destul de greu și presupunea cheltuieli foarte mari. De pildă, la Iași, o casă — care a fost cumpărată cu 250 lei — după distrugerea ei, în timpul unui incendiu de la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, a fost refăcută și revîndută cu 280 de lei — diferența de 30 de lei, care este destul de mare și este echivalentă cu prețul mediu al unei case obișnuite, reprezintă banii cheltuiți cu refacerea ei¹⁰, după cum rezultă și din alte cazuri. Cu cît mergem spre marginea orașului, casele sînt mai rare, înconjurate de grădini și livezi întinse, astfel că și distanța dintre ele este mai mare, aerul mai limpede și curat, decît în centru, unde din cauza prafului și a gunoaielor, este îmbîcsit și de nerespirat. Tot aci, în margine, pe malul apei, se află amplasate morile.

Casele boierești și ale unor negustori și meșteșugari înstăriți sînt și ele construite, la început, din lemn, iar apoi, de la mijlocul secolului al XVII-lea, din cărămidă și piatră, acoperite cu tablă sau șindrilă. Unele case sînt cu etaj și au în față balcoane, frumos lucrate de meșteri dulgheri sau pietrari. Toate casele sînt înconjurate de curți mai mari sau mai mici, împrejmuite cu garduri de lemn și au staule pentru cai și vite, cîte o pivniță sau două din piatră, în care sînt păstrate alimentele și alte bunuri ce necesită o întreținere specială. Casele boierești ridicate în Iași, după mijlocul secolului al XVII-lea, sînt mai mari și mai frumos lucrate decît casele boierești din celelalte orașe românești și chiar decît casele boierești ridicate, în același timp, în București. De aceea și costul lor este mult mai mare.

Dacă, în cea mai mare parte, casele sînt construite din lemn și birne, majoritatea bisericilor din oraș precum și mănăstirile sînt ridicate din piatră și cărămidă frumos ornamentate de meșteri români și străini. Frumusețea acestora ne dovedește gradul de specializare a meșteșugarilor care le-au făcut, unii dintre ei chiar locuitori ai orașului respectiv¹¹. De asemenea, în

⁹ Cauzele incendiilor sînt foarte diferite: frămîntările sociale din oraș, războaie, năvaliri ale turcilor și tătarilor, unele calamități naturale, o simplă neglijență etc. O casa din Tîrgu Neamț, de pildă, a ars din cauza gunoaielor aprins într-o curte vecină (Arh. Ist. Centr., m-reă Neamț, LIII 17, textul folosit din documentele nepublicate se află în arhiva Institutului de istorie „N. Iorga”). În 1621, înainte de a fugi în Țara Românească, Ștefan Tomșa a dat foc orașului Iași și din 22 000 de case au rămas întregi numai 600 (Neamțu V., *Frămîntări sociale în orașul Iași în primele decenii ale secolului XVII*, în „An. Șt. ale Univ. Al. I. Cuza din Iași” (serie nouă), Sect. III-a (Șt. soc.), A. Istorie, filologie, IX (1963), p. 65—66. Astfel de incendii au distrus de mai multe ori orașul Iași. Incendii asemănătoare au distrus, nu odată, aproape în întregime și orașele București, Buzău, Tîrgoviște, Suceava etc. De aceea, nu putem stabili nici un plan al orașelor din Țara Românească și Moldova în secolele XVI — XVII.

¹⁰ Arh. Ist. Centr., m-reă Galata, XIV/41 (textul documentelor din sec. XVI — XVII folosite în lucrare a fost transcris de un colectiv ce a lucrat la Corpusul documentelor medievale românești și se află în arhiva Institutului de istorie „N. Iorga”).

¹¹ Mitropolia din Tîrgoviște a fost acoperită cu plumb de un meșter român, Dumitru zidarul, care primește drept plată pentru munca sa niște țigani (*D.I.R., B*, veac. XVI, vol. V, p. 178; v. și Șt. Olteanu și C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969; Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I — II, București, 1963—1965).

orașele mai mari — București, Iași, Tîrgoviște, Suceava — găsim băi amenajate în clădiri speciale de piatră, situate pe malul apei, iar aprovizionarea lor se face pe sub pământ, prin țevi din lemn de pin¹².

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea se vor construi în București, Iași, Rîmnicu Sărat și alte orașe hanuri mari din cărămidă, pentru adăpostirea negustorilor veniți în oraș cu ocazia unor târguri periodice. Hanurile aveau în incinta lor, pe lângă camere de locuit, pivnițe mari de piatră pentru păstrarea mărfurilor, mici prăvălii unde se vindeau mărunțișuri, precum și cârciumi pentru vinzarea băuturilor. Hanurile erau înconjurate de curți întinse; împrejmuite cu ziduri de piatră, în care se adăposteau căruțele și trăsurile celor ce poposeau acolo. Noaptea porțile se închideau, fiind străjuite de oameni înarmați. Dintre hanurile cele mai cunoscute amintim: în București, hanul lui Șerban-Vodă, hanul Sf. Gheorghe-Vechi; în Iași, hanul mănăstirii sf. Sava; în Rîmnicu Sărat, hanul mănăstirii din oraș etc.

La București, Tîrgoviște, Cîmpulung, Iași Cotnari, Suceava găsim școli, înființate de domn sau de unii proprietari-feudali, în care învață — în primul rînd — preoții și grămăticii ce lucrează în cancelaria domnească sau orășenească și pe lângă mănăstiri. În aceste școli învață și unii fii de boieri, negustori și meșteșugari înstăriți, care își vor continua apoi studiile în străinătate.

Aprovizionarea cu apă potabilă a orașelor se face prin fîntini. Pentru aprovizionarea palatului domnesc și a băilor se construiesc fîntini speciale de unde apa este dusă prin țevi îngropate în pământ. Cînd apa unor fîntini seacă, aprovizionarea lor se face din fîntini apropiate¹³. Dar nu toate orașele aveau apă bună de băut și atunci ea era adusă de la distanță fie cu sacalele fie printr-un sistem de țevi din olane¹⁴. Aceste fîntini trebuiau îngrijite permanent, căci se stricau foarte des și de aceea, erau date în grija unor meșteri fîntinari, care, în schimbul muncii pe care o efectuau erau scutiți de toate obligațiile pe care le aveau ceilalți tîrgoveți¹⁵.

Lipsa unor știri documentare mai bogate nu ne dă posibilitatea de a vorbi pe larg despre înfățișarea orașelor moldovene și muntene în secolele XVI — XVII. Din datele existente pînă azi este greu să stabilim chiar

¹² Paul de Alep menționează existența la Tîrgoviște a unor „băi calde turcești, cu frumoase cupole, pe malul riului, unde este o mică moară, prin care apa este condusă la două despărțituri, una pentru bărbați și alta pentru femei”, proprietate a mănăstirii sf. Nicolae (Paul de Alep, *Calătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române* (1653—1658), ed. Em. Cioran, București, 1900, p. 123). Baia a fost distrusă la sfîrșitul secolului al XVI-lea și refăcută în timpul domniei lui Matei Basarab (Arh. Ist. Centr., m-rea Căldărușani, IX/1).

¹³ De pildă, la Tîrgoviște, fîntina din fața Mitropoliei rămîne cu apă puțină, iar Radu Leon dă voie mitropolitului să ia apa din fîntina aflată în curtea palatului (Arh. Ist. Centr., Mitrop. Ț. Rom., ms. 127, f. 397).

¹⁴ Iată ce se scrie despre aducerea apei pe olane la Iași în anul 1643: „De departe, din munți cu mari cheltuieli și ostenele, aduse la Iași, apă de băut și făcu șișmele prea bune și frumoase, aproape de curte, de ia apă acum flece om cu nemărginită bucurie. Pe cînd înainte se aduceau cu sacalele și era mare lipsă pe arșițele de soare . . . Și mai are de gînd să facă în oraș șișmele ca apa să fie din belșug pentru toți cîți au nevoie (Hurmuzaki, vol. XIII, p. 402). La fel, în Țara Românească, la Focșani, apa era adusă de la distanță, dintr-o fîntină construită anume.

¹⁵ La Huși, cei doi fîntinari care sînt de „treaba fîntinei domnești” sînt scutiți de obligațiile pe care le au ceilalți tîrgoveți (Arh. Ist. Centr., ms. 543, f. 18 și 61).

întinderea lor ; lămuririle găsite în documente sînt foarte vagi, iar schimbările destul de dese, survenite, aproape la fiecare jumătate de secol fie, din cauza năvălirilor, fie din cauza incendiilor, contribuie și ele ca puținele știri pe care le avem să nu poată fi generalizate. Ceea ce putem spune este, că orașul București se dezvoltă în această perioadă între riurile Dimbovița și Colentina ; Tirgoviște între Ialomița și Dimbovița. Singurul oraș din Țara Românească pentru care avem o descriere a hotarelor moșiei orașului, încă de la întemeierea lui, este orașul Cîmpulung¹⁶, putîndu-i deci stabili — într-o oarecare măsură — întinderea. Știri mai precise avem pentru orașul Suceava, datorită săpăturilor arheologice efectuate aci și care au permis să se urmărească hotarele orașului în secolele XV și XVII. Diferența între mărirea orașului în secolul al XV-lea și cea din secolul al XVII-lea este destul de mare, în secolul al XVII-lea întinderea orașului fiind cu aproximație aceeași ca la începutul secolului al XX-lea. Totuși, se pare că activitatea orășenească propriu-zisă se desfășoară și într-un secol și în celălalt înăuntrul primului șanț de apărare ; porțiunea dintre cele două șanțuri de apărare fiind folosită mai mult ca ocină a orașului, unde se găseau țarinile, livezile și pășunile orășenilor.

În orice caz, în secolele XVI — XVII întinderea orașelor muntene și moldovene nu este prea mare. Acest lucru reiese și din datele pe care le avem cu privire la numărul locuitorilor. Cît de aglomerate sînt orașele românești se poate vedea și din faptul că în majoritatea orașelor din Țara Românească și Moldova numărul de case nu depășea cifra de 150-600 — ceea ce înseamnă o populație de cca. 750 pînă la maximum 3 000 de locuitori¹⁷. Unele orașe, cum ar fi Tirgoviște, Suceava, Galați, au între 4 000 și 5 000 de case — după relatările unor călători străini ce au trecut prin aceste părți sau, a misionarilor catolici veniți să facă recensămîntul populației catolice stabilite în orașele românești. Cele mai populate orașe sînt în această perioadă orașele București și Iași¹⁸. Populația orașelor se poate mări temporar, prin venirea, cu ocazia tîrgurilor periodice ce au loc în fiecare oraș, a unor negustori străini și a locuitorilor din regiunile înconjurătoare.

Populația orașelor muntene și moldovene era variată, atît în ceea ce privește originea, cît și în privința ocupațiilor locuitorilor acestora¹⁹.

¹⁶ Bibl. Acad. R.S.R., XXI/195 ; *Magazinul istoric pentru Dacia*, vol. V, p. 339-341.

¹⁷ Iată cîteva cifre pe care știrile sporadice din secolul al XVII-lea ni le dau : orașul Bacău are între 200 și 500 de case, Vaslui între 250 și 416 case ; la Tirgu Neamț găsim cca. 250 case, la Huși între 300—400 de case, la Piatra cca. 300, iar la Roman între 350 și 600 de case. În Țara Românească avem o situație asemănătoare cu cea din Moldova. De pildă, orașul Cîmpulung avea 400 de case, Craiova 200, Slatina 100 de case etc. În mare parte, aceste cifre sînt valabile și pentru secolul al XVI-lea.

¹⁸ În București sînt menționate un număr de 6 000 pînă la 12 000 de case — ceea ce presupune o populație ce poate ajunge în unele momente pînă la 60 000 de locuitori — iar în Iași găsim între 7 000 și 15 000 de case, adică o populație de cca 35 000—75 000.

¹⁹ Documentele vremii care menționează, încă din secolul al XV-lea, un număr însemnat de negustori români — alături de negustori străini stabiliți în orașele moldovene și muntene — pe piețele din Transilvania și Polonia. De altfel, în două orașe — socotite ca orașe locuite numai de sași — Cîmpulung, în Țara Românească și Baia, în Moldova, avem în secolele XVI—XVII un număr foarte mic de sași în comparație cu ceilalți orășeni. În Cîmpulung — în secolul al XVI-lea — din 900 de focuri, numai 40 sînt sași, iar la mijlocul secolului al XVII-lea sînt menționați numai 400 adulți și 100 copii. La Baia — arată Bandini — sașii au avut peste 1 000 de case cu 6 000 de locuitori, din care abia au rămas 40 de case cu 256 locuitori (pentru aceste date vezi *Călători străini despre țările române*, vol. IV, București, 1972, p. 37—43 și 576—577 ; vol. V., p. 209 și 325).

Este de la sine înțeles că printre negustorii și meșteșugarii orașelor noastre întâlnim și greci, sași, unguri, armeni, dar, aceasta nu înseamnă că ei erau singurii locuitori ai orașelor. Existența unui număr destul de mare de meșteșugari și negustori străini printre orașeni se explică și prin faptul că, în general, locuitorii unui oraș sînt mai amestecați tocmai datorită specificului orașenesc, ce permite stabilirea acolo a unor oameni de o anumită specialitate — indiferent de originea lor — care găsesc cele mai propice condiții pentru desfășurarea activității lor.

Și din punct de vedere al ocupației găsim în orașe mai multe categorii de locuitori. Majoritatea populației era formată din meșteșugari, dar acest lucru este valabil mai ales începînd cu secolul al XVI-lea, cînd meșteșugarii vor lucra din ce în ce mai mult pentru piață, satisfăcînd cu mijloace proprii cerințele consumatorilor. Pe măsură ce crește numărul meșteșugarilor, se produce o diferențiere, atît în ce privește specialitatea, cit și în ce privește poziția socială.

Alături de meșteșugari, în orașe se găsesc numeroși negustori, despre a căror existență și activitate ne vorbesc documentele interne și externe din acea perioadă.

Printre locuitorii orașelor din Moldova și Țara Românească mai găsim boieri, preoți, țărani-dependenți și robi-țigani. Uneori și orașenii propriu-zisi au în stăpînirea lor robi-țigani.

Din cauza existenței acestor categorii — alături de meșteșugari și negustori — în oraș nu avem o populație omogenă din punct de vedere al ocupațiilor strict orașenești. Acest lucru se datorește, în mare parte, instaurării dominației otomane, care, frînînd dezvoltarea economică a Moldovei și Țării Românești, nu a permis o diferențiere completă între sat și oraș.

Teritoriul orașului și formele de proprietate. Majoritatea orașenilor se ocupau și cu agricultura pentru a-și procura hrana de care aveau nevoie ei și familiile lor²⁰, de aceea, în oraș, în afară de o proprietate individuală, bine delimitată, mai există — la fel ca și la sate — o proprietate a obștei orașenești, care cuprinde țarina și locurile de pășune din jurul orașului. Din această cauză și întinderea orașelor medievale era atît de mare. În Moldova — în afară de țarina tîrgului — în hotarul orașului intra și ocolul, care este diferit de țarină și care cuprindea unul sau mai multe sate. Ocolul era proprietate domnească, domnul putînd dispune de el după bunul său plac, fiind dat însă în folosință orașenilor și în anumite privințe era sub ascultarea autorităților administrative orașenești, după cum reiese din documentele vremii²¹.

Treptat, ocolul orașului se va micșora, domnul făcînd tot mai des danii din satele de ocol, sub pretext că satele dăruite nu sînt de nici un folos ocolului respectiv. Astfel, de pildă, în 1577 Petru Șchiopul, dărînd

²⁰ N. Barsi remarcă, chiar în 1633, că „la vremea semănatului toți orașenii ies afară în cîmp și soltuzul cu pîrgarii împart cîmpul... după numărul persoanelor ce se află într-o casă” și după numărul gospodăriilor (*Le voyage de N. Barsi en Moldavie*, publicat de C. C. Giurescu, extras din *Mélanges de l'École Roumaine en France*, 1925, p. 33).

²¹ În documente se spune: „a fost al nostru drept domnesc, acultător de tîrgul...”. Domnul poate dărîui sate din ocolul orașului fără ca orașenii să se poată opune, tocmai din cauză că — fiind socotit domnesc — aceștia nu aveau niciun drept asupra lor.

mănăstirii de la Pingărați o seliște „din ocolul Pietrei”, ca să-și întemeieze un sat, justifică această danie „pentru că ocolului nu-i era această seliște de nici un folos”²².

Două au fost orașele al căror ocol, cuprinzând mai multe sate, se întindea pe o suprafață mai mare — orașele Vaslui și Birlad. Înzestrate de către Ștefan cel Mare cu mai multe sate la sfârșitul secolului al XV-lea, cele două orașe păstrează pînă tîrziu, în secolul al XVII-lea, această întinsă moșie, cu toate că și din hotarul lor domnia va face unele danii — pe la mijlocul secolului al XVII-lea, mai precis începînd din anul 1630²³, e adevărat, însă, mai puține ca în cazul altor orașe. Numeroase sînt daniile făcute din satele ascultătoare de ocoalele tîrgurilor Neamț, Piatra, Roman, Tecuci. Interesant de observat că atunci cînd domnia sprijină dezvoltarea unor orașe, ea revine asupra unor astfel de danii, înlocuind satul din ocolul orașului respectiv cu un alt sat, din ocolul unui alt oraș, ce nu prezintă în acel moment o prea mare importanță pentru domn. La 31 martie 1613, Ștefan Tomșa întărește mănăstirii Sf. Ilie satul Războieni, care sat a fost înainte drept domnesc, sub ascultarea ocolului tîrgului Neamț și „li-au fost lor dat mai înainte, Petru vodă, alt sat, anume Giuleștii, supt tîrgul Cotnariului și după aceia l-au lăsat pre dănsul tîrgului Cotnariului”, sub cuvînt că nu „pute tîrgoveții să fie fără acel loc” căci aveau acolo „cotnărie” și priseci²⁴.

Orașele Țării Românești nu au astfel de ocoale, sub ascultarea domniei, date în folosința orașenilor. Din această cauză și întinderea orașelor din Moldova este mai mare. În afara de ocoale, fiecare oraș — atît în Țara Românească, cît și în Moldova — mai are în hotarul lui și o țarină proprietate a întregii obștii orașenești — în care intrau locurile de arătură, livezile, viile, locurile de finaț, prisăcile²⁵ — menționată în documente sub forma „în țarina tîrgului” sau „în hotarul tîrgului”. Domnia, considerînd orașele ca fiind proprietate domnească, va încerca și, uneori, va reuși, să dispună de această țarină — proprietate a obștii orașenești — ca și de satele de ocol, după bunul său plac, făcînd danii unor proprietari — feudali și din această cauză intră adesea în conflict cu orașenii²⁶.

Domnia, dăruind mereu sate din ocolul tîrgului, va ajunge să dăruiască și locuri din hotarul tîrgurilor, încercînd în felul acesta să socotească și proprietatea obștei orașenilor ca o proprietate domnească. Astfel de încercări ale domniei de a știrbi din hotarul tîrgului vor avea loc și în Țara Românească, dar în mai mică măsură decît în Moldova. Cu cît înaintăm

²² D.I.R., A, Veac. XVI, vol. III, p. 89.

²³ Arh. St. Iași, CDXXIV/20.

²⁴ D.I.R., A, Veac. XVII, vol. III, p. 131.

²⁵ I. Toderășcu, *Unele precizări în legătură cu hotarul tîrgurilor din Moldova (sec. XV — XVIII)*, în „An. Șt. ale Univ. Al. I. Cuza din Iași” (serie nouă), Sect. III-a, Istorie, XII (1966), p. 153—163. Autorul arată diferența dintre ocol și hotarul tîrgului și analizează formele de proprietate în hotarul tîrgului, subliniind confuzia făcută de unii între cele două noțiuni.

²⁶ De pildă, orașenii din Tîrgu Neamț s-au judecat timp de cîtiva ani cu mănăstirea Secul pentru stăpînirea unor poieni din hotarul tîrgului, pe care domnia i le întărise, deoarece „au fost domnești din hotarul tîrgului Neamț”, iar orașenii — după părerea domniei — nu aveau drept să se amestece, căci poienile făceau parte din „ocolul” orașului și nu din „hotarul” sau „țarina” tîrgului. Realitatea era însă alta, poienile au făcut parte din hotarul tîrgului, iar domnul a încercat și a reușit de fapt, să pătrundă în hotarul orașului și să dispună de el ca și de ocol (D.I.R., A, Veac. XVII, vol. IV, p. 42 și 49; D.R.H., A, Mold., vol. XXI, p. 55).

în secolul al XVII-lea, domnia dispune din ce în ce mai mult de hotarul târgului, dăruind bucăți de pământ unde se vor face mori și se vor întemeia sate, ce vor ieși de sub jurisdicția orășenească.

Din cercetarea documentelor secolelor XVI — XVII reiese că în orașe existau trei forme de proprietate :

- 1 Proprietatea obștei orășenilor asupra țarinei din jurul orașului ;
- 2 Proprietatea individuală în ocina orașului ;
- 3 Proprietatea individuală, delimitată, în oraș.

Aceste trei forme de proprietate coexistă tot timpul dar, treptat, încep să se înmulțească actele de întărire a proprietății individuale în oraș, ca o oglindire a procesului de accentuare a diferențierii dintre sat și oraș, de destrămarea a obștei orășenilor, cu toate că orașele continuă să păstreze, în cursul celor două secole un aspect semirural.

1 PROPRIETATEA OBȘTEI ORĂȘENILOR ASUPRA ȚARINEI DIN JURUL ORAȘULUI

O trăsătură caracteristică a regimului de devălmășie (egalitară) este redistribuirea anuală a locurilor de arătură după numărul gospodăriilor și a numărului membrilor unei gospodării. Existența unui drept colectiv asupra țarinei din jurul orașului este definită de necesitatea consimțământului obștei în legătură cu orice acțiune juridică privind țarina târgului. La 26 iunie 1586, Mihnea Turcitul întărește mitropolitului Mihail mai multe ocine, precum și „o curte pe care a cumpărat-o părintele vlădica de la toți oroșanii, cu voia lor”²⁷. Pentru a cumpăra această curte, mitropolitul a trebuit așadar, să aibă consimțământul tuturor orășenilor și să o cumpere de la acești orășeni, care o stăpinesc în comun.

O altă dovadă de stăpînire în comun a ocinei din jurul orașului o constituie și următorul exemplu : Diagomir mare sulger stăpînind mai multe case în orașul Rîmnic, stăpînea și „locul din jurul orașului, oricît este împreună cu orășenii”²⁸. Atunci cînd ai o proprietate în oraș, implicit faci parte și din obștea orășenilor, devii coproprietar al locului din jurul orașului, „oricît este împreună cu orășenii”.

De cele mai multe ori, cînd au nevoie de bani pentru a-și plăti birul sau alte obligații, orășenii vor vinde anumite ocine pe care le stăpinesc în comun : „că au fost nevoie mare pie tîrg și pentru nevoia târgului l-am vîndut și i-am dat acei bani toți în nevoia târgului, pentru toți târgoveții”²⁹.

Din aceste cîteva exemple se poate vedea în mod clar existența unei proprietăți a obștii orășenești, proprietate ce este folosită în orice împrejurare pentru nevoile întregii obștii și pentru care trebuie să ai consimțământul tuturor orășenilor. Chiar și în Moldova, unde domnia va folosi destul de des hotarul târgului ca o proprietate a ei — încălcînd drepturile orășenilor — totuși, în anumite cazuri, va trebui să țină seama de obște, căutînd printr-un compromis să obțină și consimțământul orășenilor, în

²⁷ D.I.R., B, Veac. XVI, vol. V, p. 247.

²⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 138.

²⁹ Melchisedec, *Cronica Romanului*, partea a II-a, p. 234—235 ; Arh. Ist. Centr., m-rea Bisericanî, XII/27.

așa fel încît să se poată hrăni și cel căruia îi face dania și tîrgul, să nu fie „gilceavă” între ei ³⁰.

Drepturile obștei orășenilor asupra moșiei orașului reies și dintr-o serie de procese pe care le au orășenii cu proprietarii — feudali, pentru stăpînirea satelor din hotarul orașului. Aceasta dovedește că proprietatea agricolă — în vederea căreia există proprietatea țarinei — privea pe toți orășenii și nu numai pe cîțiva dintre ei. Un exemplu caracteristic al acestei lupte duse de orășeni împotriva proprietarilor-feudali este lupta dusă de orășenii din orașul Argeș pentru stăpînirea satelor Stroești și Flămînzești ³¹. Și în Moldova, numeroase documente amintesc de această luptă pentru păstrarea neștirbită a țarinei ³², luptă ce se va termina rareori în favoarea orășenilor. Tendința de a micșora ocina tîrgului — dovedită de frecvența proceselor între orășeni și proprietarii feudali — constatată în secolul al XVI-lea, se va preciza mai clar în secolul al XVII-lea.

Cu toate că documentele secolelor XVI și XVII vorbesc de ocina din jurul orașului și de hotarul tîrgului — după cum am văzut mai sus — totuși nu putem urmări pe hartă hotarele tuturor orașelor și tîrgurilor din Țara Românească și Moldova. Singurele orașe pentru care putem stabili — cu aproximație — hotarele și putem spune care este întinderea lor sînt orașele Cîmpulung, Birlad, Vaslui și Suceava.

De asemenea, documentele ne dau — într-o oarecare măsură — și hotarul orașului Gherghița : „să i se știe hotarele ce sînt împrejurul orașului ... precum s-a hotărnicit de 12 boieri” ³³. În 1605 Radu Șerban mărește ocina orașului, cumpărînd satul Cuciul : „am făcut însumi domnia mea palangă și am cumpărat ... ca să fie moșia orașului dă să se păzească orășenii ce sînt la Gherghița pre dinșii” ³⁴, dar, după un timp, domnul le ia acest sat și îl dăruiește „pentru credincioasă slujbă”.

Dacă în secolul al XVI-lea se vorbește, în primul rînd, de proprietatea întregii obști orășenești asupra ocinei din jurul orașului, în secolul al XVII-lea începe să apară din ce în ce mai mult proprietatea individuală în țarina tîrgului, care coexistă însă cu proprietatea obștii.

2 PROPRIETATEA INDIVIDUALĂ ÎN OCINA ORAȘULUI

La un moment dat apar în documente mențiuni despre proprietatea individuală în ocina orașului, grevată însă de proprietatea obștei. Acest proces de destrămare a obștei și de apariție a proprietății individuale în sinul ei a început încă la sfîrșitul secolului al XV-lea și se accentuează mai ales în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca în secolul al XVII-lea să se amintească numai sporadic de această proprietate individuală în țarina tîrgului.

³⁰ Bibl. Acad. R.S.R., CIX/109.

³¹ *D.I.R.*, B, Veac. XVI, vol. II, p. 314—315; vol. III, p. 89, 129, 132, 133, 138—139; Veac. XVII, vol. I, p. 295.

³² *D.I.R.*, A, Veac. XVII, vol. IV, p. 272—273; Bibl. Acad. R.S.R., LXXXV/26; *Arh. Ist. Centr.*, A. N. XCI/29, m-rea Bisericiani, III/17.

³³ *D.I.R.*, B, Veac. XVI, vol. II, p. 154—155; vol. III, p. 141.

³⁴ *Ibidem*, Veac. XVII, vol. I, p. 175.

Loturile din țarina târgului sînt ocine nehotărnicite, de care orășenii dispun ca de o proprietate a lor, putînd să le și vîndă dacă vor; dar nu constituie părți stabile, bine definite, cum sînt proprietățile individuale din oraș.

Proprietățile individuale din țarina târgului cuprind: ogoare, mori, prisăci, livezi etc. și sînt în stăpînirea mănăstirilor, boierilor și orășenilor propriu-ziși. Dacă, atunci cînd este vorba de proprietățile individuale din oraș, ele se delimitează în mod precis și se arată — în cele mai multe cazuri — cu cine se învecinează, cînd este vorba de aceste proprietăți din ocina orașului se spune numai că se află „în cîmpul orașului” sau „în hotarul târgului”, fără nici o altă precizare³⁵. Uneori, se pot vinde numai locurile din cîmp sau din hotarul târgului, fără a fi nevoie să se vîndă în același timp și proprietățile din oraș³⁶.

Se observă în unele cazuri încercarea de a se preciza locul unde se găsească ogoarele din ocina orașului. De pildă, se spune: „un ogor pe ocina orașului București, pe apa Colentinei . . . să-i fie două răzoare pe ocina orașului, pe malul Colentinei, unde au fost punțile lui Gheorghe logofăt”, sau un loc în hotarul târgului Piatra, „numit Tartorești”³⁷. Probabil că este o încercare de hotărnicire și a ogoarelor din ocina orașului, începutul destrămării proprietății comune asupra țarinei târgului.

3 PROPRIETATEA INDIVIDUALĂ ÎN ORAȘ

Proprietatea individuală era formată din locuri de casă, case, prăvălii, pivnițe, mori, vii etc. Această proprietate era în stăpînire absolută, proprietarul putînd dispune de ea după bunul său plac, fără a avea nevoie de consimțămîntul întregii obști. Numai cînd este vorba de vînzarea sau cumpărarea unor prăvălii, meșteșugarii și negustorii au nevoie — în anumite cazuri — de consimțămîntul celorlalți membri ai breslei respective. Beneficiarii proprietăților individuale din oraș erau: mănăstirile, boierii și orășenii propriu-ziși. Ei stăpîneau, de cele mai multe ori, atît locul, cît și clădirea ridicată pe acel loc, însă nu întotdeauna este vorba de același proprietar, clădirea putea fi a altuia, acesta din urmă dînd chirie pentru loc. Unii proprietari obțin însemnate venituri din închirierea locurilor de prăvălii.

Mănăstirile stăpînesc în orașe prăvălii, case, mori, vii și chiar ulițe în tregi cu vecini, care ies, de sub jurisdicția autorităților orășenești. Ele stăpînesc, în majoritatea cazurilor, atît locul cît și clădirile aflate pe acel loc, dar pot stăpîni și numai clădirea, documentele specificînd de obicei, acest lucru³⁸. Uneori mănăstirile primesc ca danie numai locul, sau numai

³⁵ D.I.R., B. Veac. XVI, vol. IV, p. 65; vol. VI, p. 123—124, 156, 270—271. Și în secolul al XVII-lea avem mențiuni despre această proprietate (*Ibidem*, Veac. XVII, vol. I, p. 85—87; vol. II, p. 42—43; Arh. Ist. Centr., ms. nr. 818, f. 7v-8, m-rea Neamț, LXIII/10 și LXIII/9).

³⁶ Bibl. Acad. R.S.R., LXI/63; Arh. Ist. Centr., Ep. Rîmnic, XXXIX/32, Mitrop. Ț. Rom., CLXVI/45, ep. Argeș, XLV/2.

³⁷ Bibl. Acad. R.S.R., CXLVII/22; Arh. Ist. Centr. m-rea Bisericanî, III/11.

³⁸ D.I.R., B. Veac. XVI, vol. VI, p. 65; sec. XVII, A, vol. II, p. 95—96; Arh. Ist. Centr., m-rea Golgota, V/10.

casele construite pe el și pentru a putea să le stăpânească pe amindouă trebuie să cumpere și restul ³⁹. Mănăstirile cumpără și case ce se găsesc pe locul unor alte mănăstiri. Astfel la 27 februarie 1683, mănăstirea Cotroceni cumpără de la Radu logofăt o casă în București, peste Dîmbovița, aflată pe locul bisericii sf. Ioan ⁴⁰. Pivnițele aflate pe lângă casă sau prăvălie jucau un rol important, servind ca loc de depozit pentru mărfuri sau de crămă și de multe ori pot fi vindute independent ⁴¹. Ele se găsesc lângă casă, fiind construite, de obicei, din piatră și sînt menționate aproape întotdeauna în documente separat de casa și prăvălia cu care se vind. Sînt, însă și cazuri în care locul ce se vinde nu are altceva construit pe el decît această pivniță și atunci, în prețul vînzării se include și prețul pivniței.

În secolul al XVII-lea documentele specifică locul unde se găsesc proprietățile individuale din oraș. Acest lucru ne permite — în unele cazuri — dacă nu să stabilim întinderea lor, cel puțin să le localizăm într-o oarecare măsură ⁴².

Mănăstirile — după cum știm — sînt mari deținătoare de prăvălii. Una dintre ele este mănăstirea Radu-Vodă din București. În actele de întărire a acestor prăvălii se arată cum au fost construite și costul lor, ca și prețul locului ⁴³. Prăvăliile construite de Mihnea Turcitul au fost ridicate pe cheltuiala domniei „și trudă cu vecinii și țiganii mănăstirii”, fapt ce se întîmplă, de obicei, cînd este vorba de construcțiile unor proprietari-feudali. Ei folosesc pentru muncile necalificate mîna de lucru gratuită a rumânilor sau țiganilor de pe domeniile lor. Din alte documente se vede tendința mănăstirii Radu-Vodă de a avea toate prăvăliile „lipite unele lângă altele” ⁴⁴. Cele cca. 35 de prăvălii ale mănăstirii sînt așezate în centrul comercial al orașului București, pe Ulița cea Mare, în apropierea curții domnești.

Tot deținătoare a numeroase prăvălii sînt și mănăstirile Cotroceni și Colentina din București, sf. Sava și Dealul Mare din Iași — și altele — după cum am văzut în capitolul privind dezvoltarea economică a orașelor. Cînd nu sînt direct interesate în activitatea comercială, mănăstirile își închiriază prăvăliile. Ele pot închiria numai locul, prăvăliile aparținînd chiriașilor. Pe locul bisericii domnești din București stau mai ales bărbierii, pe lângă alți meșteșugari ⁴⁵ și plătesc o chirie de 66 bani pe lună; chirie ce rămîne neschimbată pe o perioadă de 12 ani, după cum reiese din docu-

³⁹ Arh. Ist. Centr., m-rea Snagov, XXXVII/1, m-rea Cotroceni, XXX/4.

⁴⁰ *Ibidem*, m-rea sf. Ioan din București, XII/11.

⁴¹ La 17 ianuarie 1658 Dumitrașco din Iași vinde mănăstirii Galata un loc de casă și de dugheană, cu două pivnițe zidite, de piatră, una acoperită și alta descoperită, pe ulița Tărbujenească, lângă Drosea blănar și lângă Gheorghiița Iuzbașa, pentru 650 lei (Arh. Ist. Centr., m-rea Galata, XIV/20).

⁴² „Rev. I. Neculce”, 1925 (V), fasc. 5, p. 176.

⁴³ *D.I.R.*, B, Veac, XVI, vol. V, p. 275—276 și 319—320.

⁴⁴ *Ibidem*, Veac. XVII, vol. IV, p. 239—241; Arh. Ist. Centr. m-rea Radu-Vodă, XXIII/24.

⁴⁵ Cele două zapise — un fel de contracte de închiriere — întocmite sînt date de „noi bărbierii care șădem pe locul bisericii domnești cu chirie” cu toate că nu toți cei ce semnează practică același meșteșug — unii sînt cizmarii, răchiarii, cărciumarii etc. — dar, ei fiind cei mai numeroși, actele sînt date în numele lor.

mentele din 30 martie 1660 și 10 octombrie 1671 ⁴⁶. În amîndouă cazurile se spune : „să dăm chirie de loc, câte bani 66 de lună”, iar dacă nu vor plăti această chirie „să fie volnici preoți să ne scoată de pre loc și să pue cine vor vrea ei”. La sfîrșitul secolului, chiria pentru loc se calculează „chiria pămîntului, după obicei, către bani nouăzeci pă an, iar nădănd bani la zi să aibă a mă scoate din casă” ⁴⁷. Casele sau prăvăliile sînt ale chiriașilor și sînt construite din lemn, putînd fi ușor demontate în momentul rezilierii contractului. Se pot naște și diferite conflicte din construirea unor case sau prăvălii pe locul unui proprietar — fără știrea acestuia — conflicte ce se rezolvă, fie prin părăsirea locului de către cel ce l-a acaparat, fie prin încheierea unui zapis de închiriere a locului ⁴⁸.

Și în Moldova, — ca și în Țara Românească — mănăstirile închiriază locuri de case și prăvălii și chiar clădirile construite pe acele locuri ; documentele nu arată însă, în mod clar, cît de mare este chiria și care sînt condițiile de închiriere. Probabil că situația este foarte asemănătoare atît într-o parte cît și în cealaltă — mai ales că și în ceea ce privește prețul de vînzare cifrele sînt foarte apropiate și uneori chiar identice.

Mănăstirile mai stăpînesc în orașe numeroase mori ⁴⁹ și vii. Unele mănăstiri au vii în două sau chiar trei orașe. De pildă, mănăstirea sf. Sava din Iași stăpînea vii și crame la Iași — viile se aflau pe dealurile din jurul orașului — Huși și Cotnari, iar mănăstirea lui Aron vodă din țarina țîrgului Iași avea vii cu crame și pivnițe la Iași și Cotnari ⁵⁰. De obicei, se observă că atunci cînd se vînd viile, împreună cu ele se vînd și cramele și pivnițele unde se prepară, se păstrează și se desfac spre vînzare vinurile obținute de pe acele vii.

Mănăstirile mai scot venituri însemnate și din băile pe care le au, ca și din alte proprietăți : iazuri și prisăci.

Boierii stăpînesc și ei diverse proprietăți în oraș, cum ar fi case, prăvălii, mori, vii. În casele pe care și le construiau în orașe boierii locuiau, fie permanent, fie temporar, un anumit număr de zile pe an. Alături de casă aveau pivnițe de piatră — menționate separat în documente — în care păstrau vinul obținut din viile din orașe și împrejurimi, precum și alte mărfuri și alimente.

Dacă în secolul al XVI-lea nu se menționa decît foarte vag locul pe care se aflau situate proprietățile boierilor, cu timpul, în secolul al XVII-lea, se tinde a se preciza locul respectiv, cu cine se învecinează, stabilindu-se

⁴⁶ Arh. Ist. Centr. Mitrop. Buc., CCV/1, Mitrop. Ț. Rom., CCV/4. De multe ori, chiriașii nu vor să plătească chiria „după cum este obiceiul” și domnia trebuie să intervină în conflictul dintre chiriași și proprietar, cum a fost cazul la 1 martie 1668, cînd Leon Tomșa hotărăște „să vă tragă pe toți ca să vă dați chiria, iar care nu va vrea să dea să fie volnic a vă scoate den casă afară” (*Ibidem*, m-rea sf. Ioan din București, XII/5).

⁴⁷ Arh. Ist. Centr., m-rea sf. Ioan din București, XII/15.

⁴⁸ Arh. Ist. Centr., Mitrop. Buc., CCV/3.

⁴⁹ *D.I.R.*, B, Veac. XVI, vol. I, p. 127—129; *ibidem*, A, vol. III, p. 149; Arh. Ist. Centr., m-rea Cetățuia, I/5.

⁵⁰ *D.I.R.*, A, Veac. XVII, vol. IV, p. 65, 110—111; vol. V, p. 58, 118—119; Bibl. Acad. R.S.R. La Cotnari — oraș eminent vîtcicol — viile și cramele aparțin nu numai orașenilor de acolo, ci și unor proprietari din diferite colțuri ale Moldovei, care comercializează o parte din vinul obținut (Arh. Ist. Centr., m-rea Pîngărați, III/168; m-rea Galata, XI/28; m-rea sf. Sava-Iași, XXXIII/25).

oarecum și hotarele locului⁵¹. Casele cumpărate de boieri — în cazul în care este vorba de mai multe case — sînt așezate, de obicei, unele lângă altele, formînd un fel de corpuri de casă. Spre sfîrșitul secolului al XVII-lea se observă tendința boierilor de a stăpîni case în București și Iași, unde era și reședința domnului. Acest lucru se vede mai clar în Țara Românească, unde documentele precizează că locurile de casă sînt cumpărate ca să-și facă „case și teme”, deoarece „neavînd loc de case aici în orașul... București și vrînd să-și facă teme de case precum au și alți boieri”⁵².

Boierii — interesați din ce în ce mai mult în dezvoltarea relațiilor marfă-bani — vor căuta ca, pe lângă case, să-și cumpere un număr cît mai mare de prăvălii, pentru a putea să-și desfacă produsele de pe domeniile lor, sau, ca să le folosească ca loc de depozit pentru mărfurile trimise spre vînzare pe piața externă. Nu întotdeauna, aceste proprietăți se află în orașul de reședință al proprietarului și atunci ele sînt date cu chirie⁵³ la fel ca și proprietățile din orașele de reședință, ce nu îi sînt de trebuință.

Dacă se întîmplă să cumpere un loc pe care se găsește o casă sau prăvălie de care nu au nevoie, boierii pot obliga pe cei ce stau acolo să le plătească chiria din urmă, să demonteze clădirea și apoi să plece în altă parte, unde să-și construiască din nou casa sau prăvălia pe care au fost nevoiți să o părăsească⁵⁴; acest lucru fiind posibil, deoarece majoritatea construcțiilor sînt din lemn și pot fi ușor demontate și reconstruite. Probabil că pe aceste locuri — situate, de cele mai multe ori, în centrul orașului — boierii își construiesc „temei de case”.

Dar, boierii nu stăpînesc în orașe numai case și prăvălii, ci, printre proprietățile lor găsim numeroase mori și vie⁵⁵. În special în Moldova, boierii au numeroase vie în principalele orașe producătoare de vin : Cotnari, Iași, Hirău și Huși⁵⁶. În aceste orașe posedă și case și crame pentru prelucrarea vinului. Munca este făcută cu vierii special angajați sau cu poslușnicii pe care îi au la fiecare vie.

Cea de a treia categorie de proprietari este formată din *orașenii propriu-ziși*. Obiectul proprietății lor îl formează în primul rînd casele și prăvăliile și în mai mică măsură morile și viile, pe care, atunci cînd le au, caută să le vîndă. Dintr-un document din 21 martie 1679 se poate vedea în ce constă — în principiu — averea unui orașean înstărit. La acea dată, Șerban Cantacuzino întărește soției lui Dima Spudeu negustor averea rămasă la moartea lui : ocinile din satul Bărsești, viile de la Scheia, locul din Bucu-

⁵¹ Bibl. Acad. R.S.R., XLIV/12; Arh. Ist. Centr., m-rea Galata, XIV/35.

⁵² Casele sînt așezate, de cele mai multe ori, în centrul orașului, aproape de curtea domnească (Arh. Ist. Centr., m-rea Cetățuia, XI/13; m-rea Galata, XIV/41; Bibl. Acad. R.S.R., XLV/84).

⁵³ *D.R.H.*, B. Țara Rom., vol. XXIII, p. 229—230. Chiria este destul de ridicată. De pildă, pentru o pivniță Stoica Ludescu la chiria „până într-un an, însă pivnița cu odaia ei, drept taleri 17”, luînd un avans de 8 taleri (Arh. Ist. Centr., m-rea sf. Sava din București, VI/2 bis).

⁵⁴ Bibl. Acad. R.S.R., CCLXXVII/44.

⁵⁵ *D.I.R.*, B. Veac. XVI, vol. II, p. 17; A Veac. XVI, vol. I, p. 58—59; A Veac. XVII, vol. I, p. 33; Arh. Ist. Centr., m-rea Radu Vodă, IX/30.

⁵⁶ *D.I.R.*, A. Veac. XVI, vol. III, p. 78—80, 236; Veac. XVII, vol. IV, p. 55, 165, 168—169; Arh. St. Iași, CCCII/4; Bibl. Acad. R.S.R., LXI/39 și XCIV/86; Arh. Centr. Ist., m-rea sf. Sava, Iași, XVII/11, XVII/9, XVII/16, XVII/20, XVII/31 etc.

rești cu trei prăvălii și cu pivniță, vilele din dealul Bucureștilor, țigani și vitele ce vor fi : cai, vaci, boi, rămători și stupi ⁵⁷.

Meșteșugarii își cumpără case și prăvălii, ce le servesc ca atelier și loc de desfășurare ⁵⁸. Casele cumpărate de ei pot fi ocupate în momentul încheierii tranzacției, cei ce stau acolo plătind chirie noului proprietar. Dacă nu pot cumpăra prăvălii, meșteșugarii le închiriază. Așa, de pildă, Dumitru șelar ia cu chirie în 1635 o prăvălie în București, plătind 2 costande ⁵⁹.

Negustorii își cumpără și ei un număr însemnat de case și prăvălii în oraș ⁶⁰. Cei ce realizează o oarecare avere vor căuta să-și cumpere proprietăți în mai multe orașe, cu toate că, după un timp, neputându-se ocupa de ele, sînt nevoiți să le vîndă.

Un negustor, care reușește să-și strîngă o oarecare avere din „negustoria lui” — după cum se spune într-unul din documente — și își cumpără numeroase locuri de casă — mai ales la București, dar și în orașul său de baștină — este Pano Pepano negustor din Tîrgșor. El începe să-și cumpere case în 1629 și continuă pînă în 1644, cînd toate aceste proprietăți îi sînt întărite de Matei Basarab ⁶¹. Din descrierea hotarelor locurilor stăpînite de el reiese că locurile „sînt toate unul lîngă altul”. Desigur, și după această dată, Pano Pepano își va mai cumpăra locuri de casă și prăvălii, dar amplasate în locuri diferite.

Negustorii dau și ei cu chirie prăvălii sau case. Cînd Agafița Păscăloae fostă „stărăstoae de neguțatori de tîrg la Iași” vinde lui Pătrașco negustor o dughiană cu cămări și cu locul dughenei, aflate pe ulița Rusească, în tîrgul cel mare ; în actul de vînzare se menționează că atît timp cît va trăi, ea va fi aceea care va lua chiria pentru dugheană ⁶². Probabil că acea clauză a fost introdusă, deoarece Agafița Păscăloae era bătrînă și neavînd alte venituri, să aibă din ce trăi pînă la sfîrșitul vieții.

Documentele secolelor XVI—XVII menționează și alți orășeni ce stăpînesc proprietăți în oraș, fără a menționa ocupația lor — desigur că mulți dintre ei sînt negustori și meșteșugari. Printre proprietari întîlnim — cum era și firesc — și numeroși preoți ⁶³. Tot în oraș găsim ca proprietari de case și țigani, chiar cînd aceștia sînt robi ⁶⁴.

Deoarece orășenii se ocupă și cu agricultura, ei stăpînesc și vii, mori, prisăci, însă într-o mai mică măsură, comparativ cu ceilalți locuitori din oraș sau cu cei ce au proprietăți în oraș.

⁵⁷ Arh. Ist. Centr., m-rea Ceramica, II/8.

⁵⁸ *Ibidem*, m-rea Stavropoleos, XII/1 ; m-rea Radu-Vodă, XXXIV/33 ; m-rea Galata, XIV/12 ; N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. V, p. 89.

⁵⁹ Arh. Ist. Centr., m-rea sf. Ioan din București, XII/1.

⁶⁰ *D.I.R.*, B, Veac. XVI, vol. III, p. 117 ; Veac. XVII, vol. II, p. 20—21 ; Arh. Ist. Centr., Mitrop. Ț. Rom., CCLII/10 ; m-rea sf. Ioan Zlataust, XV/1 ; m-rea Cetățuia, XV/11 etc.

⁶¹ Arh. Ist. Centr., m-rea Stavropoleos, XII/2, XII/9, XII/11, XII/12, XI/1.

⁶² N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. V, p. 90.

⁶³ *D.I.R.*, B, Veac. XVII, vol. I, p. 14 ; *D.R.H.*, B, Ț. Rom., vol. XXII, p. 224—225 ; Bibl. Acad. R.S.R., LXXXI/24.

⁶⁴ *D.I.R.*, B, Veac. XVI, vol. V, p. 72 ; Veac. XVII, vol. III, p. 596 ; Bibl. Acad. R.S.R., CCC/168.

Din analiza documentelor privind proprietățile individuale din oraș putem stabili anumite prețuri de vânzare a caselor și prăvăliilor, ca și prețul construcției acestora, separat de prețul locului. De pildă, Dragomir vornic își construiește odată trei prăvălii, pentru care a cheltuit „pînă le-a rădicat” 10 000 de aspri, iar a doua oară șase prăvălii, pentru care cheltuiește 30 000 de aspri⁶⁵; ceea ce revine între 3 000 și 5 000 de lei prețul de construcție a unei prăvălii, adică tot atît cît este în aceeași perioadă și prețul de cumpărare a unei prăvălii gata. Alte două documente — de data aceasta din secolul al XVII-lea — ne informează cam cît este prețul unui loc și cît prețul construcției, atît în Țara Românească, cît și în Moldova. În 1640 un loc de casă din Tirgoviște — situat în centru — a fost cumpărat cu 630 aspri, iar pe acel loc s-a ridicat o pivniță de lemn și pe pivniță o casă, pentru care s-au cheltuit 35 de ughi (adică 7 000 de aspri). Avem deci, pe de o parte, prețul pămîntului — 630 de aspri — iar, pe de alta, costul construcției — 7 000 de aspri — de 11 ori mai mare⁶⁶. La 30 martie 1679, domnul judecă pricina dintre Paladie făclier și mănăstirea Birnova pentru un loc de casă situat lângă chervăsăria mănăstirii și cumpărat de Paladie, fără știrea mănăstirii. Locul îi este atribuit acesteia, urmînd ca Paladie să primească înapoi 668 lei — prețul locului și cheltuiala caselor și a pivniței construite pe acel loc, dintre care s-a stabilit valoarea locului la 258 lei bătuți și 410 lei pentru casă și pivniță⁶⁷. De sigur, un preț destul de mare, dacă ne gîndim că în medie o casă valora între 30 și 70 de lei⁶⁸.

La începutul secolului al XVII-lea prețul unei prăvălii în Țara Românească se ridică la cca. 10 000 de aspri⁶⁹, pentru ca spre sfîrșitul secolului să scadă la cca. 6 650 aspri⁷⁰.

În Moldova, prețul unei prăvălii este același ca și în Țara Românească — între 9975 aspri și 6650 aspri⁷¹.

Vinzătorii caută să obțină un preț cît mai bun pentru proprietățile lor, încheind acte de vânzare, care încalcă uneori „legea țării”. În aceste cazuri domnia intervine, obligînd pe vinzător să dea întietate celor mai în drept să cumpere proprietatea respectivă⁷², sau să respecte înțelegerea

⁶⁵ D.I.R., B, Veac. XVI, vol. IV, p. 461.

⁶⁶ Arh. Ist. Centr., m-rea Radu-Vodă, XVI/22.

⁶⁷ *Ibidem*, m-rea Birnova, XII/10.

⁶⁸ v. și N. Grigoraș, *Proprietatea funcțară și imobiliară a meseriașilor, negustorilor, boterilor și mănăstirilor din orașele moldovenesti. Regimul și rolul ei în secolele XV—XVIII*, extras din „An. Inst. de ist. și arh. „A. D. Xenopol”, VII, 1970, p. 83—106.

⁶⁹ D.I.R., B, Veac, XVII, vol. III, p. 37.

⁷⁰ Arh. Ist. Centr., m-rea Radu-Vodă, XXXIV/30; m-rea Cotroceni, XXV/32.

⁷¹ *Ibidem*, m-rea Galata, XIV/18; m-rea sf. Ioan Zlataust, II/4.

⁷² Caracteristic în această privință este cazul din 21 ianuarie 1652, cînd Vasile Lupu judecă pricina dintre Apostol sluger și Măricuța, pentru un loc de casă în Iași, aflat pe ulița Rusească. La judecată Apostol a arătat că Măricuța avea un loc de casă, împreună cu un alt loc cumpărat de el mai înainte de la tatăl ei, iar de cealaltă parte se afla tot un loc al său. Deci locul era situat în mijlocul unor proprietăți ce aparțineau lui Apostol și el era cel mai în drept să-l cumpere. Dar, Măricuța — scoțînd locul la vânzare — nu a vrut să l-l dea lui și a făcut acte de vânzare și danie mincinoase unui văr al ei — după cum a reieșit în urma cercetărilor. Domnul stabilește că locul nu poate fi cumpărat de nimeni decît de Apostol „fiind el cumpărătorul mai bătrîn între ambele părți”, iar locul este așezat între două proprietăți ale sale și nimeni din afară nu poate să se așeze acolo fără consimțămîntul lui (Arh. Ist. Central, m-rea Cetățuia, XVI/3).

încheiată cu un prim cumpărător, chiar dacă, între timp, s-a ivit un altul care oferă un preț mai bun ⁷³ și încheie cu el tranzacția.

★

Destrămarea obștei orășenești și creșterea proprietății individuale duc la o diferențiere de avere în sinul orășenimii. Unii își măresc averea și încep să-și cumpere ocine și rumâni, precum și robi-țigani. Documentele menționează meșteșugari și mai ales negustori care își cumpără ocine în sate ⁷⁴, rumâni ⁷⁵ și robi-țigani ⁷⁶.

Existența unor astfel de proprietăți dovedește că în oraș s-a format o pătură înstărită — pătură ce poate fi asemănată, într-o oarecare măsură, cu patriciatul orășenesc din apusul Europei. Din oligarhia orașului — formată în cea mai mare parte din această pătură înstărită — se aleg reprezentanții organelor administrative orășenești.

Bineînțeles că aceștia nu sînt singurii locuitori ai orașelor. O altă parte a orășenimii — formată din elementele lipsite de avere și deci și de drepturi — suportă — nu fără lupte — împovărătura lor situație. Documentele secolelor XVI—XVII vorbesc foarte puțin de elementele sărace ale orașului; singurele mențiuni rămase amintesc de locul pe care îl au „mișei din Iași” încă din vechime ⁷⁷, un loc „la mișei” în orașul Rîmnic ⁷⁸ sau de „ulița calicilor”. Informațiile sumare pe care le avem nu ne permit o discuție mai largă cu privire la această problemă.

De asemenea, documentele din această perioadă nu vorbesc de o luptă de clasă în cadrul orașului, între cele două pături de care am amintit mai sus, deși este de presupus că o astfel de luptă a existat — cunoscută nouă din istoria orașelor din Transilvania. O formă a luptei de clasă este lupta dusă de orășeni împotriva proprietarilor feudali, care încercau să le încalce privilegiile și despre care vom vorbi în altă parte.

ASPECTS DE L'AMÉNAGEMENT URBAIN ET LES FORMES DE PROPRIÉTÉ DANS LES VILLES DE MOLDAVIE ET DE VALACHIE (XVIe — XVIIe SIÈCLES)

RÉSUMÉ

L'étude présente la physionomie des villes, leur étendue et l'évolution des formes de propriété.

Les villes de Moldavie et de Valachie présentaient un aspect similaire à celui des villes médiévales d'Europe, mais par rapport à celles-ci elles

⁷³ Bibl. Acad. R.S.R., CCCLXXIV/283.

⁷⁴ Bibl. Acad. R.S.R., DCCXXXIV/130, 132; Academia R.S.R., filiala Iași, fond. Spiridonie, XVII/1, III/70; *D.I.R.*, B. Veac. XVII, vol. I, p. 272; *Arh. Ist. Centr.*, m-rea Cotmeana, IX/1.

⁷⁵ *D.I.R.*, B. Veac. XVI, vol. IV, p. 80; Veac. XVII, vol. IV, p. 49; Bibl. Acad. R.S.R., CCCLXVII 133; *Arh. Ist. Centr.*, m-rea Cîmpulung, X/12.

⁷⁶ *D.I.R.*, A. Veac. XVI, vol. II, p. 224—225; Bibl. Acad. R.S.R., CCXVI/33; *Arh. Ist. Centr.*, m-rea Cîmpulung, LXII/54; m-rea Mîslea, III/12.

⁷⁷ La Iași mișei aveau și un staroste al lor (*Uricariul*, vol. V, p. 307—308).

⁷⁸ *D.I.R.*, B. Veac. XVI, vol. VI, p. 330.

n'étaient pas entourées de murailles, mais seulement de fossés et retranchements, d'où leur plus grande étendue.

Au centre de la ville se trouvait la place publique, dénommée dans les documents « bazar », « pazar » ou « tîrg » (foire), où se déroulait presque toute l'activité économique de l'agglomération.

De la place se ramifiaient les rues principales où se trouvaient les boutiques et les plus importants édifices. Les maisons, petites mais confortables, étaient construites pour la plupart en bois ou en brique et recouvertes d'échandole.

Dans les villes on distinguait trois formes de propriété : la propriété de la communauté sur la « țarina » (le territoire) des alentours de la ville, la propriété individuelle située sur la « țarina » de la ville et la propriété individuelle située dans la ville. En Moldavie, en dehors de la « țarina » de la ville se trouvait également l'«ocol» de la ville. Au XVIIe siècle, la propriété individuelle dans la ville commence à prédominer, la différenciation entre la ville et le village commençant à s'accroître ; néanmoins, les villes de Moldavie et de Valachie ont conservé au cours de ces deux siècles un aspect semi-rural.

CORESPONDENȚA DIN EXIL A FIILOR LUI DINICU GOLESCU. ÎNSEMNĂRI

DE

DAN BERINDEI

Procesul de formare a României moderne a implicat forțe sociale diferite și personalități variate. Extins de-a lungul unui secol și jumătate, în acest proces se constată succesiunea mai multor generații care, fiecare, au avut un anumit rol în devenirea însăși a României. Dacă în primele decenii ale secolului al XIX-lea frații Gheorghe (Iordache) și mai ales Constantin (Dinicu) Golescu, mari boieri cu vederi luminate, au ocupat o poziție marcantă, în deceniile următoare, în preajma și în timpul revoluției din 1848, în perioada următoare ei și în anii făuririi statului modern român a fost rîndul fiilor lor să se evidențieze în cea mai mare parte ca personalități deosebite.

Însemnările de călătorie ale lui Dinicu Golescu au reprezentat cu mult mai mult decît simple notații de călătorie. Ele au ilustrat un proces de conștiință și au avut rolul unui mesaj adresat nu numai contemporanilor, ci și urmașilor. Cu toate acestea, Dinicu Golescu a rămas un mare boier, deși simțămintele sale autocritice au fost deosebit de accentuate și, totodată, ca și fratele său Iordache, el a acționat mai ales în domeniul culturii, sfera politică preocupîndu-l relativ mai puțin și cu atît mai puțin acțiunea revoluționară. Pentru fiii săi și ai lui Iordache Golescu, lucrurile au căpătat o altă înfățișare. Deși aparținînd mării boierimi, făcînd încă un pas mai departe decît părinții lor, și-au repudiat starea socială și principala lor sferă de acțiune a fost domeniul politic, ei fiind, totodată, atunci cînd împrejurările au cerut-o, revoluționari.

Timpuria dispariție a lui Dinicu în 1830 — în timp ce fratele său Iordache a mai trăit pînă în vara anului 1848 —, cînd fiii săi mai vîrstnici — Ștefan și Nicolae — abia depășiseră vîrsta de 20 de ani, iar cei mai tineri — Radu și Alexandru — n-o atinseseră, a evidențiat, de data aceasta, rolul mamei lor, Zoe sau Zinca Golescu, femeie la acea vreme în jur de 40 de ani (născută prin 1792). Mai mult decît pentru tatăl lor, care a dispărut poate din viața lor prea devreme, cei patru fii ai lui Dinicu Golescu au avut un adevărat cult al mamei lor, împărtășit dealtfel și de ceilalți frunțași din epocă ai mișcării de eliberare românești. Zoe Golescu trebuie să fi fost o femeie surprinzătoare, nu numai prin frumusețea ei, cît mai ales printr-o uimitoare putere de comprehensiune a problemelor vremii ei și printr-un spirit înaintat, uneori de-a dreptul revoluționar.

Sora mai mare a celor patru frați, mai mică doar cu 13 ani decît mama ei, Ana, căsătorită cu Alexandru Racoviță, descendent de domnitori,

mai virstnic decît soacra sa, dar totodată perfect adaptat familiei care-l adoptase, fiicele și fiii lor, ca și verii și verișoarele, copiii unchiului Iordache, completau tabloul familial¹. Înfruntîndu-se cu majoritatea clasei căreia îi aparțineau prin origine, acești mari boieri au înțeles să fie purtători de cuvînt ai modernizării patriei lor, stegari ai luptei pentru unitate și independență a națiunii, cei dintii în a arunca cu dispreț și ironie rangurile ce le confereau o situație deosebită în societate. „În afară de familia înconjurată de cîțiva prieteni — scria în 1835 Alexandru C. Goleșcu Albu — nu există fericire în această lume; dincolo de acest cerc strîmt nu se întîlnește (desigur era vorba de cercurile marii boierimi, D. B.) decît perfidie, calomnie și egoism”². Cerînd rudelor sale apropiate să nu dezerteze de la o misiune, căreia el înțelegea să-și consacre viața, el adăuga: „viu să vă cer unitate, încredere și prietenie între noi”³.

Deși rar amintit, este neîndoiește totuși că una dintre cheile acestei atitudini, a radicalismului spre care se vor îndrepta cei patru Golești, este Dinicu, tatăl lor, el însuși figură proeminentă și înaintată în acele vremi de adînci prefaceri ale societății românești. Pe el îl evocă cu căldură fiul cel mai mic Alexandru în 1836, atunci cînd nu avea decît 18 ani. „Aprob purtarea tatălui nostru — scria el —, el a acționat ca bun cetățean, sint mîndru de a fi fiul lui Dinicu Goleșcu. Și chiar dacă pentru binele public s-ar fi îndatorat și mai mult și aș fi fost astfel constrîns de a mă întoarce în țara mea — tînărul se afla la studii la Paris în acea vreme (D.B.) — și atunci aș fi aprobat purtarea sa. Îl văd — continua tînărul evocîndu-și cu patetism tatăl —, își plînge patria, dar mulțumit de sine însuși, îmi arată cu mîndrie urmele sale pe care trebuie să le urmez. Da, nobil și generos tată, voi căuta să te imit; vreau să fiu urit de boieri, acești lingușitori josnici, și vreau să fiu iubit de săracii și virtușii țărani. Iată, întreaga mea ambiție”⁴. Era o profesiune de credință de la care cel mai tînăr fiu al lui Dinicu Goleșcu n-a abdicat vreodată și totodată era și un elogiu postum care dezvăluie un substrat și explică, cel puțin în parte, atitudinea celor patru fii ai marelui boier.

Tinerii Golești s-au format în perioada anterioară revoluției. Este drept, că în ceea ce privește studiile superioare, ei n-au dovedit o stăruință într-o direcție sau alta. În bună măsură nici nu-i preocupa acest lucru. Au preferat o educație cu caracter enciclopedic, evident mai superficială, unei specializări. Ceea ce au avut în vedere, în primul rînd, a fost formarea lor social-politică, deși nu s-au pregătît a fi conducători politici. Indiferenți

¹ Pentru familia Goleșcu, vezi mai ales colecția de documente editată de George Fotino și precedată de ampla sa introducere monografică, *Boierii Golești. Din vremea renașterii naționale a Țării Românești*, București, 1939, vol. I—IV (se citează în continuare *Boierii Golești*) și recenta monografie a lui Anastasie Iordache, *Goleștii și rolul lor istoric*, București, 1979.

² *Boierii Golești*, vol. II, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 16.

⁴ *Ibidem*, p. 32—33. „...voesc și poruncesc părintește fiilor mei — scrisese, în noiembrie 1825, Dinicu Goleșcu în testamentul său — ca uniți întîi între dinșii, așa într-un gînd să-și îndrepteze faptele și învățăturile către folosul patrii, precum eu unit purtînd în sufletul meu, ideea ei, cu a lor, nu le poci lesne despărți, nici poci, de una grăind a nu gîndi la amîndoua, căci măcar deși tîrziu de tot am avut noroc, de a afla, că cînd omul nu gîndește la folosul patrii, nici ea nu are datorie către el. De aceea fiilor fiți buni voloși, spre slujbele ei ca să vă aflați fleșcare particularea statorniciei și nestrămutată fericirea cea după putînta omului în viața soțială” (George Potra, *Documente privilegiate la istoria orașului București, 1821—1848*), București, 1975, p. 209.

în general preocupării de ordin material, au continuat opera inițiată de tatăl lor privind risipirea averii moștenite. Întreaga lor corespondență nu ne indică vreodată gândul unei acțiuni de natură economică menită a duce la sporirea sau cel puțin la refacerea averii lor. Dimpotrivă, asistăm parcă la o conștientă risipire, dar nu în folosul unei vieți de huzur, ci pentru a servi o cauză, aceea a eliberării națiunii lor. Dacă primii doi frați Ștefan și Nicolae au învățat la Geneva, în Elveția, ceilalți doi și-au început studiile încă copii fiind, la München, pentru a le continua apoi în Elveția și Franța. Dacă frații mai mari s-au întors mai grabnic, neîndoielnic și din pricina dispariției tatălui lor, ceilalți stau peste un deceniu dincolo de hotare, revenind prin 1838, bărbați tineri. Călătorii repetate, unele de durată, pe care cei patru frați le-au făcut după aceea, în perioada anterioară anului 1848, cel puțin pînă la Viena, dar uneori și în Franța, Elveția sau Italia, ca și mergerea lor la băi în Banat și Transilvania împreună cu mama lor, ori excursiile spre Carpați, au contribuit la integrarea lor europeană, ca și la accentuarea simțămintelor lor privind unitatea nației căreia îi aparțineau. „Aș lua — scria vărul lor, Alexandru Golescu Negru, fiul lui Iordache în 1841, evidențiind funcția unificatoare pentru români a munților Carpați — pe cei pe care i-aș considera capabili de a deveni prozelitii noștri și i-aș conduce în mijlocul Carpaților și acolo, în fața spectacolelor celor mai maiestose... i-aș face să mediteze asupra paginilor singeroase ale istoriei noastre și asupra tuturor suferințelor care au apăsător din greu asupra bieteii României”⁵.

Încă din tinerețe ei s-au declarat (ca Alexandru C. Golescu Albu) „patrioți înverșunați” („enragés”) ori au scris cu sinceră emfază (ca Alexandru G. Golescu Negru) „amanta mea este țara mea” („ma maîtresse à moi c'est mon pays”)⁶, deși patriotismul și l-au adjudecat înfruntînd situații obiective destul de complicate. Unul dintre ei a și remarcat că acest patriotism nu le fusese transmis la leagăn, deși simțăminte naționale, în contrast cu obtuzitatea manifestată de marii boieri în domeniul reformelor sociale, au putut întîlni chiar și în mediul acestora, cărora prin naștere le-au aparținut. Nu mică trebuie să fi fost în această privință influența pe care au exercitat-o asupra lor Dinicu și Iordache Golescu, slujitori ai ideii de patrie. Oricum, acești „înverșunați patrioți”, Goleștii perioadei anterioare revoluției din 1848 și unii dintre viitorii ei conducători, mînuiau cu greutate propria lor limbă, efect al grecizării inițiale pe plan cultural a vîrfurilor clasei boierești din Principatele române — Ana Racoviță a scris pînă la sfîrșitul vieții numai în grecește — iar apoi a franțuzirii ei, nu sub efectul unui dispreț față de propria limbă, ci mai ales a unei stări de fapt: îndelungata lor formare și apoi ședere peste hotare. Dar adevărați și sinceri patrioți, frații Golescu își exprimau dragostea pentru limba lor și dorința perfecționării lor, deși preferau, este evident, să scrie în limba franceză.

Cei patru fii ai lui Dinicu Golescu sînt firi diferite și din această pricină și procesul lor de clarificare nu este concomitent, iar atitudinile lor sînt nuanțate în unitatea lor. Ștefan, exemplu de echilibru și bunătate, aghiotant preferat al domnitorului Alexandru D. Ghica (1834—1842),

⁵ *Boterit Golești*, vol. II, p. 137.

⁶ *Ibidem*, p. 34, 133.

are curajul de a aduce critici acestuia aproape cu un deceniu înaintea revoluției. Nicolae, inițial un *bon viveur*, trăindu-și din plin tinerețea, devenind și el aghiotant princiar și apoi ocupînd înalte funcții în aparatul de stat, se alătură mai lent pozițiilor intransigente, pentru ca Radu să dezvăluie o fire molcomă, deși cinstită și clară în momente decisive. „Conștiința” celor patru frați este însă de la început, neîndoielnic, cel mai tînăr dintre ei, Alexandru, cel pe care în 1847 Dimitrie Brătianu îl considera „cel dintii dintre români”⁷. El este entuziastul și dăruitul, cel pentru care neconținut preocuparea principală o reprezenta viitorul patriei în înțelesul ei cel mai larg, cuprinzînd întreg teritoriul națiunii. El vrea o soție patrioată, fiind cu totul indiferent la starea ei materială, el refuza orice funcție în aparatul central de stat, gîndindu-se, doar, la o funcție mică, cu caracter local, de subcîrmuitor de plasă, care l-ar fi putut pune însă în contact nemijlocit cu țărani și l-ar fi ajutat să înțeleagă mai bine necesitățile țării⁸. Tot el, ascultînd un curs al lui Jules Simon, nota gîndurile acestuia la care adera pe deplin: „un om nu poate fi o ființă liberă și rațională decît cu condiția de a fi capabil de dragoste, capabil de dăruire”⁹. Ceea ce este sigur, este faptul că în preajma anului 1848, cei patru frați se găseau laolaltă pe pozițiile cele mai înaintate, gata de a ridica steagul de luptă revoluționară.

Istoria acestei mici familii, problemele ei, frămîntările sufletești, ca și unitatea ei, ne sînt dezvăluite printr-un amplu schimb epistolar, care ni s-a păstrat și care, în bună parte, a fost publicat¹⁰, piese noi adăugîndu-se însă în repetate rînduri. Această corespondență este multilateral edificatoare în a ne ajuta la reconstruirea unei atmosfere, a unor poziții, în a explica și exemplifica fapte și atitudini. Prin intermediul ei putem înțelege și determina locul pe care fiii lui Dinicu Golescu îl ocupă în societatea vremii, ori mutațiile cărora ei, firese, le-au fost supuși.

Revoluția a îmbrățișat aproape întreg ansamblul teritoriului românesc. Izbînda ei în Țara Românească timp de peste trei luni a dat naștere unui regim democrat-revoluționar și frații Golescu, alături de ceilalți membri ai Comitetului revoluționar, au slujit cauza revoluției, ca și cei trei veri ai lor, fii lui Iordache. Ștefan a fost membru al Guvernului provizoriu, Nicolae a fost ministru de interne și apoi unul dintre cei trei locotenenți domnești, Radu și Alexandru au acționat entuziaști în slujba ideilor eliberatoare. Alexandru, vărul lor, a fost trimis al Guvernului provizoriu peste hotare în Austria, Germania și Franța, vărul lor Dimitrie a fost prefect al județului Brăila, iar vărul lor Radu, comandant de regiment a rezistat, la 13 septembrie, în București, pe dealul Spirei, înaintării otomane. Odată cu părănderea armatelor de ocupație turco-ruse, toți șapte au fost constrînși să ia calea exilului, reîntorcerea lor în țară întîrziînd, pentru unii, timp de aproape un deceniu.

Corespondența de exil a celor patru frați Golescu, corespondența dintre ei, ori a lor cu mama, sora, nepoatele și nepoții lor, ca și legăturile lor epistolare cu verii lor și alți exilați revoluționari, ne oferă un tablou

⁷ Anul 1848 în Principatele române, vol. I, București, 1902, p. 62.

⁸ *Boterți Golesți*, vol. II, p. 34, 120.

⁹ *Ibidem*, p. 126.

¹⁰ Mai ales în colecția editată de George Fatîru, sus-citată.

sugestiv. Cei patru fii ai lui Dinicu Golescu și cei trei ai lui Iordache, constrânși să-și părăsească patria în luna septembrie 1848 — Alexandru Golescu Negru plecase câteva luni mai înainte, în calitatea sa de trimis al guvernului provizoriu revoluționar, se vor întoarce — cu excepția lui Dimitrie Golescu, care se va căsători și stabili în Belgia — , începînd cu anul 1855, cazul lui Radu G. Golescu. În 1856, a putut reintra în țară Alexandru G. Golescu Negru, la începutul anului 1857 Radu și Alexandru C. Golescu și în vara anului 1857, Ștefan și Nicolae C. Golescu. În toți anii de exil, prin scrisori, ei și-au păstrat legătura, s-au încurajat reciproc, au evocat trecutul și mai ales zilele revoluției din 1848 și au visat la revenirea în patrie. Corespondența a fost pentru ei un puternic liant, dîndu-le simțămîntul unității în ciuda risipirii familiei pe meridianele europene și chiar și în Asia Mică.

Neîndoielnic le plăcea să scrie, cel puțin majorității fiilor lui Dinicu, mai lenș dovedindu-se doar Radu, și în egală măsură corespondentele lor, mai ales mama lor Zoe și inimoasele nepoate, fiicele Anei Racoviță, s-au dovedit a fi demne parteneri epistolare. Corespondența aceasta de familie ne dezvăluie o întreagă lume, ea deschide nu numai orizonturi politice, ci și social-culturale. Urmărind scrisorile, în înlănțuirea lor, trăim în calitate de cititori anii de pribegie și de așteptare ai celor implicați, dar și înțelegem mai bine împrejurările vremii, atît de adînc marcate de semnele revoluției din 1848, anunțînd totodată, ca o urmare și ca o necesitate de neînlăturat, momentele făuririi statului modern român.

Unele scrisori sînt scurte, aproape niște bilețele, altele, mai ales cele ale lui Alexandru Golescu Albu, se întind pe multe pagini. Toate sînt însă vii, palpitînd, transmițîndu-ne sentimentul participării alături de cei direcți implicați la evenimente deseori decisive sau cel puțin făcîndu-ne să înțelegem psihologia și speranțele alcătuitoarelor lor. N-a fost o corespondență desfășurată în împrejurări normale. Beneficiind și de complicitatea poștei austriece, autoritățile urmăreau interceptarea scrisorilor. La un moment dat, Zoe Golescu este constrînsă să părăsească Bucureștii „sub pretextul că ar putea întreține o corespondență cu fiii săi care sînt în străinătate”¹¹, altădată o scrisoare a lui Nicolae Golescu a ajuns pe minile poliției bucureștene¹². Atunci s-a recurs la ajutorul lui Effingham Grant, secretarul consulului britanic, tînăr care nu și-a întrerupt legăturile cu familia Golescu în urma revoluției și a cărui soră era soția lui C. A. Rosetti și el revoluționar exilat. Sub ocrotirea imunității consulare, corespondența s-a putut desfășura nestîngherită, dar la intervale de timp foarte mari. După calculul unei nepoate a fraților Golescu, dura circa cinci săptămîni pînă cînd putea avea loc un schimb epistolar între doi parteneri¹³. Faptul că familia Golescu rămasă în țară nu locuia la București îngreua într-o măsură și mai mare corespondența. O dată pe săptămînă, un sătean din Golești, conacul familiei și reședința ei aproape permanentă, anume Ion Geantă — căruia una din fiicele Anei Racoviță plănuia să-i ridice o statuie, înfățișîndu-l într-o mînă cu o scrisoare și în alta cu o pîine, simbol al hranei spirituale ce o transmitea¹⁴ — aducea de la Grant corespondența, tot el

¹¹ *Boierii Golești*, vol. II, p. 274—275.

¹² *Ibidem*, p. 327.

¹³ *Ibidem*, vol. III, p. 8.

¹⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 310.

ducând apoi scrisorile celor de la Golești la consulatul britanic. Misivele celor exilați, „*vos bien douces lettres*”, cum scria Zoe Golescu¹⁵, erau așteptate cu nespusă nerăbdare. Felicia Racoviță relata în luna mai 1849 că duminica era pentru cei de la Golești o dublă sărbătoare, deoarece la trezirea din somn li se înmîna „un pachet de scrisori”¹⁶. Cu toate silințele, lanțul uneori se întrerupea. Nicolae Golescu, aflat la Atena, se plîngea astfel, la un moment dat, că nu primise scrisori de șase luni¹⁷. Setea de a citi rîndurile scrise de cei de acasă era nespusă în rîndul exilaților. Constantin Racoviță, nepotul celor patru frați, găsind în lipsa lor o scrisoare sosită din țară, a comis „infamia”, de el mărturisită unchilor săi, de a o deschide din „dorința de a afla mai curînd despre sănătatea părinților”, așa cum se scuza el¹⁸.

În urma evenimentelor din 1848, familia Golescu s-a răspîndit. Dacă Alexandru și Ana Racoviță, cu fiicele lor și cu fiii mai tineri au rămas în Țara Românească, retrăgîndu-se însă de la București la Golești, corespondența ne desvăluie împrăștierea celorlalți membri ai familiei. Ștefan și Nicolae au ajuns în Germania, la Frankfurt, iar apoi, de aci, în Franța, pentru ca Zoe și ceilalți doi frați să treacă în Transilvania, unde, de asemenea, au ajuns și verii lor Dimitrie și Radu G. Golescu. Alexandru C. Golescu Albu, neobosit, a trecut și în Bucovina, unde a desfășurat propaganda sa revoluționară. În primăvara următoare, în timp ce, constrînși de autoritățile habsburgice din Transilvania, Radu și Alexandru C. Golescu au luat calea Constantinopolului, mama lor s-a întors la Golești, de unde scria fiilor săi din Occident „înconjurată de iubita mea familie”¹⁹. Nu însă pentru multă vreme, deoarece peste cîteva săptămîni, șederea în țară fiindu-i oprită de autoritățile de ocupație, a ajuns la Constantinopol. Între timp, Nicolae Golescu, îmbarcat la Marsilia și trecînd prin Malta, Atena și Smirna, intenționase să vină și el la Constantinopol pentru a acționa în spiritul programului revoluționar pe lîngă dregătorii otomani, dar intervenind reprezentantul țarului, a fost constrîns să facă cale întoarsă, fără a debarca. Zoe Golescu nu și-a găsit nici pe fiii mai tineri, deoarece aceștia au trebuit, din ordinul autorităților centrale otomane, să se ducă la Brusa, unde vor rămîne mai mulți ani, mama lor vizitîndu-i.

În timp ce doi dintre frații Golești, Ștefan și Nicolae, se găseau în Franța, iar ceilalți doi la Brusa, în toamna anului 1849, Zoe Golescu a izbutit să obțină aprobarea Porții otomane pentru reîntoarcerea sa în Țara Românească. Autoritățile de ocupație nu i-au permis să treacă prin București și a trebuit să facă un lung ocol pentru a ajunge la Golești²⁰.

Dacă în vara anului 1850, Alexandru G. Golescu Negru și-a putut întîlni mama în Austria, proiectul de întîlnire dintre Zoe Golescu și fiii ei din Occident a eșuat și nici în 1851 nu s-au putut revedea. În schimb, la Turin a sosit de la Brusa tînărul Constantin Racoviță, nepotul celor patru frați, pentru studii militare și frații mai tineri ai acestuia — Alexandru și Dimitrie — au fost și ei trimiși la studii, unul la Halle și celălalt la

¹⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 15.

¹⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 310.

¹⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 343.

¹⁸ *Ibidem*, p. 363.

¹⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 261.

²⁰ *Ibidem*, p. 367.

Paris. În ultimele luni ale anului 1851, Ștefan Goleșcu vizita Londra, ceea ce a bucurat pe Zoe Goleșcu, ea scriindu-i și exprimându-și satisfacția că el va avea prilejul „de a vedea acel mare oraș înfrumusețat prin expoziția atîtor minuni pe care industria și geniul omului le-a putut inventa și perfecționa”²¹, aluzie la expoziția universală. Cam în aceeași vreme, Nicolae, primind o misiune din partea Comitetului democratic european de la Londra, pleca la Atena.

În toamna anului 1852, după ce mai înainte Radu C. Goleșcu își vizitase fratele la Atena, iar Alexandru C. Goleșcu Albu încercase zadarnic să obțină dreptul reintrării în țară, Zoe Goleșcu a avut marea bucurie a reîntîlnirii mai întîi cu fiul ei mai mare Ștefan la Dresda, iar apoi cu ceilalți trei fii. Bucuros de sosirea mamei prietenilor săi, C.A. Rosetti le-a cerut să aducă la Paris pe „modelul mumelor societății viitoare”. În vara anului 1852, Zoe era împreună cu trei dintre fiii săi la Genova, în Italia. Curînd, reizbucnirea crizei orientale va determina pe văduva lui Dinicu Goleșcu să se întoarcă în țară. În ultimele luni ale anului 1853 și în anul următor, regăsim pe trei dintre frații Goleșcu, ca și pe vărul lor Alexandru G. Goleșcu Negru la Constantinopol și în zona Balcanilor și a Dunării, cu nădejdea că vor fi lăsați să lupte pentru eliberarea patriei lor. În vara anului 1855, Zoe Goleșcu se găsea la Enghien împreună cu fiii ei mai tineri. În anii următori, exilații s-au putut reîntoarce în patrie. Cînd ultimii dintre fiii ei s-au întors, bucuria mamei a fost firesc nespūsă. „Sînt ca nebună de fericire, le scria ea cîteva zile mai înainte, și în nerăbdarea de a vă revedea aci în scumpa noastră patrie și lîngă mine, cele zece zile care ne mai trebuiesc pentru a ne vedea îmi par ca zece secole”²².

Împrăștierea și desele călătorii dintr-un loc într-altul a făcut ca schimbul de corespondență al membrilor familiei Goleșcu să fie mai viu, impunîndu-se pentru a menține niște legături și unitatea unei familii împrăștiată ca urmare a unor împrejurări politice. Dealtfel, este semnificativ contrastul dintre această răspîndire pe harta Europei și a Asiei Mici a familiei și profundul sentiment de unitate de care ea era permanent animată. În toamna anului 1849, o nepoată a celor patru frați scria : „unchii noștri ne lipsesc, patria noastră este nefericită și în consecință și unchii noștri și pînă ce soarta nefericitei noastre patrii nu se va schimba nu va exista pentru noi o adevărată fericire”²³. Nicolae Goleșcu exprima, la rîndul său, în același an, simțămintele sale și ale fraților lor față de cumnatul lor cu mult mai vîrstnic Alexandru Racoviță : „ești tatăl nostru al tuturor, tatăl nostru cel bun căruia îi sîntem datori simțămintele de patriotism și de onoare pe care le avem”²⁴. În același timp, Ana Racoviță mulțumea și ea fraților ei pentru simțămintele insuflăte fîcilor ei !²⁵. Corespondența ne dezvăluie impresionanta solidaritate a acestei familii, centrată neîndoieinic în jurul Zoei Goleșcu, iubită și respectată, impresionîndu-ne nu numai prin dragostea ei maternă, dar mai ales prin uimitorul ei spirit deschis către ideile înaintate.

²¹ *Ibidem*, vol. III, p. 255.

²² *Ibidem*, vol. IV, p. 204.

²³ *Ibidem*, vol. II, p. 372.

²⁴ *Ibidem*, p. 221.

²⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 120.

În mod firesc, scrisorile trimise exilaților conțin informații referitoare la situația din țară și desigur la cea a familiei rămasă în hotarele ei. Rezistența revoluționară a țărănimii, acțiunile represive, izolarea în care cei rămași trăiesc — „închipuiește-ți că mama noastră a tras la domnul Colquhoun (consulul britanic, D. B.), relate Ana Racoviță, și nici o rudă a noastră nu i-a oferit casa”²⁶ —, acțiunea autorităților de ocupație, slăbiciunea noului domnitor, Barbu Știrbei, numit de puterea suzerană și de cea protectoare, nenumăratele zvonuri, unele referitoare chiar la cei exilați, alimentează conținutul scrisorilor, uneori adevărate rapoarte. Pentru nepoatele din țară, țăranul reprezenta nădejdea viitorului. Dealtfel, în mica lume de la Golești, unde se încearcă nu numai întreținerea simțămintelor înaintate, ci și ridicarea țărănimii prin cultivarea florilor, prin răspindirea curățeniei, prin țesături și păstrarea frumosului port popular²⁷, țăranii sint chemați la micile petreceri de familie. „Ne consolăm, scria Alexandrina Racoviță, la 11/23 aprilie 1850, văzind că țăranul, care este singurul adevăr român, este, de asemenea, lipsit de orice viciu în mijlocul corupției care-l înconjoară... el are un bun simț admirabil care-l face să discearnă binele de rău”²⁸.

Atit cei din exil, cit și cei din țară trăiau sub semnul revoluției ce avusese loc în 1848. Aceasta era invocată cu o adevărată venerație. „Puține suferințe și sacrificii — scria Zoe Golescu fiului ei Ștefan în luna octombrie 1848 — pot fi puse în balanță cu un viitor de fericire, cu consolarea de a fi redat libertatea și bunăstarea la două milioane de oameni”²⁹. Citeva luni mai târziu, nepoata Felicia Racoviță proclama limpede: „Dreptate și frăție, dar nu dreptate boierească că atuncea vai de noi !”³⁰. Chiar și înțeleapta soră mai mare nu șovăia. „Voi să vă mîngîiați cu gîndul că v-ați făcut datoria — scria ea fraților ei exilați, în aprilie 1849 — și aceasta ajunge ca să aveți conștiința împăcată, nici o ambiție nu v-a îndemnat să faceți această mișcare”³¹. „Nu voi uita niciodată — evoca cu emoție în ianuarie 1850 Zoe Golescu evenimentele revoluționare din 1848, « sfînta noastră revoluție » — aceste trei luni de fericire și de ușurare generală care singure vor face onoare națiunii mele și care singure trebuie s-o ridice dintr-un secol de orbire și de supunere servilă față de voința despoților săi”³². „Voi ați făcut dreptate celui oprimat — scria ea altădată — și ați redat libertatea sclavului”³³.

Mica republică de la Golești, cum o intitulau chiar membrii ei, apărea ca o insulă a rezistenței și a afirmării demnității umane. Corespondența ne dezvăluie nu numai simțămintele patriotice și înaintate ale celor ce-și găsiseră la Golești un refugiu, ci și modul lor de viață, furnizînd prin aceasta importante date de natură social-culturală. Vizite multe nu erau primite și numai acelea ale unor rude sau prieteni apropiați, care împărtășeau cel puțin în parte simțămintele celor de la conac. O rudă care pacti-

²⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 281.

²⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 312—313.

²⁸ *Ibidem*, p. 32.

²⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 192.

³⁰ *Ibidem*, p. 250.

³¹ *Ibidem*, p. 268.

³² *Ibidem*, vol. III, p. 13—14.

³³ *Ibidem*, p. 25.

zase cu autoritățile represive interne și cu ocupații, Radu Rosetti, nu este tolerat, fiind constrins să renunțe la vizite. Desemnînd Goleștii ca o adevărată citadelă și ca un simbol al rezistenței, Ana Racoviță arăta fraților ei că înțelegea să nu se mai ducă la București pînă ce ei nu se vor putea reîntoarce în patrie³⁴, iar fiica ei Alexandrina relata însuflețită unchilor de departe: „ne închidem în castelul de la Golești și acel formidabil chioșc, cu amintirea lui Tudor Vladimirescu, ne va ocroti împotriva dușmanului”³⁵. Evocarea turnului de la intrarea în conac, de unde fusese ridicat în 1821 conducătorul revoluției muntene este, de asemenea, semnificativă pentru a ilustra simțămintele „republicanelor” de la Golești.

Bătrînul Alexandru Racoviță își petrecea timpul încercînd să vi-neze, deși se întorcea fără vînat, mîna tremurîndu-i din pricina vîrstei, pentru ca seara să joace whist și să citească ziarele străine pe care le trimetea Grant³⁶. Momentele cele mai fericite ale micii republici erau atunci cînd soseau scrisorile celor de departe. „Eram înconjurată de fiica mea și de nepoatele mele — scria Zoe Goleescu într-o scrisoare — și aveam în mîinile mele scrisorile voastre”³⁷. Altădată citeau poezii de ale lui Dimitrie G. Goleescu, vărul celor patru frați, rămase ascunse într-o carte. Zilele onomastice ale exilaților erau sărbătorite, folosindu-se prilejul pentru a se reafirma nădejdea în viitor. Dar Goleștii nu erau numai un conac, ci și un domeniu și firesc scrisorile evocau pentru cei de departe dealurile acoperite cu vii, care se animau atunci cînd venea vremea culesului și care ofereau locurile de plimbare celor de la Golești. „Facem plimbarea noastră pe jos pînă în apropierea dealurilor și cu sania mult mai departe”, scria Zoe Goleescu în februarie 1850. Seara, mai adăuga ea, „ne așezăm în jurul mesei și ne facem lectura pînă către orele 11”³⁸. Îngrijirea parcului de la Golești reprezenta, de asemenea, mai ales pentru mama celor patru frați, o preocupare de căpetenie din primăvară și pînă în toamnă. „Ai ghicit bine, dragă unchiule Nicolae, îi scria una dintre nepoate, închipuindu-ți pe mama mare cu fața pîrlită de soare, mergînd și venind în grădină, smulgînd buruienile și stropind florile; ea nu face decît aceasta toată ziua și trebuie văzut cum totul este înfrumusețat și rizător”³⁹. Bunica pretindea nepoatelor să cunoască denumirile latine a o sută de plante diferite și ea își înprospăta flora parcului mulțumită semînelor ce i le trimeteau cei de departe. „Pămîntul nostru făgăduit”, „o oază proaspătă și înverzită”, „satul nostru drag”, așa se exprimau în scrisori despre Golești locatarele sale⁴⁰, iar una dintre ele mai adăuga că cele 40 000 de baionete ale trupelor de ocupație „n-au reușit să aducă ordinea legală în republica de la Golești”⁴¹. La începutul anului 1851, reluînd tradiția lui Dinicu, soțul ei și ca o replică față de măsurile restrictive față de învățămîntul sătesc adoptate de domnitorul Știrbei, Zoe Goleescu a redeschis la Golești o școală pentru 25 de elevi⁴².

³⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 300.

³⁵ *Ibidem*, p. 355—356.

³⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 366; vol. III, p. 14.

³⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 369.

³⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 18—19.

³⁹ *Ibidem*, p. 331.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 121, 144, 152.

⁴¹ *Ibidem*, p. 29.

⁴² *Ibidem*, p. 161.

La cei patru frați exilați gîndul reîntoarcerii era arzător, făcîndu-i uneori insuficient de sensibili față de frunuseșea locurilor, unde își găsiseră adăpost. „Nu va trece mult — scria Gheorghe Magheru, prietenul lor, alt fruntaș al revoluției, exprimînd nădejdea tuturor — și ne vom stringe mîna pe pămîntul belei noastre Patrii !”⁴³. Pretutîndeni, în pelerinările lor, ei căutau asemănări menite a le evoca țara. În primăvara anului 1849, Nicolae Golescu îi descria de la Marsilia fratelui său Ștefan drumul pe care-l parcursese în sudul Franței : „Regiunea pe care am străbătut-o pînă aici este puțin cultivată, solul fiind pietros și se ascăună puțin cu Ploieștii noștri”⁴⁴. „Da, scumpii mei frați, scria în vara anului următor Radu C. Golescu de la Brusa, în orice parte îți arunci ochii în frumoasa vale a Brusei ești cuprins de tandrețe și de admirație față de aspectul acestei tinere și frumoase naturi virgine, nu lipsită însă de orice cultură, deși încă simplă și rustică, dar bogată, grațioasă și plină de cochetărie”. În fraza imediat următoare, el evoca Goleștii, la care se gîndea „cu o plăcere amestecată cu regrete”⁴⁵. În realitate, nu era vorba de insensibilitate, ci de un dor sfîșietor. Sentimentul este redat în vara 1849 într-o scrisoare a lui Zoe Golescu trimisă din capitala Imperiului otoman : „Constantinopolul cu frumosul său Bosfor mă apasă pe inimă, sau, mai bine zis, mă sufocă pînă a-mi pierde respirația”⁴⁶. Mai înainte, tot ea, în vizită la Brusa la fiii săi mai tineri, scrisese, de asemenea, că „Brusa începe să ne apese pe inimă”⁴⁷.

Pentru acești oameni îndepărtați cu forța din propria lor țară existau și clipe de deznădejde și atunci corespondența ce o purtau cu cei de acasă reprezenta un reazăm moral, un sprijin neapărat. „Este posibil să fii atît de descurajat”, scria nepoata Felicia Racoviță unchiului ei Ștefan, în aprilie 1849 și ea adăuga apoi că era convinsă într-un viitor favorabil. „Și dacă nu ni se dau, scria ea, referindu-se la programul revoluționar din 1848, decît 10 articole din cele 22, n-am cîștigat totuși foarte mult? Sînt convinsă că avem un viitor”⁴⁸. Bătrînul Alexandru Racoviță l a dojenit și el pe cumnatul său, scriindu-i că nu-i plăcea să asiste la demoralizarea oamenilor și evocîndu-i „curașul” femeilor care îl înconjurau la Golești⁴⁹. „Decana” acestora, Zoe Golescu, la rîndul ei, nu-și iartă fiul, scriindu-i „voi începe prin a te certa, pentru că o meriți” și exclamînd „dar de ce să deznădăjduim ?”⁵⁰. Corespondența nu ne dezvăluie, de altfel, decît rare clipe de pierdere a încrederii ale celor patru frați exilați, căci în general nota dominantă, cu toți anii care se scurgeau, rămînea cea a încrederii și a speranțelor.

Dacă scrisorile celor deștărați cuprind mai puține descrieri ale locurilor unde viețuiau, în schimb ei ne apar ca niște oameni care nu au capitulat și care încearcă neconștient să pregătească viitorul patriei lor. Alexandru C. Golescu Albu era obsedat de problema organizării emigrației

⁴³ *Ibidem*, vol. II, p. 227.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 266.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 77.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 334.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 325.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 281.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 296.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 302.

revoluționare și deseori scrisorile sale o reflectă. El analizează pe fiecare dintre foștii fruntași al revoluției, îi cîntărește capacitățile, apreciază cum ar putea fi folosit. Cu asprime critică certurile din sînul emigrației revoluționare. „Voim o patrie ? — scria el — Să alcătuim o tabără de oameni asupra a căror loialitate și a căror cinste nu se pot emite îndoieli”⁵¹. Într-o vreme, este preocupat de gîndul înființării unei societăți secrete, care să poată acționa mai activ pe tărîm revoluționar⁵². Avea în vedere, de asemenea, o alianță și o strînsă conlucrare în lupta de eliberare cu popoarele sud-est europene⁵³. Dobrogea, provincie smulsă la începutul secolului al XV-lea de Imperiul otoman din stăpînirea domnitorului muntean Mircea cel Bătrîn, reprezenta și ea o preocupare a lui Alexandru Goleșcu Albu, el gîndindu-se, între altele, la organizarea unei rețele de învățători români transilvani în provincia încă aflată sub dominația otomană⁵⁴.

Nu toți cei ce fuseseră condamnați la exil din rîndurile fruntașilor revoluționari beneficiau de o stare materială care le putea îngădui să contribuie pe plan material la pregătirea unei acțiuni revoluționare viitoare. Unii dintre ei erau chiar lipsiți de mijloace de existență. Deși aparținînd mării boierimi, starea materială a Goleștilor era departe de a fi dintre cele mai bune. Era o avere în curs de irosire treptată încă din vremea tatălui lor Dinicu. Exilul revoluționar a accentuat această situație și nu în mică măsură datorită inimii largi a celor patru frați, care înțelegeau să-și ajute conaționali. „Sînt departe de a fi supărată — scria în aprilie 1851 Zoe Goleșcu fiului ei Ștefan — deoarece ai cheltuit prea mult, împărțind pîinea voastră zilnică cu acei dintre compatrioții noștri cărora ea le lipsește”⁵⁵. Doar atunci, cînd entuziastul Alexandru Goleșcu Albu a preconizat ca cei patru frați Goleșcu, lichidîndu-și averea, frații Brătianu și Ion Ghica să constituie împreună un capital de 30 000 de galbeni, venitul fiind destinat cheltuielilor curente ale întregii emigrații românești revoluționare, iar însăși capitalul urmînd a fi transformat în arme în momentul în care condițiile aveau să îngăduie reluarea luptei de eliberare a națiunii, ea s-a arătat mai reticentă. „Dacă cu inima — scrisese Alexandru Goleșcu Albu fratelui său Ștefan — susținîndu-și propunerea — aparținem familiei și mai ales bunei și tandrei noastre mame, cu inima aparținem și patriei noastre, României, această milenară mamă comună a tuturor”⁵⁶. Patriotica inițiativă ar fi însemnat însă în mod practic jertfirea *întregii* averi care mai rămăsese familiei Goleșcu.

Anii lungi de exil au fost totodată perioada în care Zoe Goleșcu a trebuit să trimită neconținut sume de bani fiilor ei, care n-au putut rezulta evident doar din venituri, cu toată restrîngerea propriilor ei cheltuieli, ci a fost necesar să se recurgă la succesive și complicate vînzări ale averii însăși. Un mare han la București — Hanul Roșu —, locuri la Belvedere, a doua reședință a familiei la București — cea dintîi fiind vîndută încă din deceniul al patrulea pentru a deveni palat domnesc —, parte

⁵¹ *Ibidem*, vol. III, p. 107—109, 126.

⁵² *Ibidem*, p. 52—63, 79—80.

⁵³ *Ibidem*, p. 293—295.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 338.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 219—220.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 176.

din moșii au trecut, pe rînd, din mîinile familiei Golescu în mîinile altora. Neîndoielnic că s-a recurs și la împrumuturi cu dobînzii grele, Alexandru Racoviță trebuind să plătească pentru un împrumut nu mai puțin de 30% dobîndă⁵⁷. Ana Racoviță și-a vîndut „giuvaericele”, iar Ștefan și Nicolae au cerut mamei lor să le vîndă bibliotecile, ceea ce indica neîndoielnic o stare complicată a finanțelor lor. În aceste condiții, Zoe Golescu s-a opus concretizării ideii lui Alexandru C. Golescu privind constituirea capitalului emigrației de 30 000 de galbeni, considerînd că aceasta ar fi dus la stingerea întregii averi. „Fiecare binefacere are totuși limitele ei”, scria ea în iulie 1851⁵⁸, pentru ca în anul următor să refuze să se mai amestece în ceea ce ea numea „lichidarea micii voastre averi”⁵⁹. În fapt, n-a fost decît o supărare de moment a unei mame grijulii, căci patrioata a continuat să sprijine pe fiii ei în acțiunea de folosire a unei ancestrale averi în folosul națiunii. În primăvara anului 1857, tot Alexandru Golescu Albu avea să preconizeze utilizarea averii comune, care mai exista, pentru a se asigura într-o măsură cît mai eficientă drepturile electorale ale familiei, nu din ambiție, ci pentru a folosi aceleași Români în curs de constituire. Planul său avea în vedere păstrarea dreptului de eligibilitate fiecăruia și apoi acoperirea tuturor datoriilor. „... Ne vom putea dez-băra, într-un an, preciza el, de orice datorie, rămînînd pentru ultima parte a vieții noastre cu pămîntul de la Golești, unde Unirea (Principatelor, D.B.) odată realizată, autonomia bine întemeiată și prințul străin proclamat, vom merge să petrecem dulci momente cu familia și prietenii noștri”⁶⁰. Este ceea ce în fapt, în bună măsură, s-a și întîmplat, averea fraților Golescu — care nu s-au însurat și nici n-au avut copii — restrîngîndu-se treptat, dar Goleștii rămînînd, ca un simbol, în stăpînirea lor.

Correspondența din exilul revoluționar a fiilor lui Dinicu Golescu ne dezvăluie neconținută lor străduință pentru cauza căreia își dedicaseră viața. Angrenați în activitatea de propagandă prin presă, broșuri și întruniri publice, prin întocmirea de memorii și prezentarea lor în audiențe unor personalități politice europene, ei s-au arătat neobosiți și totodată și-au radicalizat optica politică. Exprimînd radicalismul, în martie 1849, fostul aghiotant domnesc Nicolae Golescu scria fratelui său Ștefan și el într-o vreme aghiotant domnesc: „Să trăiască republica română, iată strigătul nostru de raliere”⁶¹. Gîndul realizării unității statale a națiunii îi preocupa în cea mai mare măsură, Ștefan Golescu prevestind în 1851 vremea „cînd România întreagă, fărîmînd lanțurile, ce o țin încă împărțită sub jugul a trei tirani, se va uni sub o singură suflare”⁶². Viitorul stat național îl vedeau ca un stat democratic, și tot Ștefan Golescu scria în 1853 lui Christian Tell, alt fruntaș revoluționar exilat, că: „democrația sau domnia tuturor prin toți este un principiu atît de sacru ca principiul vieții care ne face a trăi, el este singurul adevăr, singura logică”⁶³. Alexandru C. Golescu Albu, mai ales cît a stat la Brusa, vreme de

⁵⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 297.

⁵⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 232.

⁵⁹ *Ibidem*, 322.

⁶⁰ *Ibidem*, vol. IV, p. 192.

⁶¹ *Ibidem*, vol. II, p. 267.

⁶² Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 197; cf. C.D. Aricescu, *Correspondență secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii de la 1848*, București, 1873, p. 44—45.

⁶³ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 216.

peste un an, a încercat să asigure premisele unei colaborări revoluționare europene cu polonezii, cu ungurii și desigur cu italienii. Pe aceștia i-a întâlnit interesați de națiunea sa și nepotul Constantin Racoviță în timpul șederii sale la Turin. „Trebuie să-i vezi, scria el, când le vorbim despre limba noastră, despre obiceiuri, despre portul nostru, ce bucurie arată atunci când constată vestigiile latine”⁶⁴. Problemele militare nu le sînt, de asemenea, străine fraților Golescu, nepotul lor Racoviță perfecționîndu-se în această direcție în Italia și Franța și ei — ca și Dimitrie Brătianu — îndemnînd la minuțioasa studiere a războiului de partizani care, în împrejurările date, le apărea indispensabil în acțiunea de eliberare a patriei⁶⁵.

Deosebit de interesantă apare în corespondență figura de demnă matroană a Zoei Golescu, impresionînd mai ales prin deplina ei alăturare la cauza fiilor ei și mai ales printr-o aderare rezultată nu atît din dragoste de mamă, cît din propria-i judecată. Această mare boieroaică, născută în plină perioadă fanariotă, căsătorită aproape copil fiind cu Dinicu Golescu, dînd naștere fiicei și fiilor săi, exercitîndu-și necontenit rolul ocrotitor și lucid față de întreaga familie — dealtfel, și-a îngropat trei dintre fiii ei și a trăit 89 de ani — a fost totodată o femeie receptivă față de progres. Minuiește și în scris limba franceză în stilul ei particular, citește ziarele europene și în primul rînd cele situate pe poziții radicale. O amuză „Charivari”⁶⁶ și cere să fie abonată la „Europe démocratique”, jurnal care i se pare „cel mai bun din tot ceea ce am citit în domeniul politicii”⁶⁷. Consideră Parisul republican din anii 1850 drept „frumoasa capitală a adevăratei democrații”⁶⁸, ironizează neputința Imperiului otoman de a rezista presiunilor diplomației țarului exclamînd „sînt într-adevăr de plîns acești descendenți ai marelui profet”⁶⁹, admiră lupta revoluționarilor unguri, remarcînd însă totodată că „este păcat că acești curajoși maghiari n-au înțeles adevăratul interes al țării și cauzei lor de a întinde mîna și a fraterniza cu toți vecinii lor”⁷⁰, condamnă reprimarea republicii romane cu concursul armatei Franței republicane. „Am fost foarte supărată și foarte indignată — scria ea — ... rușine pentru totdeauna Franței”⁷¹. Este chiar atît de iritată în această privință încît consideră pe toți francezii drept „reacționari”⁷². Presimțind un dezacord politic cu fostul domnitor Alexandru Ghica, care arăta multă prietenie familiei ei, într-o eventuală discuție, preferă să nu-l întâlnească⁷³ și știe să se arate deosebit de demnă în diferite împrejurări. Pleacă indignată de la marele vizir, care a făcut-o să aștepte în sala de audiențe, refuză orice compromis cu autoritățile de ocupație din propria ei țară, impune și adversarilor, inclusiv fostului caimacam Constantin Cantacuzino⁷⁴.

⁶⁴ *Boierii Golești*, vol. III, p. 170.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. IV, p. 28, 107.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 351.

⁶⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 14–15, 22.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 190.

⁶⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 284.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 235.

⁷¹ *Ibidem*, p. 341.

⁷² *Ibidem*, p. 341.

⁷³ *Ibidem*, p. 330.

⁷⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 340; vol. III, p. 70–71.

Deși nu se arată totdeauna optimistă privind perspectivele a ceea ce ea numește „partidul democrat” — care „este pretutindeni dat peste cap și înăbușit prin mijloacele cele mai crude și anticreștine”⁷⁵ —, ea îi este hotărâtă partizană, condamnând „tiranii care nu au nici măcar conștiința onoarei”⁷⁶. „Înnoți — scria ea cu mult bun simț fiului ei Ștefan în primăvara anului 1850, nefiind de acord cu speranțele imediate ale acestuia — într-o mare de iluzii fericite; un viitor strălucit pentru Europa civilizată și, de asemenea, pentru țara ta se înfățișează imaginației tale ardente ... Imaginația mea de femeie bătrână nu zboară atât de repede în regiunile posibilului”⁷⁷. Cu tot acest scepticism, remarca satisfăcută, câteva luni mai târziu, că „spiritul binefăcătoarei democrații se întinde”⁷⁸. În mintea ei se crease o asociere aparent ciudată, dar totuși explicabilă, între socialism și principiile creștine, care îi fuseseră transmise în copilărie. În consecință, scria în 1850 despre „toate aceste idei creștine ale socialismului care nu există decât în Franța și poate în câteva orașe din Germania” și citea cu deosebit interes, în primăvara anului 1851, în mai multe rânduri, un articol pe care i-l trimisese fiul ei Nicolae, scriind apoi că „toate aceste frumoase cuvinte adresate popoarelor mi-au făcut același efect ca acelea ale Domnului nostru Isus Cristos adresate tuturor bunilor creștini”⁷⁹. Criticînd cu un prilej „aerul dulceag” (*doucereux*) al boierilor veniți în vizită la Paris⁸⁰, își definea altădată țelurile pe care le urmărise privind propriii ei copii, țeluri care definesc cel mai bine dimensiunile umane și morale ale acestei femei. „Nu am cerut Providenței — scria ea — pentru copiii mei nici bogății, nici mărimi, ci sănătate și mijloace de a-și putea servi patria”⁸¹.

Fiii au moștenit trăsăturile morale ale părinților. Ei nu s-au manifestat niciodată ca niște ambițioși și modestia lor depășea uneori limitele obișnuite. Într-o scrisoare de la începutul toamnei anului 1850, entuziasmul Alexandru Golescu Albu a ținut să fixeze rolul fraților săi și al său, ca și al verilor lor primari, în viitoarea conducere a emigrației revoluționare și implicit a țării. Nerecunoscînd decât vărului său Alexandru Golescu Negru calitățile politice necesare, el a înfățișat pe toți ceilalți — frații și verii săi — drept „oameni de inimă, de dăruire, oameni morali, cinștiți”, oameni lipsiți de interes personal, „fără gînd ascuns”, care „au vrut revoluția pentru popor și prin popor”, care „departe de a spera ceva pentru ei înșiși, pentru buna lor stare sau averea lor, au venit să expună, să compromită tot ceea ce dispuneau, jurînd, ca privilegiați, abolirea titlurilor și beneficiilor nobilimii, ca oameni reabilitarea tuturor, inaugurarea unei domnii a egalității și a fraternității între români”. Lipsiți în suficientă măsură de însușirile și cunoștințele necesare, de subtilitatea politică și chiar de suficientă inteligență, ei nu rămîneau, după opinia sa, decât în primul rînd oameni „de inimă” și de „dăruire”⁸². În oarecare

⁷⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 369.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 21.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 39.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 222, 224.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 248.

⁸¹ *Ibidem*, p. 14.

⁸² *Ibidem*, p. 103—106.

măsură, deși nu întru totul, Alexandru C. Goleșcu Albu avea dreptate, în același timp, perspectiva istorică a deceniilor următoare a demonstrat importanța contribuție moral-politică, depășind prognoza sa, pe care acești oameni devotați țării lor au adus-o în complexul proces de făurire a României moderne.

Ultima parte a corespondenței de exil se referă la războiul Crimeii, la tentativa Goleștilor de a acționa cu armele în miini pentru eliberarea patriei și apoi la perioada de încheiere a războiului Crimeii, la cea a Tratatului de la Paris, când, alături de ceilalți exilați revoluționari, ei s-au străduit să intensifice atît acțiunea de propagandă, cît și repetatele și stăruitoarele intervenții pe lângă marile puteri pentru a le obține sprijinul în procesul de naștere a statului român modern. Ultimul episod al exilului s-a petrecut la Dunăre, la hotarele țării, unde cei din urmă dintre Golești — frații mai mari Ștefan și Nicolae —, dînd încă odată dovada proverbialei lor abnegații și dăruiri aveau să refuze să beneficieze de voia ce le fusese dată pentru a reîntra în patrie, rămînînd lângă tovarășii lor de luptă — C.A. Rosetti și Dimitrie Brătianu — pînă cînd și acestora avea să li se îngăduie revenirea pe solul natal. Aceste ultime luni de așteptare la Ruscuc, unde mama și nepoatele grijulii le trimit dulciuri, medicamente și un joc de șah menit să le aline așteptarea și unde primesc dese vizite ale celor din țară sînt bogat ilustrate în scrisorile familiei Goleșcu.

Bogata corespondență de exil a Goleștilor, cea mai reprezentativă la români pentru perioada următoare revoluției din 1848, atît prin număr — aproape 400 de scrisori — și participanții angrenați în schimbul epistolar, cît și prin conținut, merită zăbava istoricului. Aceste scrisori ne transmit într-o măsură mai mică un mesaj cultural direct, *politicul* le domină, dar prin detalii și atmosfera pe care o reconstituie, prin transmiterea unei ample dezbateri de idei, prin puterea lor de a reînvia existența unei familii însemnate în istoria unei țări, într-unul din momentele cele mai dramatice și decisive, valoarea lor este deosebită, ele încadrîndu-se totodată în ceea ce, în înțelesul cel mai larg, considerăm a fi documente edificatoare pentru cunoașterea și înțelegerea relațiilor social-culturale, a mentalităților și a modului de viață și pătrunderea țesăturii lor lăuntrice.

LA CORRESPONDANCE D'EXIL DES FILS DE DINICU GOLESCU. NOTES

RÉSUMÉ

Le processus de constitution de l'Etat moderne a affecté d'une manière directe ou indirecte la société roumaine dans son ensemble. Un cas des plus intéressants est représenté par la famille Goleșcu. Grands boyards qui se situaient sur des positions avancées, les frères Iordache et Dinicu Goleșcu ont contribué au progrès de la culture nationale roumaine et critiqué vivement — surtout Dinicu — le régime socio-politique existant, sans dépasser toutefois leur position de classe. Pour les fils de ces deux grands boyards et en premier lieu pour les quatre fils de Dinicu

et de Zoe Golescu l'engagement dans l'œuvre de régénération nationale et sociale est direct et total. Ce ne sont plus de grands boyards, car en renonçant aux privilèges ils se sont transformés en combattants résolus pour la libération de leur nation et en adversaires acharnés du «boyarisme». Participants à la révolution de 1848, ils ont subi ensuite une dure période d'exil.

C'est la correspondance de cette famille pendant cette décennie d'émigration qui fait l'objet de la présente étude. Dans ce large échange de correspondance — des centaines de lettres — se reflète d'une manière prenante la complexité des problèmes qui y sont mis en discussion. La correspondance dévoile également la participation active, — dévouée et passionnée de toute la famille aux événements, l'esprit révolutionnaire et combatif qui dominant toute la famille Golescu. Ce ne sont pas des savants, ni des grands hommes d'Etat, mais ce qui est évident c'est leur dévouement patriotique et leur sens aigu de justice sociale. La fortune ne compte pas pour eux et on les voit la sacrifier à la cause de la libération à laquelle ils dédient avec enthousiasme leur vie.

La correspondance révèle également la puissante solidarité de cette famille, dont l'unité n'est pas affectée par la séparation et les distances. Par leurs lettres ils maintiennent un contact permanent entre eux et avec leur pays, car l'exil ne fait qu'accroître leur amour de la patrie. La révolution de 1848 est vénérée par toute la famille, son souvenir ne peut s'effacer. Leur principal domaine — Golești — c'est « une petite république » qu'ils aiment passionnément, le considérant comme l'image en petit de la patrie, que ceux condamnés à l'exil évoquent avec amour et passion. Généralement ceux-ci sont optimistes, les moments de dépression sont assez rares et c'est alors que les parents du pays cherchent à leur ranimer le courage. Toute la famille se retrouve, au moins spirituellement, autour de Zoe Golescu, dont l'esprit vif, les lettres pleines d'équilibre, de patriotisme et d'humour nous impressionnent, comme d'ailleurs sa personnalité a vivement impressionné ses contemporains. La correspondance est dominée par le facteur *politique*, cependant la lecture de toutes ces lettres nous dévoile à la fois le mode de vie, la manière de penser, les sentiments dont étaient animés les membres de cette marquante famille valaqué à un moment décisif des destinées de leur patrie.

DOBÎNZILE ÎMPRUMUTURILOR AGRICOLE ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE ÎN ROMÂNIA

DE

DUMITRU ȘANDRU

După realizarea unității naționale, în România procentele dobânzilor calculate la împrumuturile distribuite agricultorilor au oscilat în funcție de mai mulți factori, între care mai importanți au fost raportul dintre cererea și oferta de capital în momentul dat, instituția creditoare, proveniența creditului și felul împrumutului. Urmărilor războiului și prefacerile din structura proprietății funciare rurale produse prin aplicarea reformei agrare din 1921 au sporit în mod considerabil necesitățile de credit agricol¹, pe care instituțiile bancare existente nu le-au putut acoperi. Determinat de acest fenomen și sub influența procesului de inflație pe care l-a cunoscut după 1918 moneda națională, instituțiile de credit din toate categoriile, atât băncile comerciale, cât și cele agrare și cele populare, au procedat la sporiri succesive a cotelor de amortisment pe care le încasau de la debitori în contul împrumuturilor distribuite. Vreme de câțiva ani, societățile de credit agricol și băncile populare au menținut, totuși, datorită îngrădirilor impuse prin legi și prin statute, procentele dobânzilor antebelice, cota de amortizare a capitalurilor plasate de ele în agricultură oscilând în limitele de la 5 1/2 până la 10%². Dar conducerile lor au recurs la eludarea dispozițiilor restrictive privitoare la maximum de dobândă, fie pe calea acordării unor noi categorii de împrumuturi, fie prin stabilirea unor taxe adiționale asupra creditorilor sau dobânzilor. Așa de pildă, Creditul Funciar Rural, care calcula pentru amortizarea capitalului dobânzi de 6,25% pe an, a distribuit, cu începere din octombrie 1923, împrumuturi în cont curent cu dobânzi de 12%, iar băncile populare au perceput în mod curent, peste cota legală de 10%, taxe de comision sau pentru

¹ Vezi Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Independența economică, București, 1940, p. 83; Dr. Alexandru Rațianu, *Unitatea națională și economia românească*, în „Analele economice și statistice”, București, an XVI (1933), nr. 1—2, ianuarie—martie, p. 118; Const. Garoflid, *Chestia agrară în România*, Edit. Gutenberg, București, 1920, p. 396—397.

² Vezi Arh. St. București, fond Creditul Funciar Rural, Serviciul Contencios, dosar 3012; fond Casa rurală, S.A., București, dosar 1/1919; 3/1920; 6/1923; Arh. St. Slatina, fond Banca populară Orion, comuna Tempeni, județul Olt, dosar 38/1921.

administrarea plasamentelor cuprinse între 1 și 3% din valoarea capitalului plasat³.

După 1918, atîta vreme cît conjunctura prețurilor s-a menținut favorabilă agriculturii, dobînzile plătite de producătorii rurali, deși mari, nu erau totuși împovărătoare, întrucît prețurile produselor agricole înregistrau un indice de creștere atît de ridicat încît agricultorul, după cîteva luni de la contractarea împrumutului, putea lesne rambursa valoarea dobînzii și uneori chiar o parte din capitalul primit din sporul de preț realizat⁴. Avantajele producătorilor agricoli au fost însă treptat — treptat diminuate, începînd din 1923, prin taxele vamale impuse de guvernul liberal condus de Ion I. C. Brătianu asupra bunurilor agricole exportate și ulterior anihilate prin modificările survenite în raportul dintre prețurile produselor agricole și prețurile produselor industriale, astfel că puterea de acoperire a dobînzilor din venitul exploatării de către agricultori s-a redus considerabil.

Penuria de credit agricol a constituit una din principalele cauze care au provocat creșterea excesivă a dobînzilor după primul război mondial. Cum lucrările agricole nu puteau fi aminate, în lipsa unei organizații de credit adecvată tuturor cerințelor sectorului agricol, producătorii rurali, indiferent de starea lor socială, dar mai cu seamă micii proprietari, au fost siliți să-și completeze capitalul necesar de la bănci comerciale sau de la cămătari și să accepte condițiile dictate sub constrîngere de către aceștia. Plafonarea emisiunii Băncii Naționale a României, cu începere de la 18 mai 1925⁵, a înrăutățit și mai mult disproporția dintre cererea și oferta de capital, contribuind la scumpirea creditului. Ajungînd rar și scump, leul a fost supus speculațiilor fără limită⁶, consiliile de conducere ale băncilor încercînd să profite de această conjunctură și să asigure capitalurilor plătate o rentabilitate exagerată. Un alt element care a contribuit la creșterea cuantumului dobînzilor a fost devalorizarea continuă a monedei naționale din primul deceniu postbelic, care a obligat instituțiile de credit să încerce, prin majorarea lor, să prevină pierderile ce le-ar fi suferit de pe urma acestui fenomen. S-a ajuns pînă acolo încît unele bănci, precum Banca agrară, din Cluj, care în primii ani postbelici percepea 8% dobîndă și 2% dobîndă de întîrziere⁷, să-și rezerve în anii următori dreptul de a modifica, în funcție de evoluția ulterioară a prețurilor, procentul dobînzii stabilit la semnarea contractelor de împrumuturi⁸.

³ Vezi Arh. St. București, fond Creditul Funciar Rural, Serviciul Contencios, dosar 4573; fond Casa rurală, S.A., București, dosarele 171, 237 și 316; Arh. St. Slatina, fond Banca populară Orion, comuna Tempeni, județul Olt, dosar 43/1923, f. 293; M. Georgescu, *Mecanismul funcționării creditului țăranesc*, în „Pagini agrare și sociale”, București, an. IV (1927), nr. 1—2 din 31 ianuarie, p. 27—28; P. Grecu, *Creditul agricol*, în „Cartea satului”, Lugoj, an. V (1925), nr. 40—41 din 13 decembrie, p. 1.

⁴ V. N. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, București, 1936, p. 49.

⁵ Idem, *Evoluția economiei românești...* p. 304; C. Kirișescu, *Politica de credit*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 545.

⁶ Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 83; *Legea asanării datoriilor agricole explicată și comentată de I. Al. Vasilescu-Valjean, Alex. D. Neagu, Mircea Durmă, August Filip*, Editura „Vremea”, p. 14—15.

⁷ Arh. St. Cluj, fond Banca agrară, S. A., Cluj, dosar 36/1920—1924, f. 1.

⁸ Vezi Arh. St. Oradea, fond Institutul de credit și economii „Blhoreana”, Oradea, dosar 196/1927, f. 35.

La menținerea cuantumului ridicat al dobânzilor a contribuit într-o însemnată măsură și mecanismul de creditare din România. Cum băncile, în marea lor majoritate, nu puteau acoperi din fondurile proprii necesitățile de credit, ele făceau apel la Banca Națională a României, de la care primeau credite pe scont de portofoliu. Taxa scontului Institutului central de emisiune, care s-a menținut pînă la 1 iunie 1920 la 5%, a fost majorată de la această dată la 6%, rămînînd la acest plafon pînă în mai 1929⁹. Împrumutîndu-se de la Banca Națională cu dobînzi de 6% pe an, care împreună cu comisioanele ajungeau la cel mult 8%, băncile comerciale și chiar o parte dintre băncile agricole redistribuiau agricultorilor credite pentru care încasau de obicei procente ce depășeau un sfert din valoarea capitalului¹⁰. Banca Națională a României a putut însă rareori să pună la dispoziția societăților bancare sume la valorile solicitate. Din această cauză, instituțiile mici și mijlocii apelau la creditul marilor citadele financiare, care aveau un mai larg acces la creditul de scont al Institutului de emisiune. În acest sistem, fiecare bancă încerca, prin sporirea dobânzilor, să-și asigure o cotă de comision cît mai mare. În general, pînă în anul 1927, băncile mari luau de la Institutul central de emisiune credite cu 6%, plasîndu-le celor mici cu dobînzi de 18—20%¹¹, fapt ce determina în unele cazuri o creștere pînă la 30% a dobânzilor plătite de agricultori.

Contractele de împrumut și procesele-verbale ale consiliilor de administrație sau ale adunărilor generale ale acționarilor din arhivele băncilor atestă, în special pentru anii 1924—1927, cel mai frecvent procent al dobînzii nominale ca fiind de 30% pe an¹², iar cel mai ridicat de 36%¹³. Dobinzile încasate de către bănci coboară pînă la 10% din valoarea capitalului împrumutat, dar, de fapt, aproape toate creditele distribuite cu dobînzi mai mici de 24% pe an constituiau plasamente făcute către consilierii băncilor respective¹⁴. S-ar părea, dacă am da crezare afirmațiilor țăranilor făcute într-o serie de petiții, că în multe orășele băncile comerciale au încasat, pînă la criza economică din 1929—1933, în contul împrumuturilor distribuite micilor producători rurali procente de 50, de 60% și chiar mai mari¹⁵. Cum asemenea dobînzi nominale nu se întilnesc în

⁹ Banca Națională a României, *Legi — Statute. Dispozițiuni monetare, convențiuni financiare etc.*, București, 1939, p. 664—665.

¹⁰ Vasile Negruș, *De ce nu exportăm*, în „Pagini agrare și sociale”, București, an. IV (1927), nr. 1 — 2 din 31 ianuarie, p. 13.

¹¹ Vezi Arh. St. București, fond Banca Ilfov, S.A., București, registrul 1/1920—1930, f. 31 și urm.; fond Banca agronomilor, S.A., București, dosar 294/1927, f. 4; P. Grecu, *op. cit.*, p. 1; *Istoricul și activitatea Creditului Funciar Rural și situațiunea creată prin legea din 20 august 1929*, București, 1930, p. 41.

¹² Detalii în Arh. St. București, fond Banca agronomilor, S.A., București, registrul 33/1924—1950, f. 37 și 53; dosar 40/1929; fond Centrocoup, Obștile de arendare și cumpărare, dosar 16 173/1924—1936, f. 51; Arh. St. Timișoara, fond Banca Generală de Credit Ungar, S.A., Ilimișoara, dosar 18/1927, f. 242.

¹³ Arh. St. Vaslui, fond Banca Fălcuului, Huși, dosar 1/1911—1939, f. 24 și 39.

¹⁴ Detalii în Arh. St. București, fond Banca agronomilor, S.A., București, registrul 33 1924—1950, f. 37 și urm.; fond Reforma agrară din 1921, județul Sibiu, dosar 41, f. 49; fond Centrocoup, Obștile de arendare și cumpărare, dosar 16/173/1924—1936, f. 51; Arh. St. Pitești, fond Banca Creditul Țării, S.A., Pitești, dosar 69/1925—1939, f. 12, 21 și 61; Arh. St. Constanța, fond Banca Românească (Creditul Dobrogei), registrul 2/1926—1944, f. 2—3.

¹⁵ Cf. Arh. St. București, fond Centrocoup, Băncile populare, dosar 104, f. 14; 548, f. 10; 813, f. 17; Arh. St. Slatina, fond Banca populară Orion, comuna Tempeni, județul Olt, dosar 86/1935, f. 25.

contractele de creditare ale băncilor, ne exprimăm rezerve în legătură cu existența lor, cel puțin ca fenomen de amploare.

Pentru a micșora dependența față de alte unități financiare, băncile au cointerestat persoanele sau instituțiile care dispuneau de capitaluri să le economisească la ele în contul depunerii spre fructificare, plătindu-le dividende de pînă la 20% pe an¹⁶. Pe această cale, instituțiile bancare au reușit să realizeze sporuri în mijloacele financiare de lucru, dar ele erau adeseori mai scumpe decît creditul de reescont obținut prin intermediul altor bănci.

După realizarea unității naționale, țărănimii i-a fost accesibil creditul băncilor populare, dar acesta s-a distribuit pe baza unui mecanism greoi, care a determinat scumpirea lui. Fiind în majoritatea zdrobitoare a cazurilor instituții cu capitaluri mici, cooperativele de credit nu puteau să acopere din fondurile proprii necesitățile de capital din localitățile respective. Apelul la federale sau la centralele de care ele depindeau a constituit o practică permanentă în organizația de credit popular. Aceasta ducea, în mod obișnuit, la scumpirea împrumuturilor și la înstrăinarea, sub formă de dobînzii plătite instituțiilor creditoare, a unei părți din veniturile țăranilor debitori, astfel că băncile populare nu constituiau un izvor de credit ieftin¹⁷. Creditul distribuit la sate, prin mecanismul cooperatist, — preciza, în 1943, Mitiță Constantinescu, referindu-se la întreaga perioadă interbelică — „costa mai scump, prin dobînzile ce se plăteau, decît cel de pe piața comercială. În unele cazuri, și nu sint atît de rare, aceste dobînzii percepute de unitățile cooperative de la debitorii săteni erau cu totul uzare, cum percepeau cămătarii condamnabili, și pe care cooperația era chemată să-i desființeze. Sarcina dobînzilor, în aceste cazuri, era atît de apăsătoare, încitea depășea orice raport cu rentabilitatea micilor plugari”¹⁸.

Quantumul dobînzilor plătite către băncile populare de țărani a variat în funcție de mai mulți factori, între care cei mai importanți erau: taxa de scont a Băncii Naționale sau a instituției care credita cooperativa de credit și felul împrumutului. După război s-a menținut, cel puțin teoretic, un anumit raport între verigile cooperației de credit: centrală, federală, banca populară și țăran. Pînă în 1929 centralele cooperației au obținut credite de la Banca Națională a României cu taxa de scont de 6%. Acestea au fost redistribuite de centrale federalelor sau direct cooperativele, calculîndu-li-se, pînă la 1 ianuarie 1925, o dobîndă anuală de 7%. Fiecare instituție intermediară a mecanismului de credit popular reținea pentru ea comisionul de 1% pe an, astfel că adeseori banca populară credita pe țărani cu dobînzii mai mici de 10%¹⁹.

¹⁶ Lazăr Ionescu, *Legislația bancară*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 535; *Legea asanării datoriilor agricole explicată*. . . , p. 14—15. În unele cazuri, mai rare însă, precum cele ale Băncii Unite din Arad, S.A. și Băncii Generale a județului Arad, S.A., dividendele plătite pentru depunerile spre fructificare au atins 24—25% din valoarea depunerilor (cf. Arh. St. Oradea, fond Institutul de credit și economii „Bihoreana”, Oradea, dosar 198/1927, f. 212).

¹⁷ Mircea A. Bădăreu, *Păreri asupra politicii agricole de după războiu*, Iași, „Opinia”, 1927, p. 85.

¹⁸ Mitiță Constantinescu, *Politică economică aplicată*, vol. 2, Agricultură, economie rurală, cooperație, Tiparul românesc, București, 1943, p. 58.

¹⁹ Vezi Arh. St. București, fond Centrocoop, Obștile de arendare și cumpărare, dosar 119/921/1921—1923; 16/173/1924—1936, f. 49 și 89; 16/158/1921—1926, f. 1—3; Arh. St. Vaslui, fond Federala „Lucaefărul”, Huși, dosar 1/1916—1927, f. 187.

Cu începere din 1925, unitățile de gradul I au obținut dreptul de a ridica procentele dobânzilor de la 10 la 13% pe an²⁰. Deși această limită nu putea fi depășită, ea a fost, totuși, nu rareori nesocotită prin faptul că aproape în mod constant centralele, federalele și băncile populare au majorat cota de comision ce o rețineau în contul administrării creditului. Mih. Georgescu observa, în 1927, că, din cauza celor trei intermediari ce administrau creditul popular, țăranii plăteau de fapt o dobândă mai mare decât dublul taxei de scont a Băncii Naționale a României²¹. Dealtfel, media pe țară a dobânzilor încasate de cooperația de credit a sporit de la 10%, în 1924, la 14,5%, în 1925, și la 15,3% în 1926²², deci peste cotele legal admise în anii respectivi.

Începând de la 1 ianuarie 1927 Centrala Băncilor Populare a aprobat, în scopul sporirii mijloacelor de lucru ale cooperației, majorarea cotelor ce se acordau în contul depunerilor spre fructificare de la 5—6% pe an, cât plătiseră toate organizațiile cooperatiste de la înființarea lor pînă atunci, la procente între 7 1 2 8% pentru dividendele achitate de centrală, la 10% pentru cele plătite de federale și pînă la 14% pentru cele acordate de către băncile populare deponenților lor. Spre a asigura o rentabilitate cât mai ridicată depunerilor spre fructificare, Centrala Băncilor Populare a admis, pe de altă parte, majorarea dobânzilor la împrumuturile ce se distribuiau unităților la cote de la 8 la 12%, la plasamentele federalelor la un procent de 12%, iar la plasamentele băncilor populare pînă la 18% din valoarea împrumutului²³.

Inițiativa consiliului de administrație al Centralei Băncilor Populare a avut un oarecare efect asupra procesului de canalizare a economiilor rurale către cooperația de credit, dar, pe de altă parte, în condițiile scăderii continue și accentuate a prețurilor produselor agricole, a determinat o stare de insolabilitate la o parte însemnată din debitele țăranimii către unitățile cooperației de credit. Economiiștii care au studiat evoluția agriculturii românești din perioada interbelică au demonstrat că, în împrejurările concrete dintre cele două războaie mondiale, rentabilitatea agriculturii n-a atins niciodată un asemenea nivel. În general, în anii în care condițiile economice au fost normale, rentabilitatea acestei ramuri a fost sub 10%²⁴. Or, la un asemenea procent al rentabilității, dobânzile firești pentru agricultori ar fi trebuit să oscileze în limitele de la 3 la 6% din valoarea capitalului²⁵.

Celelalte instituții de credit accesibile țăranimii : Casa rurală și Casele de împrumut pe gaj au majorat în mod substanțial, ca și băncile populare, procentele la dobânzile împrumuturilor acordate, prima, cu înce-

²⁰ Vezi Arh. St. Slatina, fond Banca populară Orion, comuna Tempeni, județul Olt, dosar 47/1924, f. 143.

²¹ M. Georgescu, *op. cit.*, p. 27—28.

²² Cf. Arh. St. București, fond Centrocop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 2/1930—1934, f. 68.

²³ Arh. St. Buzău, fond Banca populară Balosul, comuna Gura Nișcov, județul Buzău, dosar 7/1927, f. 63.

²⁴ Detalii în Dr. Horia N. Lupan, *Contribuțiuni la studiul rentei solului în România, în Studii privitoare la prețuri și rentabilitate în agricultura României*, București, 1936, p. 17 și urm., Nicolae Cornățeanu, *Cercelări asupra rentabilității agriculturii țărănești*, București, 1935, p. 103 și urm., Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 36—37.

²⁵ Alexandru Alimăneștianu, *Probleme economice*, București, 1940, p. 15.

pere din anul 1924, de la limitele cuprinse între 5 1/2% pînă la 9 1/2% la 12% pentru creditele contractate pe termen scurt de țărani prin intermediul obștilor de cumpărare și la 18% la toate celelalte categorii de plasmamente, iar Casele de împrumut pe gaj, cu începere din anul 1927, de la 6% la 12% pe an. În plus, după primul război mondial, ele s-au transformat din organizații de credit ale țărănimii în bănci ale moșierimii, căreia i-au plasat sub formă de împrumuturi cea mai mare parte din fondurile disponibile ²⁶.

După primul război mondial, marii proprietari au contractat de la Creditul Funciar Rural împrumuturi pe termen lung, în scrisuri funciare, cu dobânzi de 6,25% și de 7% și pe termen scurt, de cel mult un an, cu dobânzi de 12% pe an. Casele de credit pentru agricultori, înființate cu începere din anul 1924 în aproape toate județele țării din inițiativa Creditului Rural, au plasat moșierilor credite pe termen scurt, cu dobîndă de 12%, la care calcula în plus o cotă de comision de 1 2° ²⁷.

Nici masa țărănimii, nici moșierimea nu au putut să-și asigure însă capital suficient de la organizațiile de credit destinate legal finanțării agriculturii, fiind nevoite să apeleze la băncile comerciale și să contracteze împrumuturi cu dobînzi excesiv de ridicate. Dar, în cazul marilor proprietari, care erau, de regulă, și acționari ai băncilor comerciale ²⁸, acest dezavantaj era compensat de beneficiile obținute, pe de altă parte, din dividendele mari încasate în contul capitalurilor subscrise și vărsate la organizațiile de credit respectiv ²⁹. În plus, ca rezultat al politicii oficiale de credit ce a favorizat marea proprietate, aceasta a reușit, în 1926, să determine Banca Națională a României să preia, prin intermediul Creditului Funciar Rural, multe din datoriile avute de moșieri la băncile comerciale și să reducă pe această cale la jumătate din valoare dobînzile asupra împrumuturilor respective ³⁰. Convertirea cu 50° a dobînzilor datorate de moșieri a ușurat într-o însemnată măsură posibilitățile de rambursare a debitelor către societățile comerciale de credit, dar, deși redus la jumătate coeficientul de amortizare a capitalurilor continua să păstreze un caracter de camătă.

Scumpetea creditului agricol trebuie corelată cu sarcinile mari suportate de agricultori prin importul mijloacelor de producție necesare exploatărilor lor, cu taxele și mai mari plătite la exportul cerealelor și vitelor și cu politica fiscală a cercurilor guvernante. În 1920, guvernul Averescu a dat libertate deplină la exportul cerealelor, care fusese sistat

²⁶ Arh. St. București, fond Casa rurală, S.A., București, registrul 1 1908 1910, f. 19 și 237; dosar 139; 316; 1239; P. Grecu, *op. cit.*, p. 1; Mih. Georgescu, *op. cit.*, p. 27 28.

²⁷ Arh. St. București, fond Creditul Funciar Rural, Serviciul Contencios, dosar 4573; *Istoric și activitatea Creditului Funciar Rural* . . . , p. 40—41 și 64; Arh. St. Vaslui, fond Casa de credit a agricultorilor din județul Fălciu, dosar 4/1929—1930.

²⁸ Detalii în Arh. St. București, fond Banca Ilfov, S.A., București, registrul 6/1919 1948, f. 8; fond Casa rurală, S.A., București, dosar 1/1919; fond Banca agronomilor, S.A., București, registrul 33/1924—1950, f. 8 și 59; fond Banca de agricultură și export, S.A., București, registrul 1/1924—1946, f. 5, 20—27; Arh. St. Timișoara, fond Banca agrară, Cluj, Sucursala Timișoara, dosar 1/1927, f. 1.

²⁹ Arh. St. Slatina, fond Banca Uniunii, Slatina, dosar 1/1908—1920, f. 71 și urm.; Arh. St. Constanța, fond Banca Românească (Creditul Dobrogei), registrul 1/1922—1941, f. 2 și urm.

³⁰ Const. Georgescu, *Creditul în agricultura românească și stimularea depunerilor economiilor țărănești*, în „Pagini agrare și sociale”, București, an. V (1928), nr. 7—8, aprilie, p. 120.

până atunci, iar din 1921 și la cel al animalelor. Exportul a fost însă de la început împovărat de taxe. Guvernul liberal, care a venit în ianuarie 1922 la cirna țării, a ridicat cuantumul taxelor de export cu noi procente, urcând concomitent și tariful pe căile ferate³¹. În condițiile scăderii prețurilor cerealelor și sporirii cheltuielilor de exploatare și de întreținere, agricultura românească a devenit cea mai scumpă din Europa. Cu prilejul Congresului internațional de agricultură de la București, din vara anului 1929, economistul francez I. André Borel arăta că singura țară unde indicele în aur în anii 1927—1928 la producția agricolă rămânea sub nivelul anilor 1913—1914, considerat 100, era România, cu 80,5%, față de media Europei, de 133. Pe de altă parte, indicii cheltuielilor de exploatare în agricultura românească înregistra 135,2, iar cel de consum 263,6, față de mediile respective pentru Europa, de 147,4 și, respectiv, 176,2³².

Taxele de export au fost simțitor reduse în anii 1927 și 1928 și suprimate integral prin legea pentru valorificarea produselor agricole din 8 aprilie 1931³³. Dar, cu toate diminuările operate până în 1931, asupra produselor agricole au continuat să greveze obligații ridicate, sub diferite titluri. Consiliul de administrație al Uniunii Camerelor de agricultură, dezbătând la 1 noiembrie 1930 această problemă, arăta că agricultorii erau obligați a plăti pentru producția agricolă peste 20 de categorii de taxe, care se ridicau la o valoare totală de circa 3 500 lei pe vagonul de cereale, sau la 16% din valoarea mărfii, socotită la prețul mediu de atunci, de 22 000 lei vagonul. Valoarea acestor taxe, ce se percepeau de fapt și asupra cerealelor exportate și asupra celor desfăcute în țară, reprezenta aproape patru miliarde de lei pe an, sumă ce era sustrasă din venitul brut al agricultorilor³⁴.

Paralel, au sporit și impozitele plătite de agricultori pentru proprietățile lor. Legea din 1921, promulgată în timpul guvernării lui Al. Averescu, majora impozitul agricol asupra proprietății țărănești mai mici de 10 ha de la 4,5 la 7,8%. Pe baza legii din 23 februarie 1923, pentru unificarea contribuțiilor directe și pentru înființarea impozitului pe venitul global, venitul agricol a fost impus cu 12% pentru proprietarii ce exploatau singuri terenurile, cu 14% proprietățile arendate și cu 24% pământurile proprietarilor ce domiciliau în străinătate³⁵. Începând din 1927 s-a mărit baza de impunere, prin triplarea veniturii impozabil stabilit în 1923, pe considerentul că după 1 ianuarie 1927 taxele de export au fost simțitor reduse³⁶.

³¹ Vezi Const. Garoflid, *Criza în agricultură*, București, „Oltenia”, p. 10; *Problema transportului produselor agricole*, în „Agricultura”, nr. 11, mai 1932, p. 309—312.

³² I. André Borel, *La Situation de l'agriculture mondiale en 1927 et 1928 comparée a celle d'avant la guerre et celle de 1925 et 1926*, IV—ème volume, Actes, XIV—ème Congres Internațional d'agriculture, Bucarest, 1929, tab. 1 B; S. Pop, *Cu privire la caracterul crizelor agrare din România (1918—1940)*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 2, 1967, p. 113.

³³ „Monitorul oficial”, nr. 82 din 8. IV. 1931.

³⁴ Vezi Arh. St. Botoșani, fond Prefectura județului Botoșani, dosar 106/1931, f. 13; C. Garoflid, *Condițiunile economice generale pentru o mai bună valorificare a producțiunii agricole*, București, 1937, p. 9.

³⁵ „Monitorul oficial”, nr. 253 din 23. II. 1923.

³⁶ Vezi G. Ionescu-Șișești, *Repartiția proprietăților agricole și a impozitelor pe aceste proprietăți în perioada 1923—1926*, București, 1927, p. 4; Ion V. Popescu, *Gospodăria țărănească și regimul fiscal în România*, București, 1936, p. 243.

În anii crizei economice, deși sarcinile fiscale n-au sporit, ele au devenit mai grele, datorită scăderii într-un procent considerabil de mare a prețurilor produselor agricole³⁷. I. V. Popescu, calculând taxele și impozitele ce grevau asupra unei gospodării țărănești cu 3,5 ha conclusea că, în 1933, la un venit impozabil de 2 222 lei, ea suporta un impozit de 2 200 lei³⁸. De altfel, cu prilejul unei inspecții întreprinse, în octombrie 1932, în câteva județe din nord-estul țării de ministrul de interne Ion Mihalache, el a constatat personal că impozitele directe ce grevau asupra agricultorilor de aici depășeau capacitatea lor de plată, iar în județe ca Bălți și Hotin se înregistra — după expresia lui — chiar un „exces de fiscalism”³⁹. Epuizarea puterii de plată a țăranilor, ca urmare a crizei economice, a impus reducerea impozitelor agricole, cu începere din anul financiar 1933, de la 12 la 6% pe an⁴⁰.

În condițiile în care și creditul agricol era cel mai scump din Europa, rentabilitatea agriculturii nu putea să înregistreze decât valori joase⁴¹. După primul război mondial, chiar procentul de 18% al dobânzii admis băncilor populare era uzur și menținerea lui nu făcea decât să ducă la ruinarea producătorilor agricoli care contractau împrumuturi în asemenea condiții. Or, izvoarele arhivistice atestă comune în care, până în anii crizei economice, nici un locuitor nu reușise să contracteze credite cu dobânzi mai mici de 20% pe an⁴².

Față de tendința de creștere neîntreruptă și considerabilă a dobânziilor, în februarie 1927 marii proprietari agricoli au adresat un memoriu conducerii Băncii Naționale, solicitând reglementarea acestei probleme. După ce menționau că, în vederea refacerii gospodăriilor distruse de război și modernizării inventarului, ei se împrumutaseră cu dobânzi, oneroase, marii proprietari subliniau că, în condițiile recoltelor slabe, a lipsei de cumpărători și a prețurilor reduse, se aflau „în neputință de a plăti nu numai capitalul împrumutat, dar nici dobânzile pe care băncile ni le impun. Dacă la dobânzile ce băncile percep în mod regulat, se adaugă comisioanele care la sfârșitul anului între aceste dobânzi, ajungem să plătim de la 20% la 40% și în unele regiuni ale țării și 60% (subl. autorului) asupra capitalului împrumutat. Ce întreprindere agricolă — conchideau ei — este atît de rentabilă ca să poată achita atari sarcini”⁴³.

Pe de altă parte, în literatura de specialitate a epocii a început să fie scoasă din ce în ce mai mult în evidență dependența dintre rezultatele obținute de agricultură și scumpetea creditului destinat acestei ramuri. S-a spus nu odată că punctul slab al reformei agrare din 1921 l-a con-

³⁷ Detalii la Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Edit. Acad., 1956, p. 86—87; Horia N. Lupan, *Studiu asupra impozitelor și taxelor agricole în România în comparație cu alte țări*, București, 1937, p. 18—20; Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P.C.R. la sate și dezvoltarea luptei maselor țărănești în anii 1929—1933*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, Edit. Acad., 1962, p. 243; Alexandru Allmăneșțianu, *op. cit.*, p. 19—20.

³⁸ Ion V. Popescu, *op. cit.*, p. 212 și urm.

³⁹ Cf. Arh. St. București, fond Casa regală Carol al II-lea, dosar 69/1932, f. 15.

⁴⁰ M. Maievschi, *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României între cele două războaie mondiale*, Edit. științifică, București, 1957, p. 175 și 209.

⁴¹ N. D. Cornățeanu, *Nevoile agriculturii românești*, București, 1939, p. 3.

⁴² Vezi Arh. St. București, fond Casa regală Carol al II-lea, dosar 153/1931, f. 38—43.

⁴³ Victor Slăvescu, *Problema dobânzilor*, în „Democrația”, București, an. XV (1927), nr. 4, aprilie, p. 62.

stituit nedotarea acestei vaste lucrări cu un credit ieftin. „Am eliberat deci țărănul de sub povara ce-i era atârnată de pătura exploatatoare a latifundiarilor — scria, în 1931, Leon Proca — și l-am trecut în miinile rapace ale întreprinderilor bancare și ale cămătarilor”⁴⁴. Raportorul legii de conversiune a datoriilor agricole din 1932 preciza, în Camera Deputaților, referindu-se la eforturile depuse de țărani pentru îmbunătățirea producției, că, după reforma agrară, din lipsa unei organizații de credit destinată lor și datorită sarcinilor apăsătoare impuse prin împrumuturi, proprietatea rurală n-a putut oferi nici cantitativ, nici calitativ produsele cu care să poată cîștiga piețele străine de desfacere⁴⁵. Garoflid aprecia camăta ca un factor care a ruinat economia agrară⁴⁶, iar Madgearu considera, alături de raporturile de prețuri, camăta ca a doua cauză principală a regresului agriculturii românești⁴⁷.

Din cauza creșterii dobânzilor cu procente neîntîlnite înainte de primul război mondial la multe dintre băncile comerciale, într-o perioadă cînd prețurile produselor agricole erau în scădere, agricultorii nu le-au mai putut achita din venitul exploatării și astfel ele s-au înglobat în capitalul datorat, ducînd la sporirea lui de la un an la altul și la diminuarea rentabilității agriculturii. Din aceste motive, dezideratul unui credit ieftin pentru producătorii agricoli a devenit între cele două războaie mondiale și mai cu seamă în anii crizei economice mai mult decît firesc⁴⁸.

Pe lîngă dobînzile propriu-zise, instituțiile de credit au calculat debitorilor care nu achitau ratele la timp dobînzii de întîrziere. Dacă la băncile populare procentul lor s-a menținut la cuantumul de 2—3% din valoarea capitalului⁴⁹, la celelalte instituții de credit agricol și, în special, la băncile comerciale dobînzile de întîrziere au oscilat, pînă la conversiune, între 2 și 12%⁵⁰, iar cele încasate de stat în contul impozitelor restante între 9 și 15%⁵¹. Adăugată la capitalul împrumutat și la dobînda nominală, dobînda de întîrziere a determinat creșterea dobînzii reale și, nu rareori, ridicarea pînă la sau peste valoarea datoriei inițiale a sarcinilor plătite sub formă de amortisment de către proprietarii mari și mijlocii și la sume ce au atins, în anumite cazuri, chiar de cîteva ori cuantumul debitorilor inițiale ale unora dintre micii producători. Alexandru Alimăneștianu observa în acest sens că la o rată anuală a dobînzii de 25%, dacă producătorul agricol era nevoit să amîne rambursarea împrumutului cu 2—3 ani, valoarea capitalului împrumutat se dubla în acest interval de timp⁵².

⁴⁴ Leon Proca, *Problema agriculturii românești*, Sibiu, 1931, p. 55.

⁴⁵ *Legea asanării datoriilor agricole explicată...*, p. 14.

⁴⁶ Const. Garoflid, *Criza în agricultură*, p. 11—12.

⁴⁷ Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 82.

⁴⁸ Arh. St. București, fond Uniunea Centrală a Sindicatelor Agricole, dosar 11/1924—1925, f. 44—45, 30/1935, f. 2.

⁴⁹ Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 780, f. 8; Arh. St. Slatina, fond Banca populară Orion, comuna Tempeni, județul Olt, dosar 49/1925, f. 143.

⁵⁰ Vezi Arh. St. București, fond Casa rurală, S.A., București, dosar 171; fond Creditul Funciar Rural, Serviciul Contencios, dosar 3127, f. 25; fond Banca agronomilor, S.A., București, dosar 126/1929, f. 2; Arh. St. Oradea, fond Casa de păstrare a județului Bihor, dosar 90/1932—1933, f. 123—124, 144—146; fond Institutul de credit și economii „Bihoreana”, Oradea, dosar 293/1928, f. 16.

⁵¹ Cf. „Viitorul” din 7. V. 1927; Alexandru Alimăneștianu *op. cit.*, p. 14.

⁵² Alexandru Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 15.

Așa de pildă, Emerich Kandel, proprietar al moșiilor din comunele Pir și Andrid, județul Sălaj, a plătit, din 1928 pînă în primăvara anului 1932, o dobîndă de 1 600 000 lei pentru împrumutul de 2 125 000 lei contractat de la Banca Ardeleană și Casa de Economii, din Cluj, prin sucursala din Oradea, iar la împrumutul contractat după 1923 de la Casa de păstrare din Tășnad, județul Sălaj, de 515 000 lei, a achitat, pînă în 1932, dobînzii la capital și de întîrziere în valoare de 556 176 lei⁵³. În aprilie 1932 un senator descria cazul unui țaran care, împrumutînd o sumă de 1 300 de lei de la o bancă, a ajuns, după șapte ani, să fie dator cu 72 000 lei⁵⁴. Datorită disproporției tot mai mari dintre veniturile agricultorilor și dobînzile datorate în contul capitalului împrumutat, mulți agricultori nu le-au mai putut lichida din venitul anual al exploatării, ci le-au achitat în urma alienării unei părți din fondul gospodăriei⁵⁵.

Dar producătorii rurali au contractat concomitent împrumuturi de la diverse persoane particulare, cu dobînzii mult mai mari decît cele încasate de băncile comerciale. Economiiștii agrari au afirmat că între cele două războaie mondiale în satul românesc s-a dezvoltat un credit cămătăresc, oferit în condiții oneroase de către negustori, funcționari, chiaburi etc. agricultorilor. Documentele inedite ne oferă informații care atestă existența unui asemenea fenomen, dar ele nu permit să stabilim nici cuantumul, nici direcțiile spre care au evoluat dobînzile încasate de capitalul privat la creditele plasate agricultorilor. Arhivele păstrează, de regulă, acte de împrumut încheiate cu datornicii lor de către acele persoane care nu exercitau în mod permanent funcția de creditori, ci care au împrumutat odată în decursul mai multor ani pe unul sau pe cîțiva agricultori. De obicei, dobînzile calculate la asemenea categorii de împrumuturi, în special pentru moșiile vindute pe credit, ca și la cele izvorînd din livrarea către agricultori a unor mărfuri pe datorie, nu depășeau cuantumul procentelor încasate de băncile comerciale, fiind uneori inferioare, chiar, acestora⁵⁶.

În lumea satelor și în numeroase orașe a existat însă după primul război mondial o pătură de cămătari, formată din elemente de profesii dintre cele mai diverse: învățători, preoți; avocați, doctori și, mai ales, negustori, care au oferit agricultorilor aflați la strîmtoare credite în condiții dintre cele mai ruinate pentru cei ce se împrumutau. Contracte scrise între cămătarii de profesie și proprietarii rurali care utilizau capitaluri din asemenea surse n-au fost, în general, realizate, raporturile dintre aceste categorii îmbrăcînd forme voalate, spre a se preveni descoperirea caracterului ilicit al tranzacțiilor. Lipsa aranjamentelor de asemenea natură reprezintă principalul impediment în studierea creditului privat. Informațiile care se referă la această chestiune atestă că de împru-

⁵³ Arh. St. Oradea, fond Casa de păstrare a județului Bihor, dosar 90/1932–1933, f. 123–124.

⁵⁴ Cf. „Dezbaterile Senatului”, ședința din 6. IV. 1932, p. 1873.

⁵⁵ Vezi Const. Georgescu, *op. cit.*, p. 120.

⁵⁶ Detalii în Arh. St. București, fond Centrocoop, Obștile de arendare și cumpărare, dosar 16/173/1924–1936, f. 51; 33/208/1926 1949, f. 30 32; fond Casa rurala, S.A., București, dosar 66; fond Reforma agrară din 1921, județul Romanați, dosar 8, f. 40 și urm.; județul Rimnic Sărat, dosar 2, f. 40 și 80; Arh. St. Tulcea, fond Judecătoria rurală Măcin, dosar 60/1932; Arh. St. Buzău, fond Camera agricolă a județului Buzău, dosar 3/1928, f. 1–5.

muturile cămătărești au uzat toate categoriile de agricultori și că dobânzile încasate de creditorii de profesie privați au fost întotdeauna, în perioada interbelică, mari, depășind, de regulă, plafonul superior perceput de băncile comerciale. Ele oscilau între 50 și 60%, ajungând uneori, mai ales în cazul creditelor contractate în plin sezon agricol, la dobânzi de 100% pe an ⁵⁷.

Condițiile lichidării unor împrumuturi erau și mai înrobitoare când țăranii le obțineau în timpul iernii în scopul procurării hranei propriiei familii. Adeseori, ele erau restituite fie în natură, în cazul în care debitorul posedă pământ, fie, mai ales în cazul proletarilor agricoli, sub forma prestării unor munci în timpul campaniilor agricole în gospodăria cămătarului ⁵⁸. Aceste forme ale cămătăriei, prin faptul că se împleteau cu rămășițele iobăgiste ale relațiilor de producție din agricultură, constituiau serioase obstacole în calea progresului agricol în orice exploatare ce folosea credite din asemenea surse.

La sfârșitul anului 1927 se produce o primă intervenție hotărâtă a Băncii Naționale a României în regimul dobânzilor. Conducerea Institutului central de emisiune a solicitat băncilor comerciale care luau credite de la ea cu 6% și le plasau băncilor mijlocii și mici cu 18—20% să nu perceapă, cu începere de la 1 ianuarie 1928, procente care să depășească 12% pe an. Băncile puteau calcula însă pînă la 18% dobânzi la împrumuturile pe polițe și pînă la 20% la cele în conturi curente. Regimul rămânea în vigoare pînă la 1 octombrie 1928, dată după care marile bănci erau obligate să scadă dobânzile la limita maximă de 10%, iar cele mici la cel mult 15%, fără nici un adaos ⁵⁹. La 19 aprilie 1928 Banca Națională a ajuns la o înțelegere cu reprezentanții Băncii Românești, Băncii Marmorosch Blank, Bancii Generale a Țării Românești, Băncii Comerciale Române, Băncii de Credit Român și Băncii Comerțului din Craiova, prin care băncile mari se obligau să pună la dispoziția celor mici 30% din creditul pe care îl primeau de la Institutul de emisiune și să nu încaseze de la ele dobânzi de peste 14% ⁶⁰. Așadar, după 1927 se observă, pe de o parte, o acțiune oficială de majorare a dobânzilor la împrumuturile acordate de cooperativele de credit, iar pe de alta, de micșorare a acelor calculate de băncile comerciale, ambele conducînd spre o egalizare a dobânzilor, care continuau însă să rămînă ridicate.

Cu toate că dispozițiile Centralei Băncilor Populare din 1926 nu aveau caracter imperativ, majoritatea unităților de credit popular au procedat la majorarea dobânzilor și la fixarea maximumului admis, de 18%,

⁵⁷ Vezi Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 104, f. 3 și 14. Dealtfel, în literatura economică internațională pentru aceste dobânzi s-a utilizat expresia de „dobânzi balcanice” (cf. Lucrețiu Pătrășcanu, *Problemele de bază ale României*, Ed. a III-a, Editura de stat, p. 111). Alte observații în Vasile Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Edit. Academiei, București, 1975, p. 79.

⁵⁸ Detalii în Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 303; Vasile Bozga, *op. cit.*, p. 79; Arh. St. București, fond Casa rurală, S.A., București, dosar 66; fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 9/1930, f. 48.

⁵⁹ Vezi Arh. St. Oradea, fond Institutul de credit și economii „Bihoreana”, Oradea, dosar 260/1928, f. 17; Arh. St. București, fond Banca agronomilor, S.A. București, dosar 294/1927, f. 2—9.

⁶⁰ Arh. St. București, fond Banca agronomilor, S.A., București, dosar 294/1927.

la multe dintre băncile populare acest procent fiind depășit prin calcularea a încă 2% pentru sumele acordate țăranilor neasociați și cu altele în contul administrării plasamentelor⁶¹. Ca urmare a aplicării dispozițiilor de mai sus, media dobânzilor calculate de cooperativele de credit a sporit de la 15,3%, în 1926, la 16,9%, în 1927, la 17,4%, în 1928, atingind, în 1929, procentul maxim, de 17,6% înregistrat în perioada interbelică⁶². Dobinzile mari impuse țăranilor de către băncile populare s-au datorat, de regulă, procentelor ridicate pe care unitățile de gradul I au fost nevoite să le achite federaționale și centralelor⁶³. Băncile populare, negăsind totdeauna sumele necesare la societățile cooperative de rang superior, apelau fie la alte cooperative mai viabile, care le rețineau o cotă de comision echivalentă cu aceea ce o încasau de la țăranii debitori, fie la băncile comerciale, de unde procurau credite, de cele mai multe ori, în condiții oneroase⁶⁴. Nu rareori însă cooperativele de credit au achitat băncilor comerciale dobânzi superioare acelor ce le încasau de la proprii debitori. Banca populară Avram Iancu, din comuna Igrăș, județul Timiș-Torontal a plătit, pînă în iulie 1929, 17% pentru operațiile de reescont efectuate la Banca Centrală Bănățeană din Timișoara, fapt ce a determinat-o să perceapă 20% de la membrii ei. Așa cum sublinia, în 1929, delegatul centralei cooperativei imputernicit să inspecteze unitatea, banca populară devenise roaba celei din Timișoara, aducîndu-i un frumos beneficiu⁶⁵. În 1928, banca Oltețul, din comuna Zătreni, județul Vilcea plătea în contul debitului avut la Banca Românească și la Banca Rîmnicului dobînzi de 21%, față de 20%, cît încasa ea de la țărani⁶⁶.

Dispozițiile Băncii Naționale a României, care obligau băncile comerciale să procedeze la reducerea dobânzilor, au fost aplicate numai de către o parte dintre acestea. Cele mai multe, deși au redus procentele dobânzilor în comparație cu anii anteriori, le-au menținut însă deasupra limitelor de 18%, ba unele le-au majorat față de 1927 la peste 18%⁶⁷. Dealtfel, — așa cum remarcă, la 6 noiembrie 1928, consiliul Institutului de credit și economii „Bihoreana”, S.A., din Oradea, în adresa către sucursala din Oradea a Băncii Naționale a României — în acel timp, dobinzile de 30% erau curențe pe piața creditului⁶⁸. În privința reducerii dobânzilor la 10% pentru băncile mari și la 15% pentru cele mici, cu începere de la 1 octombrie 1928, această dispoziție aproape că nu s-a aplicat⁶⁹.

În cursul anului 1929 se manifestă tot mai evident, ca o consecință a stabilizării monetare din februarie 1929, tendința societăților de credit,

⁶¹ Detalii în Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 72, f. 52—55; 104, f. 28; 350, f. 9; 476, f. 4; 549, f. 15; 949, f. 17.

⁶² Idem, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 2/1930—1934, f. 68.

⁶³ Idem, fond Centrocoop, Obștile de arendare și cumpărare, dosar 33/208/1926—1949, f. 41 și 54.

⁶⁴ Detalii în Idem, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 293, f. 1—4; Arh. St. Iași, fond Federația Iași, dosar 12/1929—1946, f. 23; Arh. St. Vaslui, fond Banca populară Economică, sat Oțeleni, comuna Hocen, județul Fălciu, dosar 1/1928—1931.

⁶⁵ Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 72, f. 4.

⁶⁶ Ibidem, dosar 513, f. 22.

⁶⁷ Idem, fond Banca Ilfov, S.A., București, registrul 1/1920—1930, f. 31—35.

⁶⁸ Arh. St. Oradea, fond Institutul de credit și economii „Bihoreana”, Oradea, dosar 260/1928, f. 18.

⁶⁹ Vezi Arh. St. București, fond Banca agronomilor, S.A., București, registrul 33/1924—1950, f. 137; dosar 294/1927.

în frunte cu Banca Națională a României, de a majora dobânzile împrumuturilor. În mai 1929 Institutul central de emisiune a ridicat taxa scontului, de la 6%, cât fusese în toți anii anteriori cu începere din 1 iunie 1920, la 8%, apoi la 9 1/2%, iar a lombardului la 10 1/2% ⁷⁰, fapt ce a atras imediat sporirea corespunzătoare a dobânzilor încasate de aproape toate băncile ce foloseau creditul lui de reescont ⁷¹.

Criza economică din 1929—1933, cu efectele sale asupra creditului, a obligat factorii responsabili să inițieze măsuri pentru reducerea dobânzilor. Deși criza s-a manifestat încă din 1929 cu deosebită acuitate în sistemul de credit, intervențiile acestora au survenit relativ târziu și ele n-au avut în vedere, la început, decât împrumuturile din aprovizionări cu cereale, în recuperarea cărora era interesat statul ⁷². Abia în aprilie 1930, Banca Centrală Cooperativă a luat măsura distribuirii creditului de întreținere cu un amortisment de 15%. De acest avantaj beneficiau un număr redus de producători, întrucât asemenea împrumuturi se acordau prin intermediul a citorva sute de bănci populare mai viabile, admise să primească credite direct de la centrală, cu dobânzi de 12%, în loc de 14%, cum le procurau prin intermediul federațiilor. Cooperativele din această categorie erau obligate să reducă la 15% dobânda ce o încasau de la societarii lor, indiferent dacă plasamentele erau formate din împrumuturi scontate la Banca Națională sau din fondurile proprii ale unităților, astfel că lor le rămânea comisionul de 3% ⁷³.

Începînd din vara anului 1930 statul a intervenit direct în sprijinul instituțiilor de credit, preluînd asupra sa din patrimoniul băncilor portofoliile reescontate la Banca Națională a României. După război, Institutul central de emisiune n-a inițiat măsuri severe pentru ca societățile de credit debitoare să achite la termenele de scadență sumele datorate; la rîndul lor, băncile au procedat la fel cu debitorii, astfel că portofoliul acestor societăți și cel al Băncii Naționale nu mai prezentau garanții pentru circulația monetară ⁷⁴. Statul s-a obligat, prin legea publicată în „Monitorul oficial”, nr. 140 din 27 iunie 1930, să preia de la Banca Națională a României efecte în valoare de 3 250 885 742 lei, adică portofoliul putred existent la data stabilizării monetare, 7 februarie 1929, pentru această operație statul folosind fonduri din împrumutul de stabilizare contractat din străinătate ⁷⁵. Prin convenții separate încheiate de Ministerul de

⁷⁰ Banca Națională a României, *op. cit.*, p. 665.

⁷¹ Arh. St. București, fond Banca agronomilor, S.A., București, registrul 33/1924—1950, f. 114—115 și 137; fond Banca Ilfov, S.A., București, registrul 1/1920—1930, f. 31 și urm.; Arh. St. Pitești, fond Banca Creditul Țării, S.A., Pitești, dosar 69/1925—1939, f. 88; Arh. St. Constanța, fond Banca Românească (Creditul Dobrogei), registrul 2/1926—1944, f. 27.

⁷² Detalii în Arh. St. București, fond Centrococoo, Băncile populare, dosar 319, f. 5; fond Centrococoo, Oficiul Național al Cooperației, dosar 8/1932, f. 7; Arh. St. Botoșani, fond Prefectura județului Botoșani, dosar 51/1929, vol. II, p. 230; 22/1932; Arh. St. Slatina, fond Banca populară Protopopescu, comuna Priseaca, județul Olt, dosar 31/1930.

⁷³ Arh. St. Slatina, fond Banca populară Protopopescu, comuna Priseaca, județul Olt, dosar 31/1930.

⁷⁴ Costin C. Kirîțescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II. Edit. Academiei, 1967, p. 410—416.

⁷⁵ De fapt, statul a preluat de la B.N.R., pînă la 30 iunie 1938, o sumă de 4 050 648 877 lei (Cf. Banca Națională a României, www.bancaromanica.ro

Finanțe cu băncile de credit specializat, cu centralele cooperative și cu băncile comerciale statul a preluat. în cursul anilor 1930—1931 și portofoliul putred al acestora ⁷⁶. Pînă la sfîrșitul anului 1931 instituțiile de credit din România au primit aproape 10 miliarde de lei de la stat pentru acoperirea portofoliilor dubioase ⁷⁷. Condițiile în care statul a reglementat această problemă urmăreau să ducă la o însănătoșire și, pînă la un anumit punct, la o asanare atît a debitorilor, cît și a societăților creditoare. Însănătoșirea era concepută prin acordarea de termene de plăți în rate de peste 20 de ani și prin scăderea dobînzilor pînă la 4% pe an în vederea rîscumpărării de către bănci a portofoliilor lor ⁷⁸. Operația *portofoliului putred* obliga băncile care au beneficiat de ea să procedeze imediat la diminuarea cotelor de amortisment asupra capitalurilor distribuite sub formă de imprumuturi ⁷⁹.

Acțiunile întreprinse de către stat și de către Banca Națională în vederea scăderii procentelor dobînzilor au avut însă efecte limitate. Cum problema creditului se complica pe măsură ce criza economică se agrava, cercurile guvernante s-au văzut nevoite să intervină prin măsuri legislative împotriva dobînzilor excesive. O primă lege, cu caracter de pregătire a reformei creditului, a fost promulgată la 31 martie 1931 și publicată în „Monitorul oficial”, la 2 aprilie 1931, sub denumirea de legea contra cametei. Potrivit art. 2, dobînda convențională anuală nu putea trece de 6% peste scontul Institutului de emisiune. Împotriva acelorora ce ar fi eludat dispozițiile ei, legiuitorul fixa pedepse, care constau în amenzi, închisoare și chiar în pierderea drepturilor politice (art. 8—9) ⁸⁰. Legea contra cametei era corelată cu inițiativa luată de Banca Națională a României de a reduce, cu începere de la 1 aprilie 1931, taxa scontului de la 9 la 8% pe an ⁸¹. Pe această bază, dobînda anuală maximă nu putea depăși 14%. Deși simțitor redusă, ea rămînea, totuși, mai ales în condițiile crizei, ruinătoare pentru agricultori ⁸².

Intervenția statului pe linia micșorării dobînzilor a fost completată de alte cîteva măsuri mult mai radicale, dar cu o perioadă de aplicabilitate limitată. Astfel, prin legea pentru suspendarea executărilor silite, publicată în „Monitorul oficial”, nr. 296 din 18 decembrie 1931, pe tot timpul suspendării execuțiilor dobînda de orice fel a creanțelor ce beneficiau

⁷⁶ Detalii în Arh. St. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 2/1930—1934, f. 81; fond Banca Ilfov, S. A., București, registrul 7 1931—1946, f. 2; Aurel Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din Țările Române și România burghezomșterescă*, Edit. științifică, București, 1958, p. 228—230 și 237.

⁷⁷ *Legea asanării datoritiilor agricole explicată* . . . , p. 47.

⁷⁸ Detalii în Banca Centrală Cooperativă, Buletin lunar, an. III (1931), nr. 1—3, ianuarie—martie, p. 23; Arh. St. București, fond Banca Ilfov, S. A., București, registrul 7/1931—1946, f. 20.

⁷⁹ Vezi Arh. St. Slatina, fond Banca populară Protopopescu, comuna Priseaca, județul Olt, dosar 31/1930; 33/1931; Arh. St. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 4/1931; fond Cent rocoop, Băncile populare, dosar 104, f. 66; 711, f. 190.

⁸⁰ „Monitorul oficial”, nr. 77 din 2. IV. 1931.

⁸¹ Vezi Arh. St. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 83 și 95. Paralel, s-au redus simțitor și sarcinile fiscale ale agricultorilor (cf. Al. Șerbulescu, *Veniul național și fiscalitatea în perioada 1929—1936*, în „Independența economică”, București, an. XXI (1938), nr. 1, ianuarie—februarie, p. 41—44).

⁸² Alexandru Alimăneș, www.dacoromanica.ro

de dispozițiile acestei legi trebuia să fie dobânda Băncii Naționale a României. Legile modificatoare, din 13 februarie și 12 martie 1932, care au prelungit suspendarea executărilor silite, mențineau, pe perioada dată, dobânda Institutului de emisiune⁸³.

Sub regimul dispozițiilor acestor legi, instituțiile de credit s-au văzut silite să recurgă la stornarea dobânzilor. După 2 aprilie 1931 nici o bancă n-a mai calculat dobânzi superioare maximumului legal, încadrându-se în cota de 14% pe an⁸⁴. Dar dispozițiile legii contra cametei au favorizat acțiunea de creștere a dobânzilor la unitățile cooperăției peste plafoanele pe care le fixase în toamna anului 1930 Banca Centrală Cooperativă⁸⁵. Ca urmare a măsurilor inițiate de această centrală și de către stat, media dobânzilor percepute de băncile populare a scăzut, totuși, de la 17,6%, în 1929, la 17,2%, în 1930, și la 12,9%, în 1931. Dealtfel, pe perioada 1925—1931 media dobânzilor calculate de cooperativele de credit debitorilor lor a fost mai mică de 17%, timp în care media dobânzilor la băncile comerciale s-a ridicat la 22%⁸⁶.

Începând cu data de 4 martie 1932, Banca Națională a României a redus taxa de scont de la 8 la 7%⁸⁷, măsură ce a dus la scăderea dobânzilor calculate de toate categoriile de instituții de credit la limite ce au variat între 12 și 9%⁸⁸. Pe de altă parte, legea de conversiune a datoriilor agricole din 19 aprilie 1932 a obligat băncile să admită reducerea creanțelor și a dobânzilor vechilor împrumuturi, dar dispozițiile ei n-au fost decât accidental aplicate⁸⁹.

Prin legea modificatoare a legii contra cametei din 14 aprilie 1933 procentul maximumului de dobândă a fost redus la 12% (art. unic)⁹⁰. De fapt, dacă avem în vedere clauza potrivit căreia dobânda maximă nu putea depăși 5% peste scontul Băncii Naționale, care fusese redus, cu începere de la 5 aprilie 1933, de la 7 la 6% pe an⁹¹, rezultă că după 14 aprilie 1933 instituțiile de credit nu puteau calcula debitorilor mai mult de 11% pe an. În practică, băncile au uzat de ambele procente, dar o parte dintre instituțiile de credit specializat au coborât cota de amortizare la capitalul plasat altor bănci sau agricultorilor cu mult sub limita de mai

⁸³ Vezi „Monitorul oficial”, nr. 296 din 18. XII. 1931; nr. 37 din 13. II. 1932; nr. 61 din 12. III. 1932.

⁸⁴ Vezi Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 372, f. 56; 452, f. 27; 713, f. 12; Arh. St. Oradea, fond Banca Victoria, Arad, Sucursala Oradea, dosar 243/1934, f. 325; fond Casa de păstrare a județului Bihor, dosar 90/1932—1933, f. 171—172.

⁸⁵ Cf. Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 104, f. 66.

⁸⁶ Idem, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 2/1930—1934, f. 68.

⁸⁷ Arh. St. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 83 și 95.

⁸⁸ Vezi Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 18, f. 10; 672, f. 13; 755, f. 75; Arh. St. Oradea, fond Casa de păstrare a județului Bihor, dosar 90/1932—1933, f. 106—108, 171—172; Arh. St. Iași, fond Federala Iași, dosar 38/1931—1941, f. 46.

⁸⁹ Vezi Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 908, f. 89; fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperăției, dosar 8/1932, f. 1; 8/1933, f. 10—11; Arh. St. Iași, fond Federala Iași, dosar 6/1933, f. 33; Arh. St. Vaslui, fond Banca Fălciului, Huși, dosar 1/1911—1939, f. 84.

⁹⁰ „Monitorul oficial”, nr. 88 din 14. IV. 1933.

⁹¹ Arh. St. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 83 și 95.

sus, aplicînd dobînda moratorială a legii de conversiune promulgată în aceeași zi cu legea modificatoare a legii contra cametei ⁹².

Prin legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane, din 7 aprilie 1934, dobînda la toate împrumuturile agricole intrate în conversiune a fost fixată la 3% pe an. Aceeași lege prevedea că, pentru dobînzile neachitate, debitorilor agricoli urmau a li se calcula, pînă la 18 decembrie 1931, taxa scontului Băncii Naționale, iar după această dată, pînă la 7 aprilie 1934, o dobîndă de 2% pe an (art. 3) ⁹³. Cuantumul de 3% a fost menținut pe întreaga perioadă de aplicabilitate a legii din 7 aprilie 1934 de aproape toate instituțiile bancare care au recunoscut reductibilitatea creanțelor. La plasamentele obișnuite, adică la cele neconvertite, și la cele contractate ulterior termenelor înscrise în legea din 7 aprilie 1934 băncile au calculat, pînă la 14 decembrie 1934, procentul de 11% fixat prin legea contra cametei ⁹⁴.

Cu începere de la 15 decembrie 1934, Banca Națională a operat o nouă scădere a taxei de scont, la 4 1/2%, ceea ce a impus reducerea dobînzii nominale de la 11 la 9 1/2% ⁹⁵. Regimul din 15 decembrie 1934 a rămas în vigoare pînă la 5 mai 1938, el fiind respectat aproape fără excepție de consiliile de conducere ale băncilor ⁹⁶, de teamă de a nu se întreprinde sancțiuni împotriva unităților în cazul în care ar fi încasat procente superioare limitelor legal admise. Mai mult, unele bănci populare au recurs la dobînzii chiar mai mici ⁹⁷. Aceste măsuri pot fi puse în legătură cu inițiativele consiliilor cooperativei de credit respective de a cointeresa pe țărani spre a nu-și retrage capitalul social, pe considerențul că li se asigurau credite ieftine. La rîndul lor și o parte din băncile comerciale și de credit agricol care foloseau mijloace financiare puse la dispoziție de Banca Națională a României au distribuit, la cererea Institutului central de emisiune, împrumuturi cu dobînzii inferioare aceloră prevăzute în legea contra cametei ⁹⁸.

Dar, cu toată tendința de diminuare a dobînzilor, în condițiile de după 7 aprilie 1934, în care creditul alocat agriculturii de către Banca Națională a României s-a redus în mod substanțial și cînd atît țărani, cît și băncile populare au fost, în mod practic, excluși de la creditul de

⁹² Vezi Arh. St. Oradea, fond Banca agrară, Oradea, dosar 243/1934, f. 325; Arh. St. Timișoara, fond Sindicatul agricol al județului Timiș-Torontal, dosar 27/1934, f. 1; Arh. St. Constanța, fond Banca Românească, Sucursala Constanța, dosar 66/1933, f. 9 și urm.; Arh. St. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 1/1931—1948, f. 151; fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 454, f. 55.

⁹³ Mircea Durmă, René P. Rîmniceanu, *Lichidarea datoriilor agricole și urbane*, București, „Vreamea”, 1934, p. 38.

⁹⁴ Arh. St. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 8/1934 — 1946, f. 526; 9/1934—1935, f. 74 și 183; Arh. St. Pitești, fond Banca populară Dîmbovicu, comuna Birlogu, județul Argeș, dosar 7/1935, f.2.

⁹⁵ Arh. St. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 95.

⁹⁶ Excepțiile sînt rare. Vezi Arh. St. București, fond Casa rurală, S. A., București, registrul 2/1936—1948, f. 8; fond Banca agronomilor, S. A., București, dosar 63/1936; Arh. St. Pitești, fond Banca Creditul Argeșean, S. A., Pitești, dosar 2/1929—1942, f. 40; Arh. St. Iași, fond Federala Iași, dosar 23/1930—1946, f. 50.

⁹⁷ Vezi Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 71, f. 28; 617, f. 3.

⁹⁸ Vezi Arh. St. Buzău, fond Camera agricolă a județului Buzău, dosar 26/1938; Arh. St. Pitești, fond Banca Românească, Sucursala Pitești, dosar 1/1937—1938; Arh. St. București, fond Uniunea Centrală a Sindicatelor agricole, dosar 20/1932—1935, f. 165.

reescont, în lumea satelor a renăscut fenomenul cămătăriei. Federala Buzăul remarcă în acest sens, în adresa trimisă, la 4 noiembrie 1935, băncilor populare afiliate, că sătenii, lipsiți de sprijinul cooperăției de credit, începuseră să devină din nou obiect de speculă pentru cămătari, care, profitând de nevoia de bani a sătenilor, le luau dobânzi de 5 și de 6% pe lună⁹⁹.

Măsurile legislative inițiate pe linia ieftinirii creditului au fost completate prin decretul-lege pentru stabilirea dobânzilor și înlăturarea cameței, din 5 mai 1938¹⁰⁰. Decretul-lege fixa dobânda convențională la maximum 4% peste scontul Băncii Naționale; ea putea fi oricând scăzută, tot în raport cu scontul Institutului de emisiune (art. 2). Pedepsele împotriva delictului de camătă erau majorate, comparativ cu cele înscrise în legea din 2 aprilie 1931. Decretul-lege interzicea, sub aspre sancțiuni, capitalizarea dobânzilor, excepție făcând numai conturile curente propriu-zise — adică cele intervenite între comercianți, care își făceau în mod regulat remiteri reciproce. În plus, dobânda nu putea fi încasată anticipat pe mai mult de șase luni. Cu începere de la aceeași dată — 5 mai 1938 — și Banca Națională a României a operat o nouă reducere a taxei scontului, de la 4 1/2%, la 3 1/2%¹⁰¹. Prin scăderea cu 1% a taxei scontului și cu 1% a maximumului ce-l putea percepe un creditor, dobânda convențională nu putea depăși 7 1/2% pe an. Procentul reprezenta limita cea mai de jos pe care a înregistrat-o în România între cele două războaie mondiale dobânda la împrumuturi pentru toate categoriile de agricultori, procent calculat atît de instituțiile de credit specializat, cît și de băncile comerciale.

În pofida diminuărilor continue în procentul dobânzilor de după conversiune, în condițiile menținerii prețurilor scăzute ale produselor agricole și sporirii din nou, după 1934, a sarcinilor fiscale ale agricultorilor, prin majorarea impozitelor indirecte incluse în prețurile mărfurilor și serviciilor¹⁰², dobânzile rămăneau, totuși, ridicate în raport cu rentabilitatea dată de capitalul plasat în agricultură. Așa cum se remarcă, la consfătuirea ținută la 6 octombrie 1938 la sediul Serviciului agricol de pe lângă Reziđența Ținutului Tiniș, țărani din Banat care împrumutaseră bani de la Creditul Național Agricol, cu dobînda de 7% pe an, la termenul de scadență au fost nevoiți să vîndă o parte din inventar pentru a-i rambursa¹⁰³. Aceste procente erau și mai împovărătoare cînd creditele erau contractate pe termen lung, astfel că ele constituiau un obstacol în calea intensificării producției agricole¹⁰⁴. Dacă ținem cont de modul cum au evoluat prețurile produselor industriale în raport cu prețurile produselor agricole, care au

⁹⁹ Arh. St. Buzău, fond Banca populară Frăția sătenilor, comuna Simleanca, județul Buzău, dosar 4/1935, f. 77.

¹⁰⁰ „Monitorul oficial”, nr. 102 din 5. V. 1938; „Argus” din 7.V. 1938. Cu toate modificările ulterioare ale legii, dispozițiile art. 1 au rămas în vigoare și în anii celui de-al doilea război mondial, în pofida repetatelor intervenții ale băncilor pentru modificarea procentelor dobânzilor (Detalii în Arh. St. Constanța, fond Banca Românească (Creditul Dobrogei), dosar 8/1940—1944, f. 8).

¹⁰¹ Arh. St. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 83 și 95.

¹⁰² Mitiță Constantinescu, *Politică economică aplicată*, vol. 3, Producție, muncă, comerț, credit, Tiparul românesc, București, 1943, p. 356.

¹⁰³ Cf. Arh. St. Arad, fond Consilieratul agricol al județului Arad, dosar 22/1938—1939.

¹⁰⁴ Cf. Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 356.

duș la diminuarea nivelului general al rentabilității agriculturii, de neputința multora dintre debitorii de a-și plăti, la termenele fixate de bănci, ratele și de faptul că după conversiune dobînda de întîrziere nu a suferit modificări substanțiale în raport cu cuantumul din perioada anterioară crizei economice¹⁰⁵, putem aprecia ca uzurare angajamentele contractate de agricultorii chiar în aceste condiții.

Începînd din ianuarie 1939, taxa scontului Băncii Naționale a fost ridicată la 5 1/2%¹⁰⁶. Băncile care utilizau creditul de scont al Institutului central de emisiune au fost obligate să păstreze însă dobînda maximă de 7 1/2%, beneficiînd pe această cale de comisionul de 2%, peste scontul Băncii Naționale. Dacă cele mai multe dintre instituțiile de credit au menținut plafonul dobînzii de 7 1/2%, iar unele, precum Casa rurală, l-au păstrat și în anii celui de-al doilea război mondial la 6%, o parte dintre ele au încercat să-și sporească veniturile prin calcularea unor cote adiționale, care se încasau sub formă de taxe pentru administrarea și supravegherea creditului¹⁰⁷.

Pentru micii producători agricoli, Banca Națională a României a acordat însă, tot cu începere din ianuarie 1939, prin Institutul Național al Cooperăției, suma de un miliard de lei cu scont preferențial de 2% pe an, la care unitățile de credit agricol puteau să calculeze debitorilor lor la împrumuturile agricole dobînzii de maximum 5%¹⁰⁸. Cum de acest credit nu au beneficiat decît cîteva sute, din totalul de peste cinci mii de cooperative de credit existente, după 1 ianuarie 1939 cele mai multe bănci populare au creditat țărănimea cu dobînzii similare aceloră încasate de băncile comerciale sau de instituțiile de credit specializat ce nu se bucurau de scont preferențial. Aceasta explică de ce în anii 1939—1945, cît timp a rămas în vigoare regimul preferențial, majoritatea băncilor populare calculau dobînzii între 7 și 7 1/2% și de ce cele de 5% apar destul de rar¹⁰⁹.

Începînd din primăvara anului 1943, organizațiile de credit agricol care administrau plasamentele cu scont preferențial au procedat, cu avizul Băncii Naționale a României, la majorări succesive ale cotelor de comision

¹⁰⁵ Detalii în Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 632, f. 113; fond Casa rurală, S. A., București, dosar 69; Arh. St. Pitești, fond Banca populară Dimbovnicu, comuna Birlogu, județul Argeș, dosar 7 1935, f. 73; Arh. St. Oradea, fond Banca Victoria, Arad, Sucursala Oradea, dosar 243/1934, f. 513.

¹⁰⁶ Arh. St. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53 1939, f. 83 și 95.

¹⁰⁷ Vezi Arh. St. Oradea, fond Banca Victoria, Arad, Sucursala Oradea, dosar 420 1940, f. 695; Arh. St. Timișoara, fond Sindicatul agricol al județului Timiș-Torontal, dosar 94 1941, f. 4; Arh. St. București, fond Casa rurală, S. A., București, registrul 2/1936 1948, f. 12 și urm.; dosar 31/1941; fond Banca de agricultură și export, S. A., București, registrul 4/1941—1946, f. 57.

¹⁰⁸ Arh. St. Oradea, fond Banca Națională a României, Sucursala Oradea, dosar 77/1938 1940, f. 142.

¹⁰⁹ Idem, fond Banca populară regională Vintilă Brătianu, comuna Beiuș, județul Bihor, dosar 103 1940, f. 122; 164/1942, f. 49; Arh. St. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 18, f. 83; 24, f. 69; 632, f. 90 și urm.; 755, f. 137—138; Arh. St. Iași, fond Federația Iași, dosar 35 1929, f. 213; Arh. St. Pitești, fond Banca populară Dorința, comuna Dobrești, județul Muscel, dosar 10/1941, f. 86. Prin legea din 24. VI. 1942, pentru înființarea obștilor țărănești, băncile populare au fost însărcinate să crediteze asociațiile pentru cumpărarea și exploatarea mașinilor agricole cu împrumuturi cu dobînzii de cel mult 3 1/2% pe an (cf. A. D. Carabella, *Micii plugari pot folosi tractorul?*, în „Pagini agrare și sociale”, București, an. XX (1943), nr. 3, martie, p. 68).

încasate de ele, astfel că dobânzile calculate agricultorilor au sporit, ajungând în primăvara anului 1944 la procente cuprinse între 6 1/2% și 10% din valoarea împrumutului¹¹⁰. Tendința de majorare a cotelor de amortizare a capitalului, evidentă cu începere din anul 1939, s-a înscris ca o măsură economică a cercurilor guvernante românești din perioada respectivă, menită a cointeresa organizațiile bancare în finanțarea producției agricole, necesară pentru export și, apoi, pentru susținerea războiului.

Nu intenționăm să analizăm aici rentabilitatea capitalului bancar. Menționăm numai că în primul deceniu postbelic beneficiile nete ale organizațiilor de credit au fost, ca și în cazul dobânzilor, exagerat de mari. În anii crizei economice, iar la multe dintre bănci și în perioada următoare, societățile bancare au încheiat bilanțuri negative sau cu beneficii nete mici. După conversiune, rentabilitatea băncilor s-a diminuat mult, comparativ cu primul deceniu postbelic. Pe ansamblul întregii perioade luată în studiu însă, organizațiile de credit, mai cu seamă cele cu capitaluri mari, au asigurat beneficii importante acționarilor lor¹¹¹.

Dacă rezultatele politicii de finanțare a societăților de credit au fost favorabile bancherilor, în schimb ele au avut o influență negativă asupra rentabilității agriculturii, a standardului de viață al agricultorilor și asupra progresului agricol în general.

LES INTÉRÊTS DES PRÊTS AGRICOLES PENDANT LA PÉRIODE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

RÉSUMÉ

Après l'accomplissement de l'unité étatique, en Roumanie les intérêts des prêts accordés aux agriculteurs ont oscillé en fonction de plusieurs facteurs, dont les plus importants furent le rapport entre la demande et l'offre de capital au moment donné, l'institution de crédit, la provenance et le type du prêt. Les suites de la guerre et les mutations intervenues dans la structure de la propriété foncière rurale par suite de l'application de la réforme agraire de 1921 ont considérablement accru les nécessités de crédit agricole auxquelles les institutions bancaires existantes n'ont pu satisfaire.

La pénurie de crédit agricole a constitué l'une des principales causes de la hausse excessive du taux d'intérêt après la Première Guerre mondiale.

¹¹⁰ Detalii în Arh. St. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 47; Arh. St. Pitești, fond Banca populară Dorința, comuna Dobrești, județul Muscel, dosar 11/1943, f. 87; 12/1944, f. 84; Arh. St. Constanța, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Constanța, dosar 12/1941, f. 148 și urm; 12/1942, f. 51 și urm; 23/1944, f. 1008 și urm.; Arh. St. Slatina, fond Banca populară Orion, comuna Tempeni, județul Olt, dosar 111/1946, f. 4; fond Creditul Național Agricol, Sucursala Slatina, dosar 5/1943; „Monitorul oficial”, nr. 3 din 4. I. 1943.

¹¹¹ Detalii în Arh. St. Slatina, fond Banca Uniunii Agricole, Comerciale și Industriale, Slatina, dosar 13/1922, f. 117; Arh. St. Pitești, fond Banca Sindicatului viticol din județele Argeș și Muscel, dosar 1/1929—1940, f. 1—6; fond Banca Românească, Sucursala Pitești, dosar 21/1943; Arh. St. Constanța, fond Banca Românească, Sucursala Constanța, dosar 267/1942, f. 175; 287/1943, f. 12; Arh. St. București, fond Casa rurală, S. A., București, dosar 14/1929, p. 11; 16/1930, p. 11; 21/1934; 25/1938; fond Banca Ilfov, S. A., București, registrul 6/1919—1948, f. 1—15

Le mécanisme du crédit de Roumanie a contribué également en bonne part au maintien de ce taux élevé.

Avant que le crédit parvienne aux producteurs ruraux, il fallait en verser des acomptes successifs à plusieurs banques, chacune d'entre elles en prélevant une commission plus ou moins grande.

Le phénomène d'accroissement du taux d'intérêt a caractérisé la première décennie qui a suivi la guerre, les banques de toutes catégories contribuant à sa généralisation.

La crise économique de 1929—1933, mettant la grande masse d'agriculteurs dans l'impossibilité de rembourser les annuités des dettes envers les banques, a obligé les milieux gouvernants à adopter une série de mesures destinées à sauver autant les sociétés de crédit que les débiteurs et à réduire le taux d'intérêt du crédit, en général. Le début de ces mesures se situe en 1930—1931, celles-ci étant développées par des lois successives jusqu'en 1938. Les lois respectives ont poursuivi, d'une part, la réduction, par conversion, des dettes des agriculteurs contractées pendant la première décennie qui avait suivi la guerre en des conditions onéreuses et, de l'autre, des diminutions successives du taux d'intérêt des nouveaux prêts.

Ceci a permis d'alléger les charges de paiement des agriculteurs par rapport à la première décennie de l'après-guerre. Mais dans les conditions de la diminution du prix des produits agricoles par rapport à celui des produits industriels, leur paiement constituait une charge difficile à amortir par le revenu de l'exploitation.

Les résultats de la politique de financement des sociétés de crédit ont été, par l'ensemble de la période de l'entre-deux-guerres, favorables aux banquiers; en échange ils ont exercé une influence négative sur la rentabilité de l'agriculture, sur le standard de vie des agriculteurs et sur le progrès agricole en général.

REVOLUȚIA MEXICANĂ (1910—1917), ÎNCEPUTUL LUPTEI PENTRU CEA DE-A DOUA INDEPENDENȚĂ A AMERICII LATINE

DE
CONSTANTIN BUȘE

Din cauza menținerii structurilor economice arhaice, semifeudale și coloniale, a slăbiciunilor și instabilității politice interne, precum și a diferendelor și conflictelor quasipermanente dintre ele, statele latino-americeane au ajuns sub dependența economică a puterilor capitaliste occidentale europene în deceniile imediat următoare cuceririi independenței, iar în jurul anului 1900 și a Statelor Unite ale Americii, astfel că, la această ultimă dată, s-a produs „a doua cucerire” sau „a doua colonizare” a Americii Latine. A fost o colonizare economică realizată prin investițiile de capital străin, acțiune în care pe primul loc reușise să se impună cu autoritate Marea Britanie. Astfel, în ajunul primului război mondial plasamentele de capital străin în America Latină se ridicau la aproximativ 32 miliarde franci-aur, din care cele britanice reprezentau 20 miliarde franci-aur (756 milioane lire sterline), cele nord-americeane 6,5 miliarde, cele franceze — 6 miliarde franci-aur, cele germane — 3,8 miliarde franci-aur etc¹.

În 1913, din totalul capitalului britanic investit în America Latină, Argentina, Brazilia și Mexicul absorbeau 72% ².

Pozițiile privilegiate deținute de capitalul britanic au început a fi tot mai mult contestate, cu deosebire în zona Caraibilor și Americii Centrale, de către capitalul nord-american. Interesului economic al Statelor Unite pentru această zonă vecină lor li s-a adăugat interesul militar-strategic, nord-americanii urmărind de timpuriu dobândirea unor teritorii aici, ceea ce le-a reușit pe seama Mexicului, Cubei, republicii Haiti, Porto Rico ș.a.

Teatrul principal al disputei și concurenței între societățile monopoliste străine în această parte a Americii a devenit Mexicul în timpul, și datorită, regimului dictatorial al președintelui Porfirio Diaz (1876—1880, 1884—1911).

Regimul „porfiriaturii”, urmărind dezvoltarea unor sectoare industriale prin introducerea capitalului străin, „a abandonat resursele naționale antreprenorilor din afară” ³ și a înstrăinat o mare parte din su-

¹ Pierre Leon, *Économies et sociétés de l'Amérique latine. Essai sur les problèmes du développement à l'époque contemporaine 1815—1967*, Paris, 1969, p. 123.

² *Ibidem*.

³ Henry B. Parkes, *Histoire du Mexique*, Payot, Paris, 1971, p. 296.

prafața agricolă a țării prin jefuirea pur și simplu a țărănimii indiene. Companii funciare, zise de „măsurători”, au fost autorizate să defrișeze întinse terenuri publice și să păstreze în proprietate, drept recompensă, 1/3 din suprafața defrișată, astfel încît între 1881 și 1906 ele au ajuns să stăpînească 49 milioane ha, adică 1/4 din suprafața Mexicului⁴. Un însemnat număr de acționari ai acestor societăți erau străini.

Guvernul porfirist a acordat, în plus, mari suprafețe de teren financiarilor și companiilor monopoliste străine, în general nord-americane⁵.

În felul acesta s-a ajuns la situația din 1910, cînd aproape 93% din populația agricolă mexicană nu dispunea de pămînt, iar 4,1% din proprietari stăpîneau 78 milioane ha. Pămîntul aflat încă în posesia comunităților indiene — *ejidos* — reprezenta abia 1% din suprafața agricolă, iar cel deținut de mici proprietari — 2%⁶. Peonajul a devenit un fenomen de masă, condițiile de viață și de muncă ale muncitorilor agricoli erau mizere. Economia agricolă și-a păstrat structurile semifeudale, pămîntul s-a degradat prin eroziune, irigațiile au fost complet neglijate, distribuția culturilor agricole a fost cu totul aleatorie, situație care a făcut din Mexic, țară în care peste 2/3 din populație era agricolă, importator de produse alimentare⁷.

Regimul lui Porfirio Diaz, printr-o lege din 1884, declara proprietarii de terenuri, mexicani sau străini, stăpîni ai subsolului, ceea ce a făcut ca „ansamblul resurselor miniere ale țării, de la plumb și zinc la minele de fier, să treacă în întregime sub dominația societăților britanice sau nord-americane”⁸.

Încă în deceniul 1880—1890 funcționau numeroase societăți miniere cu capital străin, predominante fiind cele nord-americane⁹.

În 1910, din capitalul total de 1 050 miliarde pesos investite în industria minieră din Mexic, 900 milioane pesos aparțineau societăților străine¹⁰.

În construcțiile de căi ferate predominau capitalurile britanice și americane, americanii preferînd traseele care duceau spre Statele Unite¹¹.

Companiile petroliere britanice *London Oil Trust* și *Mexican Oil Corporation* au avut inițiativa, prin 1890, întreprinderii primelor prospecțiuni în regiunea Papantla, fără rezultate însă.

Financiarul american Edward L. Doheny a cumpărat în 1900 terenuri în suprafață de 280 000 ha, la preț convenabil, în zona Veracruz-Tamaulipas-San Luis Potosi. În anul următor, în zona Tampico-Panuco a fost forat primul puț petrolier din Mexic, de către geologul Ezequiel Ordenez, aflat în serviciul societății create de Doheny, *Mexican Petroleum Co.*¹².

⁴ Americo Nuñez, *Les révolutions du Mexique*, Flammarion, Paris, 1975, p. 31

⁵ Companiei *Richardson* — 330 000 ha; lui *Colorado River Land Co.* — 335 364 ha; lui *The Palomas and Co.* — 776 938 ha; lui E. P. Fuller — 230 000 ha; lui H. G. Barret — 105 702 ha (*Ibidem*).

⁶ *Ibidem*, p. 33.

⁷ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 316.

⁸ Pierre Leon, *op. cit.*, p. 127.

⁹ *Batopilas Smalting and Refining Co.*, *Mexican Lead Co.*, *The Cananea Consolidated Copper Co.*, *Sombrerete Mining Co.* ș.a. (Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 40).

¹⁰ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 40.

¹¹ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 320.

¹² Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 47, nota 2.

În 1908, grupul lui Doheny a obținut privilegiul exploatării zăcămintelor de petrol din statele Veracruz, Tamaulipas și San Luis Potosi, moment în care apăruse deja în acest sector un puternic concurent, compania monopolistă britanică *Pearson*, care a creat *Compania Mexicana de Petroleo El Aguila*, ce exploata zăcămintele petroliere din zonele El Bano și Istmul Tehuantepec. Alte privilegii în domeniul petrolier au obținut americanul Rockefeller și britanicul Cowdray¹³.

Americanii aveau tot mai multe motive pentru a fi îngrijorați de ofensiva trusturilor petroliere britanice pe piața mexicană, mai ales că Diaz, „neliniștit de influența dobândită de capitalurile americane” dorea să „suscite interesele europenilor care să contrabalanseze pe cele ale Statelor Unite”¹⁴.

Industria de petrol a Mexicului a ajuns să dispună în 1910 de sonde care dădeau o producție zilnică de 25 000 barili (7 *Casiano*) și chiar de 100 000 barili (4 *Portrero del Llano*), iar în 1914 o producție anuală de 2,5 milioane tone¹⁵. Avantajele obținute de societățile petroliere erau considerabile intrucit, exceptând „o taxă de timbru neglijabilă, proprietarii petrolului nu plăteau impozit și puteau să-l exporte liber”¹⁶.

La sfârșitul primului deceniu al secolului nostru înfeudarea economiei Mexicului față de capitalul străin era un fapt împlinit. Monopolurile nord-americane *Hearst*, *Gugenheim*, *Unites States Steel*, *Anaconda Corporation*, *Standard Oil*, *McCormick*, *Doheny* ș.a. „posedau trei părți din mine și mai mult de jumătate din zăcămintele petroliere”¹⁷; ele aveau plantații de trestie de zahăr, de cafea, de bumbac, de cauciuc, dispuneau de imense crescătorii de vite de-a lungul frontierei mexicano-americane¹⁸.

Englezii dețineau importante poziții în producția de petrol și de metale prețioase, la căile ferate și în serviciile publice, în industria zahărului și în producția de cafea.

¹³ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 320.

¹⁴ *Ibidem*, p. 324. „Puțin înainte de centenar, Porfirio Diaz ... îl întâlnește pe Howard Taft, președintele Statelor Unite. Întâlnirea era destinată asigurării reînnoirii concesiunii unei baze navale a Statelor Unite în golful Magdalena. De astă dată, Diaz nu a putut ceda tuturor dorințelor americane, poporul era atât de furios de a avea o bază a Statelor Unite pe solul mexican încât Diaz a refuzat. Aceasta a antrenat o oarecare răceală și funcționarii americani au arătat mai puțin zel în persecutarea adversarilor lui Diaz în Statele Unite. Presa americană a lasat să se publice unele aluzii la abuzurile prelungite ale dictaturii mexicane” (Carleton Beals, *L’Amerique latine. Monde en révolution*, Payot, Paris, 1966, p. 49). „Părea în afară de orice îndoială că interesele britanice față de câmpurile petroliere mexicane vor obține un avantaj decisiv asupra tuturor rivalilor lor” (Scott Nearing, Joseph Freeman, *La diplomacia del dolar. Un estudio acerca del imperialismo americano*, Mexico, 1926, p. 106).

¹⁵ Americo Nunes, *op. cit.*, p. 49.

¹⁶ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 320.

¹⁷ *Ibidem*, p. 319.

¹⁸ Din cele 300 milioane dolari investite de nord-americani în 1897 în America latină, 200 milioane erau în Mexic. În 1908, investițiile directe de capital nord-american în Mexic sporiseră la 416 milioane dolari și vor ajunge la 587 milioane dolari în 1914. (cf. Georges Fournial, *Pauvres ou riches d’Ameriques?*, Editions Sociales, Paris, 1968, p. 22, 24). În 1910 investițiile totale de capital nord-american în Mexic erau de peste un miliard dolari (cf. Conrad Detrez, *Les mouvements revolutionnaires en Amerique latine*, Editions Vie Ouvrière, Bruxelles, 1972, p. 21).

Francezii dețineau aproape în întregime industria textilă și însemnate poziții în lucrările publice, în bănci și în comerț¹⁹.

Dezvoltarea economică din perioada „porfiriului”, chiar deformată, a avut consecințe importante pe plan social-politic, prin creșterea rolului burgheziei naționale, ostilă influenței și dominației străine și interesată în lichidarea puterii oligarhiei funciare și a celei birocratice și financiare — *científicos* —, doritoare a progresului industrial în conformitate cu interesele naționale, adepta progresului material și spiritual, a întroării unui regim de democrație liberală etc. În același timp, începutul industrializării a atras după sine dezvoltarea proletariatului, creșterea sa numerică și constituirea sa ca forță socială și politică importantă, prin organizare sindicală și politică. Printre muncitorii industriali mexicani au început să prindă rădăcini ideile *Manifestului Comunist* (publicat la 12 iunie 1884), dar și ideile anarho-sindicaliste și social-reformiste²⁰. Au fost create și au activat mai multe organizații muncitorești, menite să le apere interesele economice, între care *Marele Cerc al Muncitorilor* (1872), *Societatea feroviarilor mexicani*, *Marea Ligă Mexicană a angajaților căilor ferate* (1907), *Uniunea liberală Umanitatea* (1906), *Marele Cerc al muncitorilor liberi* (1906) ș.a.

Anul 1906 a reprezentat momentul de cotitură în mișcarea muncitorească mexicană, moment marcat de prima grevă cu adevărat importantă a acestei mișcări și care „a provocat ruptura cu paternalismul guvernamental și a contribuit la metamorfoza ideilor socialiste”²¹. La 1 iunie 1906 la minele de cupru de la Cananea, care aparțineau nord-americanilor, în urma refuzului administrației de a accepta sporirea salariilor și reducerea zilei de muncă la 8 ore, muncitorii mexicani (5 000) au intrat în grevă. În urma intervenției brutale a forțelor de poliție, greva s-a transformat în răscoală muncitorească, înăbușită cu cruzime²². Această grevă a constituit în același timp începutul luptei pentru „mexicanizarea” industriei și a marcat ruptura definitivă între regim și clasa muncitoare mexicană. Pe bună dreptate s-a remarcat faptul că greva de la Cananea „a relevat naționalismul antiimperialist” al muncitorilor mexicani, „în sensul că asupritorul este personificat nu de capitalist, ci de străin”²³. Greva de la Cananea a dat un impuls acțiunii politice a forțelor progresiste și liberale burgheze și mic-burgheze mexicane, influențând direct elaborarea *Programului-Manifest* din 1906 al Partidului Liberal²⁴ (creat în 1906).

¹⁹ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 319. Francezii dețineau 14 367 acțiuni, din cele 20 000, ale minei Rio Escondido, iar la mina Gujita, 70 % din acțiuni aparțineau francezilor (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Franței, fond Correspondance politique et commerciale, Nouvelle Série Mexique, vol. IX, Telegrama 95 din 16 iulie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 3 (În continuare: Correspondance politique et commerciale, Mexique). În 1914, capitalul francez investit în Mexic se ridica la două miliarde franci (Idem, vol. VIII, Notă din 27 iunie 1914, f. 166).

²⁰ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 52 — 54.

²¹ *Ibidem*, p. 55.

²² *Ibidem*, p. 56.

²³ *Ibidem*; Așa cum scria Alfonso Teja Zabre, „capitalul era străin, în vreme ce mina de lucru rămânea nați onală” (Alfonso Teja Zabre, *Guide de l'histoire du Mexique. Une moderne interpretation*, Mexique, 1935, p. 365).

²⁴ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 57.

În ianuarie 1907 au avut loc puternice greve la întreprinderile textile de la Puebla, Tlaxcala și Veracruz, suprimate cu brutalitate de autorități²⁵.

Programul liberalilor, publicat la 1 iulie, a avut la rîndul său „o influență considerabilă asupra sectoarelor celor mai progresiste din Mexic”, considerat cu deplin temei „una din rădăcinile ideologice ale revoluției mexicane și, poate, primul său program social și politic coerent”²⁶. Din aspectele cu caracter național se detașează revendicarea privind dizolvarea monopolurilor și trusturilor și sublinierea necesității unității țărilor latino-americane pentru a-și putea apăra integritatea teritorială și suveranitatea²⁷.

Mișcările greviste din 1906 și 1907 au declanșat criza regimului dictatorial, ele însemnînd în fapt „începutul revoluției sociale în Mexic”²⁸. În timpul acestor acțiuni s-a constituit gruparea politică condusă de Francisco Madero, proprietar funciar și industriaș din nord, fost adept al *Partidului Liberal*, democrat burgez moderat. Atacul împotriva regimului porfirist a fost lansat de Madero prin lucrarea sa *La sucesion Presidencial en 1910*, publicată în 1908 și avînd subtitlul *El Partido Nacional Democratico*. Obiectivele lui Madero erau nerealegera, votul universal, libertăți democratice etc.

În 1909, Madero a pus bazele *Partidului Antireelectionist*, a întreprins un lung turneu de propagandă electorală prin țară și, în preajma alegerilor din 1910, era singurul contracandidat al lui Porfirio Diaz la președenție²⁹. Devenit periculos, Madero a fost arestat și izolat sub pază³⁰.

Alegerile din 26 iunie s-au desfășurat „într-o atmosferă de pace impusă prin teroare”³¹ și Diaz s-a reales pentru a opta oară.

În septembrie 1910, în timpul serbărilor centenarului independenței, maderiștii au organizat demonstrații de protest, reprimare de forțele polițienesti³².

Refugiat la San Antonio în Statele Unite, Francisco Madero a întocmit, cu data de 5 octombrie 1910, *Planul de la San Luis Potosi*, care „a devenit repede platforma revoluției”³³, deși era deficitar sub aspect economic și social, fiind prin excelență un plan politic, reafirmînd necesitatea votului universal și nerealegera. Așa cum arată Americo Nunes, revoluția mexicană a fost „consecința interpenetrației a numeroase conflicte (sociale, politice și imperialiste): problema agrară, care este la baza revoltelor indiene și țărănești; lupta politică pentru putere între o clasă nouă de oameni de afaceri dinamici și aristocrația funciară și financiară; conflictul inter-imperialist între companiile americane și engleze”³⁴.

Fixată pentru noiembrie 1911, declanșarea revoluției a fost devansată de acțiunile preventive represive la care a recurs regimul prin arestarea

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 61.

²⁷ *Ibidem*, p. 63.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 327.

³⁰ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 70.

³¹ *Ibidem*.

³² Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 328.

³³ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 71.

³⁴ *Ibidem*, p. 50.

a numeroși militanți maderiști și capturarea unor însemnate cantități de arme ³⁵. La 18 noiembrie erau semnalate însă „dezordini la Puebla și la Toluca, între poliție și suspecti” ³⁶, la 19 noiembrie se desfășurau „lupte serioase la Puebla”, iar în diferite puncte din provincie era „agitație” ³⁷.

Mișcările insurecționale izbucnite spontan au luat amploare în statul Chihuahua sub conducerea lui Pascual Orozco și Francisco „Pancho” Villa. Apoi s-au răsculat indienii din statul Morelos sub conducerea lui Emiliano Zapata.

În iarna 1910—1911 revoluția a cuprins întreg teritoriul Mexicului, fapt ce a neliniștit pe străini în general, pe nord-americani în special, deoarece „această luptă împotriva guvernului lui Diaz este îndreptată în aceeași măsură împotriva Statelor Unite” ³⁸. De altfel, ambasadorul francez la Washington, Jusserand, scria despre „caracterul antiamerican al turburărilor” ³⁹.

În corespondența sa, ministrul Franței la Mexico insista asupra revoltelor de la Orizaba (Rio Blanco), Gomez Palacio, Lerdo și Parral, „adică în districtele industriale sau miniere unde agitatorii scontau pe ridicarea clasei muncitoare” ⁴⁰, intrucît „scumpirea vieții a fost, în ultima perioadă, unul din factorii principali ai acestor nemulțumiri” ⁴¹.

Cît privea atitudinea Statelor Unite, același scria că nord-americani „nu așteaptă decît o ocazie sau un pretext pentru a repeta, în Mexic, jocul de basculă care le-a reușit atît de bine în Panama, în Cuba, în Nicaragua” ⁴².

După armistițiile încheiate între forțele insurgente și cele federale în zona de nord în aprilie, la începutul lui mai 1911, în urma unui asalt a fost cucerit Ciudad Juarez, insurgenții „provocînd armatei federale un mare eșec” ⁴³. Deși victoria insurgenților maderiști a fost mai mult morală și mai puțin militară ⁴⁴, ea a constituit totuși, „o lovitură decisivă” ⁴⁵ dată regimului porfirist.

Tratatul care au urmat au dus la acordul din 21 mai și la demisia lui Diaz la 25 mai 1911 ⁴⁶. Președintele provizoriu a devenit, cu acordul lui Madero, porfiristul Francisco De la Barra, a cărui misiune era pregătirea noilor alegeri prezidențiale. Interimatul lui De la Barra „reprezenta mai degrabă autocrația care cădea decît democrația aproape de victorie” ⁴⁷.

³⁵ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 329.

³⁶ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. II, Telegrama cifrată din 18 noiembrie 1910 a ministrului Franței la Mexico, f. 82.

³⁷ Ibidem, Telegrama 76 din 20 noiembrie 1910 a ministrului Franței la Mexico f. 84;

³⁸ Ibidem, Adresa 544 din 23 noiembrie 1910 a ambasadorului Franței la Washington, f.85.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, Adresa 97 din 25 noiembrie 1910 a ministrului Franței la Mexico, f. 97.

⁴¹ Ibidem, f. 100.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, Adresa 39 din 9 mai 1911, f. 202; Telegrama 44 din 12 mai 1911, f. 211.

⁴⁴ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 73.

⁴⁵ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 332.

⁴⁶ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. II, Adresa 47 din 26 mai 1911, f. 219.

⁴⁷ Alfonso Teja Zabre, *op. cit.*, p. 376.

Alegerile s-au desfășurat la 1 și 15 octombrie 1911 și s-au soldat cu alegerea lui Madero ca președinte și a lui Piño Suarez ca vicepreședinte ⁴⁸. Campania electorală și alegerile s-au desfășurat în plină criză politică și socială datorită nepunerii în aplicare, după înlăturarea lui Diaz, a reformelor și măsurilor social-economice preconizate sau așteptate de țărani, muncitori, mica burghezie. Muncitorii de la tramvaie, telegraf, brutarii din capitală, docherii din Veraacruz, muncitorii de la fabrica de hîrtie din San Rafael, minierii din El Oro, au dezlănțuit o suită de greve pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă ⁴⁹. Armata țărănească a lui Zapata a refuzat să înceteze lupta și să depună armele ⁵⁰. În același timp, forțele reacționare porfiriste au declanșat rebeliuni armate ⁵¹. În vreme ce parlamentul, rămas din vremea lui Diaz, a devenit ostil lui Madero, adoptînd „o atitudine de cenzură și de opoziție sistematică” ⁵², masele muncitoare și rurale reproșau lui Madero „că nu merge mai repede sau mai departe cu reformele promise” ⁵³.

În condițiile de libertate politică, la 15 iunie 1912 a fost creată *Casa del Obrero Mundial*, organizație muncitorească în care au intrat tăietorii în piatră, zugravii, tipografii, croitorii, zidarii, șoferii de taxi, conducătorii de tramvaie etc. . . categorii proletare influențate de anarho-sindicalism ⁵⁴.

La 3 iunie 1912, Madero a pus în aplicare prin decret o măsură menită să contribuie la întărirea capitalului industrial național, introducînd o taxă specială de 20 cenți pe tonă de petrol brut ⁵⁵. Din această cauză, dar și datorită nesigurăței care plana asupra proprietăților nord-americanilor din Mexic, guvernul lui Madero „și-a atras antagonismul . . . Statelor Unite” ⁵⁶.

Cum Madero nu înțelegea să favorizeze interesele americane în Mexic, W. Taft i-a devenit ostil, ca și ambasadorul său la Mexico, Henry Lane Wilson, care „avea strinse legături cu afacerile Gugenheim . . . pe lângă care era acreditat” ⁵⁷. Denaturînd situația politică din Mexic, acuzînd guvernul Madero de incapacitate de a menține ordinea și cerînd intervenția militară, ambasadorul american a contribuit în măsură însemnată la slăbirea autorității guvernului Madero.

La sfîrșitul anului 1912, acesta a cunoscut o adevărată criză, lovindu se de ostilitatea țărănimii, peonilor și clasei muncitoare și avînd împotriva-i „marii proprietari funciari, armata federală . . . , banchierii, sectoarele industriale cele mai legate de capitalul străin, interesele petroliere engleze și monopolurile miniere nord-americane” ⁵⁸. Urmare a acestei

⁴⁸ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. III, Telegrama 63 din 18 octombrie 1911, f. 30.

⁴⁹ Ibidem, Adresa 66 din 6 iulie 1911, f. 5; Adresa 77 din 10 august 1911, f. 7.

⁵⁰ Ibidem, Adresa 96 din 26 octombrie 1911, f. 31.

⁵¹ Ibidem, Telegrama din 21 ianuarie 1911, f. 54.

⁵² Ibidem, Depeșa 1 din 3 ianuarie 1912, f. 70.

⁵³ Ibidem, Depeșa 10 din 10 februarie 1912, f. 93.

⁵⁴ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 76.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 339.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 81.

situații, în februarie 1913 a avut loc lovitura de stat militară care l-a înlăturat pe Madero de la putere și i-a adus moartea prin asasinat ⁵⁹. Generalii reacționari s-au bucurat de sprijinul și sfaturile lui Henry Lane Wilson care, „interpretând poate dorințele anumitor sectoare monopoliste nord-americane ostile guvernului Madero, a favorizat lovitura de stat” ⁶⁰, detaliile crimei fiind stabilite la ambasada Statelor Unite ⁶¹. Cu sprijinul lui Lane Wilson, generalul Victoriano Huerta a preluat puterea, instaurând o dictatură singeroasă, guvernul rebelilor fiind recunoscut în scurt timp de mai multe state, între care Marea Britanie, Franța și Germania, nu însă și de către Statele Unite, unde își preluase funcția de președinte Woodrow Wilson, care a dezavuat comportarea ambasadorului său, rechemându-l ⁶².

Împotriva noului regim, care „căuta sprijin financiar și politic în Marea Britanie și militar în Germania” ⁶³, s-au răscolat statele Coahuila și Sonora, sub conducerea lui Venustiano Carranza, precum și statul Morelos controlat de armata revoluționară țărănească a lui Emiliano Zapata ⁶⁴.

Mișcarea inițiată de Carranza, căreia în mare i s-a raliat întreaga țară, s-a autointitulat constituționalistă, continuatoare deci a guvernării lui Madero, al cărei program a fost definit de Carranza la 26 martie 1913 prin *Planul de la Guadalupe*, „esențialmente un document politic”, prin care se urmărea realizarea unității patriotice la scară națională în vederea lichidării dictaturii ⁶⁵. Venustiano Carranza era recunoscut drept Primul Șef al Armatei Constituționaliste ⁶⁶.

Atitudinea guvernului Statelor Unite nu s-a limitat la nerecunoașterea regimului lui Huerta, ci au fost întreprinse tot felul de măsuri și acțiuni pentru a obține înlăturarea sa. Între acestea au fost misiunile unor trimiși speciali ai președintelui Wilson pe lângă Huerta pentru a-l determina să abandoneze puterea. În august 1913, o asemenea misiune a îndeplinit John Lind.

Într-o primă notă din 14 august, înaintată de Lind guvernului Huerta, după ce se arăta că nu se realizase nici un progres în crearea în Mexic a unui „guvern puternic și respectat” și că Statele Unite își ofereau „serviciile” în acest scop, erau avansate propuneri din partea lui Wilson, prin care se urmăreau: 1) încetarea imediată a ostilităților, un armistițiu definitiv; 2) garantarea unor alegeri libere; 3) generalul Huerta să nu candideze la viitoarele alegeri prezidențiale; 4) respectarea rezultatului alegerilor și angajamentul tuturor de „a coopera cu toată loialitatea la organizarea și susținerea noii administrații” ⁶⁷.

⁵⁹ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 342.

⁶⁰ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 81.

⁶¹ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 342.

⁶² Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 82.

⁶³ *Ibidem*, p. 83.

⁶⁴ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. IV, Depeșa 31 din 11 aprilie 1913, f. 10.

⁶⁵ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 85.

⁶⁶ *Ibidem*; Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 346.

⁶⁷ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. IV, Anexă la depeșa 86 din 30 august 1913, f. 44.

La 16 august, în răspunsul său, guvernul lui Huerta arăta că exista în Mexic un guvern care controla 18 din cele 27 state și care dispunea de o armată de 80 000 soldați pentru păstrarea ordinii ⁶⁸.

În cea de-a doua notă a lui Lind, din 25 august 1913, se insistă ca alegerile convocate pentru 26 octombrie 1913 (prezidențiale și legislative, n. n.) să se facă în conformitate cu prevederile constituției și legilor mexicane ⁶⁹. Lind arăta că Wilson îl autorizase să declare că „dacă guvernul *de facto* (Huerta, n. n.) acționează imediat și conform indicațiilor prezentate”, vor fi date asigurări bancherilor americani că „guvernul Statelor Unite va privi cu plăcere realizarea unui împrumut imediat, de o mărime suficientă pentru a acoperi necesitățile imediate ale guvernului *de facto* al Mexicului” ⁷⁰.

În răspunsul său din 26 august, guvernul Huerta califică noile propuneri americane „încă mai inadmisibile” ⁷¹. În felul acesta, misiunea lui Lind a eșuat.

Într-un mesaj adresat Congresului (parlamentul) în septembrie 1913, Huerta, referindu-se la relațiile cu Statele Unite, semnala „tensiunea” care le caracteriza ⁷². Această tensiune a sporit după ce generalul Huerta a dizolvat cu forța Congresul, arestînd un mare număr de deputați ⁷³.

Alta era atitudinea Marii Britanii și a altor state europene față de regimul lui Huerta. Ministrul de externe al Franței, printr-o telegramă din 24 octombrie 1913 adresată ambasadorilor săi la Washington, Berlin și Mexico, le aducea la cunoștință că Sir Edward Grey, ministrul de externe britanic, a făcut cunoscut ambasadorului Statelor Unite că „guvernul britanic nu înțelege, pentru moment, să-și modifice atitudinea (favorabilă, n. n.) față de Mexic ⁷⁴ (guvernul Huerta, n. n.), considerînd că generalul Huerta era „singurul capabil să restabilească ordinea” ⁷⁵.

O poziție similară se manifesta din partea Germaniei care avea interesul „ca președinția Republicii Mexicane să fie în miinile unei personalități energice”, calitate care era atribuită de presa germană generalului Huerta ⁷⁶.

Semnificative pentru motivele care stăteau la baza atitudinii guvernului de la Washington erau declarațiile făcute de Bryan, secretarul Departamentului de Stat, ambasadorului Franței, Jusserand, în octombrie 1913. Întrebat ce întrevedea în viitorul imediat pentru Mexic, Bryan a spus : „Sfîrșitul regimului lui Huerta !” ⁷⁷. Acesta, spunea Bryan, „nu se menține la putere decît prin influența financiarilor străini; ei l-au făcut recunoscut de diverse guverne, care insistă pentru menținerea sa, asigurîndu-i trimiterea de arme și bani” ⁷⁸.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem, Depeșa 92 din 24 septembrie 1913, f. 49.

⁷⁴ Ibidem, Telegrama 81 din 11 octombrie 1913, f. 61.

⁷⁵ Ibidem, Telegrama din 24 octombrie 1913, f. 113.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, Depeșa 658 din 24 octombrie 1913 a însărcinatului cu afaceri al Franței la Berlin către ministrul afacerilor externe al Franței, f. 114.

⁷⁸ Ibidem, Telegrama 172 din 25 octombrie 1913 a ambasadorului Franței la Washington, f. 119.

⁷⁹ Ibidem.

Opoziția dintre Washington și Londra față de guvernul Huerta era motivată „pentru mulți englezi... prin problema zăcămintelor de petrol din Mexic”⁷⁹, în care se înfruntau compania americană *Standard Oil* și societatea britanică *Royal Eagle*, „amindouă interesate să pună mina pe zăcămintele mexicane”⁸⁰.

Presă americană acuza guvernul britanic de atitudine „puțin amicală” față de Statele Unite din cauza unor interese „private”, „înainte de toate acelea ale lordului Cowdray (căi ferate, concesiuni petroliere etc.), la care ar participa diverși membri influenți ai partidului de la putere sau chiar ai cabinetului”⁸¹. Era publicată și o telegramă sosită din Mexic în care se vorbea despre concesiunile petroliere „pe care le căutau englezii cu sprijinul ministrului britanic”, în schimbul unui „împrumut important în folosul președintelui Huerta”⁸².

În replică, presa britanică dezvăluia la rindu-i alte amănunte semnificative privind disputa monopolistă anglo-americană pe piața mexicană. Astfel, ziarul „Times” din 5 noiembrie 1913 scria că războiul civil din Mexic a fost agravat de „rivalitatea financiarilor și concesionarilor străini”⁸³, de la instaurarea dictaturii lui Huerta lupta dându-se „între unii capitaliști britanici, de o parte și, de altă parte, trustul *Standard Oil* și diverse puternice grupuri americane angajate în întreprinderi de petrol, căi ferate sau în industrie”⁸⁴. Ostilitatea americanilor era explicată prin aceea că „administrația lui Huerta, ca și a lui Porfirio Diaz, a fost mereu dispusă în favoarea întreprinderilor engleze”⁸⁵. Disputa anglo-americană, cu precădere, era definită drept o „sălbatică luptă economică pentru piețe și exploatarea resurselor naturale ale Mexicului”⁸⁶.

Utilizarea „diplomației dolarului” a dus la implantarea în Mexic a unor puternice interese nord-americane. *Standard Oil*, *Southern Pacific Railway* și alte puternice companii americane — scria „Times” — „devin o sursă de temeri, deoarece ele au fost identificate, în spiritul guvernanților mexicani, cu forțele irezistibile ale unei gravitații economice și geografice”⁸⁷.

În anul izbucnirii revoluției, volumul capitalului american investit în economia mexicană era aproape egal cu cel al capitalului britanic (în jur de un miliard 250 milioane dolari), „dar tendințele sale expansive erau așa de clar indicate încât politica lui Porfirio Diaz, destul de natural, tindea să încurajeze capitalul din sursă europeană”⁸⁸. „Times” recurgea la argumente anti americane din sursă... americană. Astfel, în lucrarea *Statele Unite ca putere mondială*, publicată în 1903, de profesorul Coolidge, de la Harvard, se afirma că „participarea capitalului american în întreprinderile mexicane de diferite naturi a luat deja o mare extindere care este suscep-

⁷⁹ Ibidem, Depeșa 614 din 26 octombrie 1913 a ambasadorului Franței la Londra, f. 122.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, Depeșa 606 din 27 octombrie 1913 a ambasadorului Franței la Washington, f. 131.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem, „Times” din 5 noiembrie 1913, f. 177.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem, f. 178.

⁸⁸ Ibidem, f. 178—179.

tibilă de a crește încă. Nu se poate nega că această luare de posesiune pașnică nu constituie un pericol pentru independența Republicii Mexicane”⁸⁹.

Guvernul Statelor Unite nu s-a limitat la nerecunoașterea regimului Huerta, ci a întreprins demersuri și a recurs la presiuni asupra guvernelor celorlalte mari puteri pentru a obține de la acestea același lucru, adresînd în acest sens note prin intermediul Departamentului de Stat⁹⁰. Într-o asemenea notă adresată guvernului francez se arăta că președintele Wilson spera că Parisul „să exercite influența sa asupra lui Huerta, în scopul de a-l face să înțeleagă că este înțelept pentru el să se retragă, în interesul păcii și menținerii unui guvern constituțional”⁹¹. La Paris se știa însă că guvernele de la Londra și Tokyo nu erau dispuse să primească favorabil nota guvernului de la Washington, „dacă ea are ca scop să rezerve în întregime libertatea de acțiune Statelor Unite”⁹².

La 7 noiembrie 1913, ambasadorul Franței la Londra anunța că „Foreign Office-ul continuă să considere pe Huerta drept personajul cel mai susceptibil să restabilească ordinea în Mexic”⁹³.

Într-o depeșă din 8 noiembrie 1913 către ambasadorii săi la Londra și Berlin, ministrul de externe al Franței, St. Pichon, arăta că fusese avertizat despre intenția unei „presiuni armate” din partea Statelor Unite „pentru a grăbi retragerea lui Huerta”. „Noi — seria Pichon — nu ne vom opune acțiunii Statelor Unite pentru a-l elimina pe Huerta, dar nu vom cere nici acestuia să dispară, în afara acordului cu celelalte guverne interesate”⁹⁴.

Atitudinea guvernului britanic a fost definită de primul ministru Asquith în mai multe rînduri la începutul lunii noiembrie 1913. Într-un discurs el a declarat că nu s-a pus și „nu se va pune problema unei intervenții din partea Marii Britanii în afacerile interne ale Mexicului sau oricărui alt stat din America Centrală sau din America de Sud”⁹⁵. Ceea ce preocupa îndeaproape guvernul britanic, sublinia Asquith, era ca, „indiferent care va fi politica adoptată de Statele Unite”, ele să „țină seama de interesele comerciale legitime ale străinilor în Mexic la fel ca de ale lor”⁹⁶. Pentru ambasadorul francez la Londra, discursul lui Asquith era un gest de „complezență” la adresa Statelor Unite, iar „guvernul federal (american, n. n.) nu putea cere o recunoaștere mai explicită a doctrinei Monroe”⁹⁷.

Peste cîteva zile⁹⁸, Sir Edward Grey comunica ambasadorului american la Londra că guvernul său „nu va susține nicidecum” pe Huerta

⁸⁹ Ibidem „Times” 5 noiembrie 1913, f. 180.

⁹⁰ Ibidem, Telegrama 461 din 27 octombrie 1913 a ambasadorului Franței la Berlin, f. 126 ; Telegrama 147 din 27 octombrie 1913, f. 128.

⁹¹ Ibidem, Nota ambasadorului Statelor Unite la Paris adresată guvernului francez din 8 noiembrie 1913, f. 194.

⁹² Ibidem, Telegrama din 31 octombrie 1913 a ministrului de externe al Franței către ambasadorii Franței la Tokyo, Washington, Londra și Berlin, f. 156.

⁹³ Ibidem, Notă pentru ministrul afacerilor externe al Franței din 11 noiembrie 1913, f. 218.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem, Depeșă 557 din 11 noiembrie 1913 a ambasadorului Franței la Londra, f. 229.

⁹⁷ Ibidem, f. 230.

⁹⁸ Ibidem, f. 229.

împotriva Statelor Unite, dar că „nu va interveni nici în Mexic pentru a-l constringe să părăsească puterea“⁹⁹.

Între timp, presiunea exercitată de Statele Unite împotriva lui Huerta a sporit. John Lind, trimisul confidențial al lui Wilson, nu a obținut nici în a doua sa misiune pe lângă Huerta, din noiembrie 1913, vreun rezultat. Aceasta explică de ce imediat au putut fi semnalate „numeroase vase de război americane de-a lungul coastelor Mexicului“¹⁰⁰.

Ambasadorul francez la Washington, Jusserand, comunica la Paris că „prospectorii americani, proprietarii de mine și de ferme, diverșii concesionari în Mexic erau favorabili unei cuceriri a acestei țări de către Statele Unite (s. n.) și cereau, prin ziarele pe care le influențau, o politică intervenționistă“¹⁰¹. Printre adepții convinși ai intervenției militare era citat „milionarul W. R. Hearst care cerea ca Statele Unite «să ocupe Mexicul și să-l aducă la o stare de civilizație, cu mijloace și metode americane. Statele Unite sînt cele care trebuie să restabilească ordinea și pacea”¹⁰².

La sfîrșitul anului 1913 apele teritoriale mexicane exercitau o ciudată atracție pentru vasele de război ale marilor puteri.

La 19 noiembrie se confirma că „14 sau 15 unități ale Marinei de război americane vin în apele teritoriale ale Mexicului“¹⁰³; tot aici, Japonia a trimis un crucișător — *Itzumo* —, ceea ce mărturisea interesul pe care guvernul nipon îl manifesta față de „prezenta criză și dispoziția sa de a nu asista cu indiferență la evoluția ei”¹⁰⁴.

În același timp, anunțarea sosirii a două crucișătoare britanice era dovada peremptorie a interesului insularilor față de problema mexicană, „sub influența grupului Pearson și a mării Companii engleze a căii ferate Mexico—Veracruz”¹⁰⁵. În februarie 1914 se afla în apele mexicane crucișătorul francez *Condé* și se aștepta să sosească un alt vas de război — *Descartes*¹⁰⁶.

Un pas mai departe întreprins de Statele Unite în acțiunea perseverentă de înlăturare a regimului Huerta a fost făcut la 3 februarie 1914 cînd, printr-o proclamație, președintele Wilson a decis ridicarea embargoului pe comerțul cu arme, dînd posibilitate adversarilor lui Huerta, în primul rînd constituționalistilor, să se aprovizioneze¹⁰⁷. Faptul nu a făcut decît să sporească agitația celor care, în Statele Unite, cereau cu insistență intervenția militară în Mexic. Astfel, la 9 martie, în ședința Senatului, senatorul din New Mexico, Fall, printr-un „violent discurs” a insistat pentru o acțiune militară în republica vecină¹⁰⁸.

⁹⁹ Ibidem, Telegrama din 11 noiembrie 1913 a ministrului afacerilor externe al Franței către ambasadorii Franței la Londra, Berlin, Roma, Tokyo, Washington, Mexico, Madrid, f. 267.

¹⁰⁰ Ibidem, Depeșa 112 din 13 noiembrie 1913 a ministrului Franței la Mexico f. 254.

¹⁰¹ Idem, Mexique, vol. V, Depeșa 660 din 19 noiembrie 1913 a ambasadorului Franței la Washington, f. 41.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ibidem, Depeșa 115 din 19 noiembrie 1913 a ministrului Franței la Mexico, f. 43.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Idem, Mexique, vol. VI, Notă pentru președintele Consiliului de Miniștri din 27 februarie 1914, f. 32.

¹⁰⁷ Idem, vol. V, Telegrama 16 din 3 februarie 1914 a ambasadorului Franței, f. 239, 241.

¹⁰⁸ Idem, vol. VI, Depeșa 136 din 10 martie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 73.

În această atmosferă încărcată și încordată, când aproximativ jumătate din țară se afla sub controlul forțelor revoluționare și emisarii constituționaliști făceau demersuri pe lângă cancelariile diplomatice pentru recunoașterea guvernului Carranza drept beligerantă, s-a produs așa-zisul incident de la Tampico, din 9 aprilie 1914, când un număr de nouă marinari americani au fost arestați și deținuți mai puțin de două ore de către autoritățile huertiste din localitate. Americanii au cerut satisfacție și, nemulțumindu-se cu scuzele, au pretins ca drapelul Statelor Unite să fie salutată prin 21 salve de artilerie, ceea ce li s-a refuzat¹⁰⁹. Tensiunea dintre guvernele de la Washington și Mexico a sporit la maximum, moment când apele teritoriale mexicane se aflau sub controlul unor forțe navale americane cu un efectiv de 20 000 oameni¹¹⁰ și care exercitau un „blocus nebeligerant” asupra porturilor mexicane¹¹¹.

Într-un mesaj adresat Congresului, președintele Wilson a cerut depline puteri în folosirea forțelor militare pentru a smulge de la generalul Huerta „recunoașterea cea mai completă a drepturilor și demnității Statelor Unite”¹¹². Intervenția militară, se apăra Wilson, nu urmărea instaurarea controlului țării sale asupra „afacerilor unei republici surori”, ci să „o ajute să găsească mijlocul de a-și da singură legile și guvernul”¹¹³. Evident, o asemenea explicație nu putea să găsească credit decât la partizanii intervenției.

La 21 aprilie 1914, trupe navale americane, cu un efectiv de 4000 soldați, au debarcat și ocupat Veracruz¹¹⁴, în momentul în care nava germană *Ypiranga* se apropia de port cu arme pentru Huerta¹¹⁵.

Împotriva acțiunii militare a Statelor Unite au protestat atât autoritățile huertiste, cât și constituționaliștii, guvernul american fiind acuzat de încălcarea articolului 22 al Tratatului din 1848 dintre cele două state¹¹⁶.

Când secretarul de stat al Statelor Unite a încercat să-i explice lui Venustiano Carranza că nu avea de ce să fie neliniștit, întrucât ocuparea portului Veracruz era îndreptată „nu împotriva poporului mexican, ci împotriva lui Huerta”¹¹⁷, șeful constituționaliștilor a răspuns că el „nu putea admite această ficțiune și a cerut nu numai evacuarea teritoriului mexican, dar a invitat guvernul american să-și formuleze plingerile pentru incidentul de la Tampico față de el, care are singur calitatea de a le rezolva, actele uzurpatorului Huerta neputînd conta”¹¹⁸.

Intervenția militară a Statelor Unite a îngrijorat serios cabinetele de la Londra și Paris, chestiunea fiind abordată în cadrul unei întrevederi

¹⁰⁹ Ibidem, Telegrama 35 din 16 aprilie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 140; Telegrama 38 din 20 aprilie 1914, f. 172.

¹¹⁰ Ibidem, Telegrama 89 din 20 aprilie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 173.

¹¹¹ Ibidem, Depeșa 199 din 20 aprilie 1914 a ambasadorului Franței la Londra, f. 179.

¹¹² Ibidem, Telegrama 90 din 21 aprilie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 180.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem, Telegrama 93 din 22 aprilie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 195.

¹¹⁵ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 355.

¹¹⁶ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. VI, Telegrama 41 din 23 aprilie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 215.

¹¹⁷ Ibidem, Telegrama 96 din 24 aprilie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 229.

¹¹⁸ Ibidem.

care a avut loc la Paris între Gaston Doumergue, președinte de Consiliu și ministru de externe, și Sir Edward Grey, ministrul de externe britanic, la 24 aprilie 1914¹¹⁹. Doumergue a declarat că evenimentele care se derulau în Mexic îl „preocupă mult”, Franța avînd „acolo interese enorme angajate”, ca, de altfel, și Marea Britanie, și aceste interese ar trebui apărate”. „Nu credeți că un demers pe lângă guvernul Statelor Unite ar fi posibil pentru ca interesele noastre comune să fie protejate pe cît posibil?”, l-a întrebat Doumergue pe Grey, la care șeful diplomației britanice a răspuns că, deja, avusese o discuție cu ambasadorul american căruia i-a exprimat speranța „ca englezii și interesele lor să fie protejate peste tot unde americanii se află!”¹²⁰.

Dacă guvernele occidentale erau preocupate în primul rînd de apărarea pozițiilor și privilegiilor lor din Mexic, intervenția militară americană a nemulțumit profund opinia publică latino-americană. Consecințele cele mai serioase ale unui război între Statele Unite și Mexic — arăta ziarul britanic „Morning Post” din 27 aprilie 1914 — „nu ar fi pierderile în oameni și bani. Mult mai grav ar fi efectul produs pentru relațiile dintre Statele Unite și America latină”¹²¹. Republicile latino-americe — scria același ziar — „rămîn ezitante și puțin bănuitoare asupra scopurilor vecinului lor de la nord”¹²², ele nu mai credeau în valoarea doctrinei Monroe și vedeau în acțiunea Washingtonului „un mijloc pentru a-și asigura ambițiile”¹²³. Dacă Statele Unite ar dezlănțui un război împotriva Mexicului, conchidea ziarul, „ele vor afla împotriva-le opinia publică sud-americană în întregime”¹²⁴.

Un alt ziar britanic, „Times”, la aceeași dată, scria că „invazia actuală a teritoriului mexican a fost primită printr-o explozie de proteste în presa sud-americană”¹²⁵. Astfel, ziarele apărute la Buenos Aires la 25 aprilie „erau unanime în condamnarea acțiunii Statelor Unite”¹²⁶. Între acestea, „La Prensa”, „sfidînd doctrina Monroe, sugera chiar că o mediere a Europei ar fi oportună”¹²⁷. Ziarul „Times” mai relata că „din Montevideo plecau aceleași proteste”¹²⁸, aici desfășurîndu-se la 25 aprilie o mare demonstrație, „în favoarea Mexicului și împotriva Statelor Unite”¹²⁹. Cortegiul demonstranților, format din 10 000 oameni, a fost împiedicat de poliție „să facă în fața Legației Statelor Unite, situată pe artera principală a orașului, o violentă manifestație care să marcheze indignarea pe care a provocat-o intervenția Statelor Unite la Veracruz”¹³⁰.

Ministrul francez în Brazilia raporta la 4 mai 1914: „Conflictul dintre Statele Unite și Mexic continuă să rețină atenția opiniei publice

¹¹⁹ Ibidem, Conversație la Ministerul de Externe al Franței, Paris, 24 aprilie 1914, f. 250 A.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Idem, Mexique, vol. VII, Presa engleză, f. 63

¹²² Ibidem.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem, Depeșa 33 din 29 aprilie 1914 a ambasadorului Franței la Montevideo, f. 112.

¹³⁰ Ibidem.

din Rio de Janeiro”¹³¹. Astfel, ziarul „Correio da Manha” scria că „această doctrină (Monroe, n. n.) a fost desfigurată de Statele Unite care au pretins s-o transforme într-o formulă de imperialism care asigură asupra continentului american hegemonia yankee”¹³².

În această atmosferă de încordare și protest în care se afla opinia publică latino-americană s-a produs acel act al „conștiinței de sine” a Americii latine, prin formarea grupului ABC (Argentina, Brazilia, Chile) de mediere în conflictul dintre Statele Unite și Mexic, grup care și-a oferit serviciile guvernului american, iar acesta le-a acceptat¹³³. Intervenția ABC a fost făcută „cu asentimentul guvernului Uruguayului, ca și al celor mai multe republici din America de Sud”¹³⁴.

Ministrul Franței la Montevideo afirma cu îndreptățire că „oricare ar fi soarta rezervată propunerii de arbitraj... intervenția militară a Statelor Unite a făcut să se nască solidaritatea Americii latine care, se crede, nu poate decît să se dezvolte cu timpul”¹³⁵. Același „Correio da Manha”, evidențiind rolul grupului ABC, afirma că el „vine să dea lovitura cea mai abilă, demonstrînd Europei că America este a americanilor și nu numai a Americii de nord”¹³⁶.

Un alt organ de presă brazilian, „Pais”, purtător de cuvînt al cercurilor guvernamentale, scria că „intrarea în scenă a Argentinei, Braziliei și Chile este afirmarea față de imperialismul yankeu a drepturilor de a trăi și de a-și ocupa locul ce li se cuvine în politica internațională”¹³⁷.

Propunerea de mediere a ABC a fost adresată atît lui Huerta, cît și lui Carranza, acest din urmă gest echivalînd cu o recunoaștere a guvernului constituționalist din partea celor trei republici sud-americane.

Părțile aflate în conflict și reprezentanții ABC au fost de acord ca tratativele să se desfășoare în localitatea canadiană Niagara Falls, la frontiera cu Statele Unite¹³⁸. S-au prezentat negociatorii din partea Statelor Unite, guvernului Huerta, mediatorii ABC, nu însă și din partea constituționalistilor. Au fost dezbătute condițiile puse de guvernul Statelor Unite : 1) retragerea generalului Huerta ; 2) numirea unui președinte provizoriu, care să realizeze pacea internă ; 3) plata unor despăgubiri și indemnizații pentru distrugerile provocate bunurilor străinilor ; 4) acceptarea de către constituționaliști a unui președinte interimar ; 5) prezența armatei americane în Mexic pînă la restabilirea păcii ; 6) reciprocitate comercială ; 7) consultări în problemele internaționale cu Washingtonul ; 8) controlul comercial al Statelor Unite asupra căii ferate din Tehuantepec ; 9) interzicerea imigrărilor din China și Japonia ; 10) interzicerea acordării de concesiuni companiilor care nu sînt mexicane¹³⁹.

¹³¹ Ibidem, Depeșa din 4 mai 1914 a ministrului Franței la Petropolis (Brazilia), f. 167.

¹³² Ibidem.

¹³³ Ibidem, Telegrama 106 din 27 aprilie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 66.

¹³⁴ Ibidem, Depeșa 33 din 29 aprilie 1914 f. 112.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem, Depeșa din 4 mai 1914 a ministrului Franței la Petropolis, f. 168.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Ibidem, Depeșa 47 din 6 mai 1914 a consulului gerant al Franței la Montreal, f. 187.

¹³⁹ Idem, Vol. VIII, Notă privind condițiile puse de Statele Unite ale Americii și transmise însărcinatului cu afaceri al Franței la Veracruz, 30 mai 1914, f. 52.

Aceste condiții — seria însărcinată cu afaceri francez la Veracruz — „tind la dominația completă asupra Mexicului”¹⁴⁰. Același arăta că, de fapt, americanii ar fi pus și alte condiții mexicanilor, între care dreptul de a dispune de baze navale în golful Magdalena, demilitarizarea Mexicului, deznaționalizarea căilor ferate și obținerea de noi concesiuni în domeniile petrolului și irigațiilor¹⁴¹.

Guvernul Statelor Unite utiliza ca argument pentru a obține acceptarea condițiilor sale de către cele două părți mexicane la negocierile sporirea efectivelor navale militare din apele mexicane și a forțelor de infanterie marină debarcate pe teritoriul mexican. La începutul lunii iulie se se aflau în apele golfului Mexic 48 nave de război, forță militară care avea, se susținea, misiunea „de a preveni un atac asupra Canalului Panama sau . . . pentru a se opune flotei engleze sau germane, sau chiar unei flote aliate care ar veni din Europa”¹⁴². La sfârșitul lunii mai, vasul german *Ypiranga* debarcase la Coatzacoaleos 10 000 puști, numeroase mitraliere și 15 milioane cartușe pentru armata lui Huerta¹⁴³ și o încărcătură similară, cu aceeași destinație, adusesse un alt vas german — *Bavaria*¹⁴⁴.

Între timp, negocierile de la Niagara Falls trenau, întrucât, așa cum raporta ministrul Braziliei la Mexico, „cererile Statelor Unite sînt de nesuștinut”¹⁴⁵. Totodată, perspectiva eșuării lor era pusă pe seama „relelor voine arătate în aceste ultime săptămîni de guvernul american, intranșigenței sale crescînde cu fiecare zi”¹⁴⁶. Pe de altă parte, americanii duceau tratative de culise cu carranzistii care continuau să amîne trimiterea unei delegații la Niagara Falls¹⁴⁷.

După ce la 20 iunie delegații americani au declarat că „Statele Unite își vor menține exigențele în ceea ce privește numirea unui constituționalist drept președinte provizoriu”¹⁴⁸, ceea ce echivala ca un fel de ultimatum adresat guvernului huertist și mediatorilor ABC, negocierile s-au întrerupt.

Cum cererile Statelor Unite — care însemnau încălcarea suveranității Mexicului — nu găseau aprobare nici la guvernul constituționalist, care a manifestat în cîteva rînduri „sentimente de independență” și nu accepta „ingerința președintelui Wilson în soluționarea problemei mexicane”¹⁴⁹, guvernul american a început acțiunea de dezbinare a forțelor revoluționare constituționaliste ridicînd pe Francisco Villa împotriva lui Carranza¹⁵⁰.

Atacat și abandonat în interior, izolat în exterior ca urmare a politicii Statelor Unite, generalul Huerta a demisionat la 15 iulie 1914¹⁵¹, iar la 20 august guvernul lui Carranza se instala în capitală, moment în care, intenționat și semnificativ, șeful puterii executive declara că „revo-

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem, Depeșă 13 din 3 iunie 1914 a însărcinatului cu afaceri al Franței la Veracruz, f. 65.

¹⁴³ Ibidem, Telegrama 68 din 31 mai 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 54.

¹⁴⁴ Ibidem, Depeșă 321 din 31 mai 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 57.

¹⁴⁵ Ibidem, Telegrama 77 din 21 iunie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 140.

¹⁴⁶ Ibidem, Depeșă 78 din 6 iulie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 208, 211.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem, f. 212.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Idem, vol. IX, Telegrama 97 din 16 iulie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 6.

luția nu a cerut nici un ban nici Europei, nici Statelor Unite... ea s-a făcut prin ea însăși, fără să ceară sprijinul străinătății”¹⁵². Prilej de îngrijorare pentru guvernele cu interese în Mexic, întrucît noua administrație își făcuse cunoscută intenția de a face „abstracție de legile și decretul promulgate de Huerta”¹⁵³, prin care fuseseră acordate concesiile și privilegiile unor societăți monopoliste și întreprinzători europeni¹⁵⁴. Se anunța, totodată, că Venustiano Carranza a refuzat să intre în relații cu miniștrii Marii Britanii și Spaniei, „încît aceștia au părăsit Mexico”¹⁵⁵. Pentru același motiv, ministrul Guatemalei părăsea capitala, iar miniștrii Rusiei și Austro-Ungariei anunțaseră că vor pleca în concediu¹⁵⁶. Erau tocmai reprezentanții guvernelor care se grăbiseră să recunoască regimul lui Huerta, la începutul anului 1913.

În această situație, ministrul Braziliei, care reprezenta interesele americane în Mexic, a fost rugat, printr-o telegramă, de către Secretarul de Stat al Statelor Unite, „să intervină energic pe lângă Carranza pentru a-l obliga să intre în raporturi oficiale cu corpul diplomatic”¹⁵⁷.

Un răspuns negativ din partea lui Carranza — avertiza șeful diplomației americane — „ar pune noul guvern mexican în fața unor grave dificultăți”¹⁵⁸.

Foștii porfiriști, J. Y. Limantour și Francisco de la Barra, acționau pe lângă guvernele britanic și francez pentru ca acestea să intervină la autoritățile carranziste în ideea de a le determina să abandoneze confiscarea averilor celor mai bogate familii autohtone și ale societăților străine. De la Barra, aflat la Paris, recomanda guvernului francez să ceară ambasadurii sale la Washington, „să provoace din partea guvernului american atitudini care ar avea în Mexic cele mai salutare efecte”¹⁵⁹.

Ministrul Franței la Mexico scria la începutul lui septembrie 1914 că, în situația tulbură existentă în Mexic, cînd interesele și averile străinilor sînt amenințate, „o intervenție americană este un rău necesar „deoarece aceste interese „ar avea mai mult de suferit din cauza anarhiei, decît din cauza intervenției americane”¹⁶⁰. El considera că, de fapt, intervenția americană exista — limitată la Veracruz — și ea dăduse Statelor Unite „o predominanță politică și economică din ce în ce mai marcată”¹⁶¹. Concluzia diplomatului francez era că „intervenția americană cu armele este de dorit, dacă ... este posibilă obținerea egalității economice și a ușilor deschise”¹⁶².

¹⁵² Idem, Depeșa 87 din 4 septembrie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 88.

¹⁵³ Ibidem, Telegrama 125 din 25 august 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 77.

¹⁵⁴ Astfel : concesiunea acordată cetățeanului francez Ernest Jacob, la 27 februarie 1913 pentru folosirea forței motrice a apei pe Río Baltazar o Cantarranas, în statul Puebla ; contractul încheiat la 9 iunie 1913 între guvernul Huerta și *Jean et Georges Hersent, Schneider et Co.*, pentru construirea și exploatarea porturilor Acapulco, Tuxpam ș.a. ; concesiunea acordată lui Thomas Bret, la 28 iunie 1913, pentru ridicarea unei manufacturi de bumbac antiseptic ; concesiunile în domeniul minier acordate în statele din interior (Ibidem, Depeșa 82 din 8 iulie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 228—229).

¹⁵⁵ Ibidem, Telegrama 125 din 25 august 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 77.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Ibidem, Telegrama 129 din 30 august 1914, a ministrului Franței la Mexico, f. 85.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem, Notă, f. 86.

¹⁶⁰ Ibidem, Depeșa 87 din 4 septembrie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 90.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem.

În același timp, Carranza a cerut în termeni categorici lui Paul Fuller, agent confidențial al lui Wilson, ca „trupele americane să evacueze Veracruz cât mai repede posibil”¹⁶³.

Urmare a unei atitudini mai elastice din partea autorităților carranziste în legătură cu eventuala despăgubire a străinilor care au avut de suferit prejudicii în perioada revoluției, guvernul Statelor Unite a decis retragerea trupelor de la Veracruz¹⁶⁴, începînd din 3 noiembrie 1914¹⁶⁵.

Cum puterea în Mexic era împărțită în acel moment între Carranza, Villa și Convenția Suverană de la Aguascalientes, președintele Wilson și-a trimis agenți confidențiali pe lingă fiecare din aceste autorități pentru a fi cunoscută îndeaproape politica pe care aveau de gînd s-o înlăptuiască acestea în perspectivă, îndeosebi în legătură cu interesele străinilor.

Concepțiile carranzistilor indispuneau în mod evident pe americani. În momentul trecerii orașului Veracruz în stăpînirea constituționalistilor (23 noiembrie), una din personalitățile de stînga din guvernul Carranza, Luis Cabrera, declarase: „Micile națiuni și mai ales popoarele latino-americane sînt sub jugul națiunilor puternice ca Anglia, Franța, Statele Unite, Germania etc.”¹⁶⁶. Referindu-se la situația concretă a țării sale, Cabrera spunea că „sub protecția lui Diaz, străinii stabiliți în Mexic au primit și dețin încă drepturi extraordinare; ei au mai multe drepturi, mai multe privilegii, mai multe facilități decît mexicanii înșiși”¹⁶⁷.

În Mexic, accentua Cabrera, față de mexicani „străinul are, în plus, ingerințele diplomaților și consulilor săi și cînd tribunalele au pronunțat verdictul, străinul poate încă să apeleze la intervenția diplomației”¹⁶⁸. De aceea, declara el, „programul revoluției carranziste este de a pune capăt tuturor privilegiilor de care s-au bucurat pînă în prezent supușii națiunilor străine, în special spaniolii, englezii, francezii și, mai mult decît toți, americanii din nord”¹⁶⁹. „Străinii trebuie să știe clar — ținea să precizeze Luis Cabrera — că vor avea aceleași drepturi și aceleași datorii ca și mexicanii și nimic mai mult”¹⁷⁰.

Un asemenea program și măsurile corespunzătoare lui au determinat sprijinirea de către Statele Unite a diviziunilor interne din tabăra revoluționară, la început și sprijinirea forțelor lui Pancho Villa împotriva lui Carranza, mai apoi. Fostul președinte Theodore Roosevelt reproșa cu violență lui Wilson „slăbiciunea” de care dădea dovadă față de Mexic, ba chiar că „nu l-a recunoscut pe Huerta pentru a instaura liniștea”¹⁷¹. Fapt semnificativ, în decembrie 1914 numeroși emisari nord-americani călătoreau prin Mexic, „unii reprezentanți ai Wall Street-ului, alții re-

¹⁶³ Ibidem, Telegrama 134 din 10 septembrie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 95.

¹⁶⁴ Ibidem, Telegrama 505 din 14 noiembrie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f. 127.

¹⁶⁵ Ibidem, Telegrama 159 din 29 noiembrie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 145.

¹⁶⁶ Ibidem, Depeșa 28 din 8 noiembrie 1914 a vice-consulului Franței la Veracruz, f. 156.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem, Depeșa 735 din 11 decembrie 1914 a ambasadorului Franței la Washington, f.

prezentînd cutare sau cutare trust, alții care se intitulează agenți secreți ai lui Bryan”¹⁷². Aceștia au putut lua cunoștință la fața locului cu nemulțumire de măsurile preconizate de guvernul Carranza prin programul publicat în decembrie 1914, ceea ce marca mult așteptata trecere la înfăptuirea mult doritelor sarcini sociale și naționale ale revoluției: reforma agrară, prin retrocedarea către țărani „a pămînturilor de care ei au fost pe nedrept deposedați de cacicas naționali și de străini”¹⁷³, legislație muncitorească, libertăți politice, „revizuirea legilor relative la exploatarea pădurilor, apelor, petrolului și a altor bogății ale țării, în vederea abolirii monopolurilor”, pentru lichidarea politicii „concesioniste” față de străinătate¹⁷⁴.

Carranza promitea „revizuirea radicală” a legislației privitoare la exploatarea petrolului mexican care favorizase abuziv îmbogățirea societăților străine, dar „fără vreun avantaj pentru națiune”¹⁷⁵. Pînă la efectuarea unei anchete și pînă la promulgarea unor noi reglementări asupra cadrului și condițiilor juridice de exploatare a zăcămintelor petroliere în Mexic, guvernul lui Carranza a emis un ordin de suspendare „pentru toate lucrările în curs” în domeniul petrolier, toate autorizațiile date anterior străinilor trebuind a fi reînnoite de noua administrație¹⁷⁶.

La începutul anului 1915, guvernul Carranza a interzis, prin decret, agenților consulari să intervină „pe lîngă autoritățile militare locale în interesul naționalilor lor”¹⁷⁷. De asemenea, generalul Alvaro Obregon, comandantul șef al armatei carranziste, a cerut ultimativ directorilor de bănci mexicane și străine să-i furnizeze fără întîrziere cinci milioane dolari¹⁷⁸, fapt ce a determinat guvernul britanic să intervină pe lîngă cel al Statelor Unite „pentru a-l decide să ia măsurile susceptibile să împiedice un asemenea act de spoliere”¹⁷⁹.

Guvernul de la Paris cerea ambasadorului său la Washington să se asocieze demersului colegului său britanic¹⁸⁰.

La intervenția, prin „note categorice”, a Departamentului de Stat și a agenților săi în Mexic, apoi a ministrului Braziliei și în cele din urmă a corpului diplomatic acreditat în Mexic, Carranza a anulat decretul lui Obregon¹⁸¹. Fuseseră adoptate și „precauții militare”, numeroase vase de război americane fiind trimise spre Veracruz¹⁸².

Pe de altă parte însă, un decret al lui Carranza, prin care salariile muncitorilor din țesătorii și filaturi erau mărite cu 35 — 40% a fost interpretat de către francezi ca fiind îndreptat împotriva străinilor, „deoarece

¹⁷² Ibidem, Depeșa 118 din 26 decembrie 1914 a ministrului Franței la Mexico, f. 173.

¹⁷³ Ibidem, Depeșa 31 din 29 decembrie 1914 a vice-consulului Franței la Veracruz, f. 179.

¹⁷⁴ Ibidem, f. 181.

¹⁷⁵ Ibidem, Depeșa 1 din 11 ianuarie 1915 a vice-consulului Franței la Veracruz, f. 194.

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Ibidem, Telegrama 13 din 18 februarie 1915 a ministrului Franței la Mexico, f. 247.

¹⁷⁸ Ibidem, Telegrama din 24 februarie 1915 a ministrului de externe al Franței către ambasadorul Franței la Washington, f. 263.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem, Telegrama 159 din 26 februarie 1915 a ambasadorului Franței la Washington, f. 266; Idem, Mexique, vol. X, Telegrama 20 din 1 martie 1915 a ministrului Franței la Mexico, f. 2.

¹⁸² Idem, Mexique, vol. X., Telegrama 207 din 11 martie 1915 a ambasadorului Franței la Washington, f. 51.

cea mai mare parte a industriilor Mexicului se află în mâinile acestor străini”¹⁸³.

La atacurile îndreptate împotriva politicii sale, Carranza a răspuns în ziarul „El Pueblo”, afirmând că „în opoziție cu opinia care prevala în Statele Unite, constituționalismul nu era împotriva străinilor, dimpotrivă... își propunea, odată pacea restabilită, să deschidă în cea mai largă măsură Mexicul pentru capitalurile străine, *dacă este vorba de afaceri onorabile*”¹⁸⁴ (s.n.). Sensul conciliant al unor asemenea declarații nu a putut să modifice atitudinea Statelor Unite a cărei rigiditate răzbate din nota adresată de Wilson liderilor mexicani și care, după constatarea persistenței instabilității politice, avertiza că „în foarte scurt timp, guvernul Statelor Unite va fi obligat să decidă ce mijloace va trebui să folosească pentru a ajuta Mexicul să se salveze și să servească poporul său”¹⁸⁵.

Prelungirea războiului mondial și nevoia puterilor Antantei de a se aproviziona pe piața Statelor Unite a făcut ca poziția Londrei și Parisului față de politica nord-americană în Mexic să devină tot mai circumspectă, iar la un moment dat plină de îngrijorare. Ambasadorul britanic la Paris a transmis ministrului de externe al Franței, Delcassé, dorința expresă a guvernului său „să nu se întreprindă nimic care ar putea precipita o intervenție a Statelor Unite în Mexic de teama că această intervenție să nu antreneze interzicerea totală a exporturilor din Statele Unite a armelor și munițiilor necesare aliaților în Europa”¹⁸⁶. Ministrul de externe francez i-a declarat ambasadorului britanic că Franța împărtășea preocupările Marii Britanii intrucit „necesitățile apărării lor comune în Europa primau față de toate celelalte considerente”¹⁸⁷.

La începutul lui august 1915 s-au ținut la Washington reuniuni ale reprezentanților Statelor Unite, ABC și miniștrilor Boliviei, Uruguayului și Guatemalei acreditați pe lângă guvernul american „pentru reglementarea problemelor mexicane”. A fost încheiat un acord între guvernul Statelor Unite și guvernele celor șase republici latino-americane cu privire la conținutul notei ce urma să fie adresată șefilor politici și militari mexicani în termen de zece zile „pentru crearea unui guvern provizoriu”¹⁸⁸.

Față de asemenea acțiuni, Carranza a reacționat cu promptitudine, adresând o telegramă guvernelor ABC în care, referindu-se la Conferințele de la Washington, „revendica deplina libertate de acțiune pentru Mexic și repudia ingerința străină”¹⁸⁹.

Politica urmată de Wilson față de Mexic era calificată de partizanii săi drept „de așteptare vigilentă”, dar pe care adversarii săi o condamnavă ca nefiind decît „o regretabilă indecizie”¹⁹⁰. Aceasta deoarece, se aprecia în cercurile diplomatice, „afacerile Mexicului au devenit în Statele

¹⁸³ Ibidem, Depeșa 9 din 24 martie 1915 a vice-consulului Franței la Veracruz, f. 83.

¹⁸⁴ Ibidem, Depeșa 21 din 8 mai 1915 a vice-consulului Franței la Veracruz, f. 151.

¹⁸⁵ Ibidem, Telegrama 398 din 3 iunie 1915 a ambasadorului Franței la Washington, f. 197.

¹⁸⁶ Idem, Mexique, vol. XI, Depeșa 57 din 28 iulie 1915 a ministrului Franței la Mexico, f. 65.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Ibidem, Telegrama 531 din 13 august 1915 a ambasadorului Franței la Washington, f. 187; Telegrama 539 din 15 august a ambasadorului Franței la Washington, f. 192.

¹⁸⁹ Ibidem, Telegrama 97 din 11 august 1915 a ministrului Franței la Mexico, f. 183.

¹⁹⁰ Ibidem. Notă informativă din 6 septembrie 1915, f. 231.

Unite o problemă importantă din punct de vedere al politicii interne”¹⁹¹, pentru mulți oameni politici americani mai importantă decît războiul european¹⁹². La aceasta ar fi contribuit, după părerea diplomaților britanici și francezi din Statele Unite și Mexic, „germanii, presa germană și influențele germane în America” care, dorind o intervenție armată americană în Mexic, „au ca scop, pe de o parte să lipsească pe americani de o libertate de mișcare pe care aceștia n-ar exercita-o în nici un caz împotriva aliaților (anglo-francezi, n.n.) și pe de altă parte de a aduce, ca o consecință a acestei intervenții, guvernul federal să rezerve pentru propriile sale nevoi toate resursele sale militare și să interzică exportul pentru aliații din Europa”¹⁹³.

De aici necesitatea pentru anglo-francezi de a dejuca planurile germanilor și de a nu contraria prin nici o acțiune guvernul Statelor Unite. La Paris devenise clar că „nici un guvern mexican nu va putea fi recunoscut de guvernul francez și, fără nici o îndoială, de celelalte guverne străine, fără a fi obținut recunoașterea prealabilă a Statelor Unite”¹⁹⁴. Puterea care ar ajunge la conflict cu americanii „ar compromite mai mult interesele sale în Mexic în loc de a le salva”¹⁹⁵.

Guvernul de la Londra—scria la mijlocul lunii octombrie 1915 Paul Cambon, ambasadorul Franței — „înțelege să-și conformeze atitudinea cu cea a Statelor Unite”¹⁹⁶. Aceasta explica de ce hotărîrea Conferinței de la Washington, de la începutul lui octombrie, la care au participat Secretarul de stat al Statelor Unite, ambasadorii ABC și doi miniștri latino-americani, de a recunoaște drept președinte al Mexicului pe Venustiano Carranza, după ce acesta se angajase că ofere „garanții satisfăcătoare” străinilor, a fost însușită de toate celelalte puteri cu interese în Mexic¹⁹⁷. Și aceasta cînd reprezentanții acestor puteri erau puțin convinși că respectiva recunoaștere va da „satisfacție intereselor străine, în afară poate de reclamații”¹⁹⁸.

La 19 octombrie 1915, guvernul Statelor Unite și guvernele latino-americane care au participat la negocierile de la Washington au recunoscut oficial guvernul Carranza¹⁹⁹.

La 21 octombrie, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe al Franței, René Viviani, într-o telegramă adresată ministrului său la Mexico scria: „Decizia americană ne conduce în mod necesar la recunoașterea d-lui Carranza și nu avem, în împrejurările actuale, mijloace eficace de a cere de la el să ne dea în schimb garanții pozitive imediate”²⁰⁰. A urmat apoi recunoașterea guvernului Carranza de către Germania și Cuba,

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ Ibidem, f. 236.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ Idem, *Mexique*, vol. XII, Telegrama 2409 din 16 octombrie 1915 a ambasadorului Franței la Londra, f. 25.

¹⁹⁷ Ibidem, Telegrama 664 din 10 octombrie 1915 a ambasadorului Franței la Washington, f. 15.

¹⁹⁸ Ibidem, Telegrama 140 din 17 octombrie 1915 a ministrului Franței la Mexico, f. 28.

¹⁹⁹ Ibidem, Telegrama 2435 din 20 octombrie 1915 a ambasadorului Franței la Washington, f. 40

²⁰⁰ Ibidem, Telegrama 105 din 21 oct. 1915 a președintelui Consiliului de miniștri al Franței către ministrul Franței la Mexico, f. 41.

la începutul lunii noiembrie 1915²⁰¹. Anglo-francezii au trenat cît au putut mai mult recunoașterea pentru a obține garanții mai sigure în legătură cu apărarea intereselor lor în Mexic. Abia la 30 noiembrie 1915, Aristide Briand își anunța ambasadorii de la Roma și Petrograd că „de acord cu guvernul britanic și în același timp cu el, am decis să recunoaștem ca guvern de fapt în Mexic puterea al cărui șef este generalul Carranza”²⁰².

După ce în decembrie 1915 guvernul american numise un ambasador la Mexic, în persoana lui Henry Prather Fletcher, relațiile dintre cele două țări s-au deteriorat din nou în ianuarie 1916, în urma incidentelor sîngeroase petrecute în orașul de frontieră Columbus, între soldați ai lui Pancho Villa și americani²⁰³. Agitația ostilă a cercurilor politice nord-americane față de Mexic a sporit, diplomații europeni acreditați la Washington încercînd să vadă în aceasta mașinații ale agenților germani²⁰⁴.

La începutul lunii martie 1916 guvernul Wilson s-a decis să trimită peste frontieră forțele necesare „pentru a captura pe Villa și a pune capăt atacurilor lui”²⁰⁵. Într-o declarație publică, guvernul american arăta că intervenția „va păstra caracterul amical pentru autoritățile constituite în Mexic (Carranza, n.n.) și suveranitatea acestei republici va fi scrupulos respectată”²⁰⁶.

La 15 martie, trupele americane, sub comanda generalului John Pershing, au trecut frontiera în Mexic²⁰⁷, mulți cetățeni mexicani nevinovați fiind uciși drept represalii²⁰⁸. Efectivele forțelor americane de intervenție erau de 5 000 soldați, împărțite în două coloane — Pershing și Dodd — avînd ca obiectiv Casas Grandes unde se credea că se aflau trupele lui Villa.

La 18 martie, americanii au ajuns la Casas Grandes, fără însă a fi întîlnit forțele villiste care se retrăseseră spre interior. Lupte au avut loc la sfîrșitul lui martie și în primele zile ale lui aprilie²⁰⁹.

Pretextînd urmărirea „bandelor” villiste, trupele lui Pershing au pătruns pînă la Satero, la 600 km de frontieră²¹⁰.

Guvernul lui Carranza a protestat împotriva intervenției Statelor Unite chiar din momentul în care decizia președintelui Wilson a fost cunoscută²¹¹. La 14 aprilie, ziarele mexicane au publicat nota adresată de

²⁰¹ Ibidem, Telegrama 155 din 11 noiembrie 1915 a ministrului Franței la Mexic, f. 102; Depeșa 102 din 11 noiembrie 1915 a ministrului Franței la Havana, f. 103.

²⁰² Ibidem, Telegrama din 30 noiembrie 1915 a lui Aristide Briand către ambasadorii Franței la Roma și Petrograd, f. 191; Telegrama 132 din 30 noiembrie 1915 a lui Aristide Briand către Lefavre, ministrul Franței la Mexic, f. 194.

²⁰³ Ibidem, Depeșa 27 din 14 ianuarie 1916 a ambasadorului Franței la Washington, f. 241.

²⁰⁴ Ibidem, Telegrama 39 din 20 ianuarie 1916 a ambasadorului Franței la Washington, f. 261.

²⁰⁵ Idem, Mexique, vol. XIII, Telegrama 157 din 11 martie 1916 a ambasadorului Franței la Washington, f. 46.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Ibidem, Depeșa 108 din 22 martie 1916 din Washington, f. 62.

²⁰⁸ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 366.

²⁰⁹ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. XIII, Raportul colonelului Vignal, atașat militar al Franței la Washington, către Ministerul de Război al Franței, din 23 aprilie 1916, f. 108.

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ Ibidem, Depeșa 213 din 14 martie 1916 a ambasadorului Franței la Washington, f. 49.

Carranza cu două zile mai înainte guvernului american în care arăta că „ar fi timpul să se discute despre retragerea corpului expediționar”²¹².

Cîteva zile mai tîrziu, guvernul Carranza a dat publicității documentele americane privind intervenția militară în Mexic. Unul din documente punea în lumină faptul că prinderea sau înfrîngerea lui Villa „nu a fost încredințată forțelor americane drept obiectiv”²¹³. „Trupele—se spunea în ordinul ministrului de război al Statelor Unite—vor fi readuse în teritoriul american după ce guvernul de fapt al Mexicului va fi în situația de a se substitui lor pentru sarcina pe care ele o au de îndeplinit. În toate cazurile, misiunea acestor trupe va fi considerată încheiată imediat ce se va afla că bandele lui Villa au fost dispersate”²¹⁴.

Nemulțumirea și ostilitatea mexicanilor față de intervenția militară americană au crescut încontinuu.

La 13 aprilie, la Parral, un detașament american a fost atacat și obligat să se retragă de către trupele lui Carranza²¹⁵. În același timp, Carranza, arătînd că forțele villiste fuseseră dispersate, a cerut din nou retragerea trupelor americane, a căror intrare pe teritoriul Mexicului nu fusese „autorizată”²¹⁶.

În a doua jumătate a lunii aprilie 1916, corpul expediționar american ajunsese la 15 000 soldați²¹⁷.

Între generalul Alvaro Obregon, ministru de război în guvernul Carranza și generalul Hugh Scott, șeful Statului Major al armatei americane, s-au angajat convorbiri, primul cerînd evacuarea forțelor americane, cel de-al doilea „o cooperare efectivă”²¹⁸. Întrerupte și reluate în mai multe rînduri la El Paso și Ciudad Juarez, aceste convorbiri nu au dat rezultate, corpul expediționar american, în loc să se retragă, și-a sporit efectivele și și-a consolidat pozițiile pe teritoriul Mexicului²¹⁹.

La 1 iunie 1916, presa mexicană a publicat o nouă notă a guvernului Carranza adresată celui de la Washington în care expediția americană era calificată drept ostilă Mexicului și cerea retragerea imediată a trupelor²²⁰. Tonul notei era „extrem de agresiv de la un capăt la altul”, guvernul mexican afirmîndu-și dreptul și hotărîrea „de a respinge cu armele toate forțele americane care ar încerca de acum înainte să treacă frontiera”²²¹. Insinuărilor Departamentului de Stat, nota răspunde că „nici o autorizație nu a fost dată guvernului Statelor Unite de către guvernul Carranza pentru trecerea frontierei”²²².

Comentînd răspunsul guvernului american la această notă, ambasadorul francez la Washington arăta că „este un fel de respingere, precedată

²¹² Ibidem, Telegrama 61 din 14 aprilie 1916 a ministrului Franței la Mexico, f. 87.

²¹³ Ibidem, Depeșa 304 din 20 aprilie 1916 a ambasadorului Franței la Washington, f. 95.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Ibidem, Raportul colonelului Vignal..., f. 108.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ Ibidem, Telegrama 75 din 28 aprilie 1916 a ministrului Franței la Mexico, f. 112.

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ Ibidem, Depeșa 33 din 14 mai 1916 a ministrului Franței la Mexico, f. 122; Telegrama din 15 mai a ministrului Franței la Mexico, f. 126.

²²⁰ Ibidem, Telegrama 96 din 1 iunie 1916 a ministrului Franței la Mexico, f. 138.

²²¹ Ibidem, Depeșa 41 din 3 iunie 1916 a ministrului Franței la Mexico, f. 148.

²²² Ibidem.

de o justificare a atitudinii Statelor Unite față de Mexic și în special față de Carranza” și cuprindea avertismentul că dacă amenințările acestuia din urmă ar deveni realitate, „consecințele ar fi dintre cele mai grave”²²³. Același ambasador atrăgea atenția asupra depeșelor sosite de la Berlin conform cărora o ruptură între guvernul american și Carranza ar fi primită „cu bucurie” în Germania²²⁴. Cum perspectiva unui adevărat război între Mexic și Statele Unite era mai aproape decît oricînd — în 21 și 22 iunie 1916 în statul Chihuahua au avut loc puternice lupte între trupele americane și cele mexicane²²⁵ — guvernul Carranza a adresat o telegramă tuturor guvernelor latino-americane pentru „a afla atitudinea pe care republicile latine o vor adopta în cazul cînd războiul ar izbucni între Statele Unite și Mexic”²²⁶. Urmarea a fost apelul ministrului de externe al Ecuadorului către guvernele latino-americane „cu scopul de a le incita să folosească bunele oficii în vederea evitării unui conflict armat între cele două țări”²²⁷.

La 24 iunie, guvernul chilian primea „o lungă comunicare” din partea guvernului mexican în legătură cu cauza conflictului cu Statele Unite și „asupra consecințelor pe care el le poate avea asupra raporturilor dintre America de nord și America de sud”²²⁸. În același timp, guvernul Ecuadorului solicita guvernului chilian „să ia inițiativa unei înțelegeri între toate puterile Americii în vederea unei intervenții pentru menținerea păcii”²²⁹. Guvernul din Santiago, membru al ABC, a răspuns acestor note, adresîndu-se în acest sens guvernelor Argentinei și Braziliei²³⁰.

Pericolul izbucnirii războiului a provocat, totodată, emoție în rîndurile opiniei publice din America latină. Astfel se relata din Santiago de Chile că „presa chiliană a urmărit cu deosebită atenție fazele conflictului dintre Statele Unite și Mexic și... ea nu ezită să ia partea celui mai slab împotriva celui mai puternic”²³¹.

„Diario Ilustrado”, cel mai important organ de presă chilian, într-un articol în care analiza ultima notă a președintelui Wilson către guvernul Carranza, „constata cu melancolie eventualitatea unui nou conflict armat”, făcînd „o analogie între pretențiile Austriei față de Serbia, cu pretențiile Statelor Unite față de Mexic”²³².

Atitudinea intransigentă a lui Carranza era explicată de ziarul chilian prin aceea că el era convins că „întregă această veche și surdă ranchiună, care în masele populare din America latină există încă împotriva imperialismului nord-american, se va trezi în momentul declanșării războiului”²³³.

²²³ Ibidem, Telegrama 379 din 21 iunie 1916 a ambasadorului Franței la Washington, f. 207.

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ Ibidem, Telegrama 107 din 22 iunie 1916 a ministrului Franței la Mexico, f. 216.

²²⁶ Ibidem, Depeșa 22 din 24 iunie 1916 a ministrului Franței la Asuncion (Paraguay) către președintele Consiliului de miniștri și ministru al afacerilor externe Aristide Briand, f. 233.

²²⁷ Ibidem.

²²⁸ Ibidem, Telegrama 30 din 25 iunie 1916 a ministrului Franței la Santiago de Chile, f. 236.

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Ibidem, Depeșa 94 din 25 iunie 1916 a ministrului Franței la Santiago de Chile, f. 237.

²³² Ibidem.

²³³ Ibidem.

Starea de spirit antiamericană — scria ziarul — va face ca în țările latino-americane să fie create „legiuni de voluntari atrași de această luptă a celui slab împotriva celui puternic, a săracului împotriva bogatului”²³⁴. Asimilind situația Mexicului cu a oricărei alte republici latino-americane, ziarul aprecia că „Chile nu poate decît să dorească eșecul intervenției Statelor Unite în Mexic și reglementarea conflictului prin noi bune oficii oferite de ABC”²³⁵. Era necesar, se afirma, „de a pune odată în plus în fața puterii din nord înțelegerea celor din America Centrală și Meridională”²³⁶.

Într-o corespondență din Quito se arăta că în Ecuador evenimentele din Mexic au provocat „o vie senzație” și „politica agresivă a Marii Republici din nord este universal condamnată”²³⁷. Pentru ziarul „Guayaquil”, „agresiunea actuală a Statelor Unite avea indubitabil ca scop incorporarea în teritoriul Uniunii (S.U.A., n.n.) a districtelor petroliere ale Mexicului”²³⁸. Pentru a evita totala lor subordonare de către Statele Unite, trebuia ca „popoarele de limbă spaniolă să uite disputele și diferențele dintre ele și să se unească pentru apărarea intereselor lor comune”²³⁹.

În Peru, ziarul „Comercio” scria la începutul lui iulie 1916 că „sentimentul național se manifestă clar în favoarea Mexicului”²⁴⁰.

Evident, starea de spirit a popoarelor latino-americane a influențat în mare măsură luările de atitudine și inițiativele unora din guvernele lor față de conflictul care opunea Mexicul Statelor Unite. Acestea nu au avut însă rezultatele scontate din cauza refuzului americanilor. Astfel, așa cum relata ministrul Franței la Santiago de Chile, inițiativa guvernului de aici „pentru reconstituirea înțelegerii ABC și pentru mediere între Statele Unite și Mexic nu a avut urmare” deoarece guvernul de la Washington vroia „să-și rezolve diferențele cu puterea vecină fără vreo intervenție străină”²⁴¹. Departamentul de Stat a fost însă de acord cu propunerea lui Carranza de a se constitui o Comisie din trei reprezentanți ai Mexicului și trei reprezentanți ai Statelor Unite care să dezbată diferențurile dintre cele două state²⁴².

Lucrările acestei comisii au avut loc în toamna anului 1916 în localitatea New London, la frontiera cu Mexicul, au fost anevoioase și nu au dus la concilierea punctelor de vedere, ceea ce făcea pe ambasadorul francez, Jusserand, să afirme, după o lună și jumătate de negocieri: „Guvernul american aproape că a renunțat la speranța de a ajunge la ceva practic cu Comisia Mexicană”, deoarece, considera el, „delegația mexicană se arată mai intolerantă și mai puțin accesibilă ca oricînd”²⁴³. Adevărul

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Ibidem, f. 239.

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ Ibidem, Depeșa 13 din 27 iunie 1916 a ministrului Franței la Quito, f. 240.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ Ibidem, Depeșa 30 din 2 iulie 1916 a ministrului Franței la Lima, f. 257. Același ziar scria că „interesele financiare ale citorva mari companii americane sînt departe de a fi străine de nenorocirile actuale din Mexic, ele au fost unul din principalii factori” (Ibidem).

²⁴¹ Ibidem, Depeșa 101 din 18 iulie 1916 a ministrului Franței la Santiago de Chile, f. 276.

²⁴² Ibidem, Telegrama 502 din 30 iulie 1916 a ministrului Franței la Washington, f. 281.

²⁴³ Idem, Mexique, vol. XIV, Telegrama 824 din 16 noiembrie a ambasadorului Franței la Washington, f. 106.

era că nord-americaniile puneau condiții în legătură cu bunurile și privilegiile lor în Mexic pe care guvernul Carranza refuza să le accepte, cerind în schimb „evacuarea necondiționată” a trupelor americane²⁴⁴. Protocolul, semnat de cele două delegații la 24 noiembrie, a fost respins de Carranza la 27 decembrie, ceea ce a făcut ca activitatea Comisiei să ia sfârșit la 15 ianuarie 1917²⁴⁵.

Îngrijorarea Washingtonului și a celorlalte guverne cu interese în Mexic a sporit în aceeași vreme, cînd Adunarea Constituantă mexicană și-a început, la 26 octombrie 1916, activitatea de elaborare a unei noi constituții. Secretarul Departamentului de Stat, într-o discuție cu ambasadorul Franței „s-a arătat puțin dispus... să recunoască drept valabilă o constituție votată în condițiile în care se află aceasta”²⁴⁶. Pentru ministrul Franței în Mexic, „guvernul american ar acționa mai util... făcînd cunoscut lui Carranza că nu va putea să-l recunoască *de jure* dacă se baza pe o constituție ale cărei stipulații ar fi în opoziție cu obligațiile internaționale ale Mexicului și cu angajamentele luate de el”²⁴⁷, de fapt ale regimurilor porfirist și huertist.

Adunarea Constituantă, scria Carleton Beals, „avea în fața ei armata americană a lui Pershing, iar Departamentul de Stat bombardă pe Carranza cu note de avertisment că clauzele revoluționare și sociale, în particular naționalizarea subsolului, nu erau acceptabile”²⁴⁸.

Neputînd împiedica adoptarea noii constituții mexicane, guvernele Statelor Unite, Marii Britanii și Franței au dat dispoziții reprezentanților lor diplomatici la Mexico să nu asiste la festivitatea proclamării noii legi fundamentale²⁴⁹.

Erau, desigur, gesturi semnificative, dar fără efect asupra hotărîrilor autorităților mexicane, astfel că la 31 ianuarie 1917, la Queretaro, Adunarea Constituantă a votat, iar la 5 februarie a fost promulgată noua constituție a republicii²⁵⁰, care s-a dovedit a fi „marea dată a revoluției”²⁵¹ și „documentul cel mai luminos, mai revoluționar din acel timp”²⁵².

Constituția mexicană din 1917 s-a dovedit a fi reflectarea tendințelor și aspirațiilor fundamentale ale revoluției, avînd un net caracter social și național-antiimperialist²⁵³. Prin articolul 123, constituția reprezenta „probabil, legea muncitorească cea mai avansată care există în

²⁴⁴ J.-B.-Duroselle, *Da Wilson a Roosevelt. La politica estera degli Stati Uniti dal 1913 al 1945*, Capelli Editore, 1963, p. 121.

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. XIV, Telegrama 35 din 13 ianuarie 1917 a ambasadorului Franței la Washington, f. 180.

²⁴⁷ *Ibidem*, Telegrama 6 din 24 ianuarie 1917 a ministrului Franței la Mexico, f. 193.

²⁴⁸ Carleton Beals, *op. cit.*, p. 56.

²⁴⁹ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. XIV, Telegrama 73 din 30 ianuarie 1917 a ambasadorului Franței la Washington, f. 204; Telegrama 121 din 31 ianuarie 1917 a ambasadorului Franței la Londra, f. 208.

²⁵⁰ *Ibidem*, Depeșa 25 din 8 februarie 1917 a ministrului Franței la Mexico, f. 220.

²⁵¹ Carleton Beals, *op. cit.*, p. 56.

²⁵² *Ibidem*. Tulio Halperin Donghi apreciază că această constituție „relua anticlericalismul din 1857 pentru a-l combina cu naționalismul și reformismul social” (Tulio Halperin Donghi, *Histoire contemporaine de l'Amérique latine*, Paris, 1972, p. 203).

²⁵³ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. XIV, Depeșa 25 din 8 februarie 1917 a ministrului Franței la Mexico, f. 221.

zilele noastre”²⁵⁴. Prevederile principale ale acestui articol erau ziua de muncă de opt ore; limitarea la șapte ore a duratei lucrului de noapte; ziua de muncă de șase ore pentru copiii de la șase la 16 ani; limitarea muncii femeilor în timpul sarcinii; participarea muncitorilor la beneficii; minimum de salariu și salariu egal la muncă egală; obligația pentru patroni de a asigura muncitorilor locuințe igienice, școli, infirmerii; responsabilități în caz de accidente; legitimitatea sindicatelor și dreptul la grevă; arbitrajul obligatoriu în cazul conflictelor de muncă; interzicerea concedierilor fără motive întemeiate; asistență pentru invalizii de muncă și șomeri; crearea de societăți cooperative pentru construirea de locuințe ieftine ș.a.²⁵⁵.

Articolul 27 dădea o nouă definiție drepturilor de proprietate, „ținând să suprimă dintr-o singură lovitură cele două rezultate cele mai dezastruoase ale dictaturii lui Diaz: alienarea *ejidos*-ilor indiene și achiziționarea de către străini a minelor și zăcămintelor petroliere”²⁵⁶. „Proprietatea pământurilor și apelor teritoriului național aparține de la origine națiunii”²⁵⁷, se spunea în acest articol. Erau declarate nule „toate deciziile, dispozițiile sau rezoluțiile care au privat satele de pământurile, apele și pădurile lor”²⁵⁸.

Articolul 28 preciza că „în Mexic nu vor mai fi nici monopoluri, nici privilegii de vreun fel, nici excepții de la impozite. . .”²⁵⁹, iar articolul 33 stabilea că „străinii nu vor putea să se amestece în niciun fel în afacerile interne ale țării”²⁶⁰.

Dreptul de concesiune pentru străini era acordat numai cu obligația din partea acestora de a recunoaște deplina suveranitate a statului mexican și de a nu recurge niciodată la intervenția propriului guvern.

Hotărîrea poporului mexican de a lupta cu hotărîre împotriva forțelor intervenționiste americane, ostilitatea crescîndă a popoarelor și chiar a unor guverne latino-americane față de politica agresivă și anexionistă a Statelor Unite, preocuparea sporită față de războiul din Europa ș.a. au făcut ca problemele mexicane „să treacă pe planul al doilea”²⁶¹ în preocupările guvernului Wilson care, la 18 ianuarie 1917, a decis evacuarea teritoriului mexican.

În martie 1917, Carranza a fost ales președinte al republicii, iar la 1 mai s-a desfășurat ceremonia preluării funcției. El fusese recunoscut *de jure* după multe ezitări de către Statele Unite, la 13 martie²⁶².

Reprezentanții marilor puteri cu interese majore în Mexic au întreprins tot ce au putut pentru a anihila prevederile Constituției relative la bunurile și proprietățile pe care le dețineau în Mexic.

²⁵⁴ Ibidem.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Henry B. Parkes, *op. cit.*, p. 370.

²⁵⁷ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. XIV, Depeșa 25 din 8 februarie 1917 a ministrului Franței la Mexico, f. 221—222.

²⁵⁸ Ibidem, f. 222.

²⁵⁹ Ibidem, f. 223.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ J.-B. Duroselle, *op. cit.*, p. 121.

²⁶² Ibidem.

Participarea reprezentanților diplomați ai Statelor Unite, Marii Britanii și Franței la ceremonia de la 1 mai nu vroia în niciun fel să însemne o recunoaștere definitivă a guvernului Carranza ²⁶³. La începutul lunii iunie 1917, ambasada Marii Britanii la Washington a înaintat celei franceze un memorandum în care propunea „retragerea temporară, fără ruperea relațiilor diplomatice, a reprezentanților lor diplomați din Mexico” ²⁶⁴, aceasta fiind una din acțiunile ce trebuiau întreprinse pentru ca Venustiano Carranza „să simtă gravitatea măsurilor pe care le ia și iritarea pe care acestea le provoacă” ²⁶⁵. Guvernul Marii Britanii considera util „să se uzeze de mijloace de intimidare care să-i arate (lui Carranza, n.n.) hotărîrea guvernelor interesate” ²⁶⁶ și, în același timp, i s-ar da șefului executivului mexican „impresia unui front unic” ²⁶⁷.

Plusul de ostilitate din partea guvernului britanic se datora, se pare, „ultimelor confiscări de către Carranza, aplicate intereselor britanice importante și amenințărilor care sînt îndreptate împotriva altor exploataări mai esențiale încă (petrol)” ²⁶⁸.

Ministrul de externe al Franței a aflat cu surpriză și a fost nemulțumit de convorbirile care au avut loc între reprezentanții Departamentului de Stat și ambasadorul britanic la Washington în legătură cu politica de urmat față de Mexic ²⁶⁹. „Avînd în vedere importanța intereselor noastre în Mexic — scria ministrul de externe francez — noi am fi putut fi invitați să ne exprimăm părerea înainte ca Statele Unite și Marea Britanie să fi hotărît o atitudine comună și să fi decis măsuri atît de grave” ²⁷⁰.

Unul din mijloacele prin care guvernele ostile lui Carranza și Constituției au căutat să facă presiuni asupra Mexicului a fost creditul financiar de care guvernul de la Ciudad de Mexico avea mare nevoie pentru refacerea țării. Acordarea de credite de către anglo-franco-americani era condiționată de concesiile economice din partea guvernului mexican. Cei care erau în stare să acorde credite erau nord-americani. Pentru cei interesați era necesar ca „fondurile să fie remise lui Carranza în fracțiuni reduse” și numai dacă „atitudinea sa era ireproșabilă” ²⁷¹. Era esențial — scria ministrul francez al afacerilor externe, Alexandre Ribot — ca guvernul lui Carranza „să nu primească ajutoare financiare care-i sînt indispensabile decît sub controlul guvernului american, astfel încît să se poată stipula garanțiile pe care le-am cerut” ²⁷².

Tărăgănarea recunoașterii definitive a guvernului Carranza s-a prelungit pînă la începutul anului 1918. La începutul lui februarie 1918, șeful diplomației britanice, Balfour, declara că după părerea guvernului său

²⁶³ Correspondance politique et commerciale, Mexique, vol. XV, Telegrama 523 din 30 aprilie 1917 a ambasadorului Franței la Washington, f. 34.

²⁶⁴ Ibidem, Telegrama 1020 din 14 iunie 1917 a ministrului afacerilor externe al Franței către ambasadorul Franței la Washington, f. 76.

²⁶⁵ Ibidem.

²⁶⁶ Ibidem.

²⁶⁷ Ibidem.

²⁶⁸ Ibidem, f. 77.

²⁶⁹ Ibidem.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem, Telegrama 1258 din 18 iulie 1917 a ministrului afacerilor externe al Franței către ambasadorul Franței la Washington, f. 109.

²⁷² Ibidem, Telegrama 1562 din 6 septembrie 1917 a ministrului afacerilor externe al Franței către ambasadorul Franței la Washington, f. 122.

era util „înainte de a recunoaște pe Carranza ... să se obțină de la el unele garanții”, eventual prin trimiterea unui emisar neoficial care să-i vorbească în numele Statelor Unite, Marii Britanii și Franței și să-l determine, totodată, „să renunțe la relațiile cu Germania”²⁷³.

Cînd Nieto, subsecretar de stat la Finanțe în guvernul lui Carranza, aflat la începutul lui februarie 1918 în Statele Unite pentru a negocia importul de porumb și bunuri alimentare, a ajuns la un acord cu Lansing, Carranza a refuzat să-l accepte, întrucît Statele Unite doreau să obțină „o ameliorare a legii asupra minelor, a noilor decrete asupra petrolului, un angajament pentru a i se rezerva o parte a producției minelor de cupru din Mexic etc.”²⁷⁴.

Or, tocmai în acel timp (19 februarie 1918), în conformitate cu prevederile articolului 27 din Constituție, președintele Carranza a decretat introducerea unui impozit asupra petrolului companiilor străine²⁷⁵. Răspunsul acestora a fost organizarea „unei contra-revoluții în cîmpurile petroliere”, susținînd bandele înarmate ale lui Felix Diaz și Manuel Peleaz, cărora le-au acordat, în medie, 200000 dolari pe lună²⁷⁶.

Odată cu sfîrșitul primului război mondial, Statele Unite vor avea și timpul și mijloacele pentru a relua cu mai multă intensitate ofensiva în vederea redobîndirii pozițiilor privilegiate din Mexic, ceea ce va duce la noi momente de încordare și tensiune între cele două state, la ruperea relațiilor diplomatice și chiar la un pas de a avea loc o nouă intervenție militară din partea Statelor Unite.

Revoluția mexicană a fost definită, cu deplin temei, drept „primul mare recul al colonialismului, al imperialismului, al diplomației dolarului, prima ripostă serioasă la trimiterile spre sud a dolarilor și mașinilor”²⁷⁷.

Revoluția mexicană — afirmă diplomatul și istoricul Pierre Queille „a pus în pericol pe nord-americani și bogățiile lor de aici”²⁷⁸. Totodată, revoluția mexicană a declanșat „o întreagă serie de ridicări în America latină”²⁷⁹, lupta împotriva intervenției și ocupației militare americane căpătînd aspectul unor adevărate războaie de eliberare națională în Haiti și Nicaragua, pentru că, așa cum spunea José Carlos Mariategui, „toți oamenii noi ai Americii se simt solidari cu revoluția mexicană, cu destinul său, cu doctrina sa, cu oamenii săi”²⁸⁰.

Socială prin excelență, revoluția mexicană a fost în același timp profund națională, întrucît „lupta împotriva imperialismului yankeu a devenit una din caracteristicile dominante ale acestei mișcări revoluționare”²⁸¹.

Punctul culminant al revoluției a fost Constituția din 1917 care, stipulînd naționalizarea subsolului, a marcat începutul politicii de recu-

²⁷³ Ibidem, Depeșa 101 din 12 februarie 1918 a ambasadorului Franței la Londra, f. 239.

²⁷⁴ Ibidem, Depeșa 36 din 13 martie 1918 a ministrului Franței la Mexico, f. 274 275.

²⁷⁵ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 108.

²⁷⁶ *Ibidem*.

²⁷⁷ Carleton Beals, *op. cit.*, p. 9.

²⁷⁸ Pierre Queille, *L'Amérique latine. La doctrine et le panaméricanisme. Le conditionnement historique du tiers-monde latino-américain*, Payot, Paris, 1969, p. 172.

²⁷⁹ Carleton Beals, *op. cit.*, p. 9.

²⁸⁰ Americo Nuñez, *op. cit.*, p. 129.

²⁸¹ *Ibidem*, p. 131.

perare și readucere a bogățiilor țării sub controlul și în beneficiul națiunii mexicane, de înlăturare a dominației străine, de cucerire de către poporul mexican a celei de a doua independențe. Influența ei asupra societății latino-americane a fost profundă, obiectivele și idealurile ei au devenit cu timpul obiectivele și idealurile popoarelor latino-americane.

LA RÉVOLUTION MEXICAINE (1910—1917) — LE DÉBUT DE LA LUTTE POUR LA SECONDE INDÉPENDANCE DE L'AMÉRIQUE LATINE

RÉSUMÉ

La révolution mexicaine (1910—1917) a constitué un phénomène socio-politique d'une ampleur particulière sur le plan intérieur, mais en même temps à profondes implications internationales. Ce fut là une réaction majeure du peuple mexicain contre la «colonisation intérieure» et en même temps contre la «seconde conquête» ou la «seconde colonisation» par les puissances capitalistes développées d'Europe et les Etats-Unis d'Amérique.

S'appuyant sur des informations inédites fournies par la correspondance des diplomates français dans diverses capitales américaines, pendant la période soumise à l'étude, l'auteur présente les causes du déclenchement de la révolution, la liquidation du régime de dictature de Porfirio Diaz, l'instauration du régime libéral constitutionnel de Francisco Madero, la réaction des grandes puissances envers celui-ci, le coup d'Etat de la réaction appuyée de l'extérieur et l'instauration de la dictature de Victoriano Huerta, la nouvelle étape de la révolution sous le commandement des forces constitutionnelles en tête avec Venustiano Carranza, les causes et les implications des interventions militaires des Etats-Unis au Mexique (1914, 1916—1917) et la position des autres grandes puissances face à la révolution mexicaine etc.

Moment culminant de la révolution, la Constitution de 1917 a synthétisé dans quelques-uns de ses articles les tendances et aspirations fondamentales du peuple mexicain — la législation ouvrière, la réforme agraire, l'élimination ou la limitation de l'influence et de la domination du capital étranger, la reconquête du contrôle des richesses nationales par l'Etat mexicain etc.

La révolution mexicaine a provoqué, d'un côté, le mécontentement des capitalistes ayant des intérêts au Mexique et — de la part des Etats-Unis — l'intervention militaire directe, et, d'autre côté, des manifestations de solidarité et de sympathie de la part des peuples latino-américains; elle a marqué le début de toute une série d'actions à caractère national, antiimpérialiste chez les peuples du sud de Rio Grande, actions qui, là où ont eu lieu des interventions militaires américaines, se sont transformées en guerres de libération nationale.

L'auteur conclut que la révolution mexicaine et ses suites ont constitué le début de la lutte des peuples d'Amérique Latine pour la conquête de la seconde indépendance, celle de l'indépendance économique, lutte qui caractérise essentiellement l'histoire contemporaine de l'Amérique Latine.

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

SENSIBILITĂȚI ȘI MENTALITĂȚI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ A SECOLULUI AL XVII-LEA

DE

FLORIN CONSTANTINIU

Studiul mentalului colectiv în societatea medievală a ieșit din faza programelor și proiectelor¹ și s-a angajat ferm și fecund pe calea investigațiilor care au generat o literatură bogată, din al cărei cuprins nu lipsesc încercările de sinteză². Receptivă față de noile orientări, istoriografia română a abordat noua direcție de cercetare, care are în Nicolae Iorga un precursor de mare valoare și remarcabilă modernitate — în raport cu cercetările de azi — deopotrivă pe plan național și internațional³. Studiile apărute pînă acun au conturat inventarul surselor și al problemelor apte de a fi studiate în funcție de sursele disponibile și au fixat jaloanele anchetei.

În chip firesc — am putea spune — secolul al XVII-lea, considerat cu drept cuvînt veacul de aur al literaturii medievale românești, oferea cercetătorilor mentalului colectiv materialul de studiu dacă nu cel mai abundant, oricum cel mai concludent. Literatura cronicărească cuprinde, evident, date de cel mai mare interes pentru surprinderea reprezentărilor mentale și reacțiilor psihice ale diverselor colectivități, iar un șir de istorici literari, preocupați în primul rînd de valoarea estetică și, numai după aceea, de cea culturală a cronicilor noastre, au venit în ajutorul istori-

¹ Cf. Alphonse Dupront, *Problèmes et méthodes d'une histoire de la psychologie collectives* în „Annales” XVI (1961), 1, p. 3—11; Georges Duby, *Histoire des mentalités*, în *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, 1961, p. 937—966; în același an, a apărut lucrarea lui Robert Mandrou, *Introduction à la France moderne (1550—1640). Essai de psychologie historique*, care ni se pare a avea un caracter precumpănitor programatic. Interesul pentru istorie psiho-socială, a readus în actualitate, la începutul anilor '60 vechi cercetări în acest domeniu, întreprinse cu decenii în urmă. Astfel cartea lui Eileen Power *Medieval People*, a cărei primă ediție datează din 1924 a fost reeditată în S.U.A. în 1963; autoarea prezintă viața a șase oameni „obișnuiți” obscuri — cu excepția lui Marco Polo — din secolele IX—XVI, prilej de a reconstitui aspecte ale vieții medievale: rurale, orășenești, monastice etc.

² Aaron J. Gurevici, *Das Weltbild des mittelalterlichen Menschen*, Dresda, 1978, Autorul studiază „aspectele de masă (Massenerscheinungen) ale culturii medievale”, axate pe reprezentările despre spațiu și timp, drept, muncă, bogăție, sărăcie și proprietate.

³ Am atras atenția asupra acestui aspect al operei lui N. Iorga, în comunicarea noastră *N. Iorga și studiul mentalităților colective*, prezentată la sesiunea anuală a Institutului de istorie „N. Iorga” din 1971.

rilor pentru a detecta manifestările sensibilităților și mentalităților unui veac ce a stat sub semnul „cumplitelor vremi”, obsedant evocate de Miron Costin.

★

Atitudinile fundamentale ale mentalului colectiv în secolul al XVII-lea se derobează în largă măsură anchetei istorice. Mai întâi — caracteristică a întregului ev-mediu — imensa majoritate a populației țărilor române — țărănimea — apare, sub aspectul exprimării ei în sursele istorice, drept o „majoritate tăcută”. Condamnată de regimul feudal la existență precară și analfabetism, țărănimea rămâne mută, cronicile medievale fiind, îndeobște, opera membrilor clasei dominante, clerici și nobili sau, uneori, ale unor orășeni. Rareori, un știutor de carte din lumea satelor s-a gândit să lase posterității relatarea evenimentelor sau a gândurilor prilejuite de acestea. Cînd a purces să consemneze un fapt, a făcut-o, de obicei, impresionat de un fenomen ceresc sau meteorologic ieșit din comun, de o calamitate naturală, de o invazie devastatoare sau de un eveniment de familie (naștere, deces etc.). O dată fixat în scris faptul judecat a fi vrednic de a fi știut de viitorime, autorul, parcă speriat de propriu-i curaj de a ieși din obscurul anonimatului și de a se plasa în conul de lumină al istoriei, a lăsat, după citeva rînduri, pana jos pentru a se închide din nou în tăcere și uitare. Această „istorie prin cei mici” (N. Iorga), alcătuită din însemnările sporadice și succinte nu poate oferi decît o imagine cu totul fragmentară a reacțiilor mentale și psihice ale țărănimii față de vicisitudinile în mijlocul cărora trăia.

La celălalt nivel, superior, al societății feudale, reprezentat de clasa conducătoare, alcătuită din boierime și clerul înalt, dificultățile în reconstituirea mentalului colectiv sînt de alt ordin. Cum s-a spus, scrierile teologice, istorice și literare ale epocii sînt, cu covîrșitoare precădere, opera membrilor acestei clase. Această literatură nu este însă atît de întinsă pentru a putea distinge în cadrul ei tipicul de individual. Altfel spus, vederile unui Miron Costin, spre pildă, sînt caracteristice tiparelor mentale ale clasei boierești sau ilustrul cronicar a exprimat puncte de vedere care în epocă puteau fi judecate drept non-conformiste? Conceptul însuși de mental colectiv are contururi destul de fluide. Dacă definirea largă a mentalității colective implică cunoașterea chipului în care simte, gîndește și reacționează o colectivitate, ceea ce implică, evident, studiul tuturor elementelor care alcătuiesc sistemul de atitudini afectiv-cognitive, o definiție mai restrînsă, reține doar un ansamblu de idei, reprezentări, emoții care nu s-au ridicat pînă la nivelul unui elaborat ideologic.

Reconstituirea mentalului colectiv al secolului al XVII-lea reclamă, așadar, desprinderea din sursele disponibile a acestor elemente, care, raportate la condițiile de existență materială și la realitățile din cuprinsul altor societăți feudale, mai bine cunoscute, se înfățișează drept semnificative pentru reprezentările mentale ale colectivității românești.

Acest demers reconstituitiv trebuie întreprins, ținînd seama de raportul dintre componentele unei adevărate trinități, existența materială — structură socială — viața mentală, și de ritmurile procesului însuși de dezvoltare istorică, cuprinse și ele într-o trinitate — cadrele de mare stabilitate ale „duratei lungi” — perioadele de expansiune și recesiune

(conjunctura) — evenimentul (timpul scurt)⁴. Cadrul mental cel mai stabil este, desigur, mentalitatea de clasă, ale cărei trăsături fundamentale sînt date de locul macrogrupului în procesul de producție și în viața social-politică, cu precizarea că stabilitatea cadrului mental nu exclude, ci implică schimbări în interiorul lui, în funcție de evoluția parametrilor economiei și social-politici citați mai sus, elemente comune și distinctive ale mentalității macrogrupelor societății feudale.

Este lesne de înțeles că la nivelul clasei boierești, mobilitatea mentală are un coeficient mai înalt decît la nivelul clasei țărănești. Firește, ambele clase aparțin unei societăți rurale (orînduirea feudală înseamnă — se știe — dominația satului asupra orașului), dar membrii clasei dominante dispun de posibilități mai numeroase de a intra în contact cu factorii declanșatori sau stimulatori ai schimbărilor de sensibilitate sau mentalitate. Lectura, relațiile cu intelectualii și diplomații străini, călătoriile în străinătate, etc. atrag după sine modificări în felul de a simți și gîndi a boierimii. La celălalt pol al societății medievale, țărănimea — în ciuda deplasărilor provocate de invazii, fugă etc. — rămîne apăsată de arhaismul și tradiționalismul tipic vieții de sat.

În lumina acestor principii, este lesne de înțeles că în mentalul colectiv al societății românești al secolului al XVII-lea, se întîlnesc atît atitudini și reprezentări comune tuturor claselor și categoriilor sociale cît și altele specifice fiecărei diviziuni macrogrupale, și că în acest mental, în măsura permisă de izvoare, sînt observabile reacții caracteristice celor trei ritmuri ale procesului istoric.

Trăsătura definitorie a omului medieval — deci și a românilor din secolul al XVII-lea — a fost apartenența la o stare socială. K. Marx a observat cu dreptate că „cu cît pătrundem mai adînc în istorie, cu atît individul — deci și individul care produce — apare mai dependent, aparținînd unei colectivități mai cuprinzătoare”⁵. Țăran, țirgoveț, boier (nobil) și cleric se definesc, în primul rînd, prin apartenența la una din cele trei stări — nobilime, cler, starea a treia — a societății feudale, a cărei structură tripartită chiar dacă nu a găsit o fundamentare teoretică în Moldova și Țara Românească, nu a reprezentat mai puțin cadrul determinant al mentalităților colective⁶. Diferențierile sociale erau percepute cu acuitate, într-o societate, care întemeiată pe privilegiu, încarcă pe cîțiva de onoruri și favoruri, iar pe cei mulți de obligații și umilințe. Stările sociale se cunosc și se recunosc ușor, de la regimul fiscal — care-i împarte între scutiți și contribuabili — pînă la costum, care-i separă pe cei îmbrăcați în catifea, postav sau zdrențe. Contrastul între bogăție și sărăcie, care coincide cu polii socio-politici a societății, era izbitor. Îmbrăcăminte, alimentație,

⁴ Pornind de la schema lui G. Duby — care aplică el însuși în studiul mentalităților colective, schema cadențelor istorice a lui Ferdinand Braudel, — am încercat să formulăm o schemă întemeiată pe concepția materialist-istorică în *Aspecte ale mentalului colectiv sătesc în societatea medievală românească* în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. VII (1974), p. 78—81.

⁵ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, ed. a 2-a, București, 1960, p. 220.

⁶ Cf. Roland Mousnier, *Les hiérarchies de 1450 à nos jours*, Paris, 1969, și Guy Fourquin, *Les soulèvements populaires au Moyen Age*, Paris, 1972, (Adversar al conceptului marxist de clasă, G. Fourquin adoptă o schemă deosebită de cea a lui W. Pareto — elită, non-elită — și anume elită-popor-marginal).

locuință, toate separă și opun cele două clase fundamentale ale societății feudale, stăpîni de pămînt și țărani. Antagonismul economic și social dintre clase, date fiind condițiile de primitivitate în care trăia țărănimea, nu-și putea găsi forme de manifestare decît în starea latentă de ostilitate și, în împrejurări speciale — ca de pildă în timpul răscoalei seimenilor din 1655 —, în izbucniri spontane de violență⁷.

Cele două clase se privesc cu dispreț — de sus, de la boieri, în jos, la țărani — cu ură, de jos în sus. Cronicile scrise de marii boieri surprind ambele perspective: Miron Costin vorbește, în cunoscutul pasaj al uciderii lui Batiste Vevelli de către țărani, de „nespusă vrăjmășie a prostimii”⁸, sentiment pe care circumstanțele relatate de cronicar îl fac să iasă la iveală. Solidaritatea temporară pe care o putea crea fuga, pentru a se sustrage capacității fiscului, pe domeniul unui mare dregător, interesat să-și sporească „inventarul uman”, nu estompa antagonismul de clasă, profund și durabil. Încercările unor clerici — precum mitropolitul Antim Ivireanu — de a face apel la solidaritatea creștină pentru a arunca un pod peste prăpastia dintre cele două clase erau condamnate, desigur, eșecului. Chiar dacă — constatarea îi privește pe țărani — relațiile sociale și climatul de ostilitate pe care ele îl degajă — și le învăluie la rîndu-le nu au fost percepute cu limpezime, reflectarea lor făcîndu-se, de regulă, la nivelul subliminal, intensitatea stărilor de spirit, generate de aceste raporturi n-a fost mai puțin profundă. În conștiința colectivă a țărănimii, boierul (nobilul) este, în primul rînd, beneficiarul, temut, dar urît, al prestațiilor dijmelor și slujbelor. Atît timp cit raporturile de producție îi fac pe țărani să dea o rentă pe care boierii o percep, cei dintîi sint „pururea vrăjmașii” celor din urmă (cronicarul Radu Popescu).

Alături de contrastul economico-social, țărănul resimte violent și alte contraste, de astă dată naturale — lumină și întuneric, cald și frig, care explică într-o anumită măsură mobilitatea sentimentală a omului medieval⁹. Condițiile precare ale existenței sale făceau din țărăn un dezarmat în fața naturii, greu de stăpînit, și a societății, greu de îmblînzit. În condițiile veacului al XVII-lea, aceste realități de lungă durată ale societății feudale îmbracă formele sentimentului de insecuritate personală și socială.

Mai întîi, insecuritatea personală: neputincios în fața forțelor naturale, țărănul trăiește în așteptarea anxioasă a „răutăților” de tot felul; de la grindină și lăcuste la încasatorii de bir și năvălitorii străini. Totul în jur apare ostil, astfel că sentimentul dominant devine teama. A fi gata de fugă este pentru țărăn — și nu numai pentru el — o componentă de bază a existenței. Panicile erau frecvente, undele de spaimă traversînd deseori țara. Contaminat de această atmosferă de frică latentă, Paul de Alep, notează următoarele, după descrierea bisericii și conacului de la Fierăști (Ilfov): „Dar așezarea acestui sat este tare nesănătoasă și regiunea din jurul său este în veșnică alarmă și spaimă, îndeosebi din cauza vecinătății

⁷ Numeroase exemple la Lidia Demény, Ludovic Demény, N. Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoala populară*, București, 1968, p. 78—81. Eclipsa autorității domnești declanșează și mișcări ale orașenimii, *ibidem*, p. 81—82 și, mai ales, Paul Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655*, București 1961.

⁸ Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 99.

⁹ F. Constantiniu, *op. cit.*, p. 73.

cu țara turcilor. În ce mă privește, eu nu aș dori ca o clădire ca aceasta să fie ridicată în vreo altă parte, ci <numai> spre minăstirea Cozia și spre munte, în pace și liniște, unde este o siguranță aproape deplină împotriva spaimii și primejdiilor”¹⁰. Diaconul sirian a lăsat imagini pline de culoare, dar zguduitoare ale fugii populației în fața invaziei tătarilor în 1658 „în- treaga țară a fost, așadar, aruncată în cea mai mare tulburare; gospodă- riile și satele s-a golit de nenorociții lor de locuitori în toiul gerului cum- plit ce domnea atunci și a unor zăpezi mari așternute pretutindeni pe pământ, iar starea nenorociților țărani era atât <de grea> încît storcea lacrimi și tinguiri celui care îi vedea”¹¹. Și mai departe: „Deși căzuse zăpada din belșug și era un ger aprig, nimeni nu îndrăznea să aprindă un foc, nici chiar cei dintre fugari care se retrăseseră în mijlocul pădurilor, de frică, cum spuneau, ca tătarii să nu zărească fumul din depărtare și să-i urmărească direcția. Închipuiți-vă starea acestor nenorociți, lipsiți și săraci, care nu îndrăzneau nici măcar să aibă vreun ciine cu ei, de teamă să nu latre! În timpul nopții nu puteau dormi de spaimă și toți locuitorii din țară fugiseră în creierii munților”¹².

Conflictele turco-polone de la sfîrșitul secolului al XVII-lea au agra- vat considerabil situația locuitorilor „țara noastră — scrie un Toader arnașul în 1685 — este plină de oști și de tîlhari, cît nu rămasă sat sau mănăstire neprădată sau nejăfuită”¹³. Iar un an mai tîrziu, același are o exclamație dureroasă, care dezvăluie amploarea catastrofei „noi nu știm de atîția ai (ani n.n.) ce este plugul, de răul păgînilor și a altor nevoi destul”¹⁴. Războiul e un flagel redutabil, pe care țăranul îl trăiește ca pe un prodrom al apocalipsului.

Insecuritatea socială, apoi. Sentimentul a fost, desigur, mai acut resimțit de țărani liberi, amenințați de căderea în servitute. A salva condiția de om liber era tot atât de importantă ca și a salva viața, căci vinderea ca rumân sau vecin echivala cu o sinucidere socială. Teama de a deveni șerb, în ciuda eforturilor personale de a conserva sta- tutul de libertate, printr-un așezămînt de felul legăturii lui Mihai Viteazul, a dat naștere la adevărate unde de zvonuri și teamă. Un zapis din 29 mai 1665 înregistrează o mostră de astfel de zvonuri și teama pe care ele le declanșează. Beneficiarul actului — dat de un Neagul logo- făt — este țăranul Vasilie din Negomir; emitentul relatează: „auzindu-se bogate cuvinte zicînd că strigă în toată țara de rumânie, carele-i va prinde acea poruncă în sat boirisc, să fie rumân, deci el fiind om slobod, judec, iar el s-a spămîntat. Deci el au tras dă fugă” ...¹⁵. Se știe că zvonul se naște din reprezentările colective care îl preced, astfel că teama lui Vasile din Negomir de a-și pierde calitatea de judec (țăran liber) și „bogatele cuvinte” despre rumânirea în masă arată că spectrul servituții era o la- tență permanentă a psihicului țărănesc, latență ce izbucnea violent, în condiții pe care actul citat nu le dezvăluie. La șapte decenii de la legămîn- tul lui Mihai, trauma produsă în sufletul țărănesc se dovedea încă atât de vie, încît zvonul — deci temerea țărănilor — reproducea prevederile

¹⁰ *Călători străini în țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 232-233.

¹¹ *Ibidem*, p. 244.

¹² *Ibidem*, p. 255.

¹³ N. Iorga, *Istoria țerii prin cei mici*, în „*Revista istorică*”, VII (1921), 1-3, p. 43.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 121.

așezământului domnesc din 1595. Pricinile de șerbire, judecate în divan, răscumpărările din servitute, solicitarea cărților de apărare de șerbie, toate sînt semnele unei viguroase aspirații spre dobîndirea libertății personale. Litigiile durau cu anii și se transmiteau din generație în generație.

Către sfîrșitul secolului al XVII-lea începe să se manifeste o nouă atitudine mentală față de instituția multiseculară a șerbiei. Rădăcinile materiale ale noii reprezentări colective au fost asimilarea progresivă a țăranului șerb cu robul-țigan și politica fiscală-socială a unor domni, care, preocupați să înlăture factorii de instabilitate a masei de contribuabili, au încurajat eliberările din șerbie. Noua atitudine nu-și putea da, desigur, în condițiile vieții medievale, decît o motivație religioasă. Constantin Duca, domnul care primise de altminteri o educație aleasă la Constantinopol, condamna șerbia în termeni ca aceștia : „cu păcatu este să-l robești pe frate-tău, căci păgînii își cumpără robi pe bani și în al șaptelea an îi iartă, iar alții mai curînd le dau slobozenie : iară tu ești creștin și neluîndu-l pe bani și fiindu creștin ca și tine și tu vei în veci să-l vecinești”¹⁶. Se sublinia tot mai mult folosul spiritual al actului benevol de emancipare a țăranului șerb, astfel că abolirea șerbiei la mijlocul secolului al XVIII-lea a fost precedată de un adevărat curent mental, care, identificînd șerbia cu robia, a condamnat-o ca incompatibilă cu etica creștină. Țăranii s-au văzut tratați ca robii și au voit să se elibereze de „jugul robiei”, o minoritate de boieri — căci restul s-au opus reformei sociale a lui Constantin Mavrocordat — și membrii clerului înalt s-au distanțat progresiv de vechea imagine a șerbiei, acceptată ca instituție, și au sfîrșit prin a o condamna.

Viața țăranului s-a desfășurat, așadar, sub semnul neliniștei și al teamei. Sub apăsarea atitor amenințări, țăranul a căutat în chip firesc reazem și modalități de evadare din mediul întunecat și ostil.

Credința i-a oferit o consolare¹⁷. Religia țăranului medieval n-a fost însă o religie de dogme și concepte clare, într-un sistem coerent privind lumea și regulile de importare în mijlocul ei. Slujba religioasă făcută într-o limbă neînțeleasă pentru el și starea lui de incultură nu-i îngăduiau țăranului să pătrundă adîncurile teologice. Povețele de bună viețuire date de preotul din sat — de cele mai multe ori, la fel de ignorant ca și enoriașii săi — s-au asociat cu supraviețuirea unor credințe și rituri venite din cel mai îndepărtat trecut¹⁸. Acest sincretism religios a născut în cugetul colectiv al țărănimii o atitudine de detașare în fața vicisitudinilor timpului. Fatalismul lui „așa a fost să fie” s-a împletit cu desprinderea interioară a lui „dă-o-ncolo” într-o reacție psihică stereotipă care a fost răspunsul lui la încercările și sfidările istoriei, răspuns ce l-a făcut să supraviețuiască atitor catastrofe, și să ducă mai departe virtuțile de înțelepciune și răbdare, acumulate în mijlocul vitregiilor fără număr. Țăranul român n-a fost veșnic încrunțat, nici veșnic posomorit, cum timpurile l-ar fi putut face. O sărbătoare, o datină, l-au scos din mijlocul frămîn-

¹⁶ Nicolae Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în *Cronicile României*, ed. M. Kogălniceanu, vol. II, București, 1872, p. 41. Se constată însă și continuarea curentului de aservire a țărănimii libere, căci același cronicar ne informează că boierii făcuseră obicei de a socoti vecin pe orice țăran liber fără pămînt, care stătea pe moșiile lor timp de 12 ani, *ibidem*.

¹⁷ Religiozitatea medievală este excelent analizată din punctul de vedere al concepției materialist-istorice de către A. Gurevici, *op. cit.*, p. 352 și urm.

¹⁸ Cf. Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească*, Cluj-Napoca, 1977, unde se arată că „cețele de feciori” din Țara Oltului sînt un vestigiu al unor credințe și practici geto-dace, în care se mențin și elemente preindoeuropene.

tării sau al durerii, și, în mijlocul alor săi, cu straiul cel mai bun pe el, cu inima înveselită de un vin bun, a gustat și el bucuriile vieții. Bandini consemnează, surprins, aceste izbucniri de exuberanță „Felul de a ține sărbătorile la moldoveni este de a se abține de la muncă și a se deda plăcerilor, petrecind ziua cu băutură, cu mese și cu joc. Și, deși sint împovărați de dările cele mai mari, totuși ei întâmpină zilele de sărbătoare cu cea mai mare bucurie, încît s-ar părea că nu simt deloc starea lor nenorocită”¹⁹. Această capacitate de evadare din realitatea amară, pe care o semnaleză misionarul italian, a fost, în fapt, o formă de autoapărare, care i-a îngăduit țăranului să reziste unei lumi ostile și să-i supraviețuiască.

La nivelul superior al societății feudale, boierimea înfățișează o altă mentalitate, desigur, dar în care se întilnesc și elemente comune cu cea țărănească. Aceeași credință în voința și puterea divinității, aceeași convingere că autoritatea domnului este de sursă divină, același sentiment de insecuritate, creat de instabilitatea politică a timpurilor. Canalele de comunicație cu mentalul popular au rămas mereu deschise, realitate relevată și de numeroasele elemente și trăsături comune întilnite în cultura aristocratică și cea populară, între limba cărților și cea vorbită²⁰. Coordonatele de bază ale mentalității boierești sint însă altele.

Mai întâi, conștiința apartenenței la o clasă aleasă, destinată să fie în truntea piramidei sociale, să conducă, să poruncească, să fie ascultată. Separată de un abis social de masa cea mare a „prostimei”, boierimea dorește ca fiecare clasă și categorie socială, plasate firește, toate în urma ei, să-și cunoască locul în ierarhia socială, iar puterea domnească să le trateze în funcție de acest loc. Miron Costin elogiază pe Radu Mihnea ale cărui judecăți, le arată a fi fost făcute cu „mare dreptate și socoteală, fără fățarie, cu cinste, iară nemăruia cu voie vegheată”, deși principiul pe care ele se întemeiau, enunțat de același cronicar, trădează spiritul de inegalitate socială care, totuși, lui Miron Costin i se pare firesc „Domnul hiecare — spune Radu Mihnea — cîndu giudecă pre un boierinu cu un curtean, ochii domnului să fie pre boerin, iară giudețul pe calea sa să margă. Și așa, cîndu să pirăște un curteanu c-un țăran, mai de cinste să fie curteanul și la cuvintu și la căutătura domnului, iară nu abătîndu-se giudețul din calea sa cea dreaptă”²¹. Un alt aspect de conduită a aceluiași domnitor, pe care Miron Costin îl consideră vrednic de relevat, este acela al diferențierii sociale în raporturile cu supușii săi: „Cu boierul ca c-un boieru, cu slujitorul ca cu-n slujitoru, cu țăranul ca c-un țăran făcea voroave”²². Deci ceea ce dorește Miron Costin e ca niciodată și nimic, să nu treacă limita statutului social al fiecăruia tocmai pentru a sublinia și conserva preeminența socială a boierimii.

Și totuși, în ciuda poziției sale, această clasă — în măsura în care un Miron Costin sau un Dosoftei ii sint reprezentativi — vădește un pesi-

¹⁹ *Cățători străini în țările române*, vol. V, p. 343.

²⁰ Asupra acestui aspect a stăruit Al. Duțu, *Cultura română în civilizație europeană modernă*, București, 1978, p. 19 și idem, *Limba populară și literatură națională*, în vol. *Modele, imagini, priveliști*, Cluj-Napoca, 1979, p. 150; Cf. și observațiile pătrunzătoare ale aceluiași despre cărțile de comportare în *Cărțile de înțelepciune în cultura românească*, București, 1972, passim, ca și din *Vie des œuvres et vie des hommes dans la société roumaine (1750—1848). Contacts culturels et structures mentales*, în „Revue des études sud-est européennes”, X (1972), nr. 2, p. 393 și urm.

²¹ Miron Costin *op., cit.*, p. 89.

²² *Ibidem*.

mism, o frustrare, o alienare care se topesc toate într-o sensibilitate barocă²³. Termenul se cere de îndată definit. Trăirea barocă este expresia unei situații conflictuale interioare, care, prin imposibilitatea rezolvării imprimă trăirii un caracter tragic. Amenințat de o forță superioară cu anihilarea, subiectul — individ sau colectivitate — caută ieșirea din această tensiune internă printr-o revărsare de strălucitor și pompos, care îndeplinește dubla funcție de compensație și de apărare²⁴.

Boierimea română, în elementele ei cele mai culte și mai sensibile, a străbătut în secolul al XVII-lea o trăire de tip baroc. Eliberată — dacă nu victorioasă asupra-le — de domnii „centralizatori”, boierimea munteană văzuse, la sfârșitul secolului al XVI-lea, din intruchiparea idealului ei, statul boieresc²⁵. Răscoala antiotomană adusese pentru o clipă emanciparea sub dominația Porții, iar eclipsarea — la fel de efemeră — a autorității domnești îi îngăduise să fixeze în tratatul de la Alba Iulia (1595), cadrul regimului nobiliar. Anularea tratatului chiar de către Mihai însuși și la începutul secolului al XVII-lea, reintrarea, fie și în condiții atenuate, sub dominația Porții, dădea boierimii sentimentul unei duble frustrări pe planul raporturilor cu domnul și pe acela al raporturilor cu Poarta și făcea ca orizontul afectivo-intelectual să fie întunecat de norii pesimismului. Teama de „sabia cea lungă” a sultanului, de disproporția de forțe în comparație cu Poarta — „noi sintem o țară mică și făr’ de oameni, neputincioasă și făr’de ajutor de nici o parte, iar turcii sint puternici, mari și biruiesc toată lumea, de la răsărit la apus”²⁶ — a sedimentat conștiința neputinței și a umilinței: „supt mîna lor (a turcilor — n.n.) și supt jugul lor sintem serbi”²⁷. Pe celălalt plan — al relațiilor cu domnia această

²³ Termenul de baroc este întrebuințat aici în sensul său tipologic sau arhetipal, adică un tip de existență și nu în obișnuita sa excepție de stil artistic (vezi discuția acestor concepte în legătură însă cu romantismul, dar perfect valabil sub aspectul „utilajului” conceptual și în cazul de față la Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 10—11, 607—608). În secolul al XVII-lea trăirea barocă coincide cu barocul, artistic tradițional. În textul de față accepția barocului este cea tipologică.

²⁴ Lucrarea lui Edgar Papu, *Barocul ca tip de existență*, 2 vol. București, 1977, o considerăm fundamentală pentru înțelegerea arhetipală (tipologică) a barocului, chiar dacă nu-l putem urma întotdeauna pe autor în partea finală, consacrată exemplificărilor românești la concepției sale Cf. și rezervele lui Al. Duțu, *Barocul în cultura română*, în vol. *Modele, imagini, pribelesti*, Cluj-Napoca, 1979, p. 162—165 (Autorul întreprinde și un foarte util bilanț al cercetărilor românești consacrate temei amintită în titlu).

²⁵ Urmăm aici concluziile lui Eugen Stănescu despre succesiunea celor trei forme ale statului feudal românesc: statul de fărâmițare feudală, statul domnesc și statul boieresc. Vezi *Valoarea istorică și literară a cronicilor muntene*, în *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, vol. I, București, 1961 p. XXIV—XXX.

²⁶ *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopiseșul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 133. Mihnea al III-lea împlină o puternică rezistență din partea boierimii în planurile sale de răscoală antiotomană.

²⁷ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaltescu, București, 1956, p. 118. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 169 crede că textul aparține unui interpolator. Pentru viziunea lui Grigore Ureche despre relațiile cu Imperiul otoman, văzut ca o altă lume într-un antagonism ireductibil cu cea căreia îi aparține el, ca și cea a lui Miron Costin „așteptind sprijinul Poloniei, vezi M. Berza, *Empire ottoman et relations roumano-turques dans l'histoire géographique moldave des XV-e—XVII-e siècles*, R.E.S.E.E., X (1972) nr 3, p. 612—627. Reprezentările mentale despre lumea musulmană merită o cercetare specială; amintim aici remarcă plină de interes, publicată de N. Iorga: „apoi amî pribegitî țări străine, la oameni păgînî, că sintu mai milostivi, iarî noi, creștinii, sintemî mai răi”. *Faze sufletesti și cărți reprezentative la români cu specială privire la legăturile „Alexandriei” cu Mihai Viteazul*, „An. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.” s. II, t. XXXVII (1915), p. 605

boierime puternică prin forța ei economică și mândră de vechimea și rolul ei istoric, suportă greu domni obscuri ²⁸, prin origină, șterși ca personalitate și lacomi în domnie, care rămân, totuși, pentru ei „unșii lui Dumnezeu”, — căruia însă tot mai des îi este asociat acum în texte și împrejurări, „împăratul” (sultanul) ²⁹ — astfel că a ridica mâna împotriva lor este chiar după judecata unui adept al regimului nobiliar ca Miron Costin „scîrnăvă faptă”. Firește, domnia pierduse mult din prestigiul ei de odinioară, dar dincolo de declinul evident al domniei, ea păstrează suficiente mijloace de autoritate pentru a face boierimea să-i simtă, dacă nu mâna de fier, cel puțin situația ei subalternă față de domnie.

Deținătoare a unei mari forțe economice și social-politice și, pînă la un punct, păstrătoare tradiției politice românești, boierimea se simte frustrată de autoritatea pe care se crede îndreptățită să o exercite, și de pe aceste poziții ea judecă cu asprime prin exponenții ei, Grigore Ureche și Miron Costin, „nesățioasa hire a domnilor spre lățire și avuție oarbă” și „domniile neștiutoare [...] și lacome” denunțate drept cauza nenorocirilor în care se zbate țara.

Dar domnii înșiși încearcă aceeași frustrare, căci, deși titulatura lor îi proclamă suverani „din mila lui Dumnezeu”, pentru ei sultanul de la Constantinopole este o divinitate terestră mult mai concretă. Cel care la Iași sau București stă în scaunul de domnie poate oricînd să fie mazilit din voința padișahului.

Această instabilitate și insecuritate pe care le generează dominația otomană explică și frecvența temelor *Fortuna labilis* și *Ubi sunt*, care exprimă sentimentul tragic al existenței. „A lumii cîntec cu jale cumplită viața Cu griji și primejdii, cum ieste și așa / Prea suptire și-n scurtă vreme trăitoare O, lume hicleană / lume înșelătoare” în acești termeni înfățișează Miron Costin contemporanilor săi *Viața lumii* pentru a le arăta „cum ieste de lunecoasă și puțină viața noastră și supusă pururea primejdiilor și primenelilor” ³⁰.

Boieri și domni, încercînd același sentiment de alienare și frustrare, au căutat o compensație în strălucire, lux și pompă, manifestare tipică trăirii baroce, care îmbracă o gamă variată de manifestări.

Să mai spunem încă o dată înainte de a merge mai departe că pentru noi barocul este urmărit aici în înțeles tipologic (arhetipal) și că numai o coincidență îl face să se întîlnească cu barocul în înțelesul tradițional, artistic ³¹.

²⁸ Este lesne de înțeles care vor fi simțămintele boierilor moldoveni, cînd călăul lui Ștefan Toma îi arată domnului cu cuvintele batjocoritoare : „S-au ingrășatu, doamne, berbecii, buni sintu de glunghiat”, Miron Costin, *op. cit.*, p. 61.

²⁹ N. Iorga, *Istoria ferii prin cei mici*, p. 37. Semnificativ pentru studiul mentalităților este și formularea călugărilor de la marea Moldovița, care adaugă, pentru a explica răgazul de pace de la înscăunarea lui Miron Barnovschi, mila divină și „nirocul mărei sale”, *Ibidem*.

³⁰ Miron Costin, *op. cit.*, p. 318—319. Cf. și studiul bogat în observații judicioase al Doinei Curticăpeanu, *Orizonturile vieții în literatura veche românească*, București, 1975, p. 42—53.

³¹ Pentru elementele baroce din literatura secolului al XVII-lea lucrarea de bază este cea a lui Dan Horia Mazilu *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, 1976. Dar nu putem împărtăși în nici un fel opinia lui George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1972, p. 180, la care se raliază și Dan Horia Mazilu că perspectiva din care analizează Miron Costin evenimentele este a unei clase care „cel puțin sub raportul rolului istoric major, își trăia ultimele clipe în ajunul instaurării regimului fanariot” (Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 272,

O specialistă avizată a istoriei artei feudale românești observă — cu perfectă dreptate — că în Moldova „tradiția se oprește aproape brusc la Sucevița”³² și că arta moldoveană din secolul al XVII-lea înfățișează „o imagine eclectică”, unde își dau întâlnire Orient și Occident, neoclasicul cu barocul. Chiar și pentru nespecialist perlele artei moldovene ale acestui veac — Dragomirna, Trei-Ierarhi, Golia — ies prin unele din trăsăturile lor caracteristice din făgașul tradițional: verticalitatea elansată a Dragomirnei, podoaba super-abundentă a Trei-Ierarhilor, compozitul exuberant al Goliei, toate sînt chemate să frapeze ochiul privitorului și să-l impresioneze.

Aceeași funcție o îndeplinește și fastul de la curtea domnească, pe care un Radu Mihnea și mai ales Vasile Lupu îl observă cu cea mai strictă rigoare. În toate aceste manifestări de splendoare și pompă s-a văzut pînă acum o perpetuare a amintirii Bizanțului imperial și Iorga a stăruit în repetate rînduri în a-l arăta pe Vasile Lupu drept „continuatorul împăraților de răsărit”³³. Ni se pare însă că, în contextul mental al secolului al XVII-lea, pompa bizantină este numai *forma* care îmbracă *conținutul* trăirii baroce: compensația prin strălucire. Este și aici reacția compensatorie și defensivă față de sentimentul de frustrare, încercat de domnul al cărui destin politic depinde de sultan, încercat de boierii care nu izbutesc să-și impună definitiv și de drept formula politică visată — regimul nobiliar³⁴ — față de sentimentul de insecuritate creat de „cumplitele vremi de acmu’ sub al căror imperiu — afirmă Miron Costin — se află omul.

Aceeași nevoie de compensație și de strălucire, ca reacție defensivă, stă și în interesul arătat culturii, în general, și istoriei, în special. Afirmarea originii latine a poporului român — care nu este o descoperire a secolului al XVII-lea, așa cum s-a afirmat eronat în trecut — de către boierii cronicari are același rost de a proiecta strălucirea unei origini, socotite nobile, asupra unui popor pe care vicisitudinile istoriei l-au privat de locul la care era îndrituit.

Apogeul atins de literatura cronicărească în secolul al XVII-lea — prin boierii cronicari — este expresia rolului politic pe care boierimea îl joacă în această perioadă, dar și o manifestare a trăirii baroce, care caută în cultură, o nouă sursă de strălucire. Noul ideal al personalității umane este acel „om deplin, capu întregu, hire adîncă” pe care îl elogiază

278—279). Mai întii, chiar dacă am admite că holerimea „ți trăia ultimele clipe”, ea nu putea fi conștientă de acest pretins apropiat sfîrșit, despre care scriu cei doi istorici literari. Chiar atunci cînd regimul fanariot s-a instaurat definitiv (1711—1715), nici o mărturie contemporană nu percepe evenimentul ca o ruptură cu trecutul; în sfîrșit, boierimea avea să mai joace un „rol istoric major” încă mult timp în viața societății românești, peste limita fixată de G. Ivașcu și acceptată de D. H. Mazilu. Nu împărtășim nici nașlunea de umanism baroc, utilizată de autor. Dar despre aceasta, cu alt prilej.

³² Maria Ana Musicescu, *Etapas du langage pictural aux XVI-e—XVIII-e siècles. Réflexions sur la relation entre la forme artistique et l'œuvre témoin*, în R.E.S.E.E., t. X (1972), nr. 2, p. 188.

³³ În aceeași perspectivă este analizată domnia lui Vasile Lupu în cea mai nouă lucrare privind arta acelei perioade Ana Dobjanschi, Victor Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979, p. 12—15. Și aici se utilizează termenul nepotrivit, credem noi, de umanism baroc.

³⁴ Am stăruit asupra acestor probleme în *Sensibilité baroque et régime nobiliaire (considérations préliminaires)*, în R.E.S.E.E. XVII (1979), nr. 2, p. 327—334.

Miron Costin, asociație de înțelepciune și cultură, pe care nu-l atinge nestatornicia vremurilor.

Cadrele tradiționale ale mentalității medievale țărănești în lumea satelor, sensibilitate și trăire barocă în conacele boierești — iată aspectele esențiale ale mentalităților colective din veacul al XVII-lea.

SENSIBILITÉS ET MENTALITÉS DANS LA SOCIÉTÉ ROUMAINE AU XVIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur tâche de reconstituer la vie mentale de la société féodale roumaine au XVIIe siècle. On cherche à dégager « la superstructure de sentiments, illusions, mentalités et conceptions du monde », dont parlait K. Marx, en soulignant les sentiments communs — tel celui de l'insécurité — à toutes les classes et catégories sociales et ceux qui caractérisent les mentalités de classe (surtout paysans et boyards). Pour les paysans, mélange de fatalisme et de détachement, évasions spirituelles et haine de classe. Pour les boyards, une sensibilité « baroque » (à sens typologique du mot), c'est-à-dire, face aux frustrations et insécurités apportées par la domination ottomane et l'incapacité d'imposer un régime nobiliaire, refuge dans la magnificence, le luxe et l'apparat.

UN TEXT AUTOGRAF AL TOASTULUI ROSTIT
DE COSTACHE NEGRI LA PARIS
LA 27 DECEMBRIE 1847/8 IANUARIE 1848

DE

PAUL PĂLTĂNEA

După tragicul sfârșit al Elenei Negri, îngropată la 4 mai 1847 în curtea bisericii din cartierul Pera (Constantinopol), Costache Negri se reîntoarce în țară, unde rămâne câteva luni, fără a trimite nici un fel de știri lui Bălcescu, care, în afară de o scrisoare trimisă de V. Alecsandri în iulie, nu mai are nici o veste despre prietenul Negri. Așa s-ar explica, poate, îngrijorările lui Bălcescu, comunicate și lui Alecsandri la 1 octombrie 1847 : „Ce face Negri ? Nu știu nimic despre dînsul. Am scris atît lui cît și la surorile lui și n-am primit răspuns”¹.

Negri era în această vreme la Iași, căci la 6 octombrie îi dă lui M. Kogălniceanu o „plenipotenție” ca să se judece cu urmașii prințului Dimitrie Moruzi, care-i împresuraseră o bucată de loc din moșia Mănjina². Acesta este, probabil, primul demers pe care-l face în legătură cu noua sa călătorie spre apusul Europei. Îl anunță și pe Bălcescu despre apropiata lui sosire la Paris, căci acesta scriindu-i lui V. Alecsandri își manifestă dorința de a-l revedea cît mai degrabă „Negri nu mai vine, îl aștept cu multă nerăbdare”³.

În timpul acesta Negri era în drum spre Paris, căci obținuse, la 15 noiembrie, un pașaport pe termen de șase luni” spre a merge la Anglia și Franța, prin Austria și Prusia în trebi de negustorie”. Lăsa „chezaș” pe cumnatul său N. Conachi-Vogoride⁴. La 7 decembrie Negri era probabil la Paris, căci Bălcescu scriindu-i din nou lui V. Alecsandri nu mai cere nici un fel de relații despre prietenul comun⁵.

Reîntîlnindu-l pe Bălcescu, după atîtea luni de despărțire, reiau firul discuțiilor politice ce le purtasera „în adunările” de la „Biblioteca română”, bucurîndu-se că tinerimea română, aflată aici la învățătură, „lucrează

¹ N. Bălcescu, *Opere*, IV, ediție critică îngrijită de G. Zane, București, 1964, p. 79.

² Biblioteca Academiei R.S.R., MCCCVIII/94.

³ N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 84.

⁴ Paul Păltănea, *Noi contribuții la biografia lui Costache Negri*, în *Danubius*, II — III, 1969, p. 139; Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, V. Isac, *Documente*, București, 1973, p. 199—200.

⁵ N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 85. V. Alecsandri într-o scrisoare adresată, în decembrie, Zulei Negri o întreabă dacă a primit vești de la Costache (V. Alecsandri, *Correspondență*, ediție îngrijită de Marta Anineanu, București, 1960, p. 235).

bine, toți cu multă inimă”. Desigur că Negri a fost pus la curent cu constituirea asociației „Însocierea Lazariană”, la 27 noiembrie 1847, ca protest la înființarea unor școli străine la București ⁶.

Cornelia Bodea a remarcat absența lui Negri de la constituirea acestei asociații, care avea ca scop înființarea de școli în România, „unde tinerimea să poată lua o educare română” ⁷. Lipsa se datorează, probabil, faptului că Negri ajunge la Paris după această dată. Călătoria de la Iași la Paris dura mai mult de 12 zile. În acest răstimp abia se putea ajunge pînă la Viena. (În 1841, Negri a plecat din Iași la 9 sau 10 martie și la 22 martie era în capitala Imperiului austriac).

Entuziasmul revoluționar, care se manifestă în întrunirile săptămânale de la „Biblioteca română”, evocate de Bălcescu în discursul de la 1 ianuarie 1847 ⁸, va fi animat și de toastul închinat de Negri memoriei viteazului voievod Ștefan cel Mare, la 27 decembrie 1847/8 ianuarie 1848. Pînă la descoperirea autografului pe care-l publicăm în anexă ⁹, s-a susținut că discursul a fost rostit la 27 decembrie 1848. În scrisoarea cu care-i trimite lui Al. Hurmuzachi textul toastului, V. Alecsandri precizează că acesta a fost „pronunțat la anul 1848 în mijlocul românilor emigrați”, ¹⁰ dar textul publicat de Al. Hurmuzachi nu este datat ¹¹. Al. Papadopol Calimach a republicat toastul în 1889 după autograful ce se găsea la V. Alecsandri cu data : Paris 27 decembrie/8 ghenar 1848 ¹².

Textul pe care-l comunicăm acum este datat : Paris 8 ghenar 1848, deci după calendarul gregorian (stilul nou), corespunzînd zilei de 27 decembrie 1847, ziua sfintului Ștefan. Nu știm dacă Negri s-a folosit de autograful păstrat de V. Alecsandri, care pînă acum nu a fost regăsit, sau de cel pe care-l publicăm, rămas se pare în arhiva familiei Sturdza — Miclăușeni ¹³, discursul lui ne oferă însă încă o dovadă că la sfîrșitul anu-

⁶ Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dimitrie Brătianu*, I, București, 1933, p. 132-133.

⁷ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834-1849*, București, 1967, p. 92-93.

⁸ Nicolae Bălcescu, *Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului patriei noastre*. Ediție de Cornelia Bodea, Bălcești pe Topolog, 1971, p. 31. Alecu Kogălniceanu îi scria fratelui său Mihail, la 8/20 decembrie 1847, că : „În toată simbăta mă duc la Biblioteca Română la d[omnul] Vărnăv, unde se adună toți românii din Paris, de ascultă citirea istoriei Moldovei” (N. Iorga, *Părerii asupra francomaniei, ce zicea fratele lui Kogălniceanu, în Floarea darurilor*, II nr. 21, 19 august 1907, p. 327).

⁹ Manuscrisul lui C. Negri ne-a fost semnalat de I. Caproșu (scrisoare din 18 decembrie 1977) căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁰ *Foaea Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina*, II, 1868, nr. 5, p. 125.

¹¹ *Ibidem*, II, nr. 6-7, p. 144-145. E. Boldan, care reproduce textul după *Foaea Societății*, (C. Negri, *Scrieri*, II, București, 1966, p. 422), îl datează : Paris 27 decembrie/8 ghenar 1848 (*ibidem*, I, p. 126). Dealtfel, E. Boldan, la reproducerea textului, nu a fost consecvent nici cu regulile de transcriere pe care și le fixează în „Notă asupra ediției”. Deși anunță că va respecta „formele de limbă” specifice epocii, transcrie mame în loc de mume, ajutoarea/ajutătoaria, izvoiri/izvori etc.

¹² Al. Papadopol Calimach, *Amintiri despre Costache Negri*, în *Revista nouă*, II, 1889, nr. 9, p. 324. Textul este însă însoțit de un moto, șase versuri din poezia „Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare” de D. Bolintineanu. Nu se pot preciza condițiile în care Negri a luat cunoștința de versurile lui D. Bolintineanu incluse în volumul apărut în mai 1847. Volumul poetului muntean a fost tipărit cu fondurile „Asociației literare”, prin grija lui I. Glica. Se poate ca acesta să-i fi trimis un exemplar și lui Negri, care era membru al „Asociației literare”. Se poate ca Negri să fi cunoscut versurile direct de la Bolintineanu, după ce l-a întâlnit la Paris. Nu este exclusă nici lectura lor din „Foae pentru minte inimă și literatură” (nr. 26, 30 iunie 1847, p. 212).

¹³ Informație de la Vasile Pop, directorul Arhivelor Statului Piatra-Neamț, scrisoare din 27 martie 1979.

lui 1847 se generalizase ideea necesității înfăptuirii unității naționale. Convingerea lui Negri că „Unirea, numai Unirea cu înmiita sa tărie ne va vini într-un ajutor” adresată „*tuturor neamurilor române*” (sublinierea noastră), este unul din principiile de bază ale programului „partidei tinerilor” înfățișat de Bălcescu, cu prilejul discursului rostit la 1 ianuarie 1847. „Ținta noastră, domnilor — spunea Bălcescu — socotesc că nu poate fi alta decât *Unitatea Națională a Românilor*. Unitate mai întâi în idei și în sentimente, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică, care să facă din munteni, moldoveni... din transilvăneni, din bănățeni... un trup politic, o nație românească, un stat de șapte milioane de români”¹⁴.

A N E X Ă

Paris 8 ghenar 1848¹⁵

Dar românul nu va cîmpuri fără flori
Zile lungi și triste fără sărbători
Astfel e vulturul ce pe piscuri zboară
Aripile taie-i că ar vrea să moară.

Bolintineanu¹⁶

Depărtați, fraților români din darnicul sîn al maicii, dulce ne iaste astăzi [i] a înnoi neperitoarea și deapurarea vie, slava în inimile noastre a marelui Ștefan, Domnul român — Ștefan zic cel Mare — zidul creștinătății, cătră care s-au sfărâmat în trecirile lor nenumăratele urdii ale păgînatății — zidul neclintit ce 40 de ani au poprit învingirile sălbatecelor cohorte musulmane în turbata lor pornire spre astăzi [i] necunoscător apusul¹⁷.

Și ce răsplată ! Numai prestigiu istoric — căci faptele¹⁸ vărsatului singe pentru e[a] li-au coperit cu dușmană uitare. Pildă adincă că pre peptul altora și pe ajutorul altora înțîlepi să nu căutăm în zadar a să răzâma suferitoare omenire nădăjde¹⁹. Astfel Sobiețki, fiu a unui popor iarăș[i] nenorocit și mai necunoscut, Ștefan ce ai mintuit aciastă uitată Evropa în într-atîția rînduri. Dar scaun lui de strălucită vecie — inimile fiilor României întru care cu neștiarsă de timpuri cuvinte îi vor rămîne faptele cit va mai rămîne un român.

Nu numai Ștefan ci mult și mare mai iaste numărul de nemurire vrednici români. Mircea, asămînea cu neperita slavă — mare în pace — mai mare în primejdii — voinicul Domn. Mihai Vitiazul, frunte între viteji, cu singeroasă înzăcîță dovadă în multe cîmpuri de războaie, — biruitor învingînd la Călugăreni sutele de mii, c-o mîână de frunțași cit și el român. Mîna-i dreaptă era Novac hatmanul ce zice[a] înaintea unei crunte loviri : români ai noștri ageri frați, mai bine decît o viață cu rușine, zăce morți cu cinste. Astfel fu și acel Novac !

Mihai de care poporul în vremea di a spune în poetica sa naivitate zice[a] :

Vitiazul Mihai
Ce sari pe șapte cai
Și răcne[a] Banatul vai.

Mihai însă — ș-acole[a] inima-m neagră să-mpovoară de mîhnire — Mihai după nenorocirile acelor vremi de necaz, totodată cit și mult măreță, purtă foc și sabie în Moldova. Ștefan

¹⁴ N. Bălcescu, *Privire asupra stării de față*, p. 40.

¹⁵ Mulțumim și pe această cale tovarășilor Vasile Pop și Eugen Nadler prin bunăvoința cărora am obținut filmul manuscrisului.

¹⁶ Versurile sînt din poezia „Cea din urmă noapte a lui Mihai cel Mare”. La versiunea publicată de Al. Papadopol Calimach moto-ul continuă cu versurile „Astfel e românul și român sint eu / Și subt jugul barbar nu plec capul meu”.

¹⁷ Deasupra cuvîntului este scris Evropa.

¹⁸ În prima variantă : faptele lui.

¹⁹ Inițial : nădăjde în alții.

Însuși marele Ștefan, sabie și pradă în Țara Munteniască — țară de frăție ... neunire dintru care veni mai cu vreme slăbirea și robia amindurilor țărilor, căci cine le-ar fi călcat la un loc fiind ele ²⁰, cînd în parte fieșticare împrăștie obștiască spaimă.

Matei Basarab ș-al Moldovei Vasile Lupu, vrednici de străbatirea veacurilor, înființară școli spre luminare, prin care mult mai temelnic așezată, statornic pătrunde înaintirea decît prin crudele mijloace de sînge și de stăpînire. Dar ca sprijin, averile de ei lăsate — pradă aștăz[i] unuor popi greci de pin ²¹ munții lumii ²².

Ștefan, Ștefan cel Mare, acest fiu a unei vrednice mume, arînd în giugul robiei cu biruiții dușmani, unde aștăz[i] spre neprevăzuta îndepărtare a sa și a patriei sale strălucită mărire, stă față de patru vacuri Dumbrava Roșie — falnic monument. Ștefan gonit de turci la Războeni, unde timpurile celor mai ageri apărători ai Moldovei rămasă cruntă movilă — gonit de mumă-sa în Neamț, pildă femeilor române — spre a să întoarce mort învins sau viu biruitor — cu ciți viteji mai rămasă lovește cumplit cu groază în dușmanii păgîni ce era în desfătarea biruinței și mi-i strică într-atîta, încit multă vreme s-au mintuit creștinătatea de zădarnicile lor rădicări.

Az[i] e zioa să sərbăm sfînta aducere aminte a unor așa bărbați — și mai virtos în zilele noastre — acum e zioa de desfilîntaria vechilor vrăjbi. Nenorocit așezați în mijlocul îndoitudului despotism al Evropei și al Asiei — să ne dăm frățască agiutătoare mină. Lipsască Moldova lipsască Valahia, și vecinic să rămîie în locule, precum în inimile noastre, o singură și mult puternică Românie. Deși un vâl de adine întunerice strins neîncungiuară ²³ — soarele luminei în curînd silnic îl va pătrunde, îl va împrăștie.

În visurile mele de nădejde, frați români, înflorit să arată viitorul României, atunci cînd opt milloane de români și fil a unei singure patrie în lanț de frăție, vor fi tari și puternici.

Unirea, numai ²⁴ Unirea cu înmîita ²⁵ sa tîrie ne va vini întru agiutor ²⁶. Iar aștăz[i] în depărtată străinătate, ș-aici în mijlocul focului celui mai viu de idei, fapte a propășirei noroadelor, ce să răversă și asupra-ne o fierbinte scînteie și către care mult recunoscători să fim — sərbînd neuitata și falnica umbră română a lui Ștefan, patron al faptelor mari — uraria și închinaria me[a] iaste ca tot aciastă strălucită zi să fie și porniria a unei stînsă ²⁷ legare și învăpăiat agiutor ²⁸ întru a tuturor neamurilor române către ace[a] Românie ce la puternicile glasuri a eroicului ei trecut — noi cu toți fil ai ei în sîrșit să ne trezim. S[ă] t[răiască] unita Românie.

Arhivele Statului Piatra-Neamț, fond *Documente și scrisori răzlefe*, 66.

²⁰ Inițial : le-ar fi călcat aceste țări la un loc fiind ele.

²¹ Inițial : din.

²² Inițial : Asiei.

²³ A adăugat deasupra : Impresoară.

²⁴ În prima variantă : numai sfînta.

²⁵ Inițial : îndoită tîrie.

²⁶ Inițial : întru curînd agiutor.

²⁷ Inițial : mai strînsă. A adăugat : închileșită.

²⁸ Inițial : mai învăpăiată dragoste

DR. VASILE AGAPPI, UN LUPTĂTOR PENTRU UNIRE

DE

PAUL MIHAIL

Se știe că, după revoluția din 1848, numeroși români și-au făcut studiile la Paris, atrași de faima învățămîntului universitar din capitala Franței. Printre tinerii moldoveni, care, în acea perioadă, au urmat cursurile facultății de medicină din Paris, se afla și Vasile I. Agappi¹.

Acesta se născuse în Moldova în 1833. Absolvisese seminarul de la Socola în 1852². În septembrie 1852 se afla la Paris, de unde trimitea unui prieten din Iași o scurtă scrisoare prin care îl înștiința că se pregătea „pentru medicină, acum deocamdată mă ocup cu algebra, geometria, botanică, mineralogie, zoologia, fizica și chimia, după care depun examen de înscriere la medicină”³. La 13/25 iunie 1855 cu adresa din rue Soufflot, nr. 16, el comunica aceluiași prieten că „de trei ani de cînd sînt la Paris, am trecut două examene, peste douăzeci de zile am a trece al treilea, sper a avea o notă bună... materiile acestui de-al treilea examen sînt anatomia și fiziologia, acesta e cel mai greu din medicină, cu toate acestea nu mă pre sperii. Peste doi ani și jumătate isprăvesc, cu toate că trebuie să trec încă 6 examene și teza”.

La 22 iulie 1856 de la adresa Place de la Sorbonne nr. 3, V. Agappi afirma din nou că „peste o lună” avea să se prezinte la al treilea examen, adică la anatomie și fiziologie, și că are foarte mult de lucru, pe de o parte studiile, iar pe de altă parte compatrioții care vin în toate zilele „și cărora trebuie să le servești drept conductor, almintrelea te privesc foarte rău”.

În acești ani de studenție la Paris, V. Agappi a desfășurat o intensă activitate politică, în epoca încheierii tratatului de la 30 martie 1856, și a luptelor pentru Unirea Țărilor Române. În aprilie 1856, Vasile I. Agappi semna împreună cu numeroși români din Paris, un memoriu prin care cerea Unirea Țărilor Române⁴. La 19 mai 1856, cu adresa din Paris, rue de la Sorbonne, nr. 20, el scria prietenului său din Moldova „simt trebuința de a rumpe tăcerea. După războiul Crimeii de trii ani s-a făcut pace. Congresul s-a ocupat foarte mult de Țările Române. Românii din Paris au dat Congresului o adresă, cerînd ca Moldova și Valahia să fie unite în viitor

¹ Ziarul „Opinia” din Iași, nr. 297 din 20 noiembrie 1907, p. 2.

² Arh. St. Iași, fondul Seminarului Veniamin, M/13, p. 61.

³ Scrisoarea se publică în anexă.

⁴ Arh. Ministerului de Externe Francez, Memorii și documente, Turcia, vol. 54, nr. 49, p. 192. Citat de N. Corivan, *Din activitatea emigranților români în Apus*. București, 1931, p.118.

sub nume de România", și continua „dacă și acum vom fi desbinați. . . apoi putem fi siguri că ne îngropăm pentru totdeauna în mormîntul sclaviei". În încheiere cerea : „scrie-mi dacă asemenea idei sînt răspîndite în țară. Frunză ⁵ lucrează cît un voinic. Complimente domnului Gorgos, asemenea bravului Șendelca ⁶, arată-le scrisoarea mea".

Prin altă scrisoare, din 22 iulie 1856, îi comunica că „ocupațiile politice, ca fiecare, intru cît poate face ceva pentru țară și mai cu deosebire în momentele de față" îl rețin de la pregătirile de examene și îi trimite „o mică broșură atingătoare de Unirea Principatelor", pentru a o răspîndi în țară ⁷.

Din acel timp, în scrisorile ce se păstrează, răzbate și opinia sa privitor la operele doctorului Raspail ⁸, medic de mare popularitate în acea vreme : „Dorea ca să pozezi uvragiile lui Raspail, azi e de prisos, lasă că nu ai înțelege mai nimic dar apoi nici că este ceva de însemnat, baza tratamentului său este camfura prin urmare trebuie ca să aibă cineva cunoștințe medicinale pentru a-l putea înțelege și aplica, știu că vei fi auzit despre scrierile sale, însă aice nimene să apucă de el ; dacă și-au făcut un nume au fost numai ca om politic iar nu ca doctor, el era republican și fiindcă la același timp era și doctor, apoi mulțimea l-au socotit tot de aceeași putere în medicină".

Despre Vasile I. Agappi, student la medicină la Paris, profesorul doctor C. D. Severeanu amintește în următorii termeni : „Un tip curios între noi era un vechi student. . . Agapie, care ședea la Paris dinainte de 1848 ⁹. Agapie era un om cumsecade. Toți făceau pentru el ce puteau, pentru că era afabil și corect. După ce m-am întors în țară (așadar după 1864) a venit și. . . Agapie. L-am preparat cam sumar și cu toții am contribuit de a lua o diplomă de licență în medicină" ¹⁰.

Deși în 1859 a beneficiat de o bursă, în calitate de student moldovean la facultatea de medicină din Paris ¹¹, Vasile I. Agappi totuși n-a obținut diploma acestei facultăți. Întors în țară, a fost numit medic de plasă

⁵ Într-o scrisoare de la 13/25 iunie 1855, V. Agappi scrie următoarele despre Frunză : „Frunză mi s-a părut un băiat de ispravă. . . cînd îl voi vedea la lucru, atunce-ți scrie dacă e speranță sau nu, într-un cuvînt mi-a făcut bună impresie".

⁶ În aceeași scrisoare de la 13/25 iunie 1855, V. Agappi scrie despre Șendelca : „Îți trimit această scrisoare prin d. Șendelca, pe care cred că-l cunoști. D-lui și-a adus patru copii la Paris și te însărcinez, dacă ai cunoștință, să i-o faci, căci este un brav om".

⁷ În perioada la care se referă scrisoarea de față (martie-iulie 1856), au apărut la Paris, cu privire la Unirea Țărilor Române mai multe broșuri, cea trimisă putea fi una din următoarele : Paul Bataillard, *Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le Congrès*. Paris, Typographie de Ch. Lahuze, 1856, p. 64 ; Paul Bataillard, *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses vœux*. Extrait de la Revue de Paris du 1-er juillet 1856, Paris, Impr. de Pillet fils aîné, 1856, p. 43. Edmond Textier, *Appel du Congrès en faveur des Roumains*, Paris, Impr. de Voisvenel, 1856, 9. 40, Auguste Vitu, *Les Principautés Danubiennes*, Extrait du Pays du 27 juin 1856, Paris, Impr. de la Normant, 1856.

⁸ François-Vincent Raspail, om politic francez și medic, născut în 1794, mort în 1878. A luat parte la revoluțiile din 1830 și 1848. Din 1843 s-a ocupat de medicină, atribuind paraziților interni cauza bolilor și preconizînd camforul ca remediu universal.

⁹ Inexact, deoarece la 1848 Agappi avînd doar 15 ani, nu putea fi student.

¹⁰ Dr. C. D. Severeanu, *Din amintirile mele* (1853—1928), vol. 1, București, 1929, p. 65—66.

¹¹ Gomoiu, *Repertor de medicini*, București, 1910, vol. 1, 1941, p. 8.

în 1864, în districtul Iași. La 1874 reclama pentru o sumă de bani, pe d-na Catinca Asachi cu locuința în Paris, str. Saint-Marin nr. 15¹². În acest an, 1874, are calitatea de medic verificador al decedaților din despărțirile I și II a comunei Iași.

La 14 iulie 1876¹³, Vasile Agappi și-a terminat studiile la București, susținând la facultatea de medicină din capitala României teza sa intitulată și apoi tipărită : *Cercetări demografice asupra populației României și în special a districtului și orașului Iași*. De doctor V. I. Agappi, medic secundar spitalul Pașcanu din Tătărași, medic verificador și vaccinator urbei Iassi. București, tipografia Laboratorilor români, 19, str. Academiei, 1856¹⁴.

Cartea sa are 56 pagini și este închinată „Domnului Dr. D. Brandza, profesore de geologie și botanică la facultatea de științe din București”. Cuprinde la p. 56 : *Conspectul materiilor, Considerațiuni generale. Partea I. Descreșterea populațiunii iassiane ; Descreșterea constantă a populațiunii în județul Iași. Populațiunea României și descreșterea ei progresivă în cursul ultimilor 15 ani. Partea a II-a. Cauzele descreșterii populațiunii române ; Cauzele prevenite sau descreșterea prin diminuțiunea nașterilor ; Cauzele represive sau descreșterea prin augmentațiunea morților ; Cauzele mortalității în timpul prunciei ; Cauzele mortalității la adulți. Bibliografia lucrării citează pe A. Fetu, P. S. Aurelianu și Odobescu, I. Felix, M. G. Obedenaru, Bertillon, G. Flaișlen, L. Fleury, A. Becquerel, Friedlander.*

După încheierea studiilor sale la facultatea de medicină din București, Vasile I. Agappi a fost numit, la 29 octombrie 1876, profesor suplinitor de științe naturale și agricultură, la Seminarul de la Socola. La 3 noiembrie 1876 era prezent la Seminar unde iscălea în condica profesorilor¹⁵. Avea atunci vîrsta de 44 ani și era singurul profesor laic al Seminarului. Primea leafa de 2 520 lei anual pentru 12 ore săptămînal la cele 4 clase seminareale¹⁶.

Răspunzînd ordinului Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor nr. 7 426 din 14 iulie 1877, care ceruse profesorilor să-i raporteze ce titluri academice aveau, profesorul suplinitor Vasile I. Agappi declara că avea atestatul Seminarului de la Socola și doctoratul în medicină¹⁷.

În cursul războiului pentru independență, Vasile I. Agappi a fost repartizat în calitate de medic la Craiova, prin ordinul Ministerului de Război nr. 1 886 din 11 februarie 1878. El a lipsit atunci de la catedră pînă la 1 septembrie 1878¹⁸.

¹² Monitorul oficial, supliment la nr. 9 din 12 ianuarie 1874, p. 3.

¹³ V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmaciști, veterinari*, vol. 1, Brăila, 1938, p. 7.

¹⁴ Exemplar cunoscut numai în Biblioteca Academiei R.S.R., sub cota II 138 737, purtînd la p. 3 autograful „Eminenței Sale Melchisedec Ștefănescu, episcopul Dunării de jos, omagiu respectos din partea vechiului său elev, Dr. V. I. Agappi”.

¹⁵ Mihai Eminescu a publicat în „Curierul de Iași” numerele 90, 91, 92 și 93 din 17 august 1876 și următoarele, observațiile sale asupra lucrării doctorului medic V. I. Agappi, intitulată *Cercetări demografice asupra populației României și în special a districtului și orașului Iași*, București, 1876, 1 br. reprodușă și în M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, vol. 1. (1870—1877) București, 1905, p. 222—224 (ediția I. Scurtu).

¹⁶ Arh. St. Iași, fondul Seminarului Veniamin, M/13, p. 63.

¹⁷ Ibidem, p. 112.

¹⁸ Ibidem, p. 113.

¹⁹ Ibidem, fond 23, p. 14—www.dacoromanica.ro

Reluându-și ocupațiile la Iași, Vasile I. Agappi a fost admis membru în Societatea medico-naturalistă din capitala Moldovei, în anul 1881¹⁹.

După 8 ani de profesorat, în 1884, Vasile I. Agappi era tot suplinitor la Seminarul de la Socola. Timp de câteva luni, începând din august 1844, el a ținut locul rectorului Seminarului, semnind corespondența instituției²⁰. Se pare că a și candidat la postul de rector al Seminarului, în 1885, după câte afirmă profesorul de la Conservator, Gavriil Musicescu²¹.

Vasile I. Agappi a murit la 18 noiembrie 1907, în Iași, în casa din str. Sărărie nr. 32, de congestie cerebrală²². Rămas necăsătorit, el a dus o viață simplă, trăind modest și ajutând din economiile și pensia lui pe cei sărmani și pe școlarii silitori dar lipsiți de mijloace materiale. La moartea lui, un ziar local, făcându-se ecoul opiniei publice, amintea că „doctorul Agappie e cel mai vechi medic de plasă din țara românească”, și că „fusesse medicul populației sărace din Iași și că obișnuia să dea bolnavilor consultații gratuite sub cerul liber, în Piața Halei”²³. Doctorul Agappi e cel dintâi care a introdus vizitele ambulante, cu vestita trăsurică pe 4 roate și cât timp a fost medic de plasă s-a interesat foarte mult de țărâtime, ceea ce a făcut să fie mult iubit și stimat de țărani.

Același ziar relatează că, din mica sa pensie el acorda burse lunare la câțiva elevi de liceu și studenți ai Universității din Iași și că, chiar simbătă, în ajunul morții sale a ajutat pe pensionarii săi²⁴. Cel ce altădată fusese sprijinit la studii prin bursa pe care statul i-o dăduse spre a urma cursurile facultății de medicină din Paris, a ajutat la rîndul său, la învățătură pe cei care i s-au părut vrednici de un asemenea sprijin, achitînd astfel datoria de onoare contractată în tinerețe.

Așadar, scrisorile pe care le publicăm prezintă un deosebit interes deoarece ne dezvăluie preocupările tinerilor români aflați în perioada 1852—1856 la studii la Paris și ne arată cu câtă însuflețire au participat la pregătirea istoricului act al Unirii Principatelor Române.

A N E X A I

Paris, 19 mai 1856
20, rue de la Sorbonne

Amice,

Sămt trebuința de a rumpe tăcerea. După războiul de trei ani, s-a făcut pace. Congresul s-a ocupat foarte mult de țările române.

Românii din Paris au dat Congresului o adresă, cerînd ca Moldova și Valahia să fie unite în viitor sub nume de România (...).

¹⁹ N. A. Bogdan, *Societatea Medico-Naturalistă și Muzeul Istorico-Natural din Iași, 1830—1919*, Iași, 1919, p. 115.

²⁰ Arh. St. Iași, fond 23 al Seminarului Veniamin, p. 29, 30.

²¹ Paul Mihail, *Viața și opera lui Gavriil Musicescu*, în „Studii muzicologice”, 1957, fasc. 4, p. 82.

²² Arh. St. Iași, registrul stării civile pentru morți al orașului Iași, vol. VI, p. 106, nr. 2 207.

²³ Ziarul „Opinia” nr. 297 din 20 noiembrie 1907, p. 2.

²⁴ Ziarul „Opinia” nr. 299 din 22 noiembrie 1907, p. 2.

Franța, Anglia, Piemontul, Prusia și chiar Rusia a(u) sprijinit asemenea cerire (...); Austria însă și Turcia s-au opus, zicînd că românii nu vreau ca să fie uniți; în urmarea căreia opoziții, Congresul a hotărît ca, cît mai curînd, o comisie să va duce în Principate (la București mai întîi), care va organiza două Divanuri pentru a reprezenta toate clasele locuitorilor și care Divanuri vor expune acelei comisii (compusă din reprezentanții puterilor iscălite în tratat) dorințele nației, în urmarea căreia comisia va raporta Congresului din Paris, carele potrivit cerirei făcute va organiza poziția noastră în viitor.

Socot că niciodată nu vom avea asemenea ocazie. Iată Evropa vroește ca să ne unim, ca să fim o nație tare și respectată de vecini și ca să arătăm vrednici de strămoșii noștri romani; și apoi încă un asemenea lucru pe care nici odată nu speram a-l căpăta, departe de a ni-l impune, vroește ca noi singuri să-l cerim, prin urmare Evropa astăzi ne recunoaște independența pentru care a(u) combătut Ștefan cel Mare și Mihai Viteazu(l).

Dacă și acum vom fi desbinați, dacă și acum ne vom teme să deschidem sufletul, apoi putem fi siguri că ne îngropăm pentru totdeauna în mormîntul sclaviei; căci Evropa văzînd că nu vroom a ne uni pentru a forma un stat puternic, ca să ne putem apăra în contra dușmanilor, măcar pînă ce ea ne va trimite ajutor, văzînd zic că noi nu sîntem vrednici a ne guverna, atunci ne va da pentru totdeauna altora, ca să ne guverneze.

Socot că ești îndeajuns pătruns de avantajele cuprinse în această propunere, sper că vei face toate chipurile ca să răspîndești și să explici tuturor celor ce cunoști asemenea idei. Silește-te dar; aicea atrîna viitorul României.

Scrie-mi dacă asemenea idei sînt răspîndite în țară. Eu am a treci în curînd un examen. Frunză lucrează cît un voinic. Am a mai rămîne trii ani la Paris. Complimente d-nului Gorgos, asemenea bravului Șendelca, arată-le scrisoarea mea. Lucra amice pentru viitorul românilor și sperează remunerența. Complimente întregii familii. Scrie-mi cînd n-ai ce face, eu ți-o răspunde totdeauna.

Al tău amic,

V. Agappi.

II

Paris, 22 Iulie 1856
5, place de la Sorbonne

Amice,

Aș fi dorit a-ți scrie mai mult, însă din nenorocire am pierdut scrisoarea ce mi-ai trimis-o prin d-l Șendelca; dacă o voi găsi, îți promit de a-ți răspunde lămurit la toate întrebările ce mi-ai adresat (...).

Eu, peste o lună cel mult, am a trece al treilea examen de medicină, poate încă voi mai rămîne doi ani și jumătate cel puțin. Am foarte mult de lucru; pe de o parte studiile; al doilea ocupațiile politice — ca fiecare, întrucît poate face ceva pentru țară și mai cu osebire în momentele de față; al treilea, compatrioții ce vin în toate zilele și cărora trebui să le servești de conducător, almintrilea te privesc foarte rău.

Îți trimit o mică broșură atîngătoare de Unirea Principatelor. Ți-am trimis mai multe scrisori, nu știi de le-ai primit. Scrie-mi cînd vei putea și nu uita de a-mi repeta întrebările ce mi-ai trimis prin scrisoarea ce am pierdut. Iartă-mă că nu-ți scriu mai mult și că-ți scriu așa de rău, însă, crede-mă, că n-am timp.

Complimente,

V. Agappi

ISTORIA TRANSILVANIEI ÎN PREOCUPĂRILE ȘTIINȚIFICE ALE LUI R. W. SETON-WATSON

DE

NICOLAE POPESCU-OPTAȘI

În lupta grea pentru desăvîrșirea și consolidarea unității naționale, poporul român s-a bucurat de simpatia unor personalități engleze de seamă, care au izbutit să influențeze și opinia publică. Șirul lor poate fi deschis cu Edmund Fitzmaurice, care, începînd din 1890, a scris multe articole despre Transilvania, din care, după cum s-a exprimat el, politica feudalilor maghiari a făcut „un călcii al lui Achille al monarhiei austro-ungare”. Istoricul și omul politic James Bryce a sfătuit pe fruntașii partidului național-român din Transilvania să renunțe la pasivism și să apere drepturile românilor intrînd în acțiune. În anii luptei memorandiste, Fitz Gerard, redactorul ziarului „Daily News”, făcînd o anchetă la fața locului, a apreciat ca justă această luptă.

În timpul primului război mondial, în vederea unei propagande active în favoarea „nefericitei și bravei aliate din Orient” s-a constituit, la 7 decembrie 1917, „Societatea Anglo-Română”, în frunte cu lordul Robert Cecil, episcopii din Oxford și Cambridge, doctorul Edward Madge, profesorul A. W. Leeper, mai tirziu delegat al Angliei în comisia pentru stabilirea frontierelor României, marele savant Kenyon, directorul Muzeului britanic din Londra, Seton-Watson, Henri Wicham Steed și alții¹. Dintre toți aceștia, cel care a cunoscut mai bine problemele românești, ca profesor de istorie la King's College din Londra, specializat în istoria Europei centrale și de sud-est, efectuînd, pentru adîncirea cunoștințelor, mai multe călătorii de studii în țara noastră², a fost Robert William Seton-Watson (1879—1951), cunoscut și sub pseudonimul Scotus Viator, autorul unei valoroase istorii a românilor³. S-a preocupat în mod deosebit de problema Transilvaniei, pe care el a denumit-o „problemă cheie”, rezervîndu-i un loc larg în studiile, articolele și conferințele sale. În 1915, N. Iorga arăta că Seton-Watson „e un om de studiu, un cercetător metodic, un scriitor de informație sigură culeasă cu osteneală (. . .). Nu e un pasio-

¹ O. Taffall, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova, 1920, p. 22, 43; R. Selșanu, *Oameni politici, istorici și publiciști englezi, apărători ai românilor*, în „Universul”, 20. XI. 1938; Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 298.

² Vezi Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson and the Romanians*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1/1971.

³ *A history of the Romanians from roman times to the completion of unity*, Cambridge, 1934, editată și în limba franceză: *Histoire des Roumains de l'époque Romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937.

nat, nici un om de idei preconcepute. Adevărat englez, el culege faptele și le cerne, gata să le asculte cu atenție, cu supunere”⁴. După un an, marile istoric român îl aprecia pe prietenul său englez ca pe „cel mai bun cunoscător al împrejurărilor din Ungaria, pe care le-a zugrăvit cu indignare în răsunătoare cărți de polemică”⁵. Elogios îl apreciază și Al. Marghiloman, în 1920, cu prilejul unei vizite făcută în țara noastră: „Îl simți imediat foarte documentat și avînd un mare spirit de observație”⁶. Aflat într-o vizită în Transilvania, în aprilie 1919, Edward Madge, membru în delegația engleză la Conferința de pace, el însuși un apărător al drepturilor românești, a scos în evidență sprijinul dat cauzei românești prin scrierile lor de către Seton-Watson și alți doi istorici englezi, Steed și Leeper⁷. Să ne convingem prin exemple de gândurile și faptele ce l-au condus pe R. W. Seton-Watson în aprecierea justă a problemei Transilvaniei în vremea activității sale politice, științifice și publicistice.

1. Din anii 1905—1908, cînd a făcut primele vizite în Austro-Ungaria (1905—1906) și a publicat lucrările: *The future of Austro-Hungary and the attitude of the Great Powers* (1907) și *Racial problems in Hungary* (1908) și pînă la izbucnirea primului război mondial, Seton-Watson credea că aspirațiile naționalităților din monarhia habsburgică puteau fi limitate temporar la obținerea de drepturi largi în cadrul unui stat confederativ, preconizat și de bănățeanul Aurel C. Popovici (1863—1917) în lucrarea *Die vereinigten Staaten von Groß-Österreich*, apărută la Leipzig în 1906⁸, dar nu sub Frantz Iosif, ci după luarea puterii de către Frantz Ferdinand, despre care a crezut întotdeauna că era un bun prieten al românilor. După asasinarea acestuia și declanșarea războiului, el și-a schimbat brusc părerea, așa cum rezultă dintr-o scrisoare trimisă soției⁹, la 6 august 1914 în care arata că „România trebuie să cuprindă pe toți ai ei”¹⁰.

În ianuarie 1915, la banchetul ce i s-a dat la București de către Liga culturală, el „a vorbit neted, urînd realizarea unității naționale românești”. Reflectînd asupra acestor cuvinte, N. Iorga, care fusese de față, scria la 18 ianuarie din același an: „A fost desigur pentru cugetarea acestui om, aparținînd unei rase în care orice mărturisire publică implică o răspundere și o îndatorire, un moment în elaborarea cugetării sale politice”¹¹.

⁴ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I, Craiova, p. 137.

⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 165.

⁶ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. V, București, 1927, p. 68.

⁷ „Patria” (Sibiu), nr. 45, din 9.IV.1919.

⁸ Lucrarea a fost tradusă în limba română de Petre Pandrea, sub titlul *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, în 1939. De fapt, idealul suprem al lui Aurel C. Popovici era „unirea”, după cum reiese din amintirile unui fost elev al său, I. Irimescu-Cldești, care spune că atunci cînd, în București (unde a funcționat ca profesor între 1894—1912), vedea trecînd o coloană de soldați devenea și mai mîndru de cum era, „și cu ochii plini de vîlvătăi striga în gura mare: — Bravo băieții! Apoi se adresa însoțitorului: — Băieții ăștia trec Carpații ca nimic... A fost un profet, care a trăit să vadă cum au zburat ai noștri peste crestele munților” (I. Irimescu-Cldești, *Amintiri*, — *Profesorul Memorandist*, în „Curentul”, 11. XII. 1942).

⁹ Și în care făcea aluzie la ziua de 4. VIII. 1914, cînd Anglia a declarat război Germaniei.

¹⁰ Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, p. 36. În 1909 el înregistra cu satisfacție încrederea românilor din Transilvania cu privire la viitorul lor, care nu putea fi altul decît „eliberarea”: „Românii din Transilvania lmi par mai puțin pesimiști, și par a avea mai multă încredere în ei și în viitorul poporului lor”. (*Ibidem*, p. 31).

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 138.

Începînd din octombrie 1916, Seton-Watson a publicat la Londra revista „The New Europe”. Într-un articol înfățişînd etapele cele mai însemnate din dezvoltarea românilor de peste munţi, şi arătînd scopurile urmărite de Germania, el a spus în încheiere : „Dacă această sfortare finală a agresiunii germane este să fie de fapt strivită, măsurile noastre trebuie să fie imperative şi drastice ; nu se îngăduie jumătăţi de răspunsuri sau zăbăvi, precum au fost acelea care au întunecat prea adesea situaţia la Niş şi la Atena. Belgia n-am putut s-o scăpăm, Serbia n-am voit s-o scăpăm, România trebuie s-o scăpăm”¹².

Situaţia defavorabilă creată prin încheierea păcilor de la Brest-Litovsk dintre Ucraina şi Austro-Ungaria (27 ianuarie/ 9 februarie 1918) şi dintre Rusia Sovietică şi Puterile centrale (18 februarie/3 martie 1918), precum şi semnarea tratatului preliminar de pace de la Bufta (5/18 martie 1918) dintre România şi Puterile centrale, a determinat pe emigranţii naţionalităţilor asuprite din Imperiul austro-ungar să ţină la Roma, în zilele de 10—12 aprilie 1918, un congres care să analizeze evenimentele şi consecinţele lor, cerîndu-se ca fiecare naţiune să aibă dreptul de a-şi întemeia un stat propriu independent, sau de a se uni cu statul său naţional, aşa cum era cazul românilor din Transilvania. Organizarea congresului, ţinut sub preşedinţia fostului ministru italian Ruffini, a fost sprijinită de diferiţi oameni politici şi de cultură francezi, italieni şi englezi, din rîndurile cărora n-a putut lipsi Seton-Watson¹³. Săptămînalul său „The New Europe” a acordat sprijin Consiliului naţional al unităţii române, fondat la Paris în octombrie 1918, şi fiul său Hugh ne asigură că „nimeni în Anglia n-a fost mai încîntat decît Seton-Watson la aflarea ştirilor despre Adunarea naţională de la Alba Iulia şi unirea Transilvaniei cu România”¹⁴.

O vie activitate politică şi publicistică a întreprins Seton-Watson în perioada încheierii tratatelor de pace de după primul război mondial, exprimîndu-şi cu competenţă şi obiectivitate opiniile cu privire la soarta naţionalităţilor de sub stăpînirea austro-ungară. L-au interesat în mod deosebit tratativele de pace cu Ungaria, de la Trianon, de care era legat viitorul Transilvaniei, combătînd obiecţiile maghiare. La 16 ianuarie 1920, i s-au remis delegaţiei maghiare condiţiile păcii stabilite în anul precedent. La 10 februarie, delegaţia ungară a înmînat Conferinţei de pace răspunsul său, cerînd un plebiscit care să decidă menţinerea integrităţii sau dezmembrarea statului maghiar. În revista „The New Europe”, Seton-Watson a publicat la 22 aprilie 1920 articolul „Four treaties and a conference” (Patru tratate şi o conferinţă) în care a contrazis pe cei care susţineau că populaţiile română şi slovacă ar fi fost dispuse să opteze pentru rămînerea în cadrul statului ungar¹⁵. Răspunzînd notei maghiare, la 6 mai 1920¹⁶, Puterile aliate au declarat la rîndul lor că plebiscitele erau

¹² *Ibidem*, vol. II, p. 166.

¹³ Vezi C. Daicoviciu, M. Constantinescu (sub redacţia), *Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900—1918*, Bucureşti, 1964, p. 158—159.

¹⁴ „No one in Britain was more delighted than Seton-Watson at the news of the National Assembly in Alba Iulia and the union of Transylvania with Romania” (Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, p. 39).

¹⁵ Vezi *Contribuţii bibliografice privind unirea Transilvaniei cu România* (coordonatori C. Nuşu şi M. Tomescu), 1969, nr. 1 710, p. 412.

¹⁶ *Conférence de la Paix — Lettre d'envoi au Président de la délégation hongroise de la réponse des Puissances Alliées et Associées*. Paris. 6 mai 1920.

superflue, deoarece frontierele fuseseră fixate după studii minuțioase ale realităților etnografice iar voința popoarelor fusesse deja exprimată în lunile octombrie și noiembrie 1918, când ele au dat lovitura de grație imperiului dualist austro-ungar și s-au unit cu statele naționale respective. În scrisoarea care însoțea răspunsul, Al. Millerand, președintele Conferinței păcii, a arătat că tot ceea ce ar putea face ar fi de a numi o Comisie a frontierelor, cu misiunea de a efectua pe loc o anchetă în cazul când frontiera trasată n-ar corespunde în unele locuri cu realitățile etnice sau economice de pe teren, rectificarea traseului original urmînd să se facă prin bună înțelegere. Referitor la concesiia făcută de Millerand și la interpretarea greșită dată de delegația maghiară, Seton-Watson a arătat mai tîrziu că: „Această frază, care figurează în scrisoarea prefață de la 6 mai, semnată de președintele Millerand, a făcut să se nască speranțe exagerate în mintea delegaților unguri. Este dificil de a înțelege, la lectura atentă a acestui text, cum o neînțelegere așa de regretabilă a putut să se producă. Este evident că fraza incriminată nu se referă decît la punctele minime ale rectificării locale și nu la ceea ce ar putea merita titlul ambițios de revizuire”¹⁷.

La 4 iunie 1920 a fost semnat tratatul de la Trianon. „Unitatea română era un fapt împlinit — spune cu satisfacție Seton-Watson. Tratatul de la Trianon termină epoca cea mai importantă a istoriei națiunii române”¹⁸. Distinsul istoric englez a preferat să rămînă pe această culme înaltă a istoriei poporului român și să pună punct operei de sinteză ce i-a închinat. Satisfăcut că evenimentele evoluaseră în sensul pentru care el militase, pe baza interpretării științifice a cursului istoriei, el a făcut în aceeași lună a semnării tratatului o vizită în România. La 29 iunie 1920, a asistat la o ședință a Camerei deputaților, fiind întîmpinat cu frumoase discursuri de trei fruntași transilvăneni, V. Lucaciu, O. Goga și Al. Vaida¹⁹. La banchetul ce i s-a dat în seara zilei de 1 iulie, și la care a asistat și N. Iorga, care face relatarea, el a răspuns la discursul ministrului de externe, Take Ionescu, obiectiv și polemic cum era, „în cuvinte pline de miez, dar și de critici și de rezerve”²⁰.

În noiembrie 1920, Seton-Watson se afla iarăși la București, informîndu-l pe N. Iorga, pentru a-i cere colaborarea, despre crearea unui „Institut de studii superioare” la Londra, în cadrul căruia lui i s-a repartizat teritoriul fost austro-ungar și balcanic. S-a dus apoi, pentru trei săptămîni, în Transilvania, spre a sta de vorbă cu reprezentanți ai minorității magiare²¹.

2. Politica revizionistă ungară din perioada interbelică l-a pus pe Seton-Watson în situația de a menține pe agenda sa de lucru problema Transilvaniei, plasîndu-se ferm pe poziția antirevizionistă. În dec. 1919, s-a început în locuința „moașei națiunilor eliberate”, cum era el supranu-

¹⁷ R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains* —, 1937, p. 617—618; *A history of the Romanians*, 1934, p. 554.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ N. Iorga, *Memorii*, vol. III, Editura „Națională” S. Ciornei, p. 39. Obișnuit cu atmosfera serioasă de lucru i s-a părut că deputații „se distrează”.

²⁰ *Ibidem*, p. 40. Al. Marghiloman, pe care l-a vizitat înainte de banchet, îl prezintă în „Notele” sale ca „un om încă tînăr, de aparență timid, gen „băiat de treabă” (Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 68).

²¹ *Ibidem*, p. 79.

mit, colaborarea între reprezentanții României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, pentru combaterea propagandei maghiare (V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României — nov. 1919 — mart. 1920*, Sibiu, 1925, p. 75, 132). I s-a părut lui N. Iorga că a șovăit în anul 1931, când, în revista lui Țibal, „L'Esprit internațional”, a calificat alegerile făcute sub guvernarea sa de „prostituție a metodelor electorale” și a văzut România „în puterea unei coterii cinice și iresponsabile”, fapt ce ar fi dat dreptul Apusului de a se întoarce către Ungaria, avind în vedere că și în Iugoslavia era tot așa²², dar aceasta era numai o apostrofare menită să contribuie la redresarea atmosferei politice în cele două țări spre a putea face față cu succes asaltului revizionist, fără a conta numai pe sprijinul din afară.

În august 1933, la inițiativa deputatului Gower, în urma intensei propagande iredentiste a regimului horthyst, 180 de parlamentari englezi au pornit o acțiune în favoarea Ungariei, cerind modificarea tratatului de pace de la Trianon, pentru ca ea să-și redobândească teritoriile ce le posedase înaintea războiului. Guvernul englez a respins propunerea lui Gower. Combătind proiectul acestuia, Seton-Watson i-a trimis președintelui Ligii antirevizioniste române o scrisoare, relatîndu-i: „E în special semnificativ faptul, că sprijinitorul principal al proiectului, sir Robert Gower, este o autoritate recunoscută în prevenirea cruzimii la animale, dar nu în politica internațională”²³.

La sfîrșitul lui noiembrie 1933, Ștefan Bethlen, magnat maghiar originar din Transilvania, fost șef al guvernului ungar în anii 1922—1932, a ținut un șir de conferințe cu caracter revizionist în Anglia. Seton-Watson i-a dat un răspuns documentat, pe care l-a comunicat și ziarului „Universul”: „Contele Bethlen a arătat care ar fi cele patru soluții alternative ale chestiunii: oricine va recunoaște că schimburile de populație sînt irealizabile și că printr-o rectificare de frontieră este aproape cu neputință să se obțină o linie de despărțire între națiuni. Îmi pare rău că dînsul a îndepărtat — ca o mașinație a Micii Înțelegeri — soluția pe care o socotesc singură practicabilă, anume o încercare de a micșora însemnătatea frontierelor, atît pe tărîmul cultural și politic și încă și mai mult, pe tărîmul economic, în același timp cu acordarea unor garanții solide în ce privește drepturile minorităților. În nici un alt mod, cearta nu va putea fi suprimată. Reajustarea hotarelor va duce numai la alte conflicte și cu cît propaganda ungară va fi condusă în modul actual, cu atît mai intransigente vor deveni celelalte națiuni și cu atît mai mult vor scădea speranțele unei eventuale împăcări între ele și maghiari”²⁴.

Soluția lui Seton-Watson, pe care a susținut-o în cartea *Treaty Revision and the Hungarian Frontiers*, London, 1934, era, după cum va mărturisii mai târziu, și soluția lui N. Titulescu, care a denumit-o „spiritualizarea frontierelor”²⁵. În ianuarie 1933, N. Titulescu, militînd pentru o înțelegere economică a țărilor din Europa centrală: Ungaria, Austria,

²² *Ibidem.*, vol. VI, București, 1939, p. 203.

²³ Citat după Aurel Gociman, *România și revizionismul maghiar*, Tipografia ziarului „Universul”, 1934, p. 53.

²⁴ „Universul”, 18.XII.1933, citat de Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 60.

²⁵ R. W. Seton-Watson, *Transilvania a Key-Problem*, Oxford, 1943, traducere românească dactilografată, p. 18.

Cehoslovacia, Iugoslavia și România, pe baza tarifelor preferențiale cu respectarea drepturilor tuturor națiunilor, spunea: „Pentru satisfacerea reciprocă a intereselor lor economice, prin tratamentul echitabil al minorităților, prin starea de spirit pe care o creează o comuniune de interese activă se va fi realizat unul din lucrurile cele mai însemnate în aceste vremuri de tulburări și de dispute: spiritualizarea frontierei”²⁶. În cartea amintită, Seton-Watson respinge, la rândul său, tezele revizioniste pentru următoarele motive: 1. În cadrul securității și neliniștii existente, revizuirea ar putea produce o confuzie și mai mare, în loc să confere un leac pentru animozitățile interrasiale. 2. Revizuirea ar afecta direct majoritatea statelor europene și ar modifica profund relațiile mutuale ale Puterilor, mari și mici. 3. Revizuirea tratatului de la Trianon ar crea un precedent pentru revizuirea tratatului de la Versailles, ceea ce Anglia nu poate permite. 4. Revizuirea ar însemna reșezarea naționalităților sub jugul maghiar, ori se știe că tocmai tratamentul inuman al minorităților a constituit una din cauzele războiului și dezmembrării Statului dualist austro-ungar. 5. Revizuirea nu o cere poporul maghiar, ci numai cei care nu pot trăi fără selavi, ca înainte de război²⁷.

3. La 30 august 1940, prin Dictatul de la Viena, nordul Transilvaniei, cu o suprafață de 43 492 kmp și 2 667 000 de locuitori, în majoritate români²⁸, a fost dat Ungariei horthyste. Deși la 1 iulie 1940 România a renunțat la garanțiile anglo-franceze, din 13 aprilie 1939, iar la 22 iunie 1941 a intrat în război alături de Germania, Seton-Watson, perspicace, a lămurit și pe alții că „de aceasta nu ar putea fi în mod cinstit făcută responsabilă România, ci numai foarte mica clică ce se țira la picioarele lui Hitler, în timp ce Franța se prăbușea la pământ”²⁹, și a continuat să susțină reunirea Transilvaniei, acest dictat nefiind recunoscut de Anglia³⁰. „Fără restituirea Transilvaniei către România, independența și securitatea acesteia din urmă rămân iluzorii” — scria el în 1943, în Prefața unei cărți al cărei autor era transilvăneanul Pavel Pavel. „D-l Pavel are perfectă dreptate susținând că progresul remarcabil făcut de Transilvania în cei 20 de ani care despart cele două războaie (. . .) a fost consecința directă și logică a Unirii care fusese în mod nenatural împiedicată timp de multe secole de împrejurările externe nefavorabile. Reunirea este nu numai un

²⁶ N. Titulescu, *Mica Înțelegere și colaborarea țărilor europene*. Interviu acordat ziarului „Az Est”, ianuarie 1933, în N. Titulescu, *Discursuri*, București, 1967, nr. 32, p. 380–382. Motivând că apropierea de Mica Înțelegere ar fi privită ca o umilire și Ungaria ar fi tratată ca o parte subordonată, primul ministru maghiar Gömbös a respins soluția „spiritualizării frontierelor” (Vezi S. Fényes, *Ungaria revizionistă*, trad., București, f.a., p. 173).

²⁷ Vezi și Aurel Gocman, *op. cit.*, p. 69. Privitor la revizuirea tratatului de la Trianon, Seton-Watson mai publicase două studii în revista „International Affairs” din 1933: „Problema revizionismului și lumea slavă” și „Problema revizuirii tratatului și frontierelor maghiare” (*Contribuții bibliografice privind unirea Transilvaniei cu România*, 1969, nr. 2 186, p. 515).

²⁸ *Istoria României în date*, sub conducerea lui C. C. Giurescu, București, 1971, p. 370.

²⁹ R. W. Seton-Watson, *Transylvania a Key-Problem*, p. 19.

³⁰ Cf. Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, p. 40–41: „Intrarea României în al doilea război mondial ca un aliat al lui Hitler bineînțeles că l-a mîhnit profund, dar el a atribuit acest fapt puterii zdrobitoare a lui Hitler, nu dorințelor românilor. El n-a încetat niciodată să susțină cauza română în ceea ce privește Transilvania, și n-a încetat niciodată să creadă că vechea prietenie anglo-română nu va fi restabilită”.

interes românesc : este și un interes vital al celorlalte popoare din regiunea dunăreană — cehi, slovaci și ruteni, sirbi, croați și sloveni”³¹.

La 31 decembrie 1942, când soarta războiului încă nu se decisese, Seton-Watson a ținut la Oxford o conferință, pe care a tipărit-o în anul următor, dezvoltând-o, sub titlul *Transylvania a Key-Problem* (Transilvania, o problemă cheie). Este pentru prima oară când abordează în mod special numai problema Transilvaniei, privită pînă atunci în contextul situației naționalităților aflate sub stăpînirea austro-ungară și al istoriei românilor.

La început face un rezumat succint al istoriei Transilvaniei și al relațiilor dintre români și maghiari, arătînd cum această provincie românească a trecut dintr-o stăpînire într-alta și cum au luptat românii pentru libertăți sociale, naționale și religioase, scoțînd în evidență faptul că „ei au rezistat cu dîrzenie tuturor condițiunilor defavorabile și au dovedit o uimitoare virilitate și tenacitate a sentimentului național, care nu și-a avut egal în Europa”³².

Este impresionat de două întîmplări ce i s-au comunicat, „care ilustrează — spune el — disprețul arrogant al clasei influente din Ungaria, pentru cei care le fuseseră mai înainte șerbi” : În 1906, aflîndu-se la Blaj, Iuliu Maniu, atunci avocatul Consistoriului Mitropoliei unite române, i-a relatat că în școala pe care o urma el, copiilor români li se dădeau epitețe jignitoare, iar în 1907, tînărul deputat român în parlamentul maghiar, Al. Vaida Voievod l-a informat că a fost expulzat din Cameră, pentru că demonstrase „inutilitatea metodelor existente de maghiarizare din școli”³³. În continuare, autorul examinează „istoria agitată a României” în anii premergători celui de-al doilea război mondial, pentru ca la sfîrșit să discute „influențele problemei asupra viitoarei reglementări, ca și atitudinea pe care Națiunile Aliate, și în special Marea Britanie, este de așteptat să o adopte față de această chestiune foarte spinoasă”³⁴.

Făcînd considerații asupra arbitrajului de la Viena, Seton-Watson scrie : „La 30 august 1940, Gigurtu și Manoilescu soseau la Palatul Belvedere cu Statul lor Major de experți numai pentru a fi puși în fața unei imense hărți avînd trasată noua linie a frontierei. Ribbentrop, avînd pe Ciano în spate, a ordonat în mod peremptoriu celor doi rivali, să semneze fără discuție. Această linie era una dintr-o serie de linii trase de Axă cu scopul hotărît de a învenina și mai mult certurile și de a face ca cele două părți să fie veșnic la cuțite. În acest caz nu a existat niciodată cea mai mică îndoială din ambele părți, că o astfel de linie nu poate fi decît impusă și menținută prin forță”³⁵. Motivarea frontierei etnografice a fost numai o vorbărie, fiindcă „prin această tranzacție Ungaria a obținut înapoi mai mulți români decît maghiari”³⁶. Criteriile economice pe care maghiarii iredentiști le invocaseră timp de 20 de ani, „au fost acum depășite și arun-

³¹ Pavel Pavel, *Transylvania and Danubian Peace*, with a Preface by R.W. Seton-Watson, London, 1943, p. 10.

³² R.W. Seton-Watson, *Transylvania a Key-Problem*, p. 4.

³³ *Ibidem*, p. 7.

³⁴ *Ibidem*, p. 1.

³⁵ *Ibidem*, p. 13.

³⁶ *Ibidem*, p. 13-14.

cate în umbră”³⁷. Înfățișînd metaforic teritoriul cedat, autorul scrie că „el seamănă perfect cu un corb negru, cocoțat pe cîmpia ungară, cu ciocul ascuțit dînd în inima aceluia măr încîntător, România [...] nedespărțită”³⁸. Este mîhnit că „în acest ceas amar” România „se găsea fără adevărat conducător”. Maniu însuși „protesta dar rămînea inactiv, în timp ce lamentabilul Horia Sima declara : „nu mă interesează unitatea geografică, ci unitatea spirituală a românilor sub auspiciile Marelui Reich German”³⁹.

Intrarea României în război alături de Germania hitleristă și succesele inițiale ale acesteia, nu l-au împiedicat pe Seton-Watson să trateze cu același simț de dreptate și cu același curaj problema Transilvaniei și, increzător în victoria finală a Aliaților, să scrie în finalul micului său pamflet că „primul pas pentru a degaja România din situația sa desperată, este ca Anglia și aliații săi să-i dea asigurări publice că arbitrajul de la Viena, pe care nu l-am recunoscut niciodată, va fi anulat cit mai repede posibil. Dacă acest lucru va fi făcut cu toată convingerea și publicitatea necesară, drojdia va face în curînd să fermenteze întreaga Europă de Sud-Est”⁴⁰.

„Transilvania trebuie restituită României”, susține cu fermitate autorul, recomandînd să se facă și încercarea unui schimb de populație, în sensul uneia din propunerile făcute de Ștefan Bethlen, mai mult ca un ballon d'essai, totul fiind însă „o chestiune de măsură”. În anii 1933—1934 el respinsese această soluție, dar acum avea în vedere precedentele procurate de Hitler însuși și „felul jalnic în care minorități stabilite de mult au fost fanatizate și antrenate la rangul de coloana a V-a”⁴¹.

Timp de patru decenii și-a țintuit Seton-Watson atenția asupra problemei Transilvaniei, pe care a tratat-o cu simțul omului dreptății și cu competența istoricului și publicistului de mare autoritate⁴². O dovadă a gîndurilor ce-l frămîntau o constituie faptul că el și-a dedicat sinteza de „Istorie a românilor” (publicată în limba engleză în 1934 și în limba franceză în 1937), „Amicis Ultra Silvam Habitatibus”. A perseverat în atitudinea sa justă, cu toate dificultățile întîmpinate, mai ales în perioada premergătoare primului război mondial, cînd, clarvăzătorilor din afară, printre care se număra și el⁴³, unele cercuri politice reacționare din Ungaria le-au pus în vedere, „că Ungaria n-are nevoie de inspecitori ai umanității”.

A avut satisfacția să vadă că, după al 2-lea război mondial problema s-a rezolvat pînă la urmă potrivit năzuințelor legitime românești și necesității istorice de unitate națională.

³⁷ *Ibidem*, p. 14.

³⁸ *Ibidem*, p. 14.

³⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 20. „În septembrie 1940, Lord Halifax, în Camera Comunelor, a refuzat în mod oficial recunoașterea de către Anglia a arbitrajului de la Viena; ar fi deci ușor pentru Națiunile Unite de a-l repudia în mod formal, tot așa cum Anglia a repudiat în 1942 ultimele vestigii de la München” (p. 18). Refuzul Angliei de a recunoaște arbitrajul de la Viena însemna „o altă cale de a spune că vom susține reunirea Transilvaniei și României” (p. 19).

⁴¹ *Ibidem*, p. 18.

⁴² El însuși mărturisește : „I have tried to produce a plain narrative, free of high and contentious matters without fear or favour” (*A history of the Romanians*, Cambridge, 1934, p. VIII).

⁴³ Const. Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, Edit. „Adevărul”, 1935, p. 452.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ DEDICATĂ CONGRESULUI
AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN,
ORGANIZATĂ DE ACADEMIA „ŞTEFAN GHEORGHIU”

În zilele de 25—26 octombrie 1979, Academia „Ştefan Gheorghiu” a organizat o sesiune ştiinţifică dedicată Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român. Sesiunea a constat dintr-o şedinţă plenară de deschidere şi patru secţiuni pe câteva mari domenii ale activităţii, şi anume: Secţiunea *Probleme ale conducerii ştiinţifice a societăţii, ale exercitării rolului conducător al partidului*; secţiunea *Socialism ştiinţific — ştiinţe politice — relaţii internaţionale*; secţiunea *Filozofie — sociologie — istorie* şi secţiunea *Economie — organizarea şi conducerea unităţilor economice*. Sesiunea s-a încheiat cu o şedinţă plenară, în care au fost prezentate succint lucrările fiecărei secţiuni, şi concluziile asupra întregii ei desfăşurări.

Dintre cele, aproximativ, 150 de comunicări, la elaborarea cărora au lucrat aproape 240 de autori — căci o parte dintre ele au constituit expresia rezultatelor unor investigaţii întreprinse în grupuri de cercetare —, urmate, în cele mai multe cazuri, de întrebări, răspunsuri la întrebări, comentarii şi dezbateri, vom enunţa numai comunicările din şedinţa inaugurală, şi vom relata ceva mai concret asupra contribuţiilor din sfera istoriei patriei şi a partidului comunist.

Prima şedinţă plenară a fost deschisă prin comunicarea *Documentele P.C.R. — expresie a concepţiei partidului, a tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu privire la continuitatea procesului revoluţionar*, prezentată de tovarăşul Leonte Răutu, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., preşedintele Consiliului de conducere şi rector al Academiei „Ştefan Gheorghiu”. Au urmat comunicările: *Perfecţionarea stilului de muncă — factor determinant în exercitarea rolului conducător al organizaţiilor de partid (pe baza cercetărilor de teren privind activitatea de partid în sistemul autoconducerii muncitoreşti)* de Bratu Păun, prorector, şi Mihai Chiorean, decan; *Creşterea eficienţei — problemă centrală a activităţii economico-sociale (concluzii pe baza cercetărilor aplicative în unităţile economice)*, de Jan Beiu, prorector, şi Mihael Dumitrescu, decan; *Activitatea politico-ideologică şi de formare a conştiinţei socialiste (pe baza cercetărilor de teren efectuate în organizaţiile de partid)* de Constantin Vlad, directorul Institutului de ştiinţe politice şi de studiere a problemei naţionale, Mihaela Vlăsceanu, cercetător la Institutul de ştiinţe politice şi de studiere a problemei naţionale, Axinte Tolea, directorul cabinetului judeţean Arad pentru activitatea ideologică şi politico-educativă, Rodica Boda, asistent la catedra de sociologie.

În programul secţiunii *Filozofie-sociologie-istorie*, comunicările pe teme de istorie au tratat, cu precădere în manieră istorico-ideologică, teme privind istoria contemporană a României de după 23 August 1944 şi pînă în prezent, teoria şi metoda istoriei epocii socialiste, însemnătatea deosebită a documentelor de partid recente, a directivei Congresului al XII-lea al partidului pentru munca, aşa de complexă şi folositoare, din amplul cîmp al ştiinţei istorice. Nicolae Petrescu, în comunicarea *Istorie şi contemporaneitate în opera teoretică a tovarăşului Nicolae Ceauşescu* a relevat aportul esenţial al secretarului general al partidului nostru comunist în revigorarea, începînd din 1965—1966, a interpretărilor întemeiate pe cercetarea mai temeinică, multiplă a izvoarelor, pe afirmarea argumentată a adevărului istoric reconstituit în raport de condiţiile reale, concrete, naţionale şi internaţionale ale faptelor, pe valorificarea, militantă, a tradiţiilor înaintate ale poporului român, ale clasei sale muncitoare şi partidului comunist, a arătat amplu valoarea fundamentală, politico-ideologică, pentru istorici a operei teoretice a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, totodată, a ansamblului documentelor de partid, a Programului Partidului Comunist Român de construire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, adoptat în 1974, la Congresul anterior, al XI-lea.

Constantin Mocanu a comunicat rezultate la care a ajuns referitor la probleme de *Teorie şi metodă în scrierea istoriei epocii socialiste din România*, temă care prin nouitatea obiectului ei se află, şi pe plan internaţional, la începutul preocupării, dar care — deşi încă nu este întreaga construcţie istorică în plan ontic necesară ca temei faptic al meditaţiei — poate deja să fie ini-

țiată în mod special și dezvoltată; în comunicare s-a discutat despre trăsăturile timpului în situația de timp istoric, mai ales ca timp contemporan, despre sinonimitatea perioadei contemporane și perioadei socialiste, despre începutul epocii contemporane în istoria României, despre specificul procesului de cunoaștere istorică privind epoca socialismului, despre raportul între prezentul istoric și viitorul care este preconizabil în termeni mai concreți, în fine despre Imprejurarea că teoria istoriei contemporane, a istoriei socialismului, se va modifica și completa în mod necesar pe măsură ce se va crea, mai departe, istoria faptic-reală prin înaintarea spre încheierea construcției socialismului și trecerea la comunism în România, și pe plan mondial.

Au urmat două valoroase comunicări, pe teme mai delimitate, întocmite în modalitate de explicitare concretă, cu trimiteri la fapte și, respectiv, la documente: *Caracterul și conținutul transformărilor agrare în anii construirii socialismului în România*, de Gheorghe Căuțișan, student în anul IV; *Rolul colaborării dintre P.C.R. și P.S.D. în asigurarea conducerii de către clasa muncitoare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, de Diana Zefer, doctorand.

Gheorghe Sbârnă a înfățișat, în formulă sintetizatoare, *Contribuția organizației revoluționare de tineret la edificarea socialismului în România*, înclat a rezultat limpede că în fiecare etapă a construirii socialismului, și în fiecare latură a conținutului acestei prefaceri fundamentale, tînăra generație, organizată, sub conducerea partidului, de Uniunea ei comunistă, a participat, cu entuziasmul și spiritul ei de abnegație, la cauza socialistă, devenită cauză a întregului popor.

Seria de comunicări pe probleme de istorie s-a încheiat prin *Conștiința istorică — dimensiune esențială a conștiinței socialiste, a educației patriotice a maselor*, în care Damian Hurezeanu a evocat, teoretico-istoric, ampla, densa contribuție a documentelor de partid, a operei tovarășului Nicolae Ceaușescu, în fundamentarea ideologică, politică a rolului conștiinței istorice, a conștiinței de sine a poporului despre devenirea lui istorică, despre misiunea ce și-o formează în contemporaneitate; după ce s-au interpretat direcțiile în care acționează instructiv-educativ conștiința istorică, au fost făcute considerații asupra temeiniciei pe care este necesar să o prezinte mereu studiile istorice pentru a dispune tocmai astfel de cât o mai mare putere de influențare pozitivă.

După prezentarea comunicărilor au fost puse întrebări și s-a creat un interesant schimb de idei. Răspunzînd, Constantin Mocanu a făcut precizări în legătură cu determinațiile adevărului istoric în condițiile în care istoricul el însuși participă la faptele și seriile de fapte intrate apoi în obiectul lui de studiu, Diana Zefer despre aspectele mai concrete ale colaborării între P.C.R. și P.S.D. în perioada august 1944 — februarie 1948, Damian Hurezeanu cu referire la conținutul noțiunii „conștiință istorică”, felul cum s-a format și se formează, și raportul ei cu noțiunea, mai generală, „conștiința socială”.

La sesiune au participat profesori, studenții și doctoranzii ai Academiei „Ștefan Gheorghiu” activiști de partid din București și din mai multe județe.

C. Mocanu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ PRIVIND CONTRIBUȚIA ESENTIALĂ A TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU LA REORGANIZAREA U.T.C., LA UNIREA MIȘCĂRII TINERETULUI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA FASCISMULUI, LA ASIGURAREA UNEI DEZVOLTĂRI NOI, SOCIALISTE A PATRIEI

Organizată în ziua de 30 octombrie a.c., de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist, Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, sesiunea a fost deschisă de tovarășul Pantelimon Găvănescu, prim-secretar al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist; o alocuțiune inaugurală a rostit tovarășul Mihnea Gheorghiu, președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice.

Seria expunerilor mai ample, a comunicărilor și referatelor a fost deschisă prin cuvîntarea tovarășului Gheorghe Rădulescu, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., privind *Momente din activitatea U.T.C. a tovarășului Nicolae Ceaușescu în rîndurile tineretului studios*. Tovarășul Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., a vorbit, în continuare, despre *Începutul activității tînărului Nicolae*

Ceaușescu în mișcarea muncitorească, în U.T.C. — moment hotărâtor în formarea sa ca revoluționar, militant de frunte pentru apărarea intereselor poporul, pentru democrație, libertate și independență.

Au urmat: *Activitatea revoluționară și opera tovarășului Nicolae Ceaușescu — îndrumar prețios pentru Uniunea Tineretului Comunist, pentru întreaga activitate de educare comunistă, revoluționară a tinerii generații, de Nicolae Croitoru, secretar al Comitetului Central al U.T.C.; Contribuția esențială a tovarășului Nicolae Ceaușescu la reorganizarea Uniunii Tineretului Comunist, de Florea Drașne, cercetător principal la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; Rolul tovarășului Nicolae Ceaușescu în organizarea marii manifestații antifasciste și antirăzboinice de la 1 Mai 1939, în mobilizarea tineretului în lupta antifascistă, de Ion Ardeleanu, director adjunct al Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România; Tineretul studios, participant activ la traducerea în viață a indicațiilor tovarășului Nicolae Ceaușescu, a măsurilor stabilite de partid pentru perfecționarea și modernizarea învățământului, de Ion Sasu, președinte al Consiliului Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România; Participarea responsabilă a tineretului la înfăptuirea exemplară a sarcinilor economice, a obiectivelor ce decurg din documentele Congresului al XII-lea al P.C.R. — preocupare fundamentală a muncii educative desfășurate de organizațiile U.T.C., de Pavel Gheorghe, secretar al Organizației UTC de la Întreprinderea „23 August” din București; Rolul tovarășului Nicolae Ceaușescu în lupta tineretului comunist, sub conducerea P.C.R., pentru făurirea Frontului Unic al Tineretului, împotriva pericolului fascismului și al războiului, de Constantin Mocanu, conferențiar universitar, Gheorghe Sbărnă, lector universitar, la Academia „Ștefan Gheorghiu; Educarea comunistă, prin muncă și pentru muncă — obiectiv esențial în activitatea organizației pionierilor, pentru înfăptuirea orientărilor și indicațiilor tovarășului Nicolae Ceaușescu, de Constantin Boștină, președinte al Consiliului Național al Organizației Pionierilor, Lupta tineretului comunist împotriva dictaturii militarofasciste și războiului hitlerist. Contribuția tineretului la victoria revoluției de eliberare socială și națională, de Nicolae Constantin, colonel, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară; Educarea tineretului în spiritul tradițiilor glorioase de luptă ale poporului român, cultivarea sentimentelor de prietenie și frăție între toți tinerii patriei sură deosebire de naționalitate — obiectiv important al activității organizației U.T.C., de Ioan Fülöp, activist, membru supleant al Biroului C.C. al U.T.C.; Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu privind participarea tinerii generații revoluționare, progresiste și democratice din întreaga lume la soluționarea problemelor majore ale vieții internaționale. Contribuția U.T.C. și U.A.S.C.R. la înfăptuirea politicii externe a partidului și statului nostru, de Radu Enache, secretar al Comitetului Central al U.T.C.*

Cuvîntul de închidere a fost rostit de tovarășul Pantelimon Găvănescu, prim-secretar al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist.

În lucrările sesiunii s-a relevat — iar în comunicările de profil mai concret istoric s-a analizat pe baza faptelor, reflectate în documente — însemnătatea deosebită a reconstituirii Uniunii Tineretului Comunist, în 1939, și a alegerii tovarășului Nicolae Ceaușescu în conducerea organizației comuniste de tineret refăcute. Uniunea Tineretului Comunist din România, aflându-și originea încă în primele forme de organizare a tineretului socialist din ultimele decenii ale secolului trecut, s-a făurit, în termeni concreți, în prima etapă de după crearea Partidului Comunist Român. Creat și condus de partid, U.T.C.-ul l-a fost un sprijin de nădejde în lupta neabătută, susținută, împotriva claselor exploatoare, pentru salvarea democrației, a libertăților cetățenești, a independenței și suveranității țării periclitate grav de creșterea expansiunii fasciste, pentru transpunerea în fapt a idealurilor oamenilor muncii de construire a unei orînduiri întemeiată pe dreptate, pe egalitate, pe munca reală a fiecăruia și a tuturor, orînduirea socialistă.

Confruntată cu mari probleme, mai ales după interzicerea ei, ca și a partidului comunist, în 1924, organizația tineretului comunist a străbătut mai multe etape, unele dintre ele complexe și contradictorii, în anii crizei economice, sfîrșită în 1933, și mai ales în anii 1933—1936, de creștere a pericolului fascist, Uniunea Tineretului Comunist și-a dovedit capacitatea revoluționară de luptă pentru unitate muncitorească, democratică, antifascistă și patriotică. În acești ani de amplă, neînfricată, luptă social-politică, au început să se afirme trăsăturile de eminent militant ale tînărului revoluționar Nicolae Ceaușescu, intrat, în 1929, la vîrsta de 12 ani, în mișcarea tineretului sindical revoluționar, în 1933 în Uniunea Tineretului Comunist — dată care marchează și intrarea în rîndurile Partidului Comunist Român —, iar în 1934, deja activist revoluționar, a primit sarcini de și mai mare răspundere. Arestat și întemnițat de cîteva ori, de fiecare dată cînd era eliberat se angaja în lupta revoluționară, antifascistă cu și mai mare hotărîre și neînfricare, încît devenise știut ca un activist de bază al mișcării comuniste.

În decursul anilor, Uniunea Tineretului Comunist Român și-a dezvoltat metodele de muncă, a înlăturat în mare parte sectarismul, a realizat însemnați pași în direcția unei largi

perspective, a unei abordări mai concrete, mai realiste, dar nu fără patos și romantism revoluționar, a problemelor social-politice. Însă, tocmai într-un asemenea moment, unele cadre din conducerea partidului au aplicat fără discernământ o rezoluție a Congresului al VI-lea al Internaționalei Comuniste a Tineretului, din ianuarie 1936, în așa fel încît, de fapt, Uniunea Tineretului Comunist a fost desființată.

La sesiune s-a arătat într-o seamă de comunicări, examinîndu-se și aprecieri din documente ale vremii, că măsurile care au dus la dizolvarea U.T.C.-ului au fost o greșală politică, și că, în consecință, încă din acel timp unele cadre ale partidului au propus reconstituirea Uniunii Tineretului Comunist. Într-o comunicare s-au înfățișat în mod special condițiile în care s-a trecut la refacerea U.T.C.-ului, felul cum a fost pregătită și cum s-au desfășurat Conferința pe țară, conspirativă, din octombrie 1939, rolul esențial al tovarășului Nicolae Ceaușescu. Toate comunicările au evidențiat că, întemeindu-se pe trăsăturile sale remarcabile de militant politic, Conferința a ales pe tovarășul Nicolae Ceaușescu în conducerea organizației comuniste de tineret, fapt care a contribuit nu numai la refacerea U.T.C.-ului, ci, mai mult, la ridicarea pe o treaptă superioară a rolului și forței lui politico-organizatorice, a stilului de muncă, a formelor de acțiune politică și a contribuției revoluționare, antifasciste, patriotice în anii care au urmat.

Multe comunicări au înfățișat activitatea organizației în decursul celor 40 de ani de la reconstituirea sa și pînă în prezent, în cadrul luptei generale a clasei muncitoare, a poporului român pentru eliberarea țării de sub dominația fascistă, înfăptuirea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, realizarea cu succes a operei de construire și de continuare astăzi a construirii societății socialiste. Tînărul revoluționar care a avut rolul esențial în reorganizarea Uniunii Tineretului Comunist în urmă cu patruzeci de ani și a fost ales atunci în conducerea organizației este astăzi brav conducător al partidului, al patriei noastre socialiste, personalitate remarcabilă, de excepție, a lumii contemporane.

Constantin M.

AL III-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE TURCOLOGIE

Facultatea de litere și Institutul de turcologie de pe lângă Universitatea din Istanbul au organizat între 24—29 septembrie 1979 al III-lea Congres internațional de turcologie la care au participat și aproape 300 specialiști din peste 20 țări din Europa, Asia, Africa și America. Ședința inaugurală a acestei prestigioase manifestări științifice internaționale a avut loc în ziua de 24 septembrie 1979 în sala de onoare a Primăriei din Istanbul, construcție modernă din perioada postbelică, în prezența unui mare număr de istorici, istorici literari și de artă, muzicologi, turci și străini, în prezidiu aflîndu-se întregul Comitet de organizare în frunte cu prof. dr. Sadettin Buluç ca președinte, în același timp și directorul Institutului de turcologie din acest oraș.

Lucrările congresului au fost deschise de prof. dr. Muharrem Ergin, secretar general al Comitetului de organizare, care în cuvîntul său a apreciat interesul manifestat de specialiștii în turcologie din lumea întreagă pentru acest congres pe de o parte iar pe de alta tematica foarte variată și bogată a comunicărilor înscrise în program. A urmat apoi la cuvînt prof. dr. Sadettin Buluç care a trecut în revistă cercetările din domeniul turcologic din ultimele decenii, subliniind în special pe acelea prezentate la primul și la al doilea congres internațional de Turcologie ținute tot la Istanbul în 1973 și 1976. S-a dat citire apoi mesajului președintelui Republicii Turcia, Fahri S. Korutürk sub patronajul căruia s-au desfășurat lucrările congresului. În continuare s-a dat cuvîntul reprezentanților delegațiilor din diferite țări (în ordine alfabetică) și anume: Belgia, Bulgaria, R. D. Germană, R. F. Germania, Finlanda, Franța, Anglia, Israel, Ungaria, Olanda, Polonia, România, U.R.S.S., Iordania, Iugoslavia, Cehoslovacia, care au adus un cuvînt de salut din partea țărilor lor. Din partea participanților din R.S. România a luat cuvîntul prof. univ. Mihail Guboglu, care a scos în evidență importanța lucrărilor acestui congres în comparație cu cele anterioare, în cadrul cercetărilor actuale din domeniul turcologic, nu numai în țările care au întreținut legături strînse cu fostul Imperiu otoman timp de mai multe secole dar și din alte țări europene și asiatice atît în evul mediu cît și în epocile modernă și contemporană. Totodată vorbitorul a remarcat aria geografică foarte întinsă a existenței în prezent (din Japonia pînă în S.U.A.) unde sînt cunoscute cercetări de turcologie. Ședința plenară s-a încheiat cu lectura telegramelor sosite pe adresa Comitetului de organizare din partea diferitelor institute științifice și a numeroșilor specialiști care n-au putut veni la congres.

În aceeași zi a avut loc ședința plenară de comunicări în amfiteatrul 10 de la Facultatea de litere unde au fost audiate două comunicări și anume cele prezentate de prof. dr. Georg Hazai, *Cercelările de turcologie din toate țăările și cele din cadrul congreselor de turcologie anterioare* și prof. Nejat Diyarbekirli, *Venim de la Orkhun*. În prima expunere s-a prezentat modul de organizare al cercetărilor de turcologie din diferite părți ale lumii, publicațiile de specialitate (reviste și culegeri de studii și articole), rezultatele noi la care s-a ajuns în ceea ce privește limba turcă, istoria, arta și literatura (în toate epocile istorice) precum și problemele care stau încă în fața specialiștilor și așteaptă să fie rezolvate (de ex. întocmirea unei bibliografii ample în mai multe volume, a unui dicționar enciclopedic, a unor repertorii de manuscrise aflate în fondurile de arhivă și bibliotecii din lumea întreagă). În a doua expunere s-a efectuat un studiu comparativ între inscripțiile de la Orkhun și cele de la Jenisei, după care s-a insistat în special asupra inscripțiilor de la Orkhun (descoperite în 1889) și care atestă încă din secolul al VIII-lea forme avansate de organizare socială, economică și politică a vecilor popoare turce din Mongolia inclusiv legăturile lor cu statul chinez.

În zilele următoare lucrările congresului s-au desfășurat pe cinci secții și anume: limba turcă, literatura turcă, istoria turcă, arta turcă și muzica turcă. La secția de limbă turcă (Türk Dili), au fost prezentate comunicări tratând probleme ca: prof. dr. E. Tenişev (URSS): *Cele mai vechi monumente de literatură turcă*; prof. dr. A. Aman zolov (URSS): *Geneza alfabetului runic turc*; prof. dr. H. W. Haussig (R.F. Germania): *Orizontul geografic al inscripțiilor de la Orkhun*; J. Soper (R. F. Germania): *Probleme de sintaxa vechii limbi turce*; prof. dr. H. P. Vietze (R. D. Germană): *Legăturile lingvistice între vechii turci și alte popoare*; S. Karayef (URSS): *Toponime vechi turce în Asia centrală*; prof. dr. L. Johanson (Suedia): *Transcrierea textelor din Asia centrală* etc. La această secție specialiștii români au expus comunicările: Ekrem Mehmet Ali: *Inscripțiile runice de la Basarabi*; dr. Enver Mahmut: *Elemente de origină turcică în toponimia românească*; I. Matei: *Despre câteva cuvinte de origină română în limba turcă*; Cornelia Călin: *Note sociolingvistice asupra textelor limbii tătare vorbite în orașul Tulcea*.

La secția de literatură turcă (Türk Edebiyatı) au fost prezentate comunicări din care menționăm: prof. dr. E. Brelvi (Pakistan): *Influența literaturii Urdu asupra istoriei și literaturii turce din secolul nostru*; prof. Y. Izziedin (Irak): *Literatura arabă din Irak în timpul perioadei otomane*; dr. A. Güzel (Turcia): *Saray name*; D. Halbout du Tanney (Franța): *Legenda lui Selim-name din Biblioteca Națională din Paris*; prof. W. Zaszczkowski (R. P. Polonia): *Răspîndirea în Polonia a literaturii turce*; dr. doc. N. Celebioğlu (Turcia): *Elif-name în literatura turcă* etc. Specialiștii români au făcut următoarele comunicări: prof. dr. Mihail Gubolu: *Despre cronica oguzilor a lui Seyyid Lokman*; Ekrem Mehmet Ali: *Relațiile româno-turce din anii 1931-1944 și rolul ambașadorului turc în România, Hamdullah Suphi Tanrıoer*; dr. Marin Bucur: *Imaginea limbii turcești în folclorul român*; Liliana Botez: *Folclorul turc din Dobroja în viziunea cercetătorilor români*; dr. Nedre Mahmut: *Scritorul român Enechiță Vacirescu și operele lui din domeniul turcologiei*.

La secția de istoria turcă (Türk tarihi) au fost expuse comunicări din care menționăm: dr. S. Aşurbelyi (URSS): *Triburile turce din Azerbaigean în secolele IV-VIII*; prof. dr. A. Halikov (URSS): *Lingvistica și istoria arheologică a triburilor prototurce din Eurasia*; dr. doc. M. Kafalı (Turcia): *Despre Hoarda albă și Hoarda albastră*; dr. F. Mehdi Bay (R. S. F. Iugoslavia): *Politica Irakului selgiucid*; prof. dr. J. Landau (Israel): *Un călător arab în Imperiul otoman în 1872*; dr. I. Süreyya Sirma (Turcia): *Sultanul Abdul Hamid al II-lea și musulmanii din China*; dr. doc. S. Velicov (R. P. Bulgaria): *Kemal Atatürk și Bulgaria*; dr. J. Galantai (R. P. Ungaria): *Turcia și Austro-Ungaria în primul război mondial*; B. Atzj (R. F. Germania): *Cronicile osmane și particularitățile lor*; prof. dr. M. Imanovici (R. S. Iugoslavia): *Bosnia și Hercegovina și Imperiul otoman în anii 1878-1914*; dr. J. L. Bacque Grammont (Franța): *Un raport inedit despre revolta din Anatolia (1527)*; G. Veinstein (Franța): *Armata otomana și problema haraciului*; dr. M. Sakiroglu (Turcia): *Relațiile turco-venețiene din secolul al XVII-lea*; prof. P. Mișatev (R. P. Bulgaria): *Începuturile și dezvoltarea studiilor de orientalistice în Bulgaria*; prof. dr. C. Tanyol (Turcia): *Imperialismul occidental și Tanzimatul*; dr. K. Baydili (Turcia): *Din activitatea politică a lui Mouradgaa Ohson*. Specialiștii români au prezentat următoarele comunicări: prof. univ. Eugen Stănescu: *Țara Românească și criza din Imperiul otoman (1403-1415)*; prof. Mustafa Mehmet: *Campania de la Prut a lui Baltagi Mehmet în izvoarele românești*; prof. univ. Mihail Guboglu: *Din istoria presei turco-arabe, cu prilejul împlinirii a 250 ani de la apariția ei (1729-1979)*; dr. N. Minei: *Istoria Turciei și artei turce în paginile revistei „Magazin istoric” în anii 1967-1977*; dr. Constantin Șerban: *Hațișeriful de la Gülhane din 1839 și ecoul său în presa românească a vremii*; prof. Victoria Șerban: *Călătoriile români în Turcia în epoca lui Abdal Mecid (1839-1861)*.

Discuțiile angajate pe marginea lucrărilor prezentate la secția de istoria Turciei au scos în evidență: marea varietate de aspecte ale problemelor (economice, sociale, politice, diplomatice,

militare, administrative, culturale), punerea în circulație a unui număr mare de materiale din arhivele turcești (Biblioteca și arhiva muzeului palatului Topkapı, Arhiva Președenției Consiliului de Miniștri, Biblioteca Süleymaniye, Biblioteca Universității, Biblioteca Municipală, toate din Istanbul, Biblioteca Societății turce de istorie din Ankara) și din alte țări, abordarea aspectelor diferitelor probleme din toate epocile istorice (medie, modernă și contemporană), stabilirea unui specific local al relațiilor turcilor cu alte popoare vecine sau aflate sub dominația lor pentru o vreme, cunoașterea mai bine a unor instituții turcești medievale ca de exemplu vacifurile, ciflicurile isnafurile, haraciul, unitatea de cultură și civilizație turcească pe întinsul teritoriu al Imperiului otoman de pe trei continente, pozițiile actuale ale specialiștilor relativ la caracterul dominației otomane pe teritoriul european, asiatic și african, locul Imperiului otoman în contextul relațiilor internaționale, evoluția procesului de modernizare al statului turc în secolul al XIX-lea etc.

La secția de istoria artei (Türk Sanatı Tarihi) și la cea de muzică turcă (Türk Musikisi) au fost expuse comunicări din care menționăm: prof. dr. B. Spuler (R.F. Germania): *Studii turcologice și al cercetărilor turcești relativ la istoria artei*; dr. G. Gerö (R. P. Ungaria): *Baile de abur turcești din Ungaria*; dr. E. Hakki Ayverdi (Turcia): *Catalogul monumentelor de artă turcești din Europa*; P. Dumont (Franța): *Autocromele din colecția Albert Kahn pentru studierea societății turcești de la începutul secolului al XX-lea*; I. Gereles (R.P. Ungaria): *Inventare turcești din Buda (secolul al XVI-lea)*; Y. Tura (Turcia); *Sistemul vocal al muzicii turcești*; prof. H. Hofman (Olanda): *Schițe privind Istanbulul*, prof. dr. G. A. Pugacenkova (U.R.S.S.): *Școala de miniaturiști de la Manwar an Nahr etc.* La ambele secții a fost numai o comunicare prezentată de specialiștii din țara noastră și anume: dr. G. Sulișteanu: *Aspecte ale studiului folclorului turc în repertoriul copiilor turci și tătari din R.S. România.*

În timpul lucrărilor congresului a funcționat în incinta Universității din Istanbul (de la 24 septembrie la 5 octombrie) o expoziție de carte și periodice turcești cuprinzând recente realizări în domeniul turcologiei. Printre acestea s-a aflat și volumul privind „Actele secției de istoria Turciei de la Primul congres internațional de turcologie ținut la Istanbul în 1973” în care au fost incluse citeva din comunicările prezentate de istoricii români: C.C. Giurescu, V. Veliman, Ekrem Mehmet Ali (vezi Revista de istorie 2/1974 p. 283) precum și articolul lui Constantin Șerban, *Un episod al războiului Moreii din 1715: Cucerirea cetății Suda.*

Aflați la Istanbul participanții la congres au avut posibilitatea să cunoască cele mai de seamă monumente istorice și de artă, muzeele cu colecțiile lor de valoare mondială, ca de exemplu biserica-muzeu sf. Sofia (Ayasofya) construită pe timpul lui Justinian (inaugurată la 27 decembrie 537) care are o cupolă de 31 m ca diametru, la 55 m înălțime de la sol; celebre mozaicuri care reprezintă printre altele pe Ioan al II-lea Comnenul și împărăteasa Irina, pe Constantin cel Mare și Justinian, pe împărăteasa Zoe și Constantin Monomahul și care din 1453 pînă în 1935 a fost transformată în moschee; Moscheia lui Soliman cel Mare (Sleymaniye) construită între 1550—1557 de către arhitectul Sinan, cu cele 28 cupole și 4 minareture, în al cărei cimitir alăturat se află mormintul aceluși sultan; moscheia lui Ahmet I numită și Moscheia albastră construită în 1609—1616 de Sedefkar Mehmet Aga cu celebre faianțe din interior albastre și coloanele avînd 5 m diametru; moscheia lui Balazid al II-lea construită între 1501—1506; palatul imperial (Topkapı Saray) reședința sultanilor pînă în 1854 devenit muzeu abia din 1924 cu cele 400 camere care conțin valoroase colecții de bijuterii, mobilier, porțelanuri chinezești și japoneze, manuscrise cu miniaturi și cărți rare; Muzeul de mozaicuri care păstrează în colecțiile sale mozaicuri bizantine din secolele V—VI; Muzeul de arheologie și colecția sa de sarcofage printre care se împun: sarcofagul lui Alexandru cel Mare, sarcofagul boctoarelor, sarcofagul de la Sidamara; de asemenea mai sînt statul de marmură grecești (capul zeiței Atena, bustul lui Alexandru cel Mare), romane (bustul lui Arcadius) sau din bronz (statuia lui Hercule). În fine Palatul de la Dolmabaccе azi muzeu construit în stil renescentist în 1853, fosta reședință a sultanilor de la Abdul Mecid pînă la începutul secolului al XX-lea și unde a decedat la 10 noiembrie 1938 Kemal Atatürk.

Într-un cadru organizat participanții la congres au vizitat la 25 septembrie Biblioteca Süleymaniye construită în 1557 unde a fost organizată și o expoziție de carte rară și de manuscrise cu miniaturi și ștampile de donatori din secolele XVII—XX, ștampile aparținînd sultanilor Baiazid al II-lea, Mahmud I, Ahmed al III-lea, Mustafa al III-lea, Selim al III-lea, sultanei valide și unor mari muftii și reis effendi. Cu acest prilej prof. dr. Sadettin Buluç a vorbit despre importanța colecțiilor bibliotecii pentru cultura islamică iar dr. Gînat Kut, conservator șef al bibliotecii despre vizitatori de seamă ai acestei instituții de cultură printre care și Dimitrie Cantemir, fostul domn al Moldovei, savant român de renume europeană. De asemenea a mai fost vizitat Muzeul Dervişilor din cartierul Pera, unde se află o sală de spectacole pentru dansuri rituale și mai mult săli cu exponate: mobilier, mozaicuri, covoare orientale, draperii de damasc, obiecte de podoabă, costume, tipărituri și manuscrise cu miniaturi din secolele XV—XIX.

Ședința plenară de închidere a lucrărilor congresului a avut loc în seara zilei de 28 septembrie în saloanele de vară ale Universității unde au luat cuvîntul: prof. dr. Sadettin Buluç, președintele Comitetului de organizare, prof. dr. Muharrem Ergin, secretarul general prof. dr. Halük Alp rectorul Universității din Istanbul, prof. dr. Oktay Akşit decanul facultății de filologie care în cuvîntul lor au subliniat nivelul înalt al comunicărilor prezentate și valoroasele materiale de arhivă și mai puțin cunoscute puse în circuitul științific cu acest prilej; de asemenea au mai luat cuvîntul reprezentanții tuturor țărilor participante (din partea R.S. România fiind prof. Mihail Guboglu) care și-au exprimat satisfacția cu privire la condițiile optime oferite de Comitetul de organizare pentru desfășurarea lucrărilor acestui congres, pentru valorosul schimb de idei efectuat în timpul discuțiilor angajate pe marginea lucrărilor și pentru rezultatele obținute prin noile cercetări din domeniul turcologiei.

În ziua de 29 septembrie Comitetul de organizare a oferit participanților la congres o excursie cu vaporul „Yeni Varan” pe apele Mării de Marmara și ale Bosforului de la Dolmabace la Tarabya acostîndu-se pe parcurs la Kanlica pe țărmul Asiei mici și trecîndu-se pe la Rumeli hisari și Anadolu hisari, Bebek, Emirgean, Yeniköy, localități de mare valoare turistică.

Participarea la al III-lea Congres internațional de turcologie de la Istanbul a fost totodată o reușită călătorie de studii și de schimb de opinii cu specialiștii din Turcia și din alte țări străine în timpul căruia ne-am îmbogățit cunoștințele în domeniul culturii și civilizației turcești din evul mediu pînă în zilele noastre. Printre altele am reușit să identificăm locul unde la 15 august 1714 a fost decapitat domnul român Constantin Brîncoveanu asupra căruia am publicat în 1969 o monografie. De asemenea m-am documentat mai bine și asupra lui Dimitrie Cantemir care a stat la Istanbul aproape două decenii, precum și asupra altor personalități românești a caror activitate s-a desfășurat în oraș în secolul al XIX-lea în contextul relațiilor româno-turce.

Constantin Șerban

CRONICA

În ziua de 22 octombrie 1979, Ministerul Apărării Naționale și Academia de Științe Sociale și Politice au organizat o Sesiune de comunicări cu prilejul celei de-a 35-a aniversări a Zilei armatei Republicii Socialiste România.

După cuvîntul de deschidere rostit de general-colonel Ion Coman, ministrul apărării naționale, care a relevat *Semnificația zilei de 25 octombrie 1944 în istoria poporului și armatei române*, au urmat comunicările: *Armata română — dintotdeauna alături de popor în lupta pentru libertate, independență și unitate națională, pentru dezvoltarea societății românești*, de academician Ștefan Pascu, șeful secției de istorie a Academiei Republicii Socialiste România; *Concepția promovată de P.C.R. în anii ilegalității asupra rolului armatei române în lupta pentru apărarea independenței și integrității teritoriale, pentru eliberarea României de sub dominația fascistă*, de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Armata Republicii Socialiste România — creație de seamă a Partidului Comunist Român, componentă principală a sistemului național de apărare*, de general-locotenent Gheorghe Gomoiu, adjunct al ministrului apărării naționale și secretar al Consiliului politic superior al armatei; *Armata română în istoriografia românească postbelică*, de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice; *Contribuția armatei noastre la activitatea economică de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate*, de general-colonel Marin Nicolescu, adjunct al ministerului apărării naționale; *Relațiile externe ale armatei române — expresie a politicii internaționale a partidului și statului nostru*, de general-locotenent Ion Hortopan, prim-adjunct al ministrului apărării naționale și șef al Marelui stat major; *Armata în viața socială, politică, științifică și culturală a țărilor*, de general-maior dr. Ilie Ceaușescu, secretar adjunct al Consiliului politic superior al armatei; *Armata română oglindită în literatura contemporană românească*, de prof. univ. dr. docent Zoe Dumitrescu-Buşulenga, vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice; *Dezvoltarea economică și socială a țărilor — temelie trainică a întăririi capacității de apărare*, de colonel Gheorghe Gănușe, doctor în economie; Cuvîntul de încheiere a sesiunii fiind rostit de prof. univ. dr. docent Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice.

În zilele de 12—13 octombrie 1979 s-au desfășurat la Baia Mare lucrările sesiunii jubiliare de comunicări științifice „MARMATIA '79” organizată cu prilejul sărbătoririi a 75 de ani de la înființarea Muzeului județean Maramureș de Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Comi-

tetul de cultură și educație socialistă al județului Maramureș și Muzeul județean Maramureș, Baia Mare.

În ședința festivă, după cuvîntul de deschidere rostit de I. Reteegan, secretar al Comitetului județean de partid Maramureș, au prezentat comunicări: Valeriu Achim, directorul Muzeului județean Maramureș, *75 de ani de viață muzeală la Baia Mare (moment evocator)*; Vasile Netea, cercetător științific, București, *Insemnătatea istorică a actului de la 23 August 1944*; Alexandru Porțeanu, Institutul de istorie „Nicolae Iorga” București, *Știința istorică românească peste hotare*; Tancred Bănățeanu, Muzeul satului și de artă populară, București, *Perspectivile și problemele de viitor ale artei populare*.

În continuare, lucrările s-au desfășurat pe secții; redăm mai jos comunicările prezentate la secțiile de istorie veche, medie, modernă și contemporană. **12 octombrie 1979, Istorie veche**: Maria Bitiri, Marin Cîrciumaru, Institutul de arheologie București, și Adrian Murariu, Universitatea București, *Picturi paleolitice rupestre pe Valea Someșului*; Eugen Comșa, Institutul de arheologie București, *Rolul Carpaților noștri în timpul epocii neolitice*; Nicolae Chidioșan, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, *Relații și sincronisme între culturile Wittemberg și Suciu de Sus*; Tiberiu Bader, Muzeul județean Satu Mare, *Unele considerații cu privire la cronologia culturii Suciu de Sus*; Carol Lacoș, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Rezultatele cercetărilor arheologice de la Bicaz. Istorie medie*: Adrian Bejan, Universitatea Timișoara, *Locuință din epoca feudală timpurie descoperită în incinta cetății feudale de la Jdioara*; Ion Hațegan, Muzeul Banatului, Timișoara, *Cnezi maramureșeni în lupta antiotomană la începutul sec. al XV-lea*; Constantin Ittu, Muzeul Brukenthal, Sibiu, *Influențe heraldice maramureșene asupra primei steme a voievodatului Moldovei*; Zaharia Gărău, Toma Rădulescu, Muzeul Olteniei, Craiova, *Două documente latine referitoare la Sighetu Marmășiei în colecția Muzeului Olteniei*; Ioan Sabău, Arhivele Statului, Filiala Baia Mare, *Localități lăpșene aparținătoare în secolele XV—XVI, domniilor Moldovei*; Sergiu Iosipescu, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, București, *Constatări de istorie militară medievală în bazinul Someșului mijlociu*; Toma Rădulescu, Zaharia Gărău, Muzeul Olteniei, Craiova, *Emisiuni ale monedărilor Baia Mare descoperite pe teritoriul Olteniei. Istorie modernă*: Mircea Gherman, Muzeul județean Brașov, *Mărturii documentare despre Andrei Mureșianu*; Lucia Pop, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Constituirea asociațiilor meșteșugărești și industriale în Baia Mare (mijlocul sec. al XIX-lea), începutul unei etape noi în dezvoltarea economică a orașului*; Vasile Căpălnean, Arhivele Statului, Filiala Baia Mare, *Două documente inedite privind relațiile Maramureșului cu Moldova din anul 1866*; Elisabeta Ioniță, Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, București, *Rolul femeilor din România la lupta pentru apărarea suveranității și integrității naționale. Contribuția femeilor maramureșene*; Mariana Ploieșteanu, Centrul de științe sociale, Tirgu Mureș, *Aspecte ale situației politice din Maramureș în anii 1861—1866 reflectate în paginile ziarului „Concordia”*; Grigore Ploieșteanu, Centrul de științe sociale, Tirgu Mureș, *Ecoul „Memorialului” din 1882 în Maramureș*; Ioan Berinde, Sighetu Marmășiei, *Un cititor al Maramureșului: Iosif Man*; Victor Neuman, Muzeul Banatului, Timișoara, *Istoriografie și romantism în Banat. Istorie contemporană*, Luminița Bejan, Institutul politehnic „Trălan Vuia”, Timișoara, *Importanța cercetărilor de teren ale „Institutului social Banat-Crișana” în cadrul activității culturale-științifice progresiste a intelectualilor din Banat în perioada interbelică*; Gheorghe Robescu, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Din presa de după eliberare — „Dreptatea plușgarilor” — organ al Frontului Plușgarilor, Baia Mare*; Doina Marcu, Liceul economic și de drept administrativ, Baia Mare, *Contribuții privind lupta forțelor progresiste din Maramureș împotriva pericolului fascismului și organizațiilor profasciste în anii 1934—1937*; Gheorghe Todincă, Muzeul maramureșean, Sighetu Marmășiei, *Contribuții privind lupta maselor populare maramureșene împotriva fascismului și a revizionismului horthist între anii 1934—1944*; Cornel Grad, Muzeul de istorie și artă, Zalău, *Consecințele Dictatului de la Viena oglindite în corespondența oficială*; Vasile Schrek, Arhivele Statului, filiala Baia Mare — Sighetu Marmășiei, *Considerații privind contribuția maramureșenilor la susținerea războiului antihitlerist*; **13 octombrie 1979, Istorie Veche**: Ștefan Hornung, Oficiul județean pentru studii pedologice și agrochimice, Baia Mare, *Importanța geneticai solului în studiile arheologice executate în zona colinară a Codrului (jud. Maramureș)*; Gheorghe Lazin, Muzeul județean Satu Mare, *Considerații privind epoca dacică din nord-vestul României*; Gheorghe Gal, Asociația juriștilor, Baia Mare, *Considerații privind caracterul și funcțiile statului și dreptului geto-dac pe vremea lui Burebista*; Alexandru Matei, Muzeul de istorie și artă, Zalău, *Contribuții la cunoașterea zonei arheologice Moigrad —Ortelec (Porțile Meseșului)*; Ioan I. Pop, Muzeul județean Brașov *Unele probleme în legătură cu organizarea militară a sud-estului Daciei intracarpătice în epoca romană*; Doina Benea, Muzeul Banatului, Timișoara, *Relațiile dintre Dacia și sarmații tazygi în sec. II—III în lumina cercetărilor arheologice de la Tibiscum*; Georgeta Iuga, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Rezultatele campaniei de cercetare arheologică 1979 din stațiunea Mesteacăn*; Augustin Miču, Școala generală Cicirlău, jud. Mara-

mureș, *Semnarea unor vestigii arheologice în hotarul localității Cicrlău. Istorie medie*, Andrei Pippidi, Institutul de studii sud-est europene, București, *Note de istorie ecleziastică maramureșană (sec. XVII)*; Coloman Oszoski, Arhivele statului, filiala Baia Mare, *Aspecte ale mineritului din Maramureș, în prima jumătate a sec. al XVII-lea*; Maria Ursuțiu, Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S. România *Aparatul economic al domeniului Chioar în a doua jumătate a sec. al XVII-lea*; Victoria Ursu, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Ceramică feudală în colecția Muzeului județean Maramureș*; Aurel Feștilă, Consiliul popular din municipiul Baia Mare, *Aspecte privind ordinea de drept și activitatea instanțelor de judecată pe teritoriul orașului Baia Mare în evul mediu*; Cristina Iosipescu, Muzeul de istorie al R.S. România București, *Un tezaur de podoabe medievale descoperit în sec. al XIX-lea la Baia Mare*; Liviu Ursuțiu, Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S. România, *Orașul Baia Mare la 1696*; Vasile Bologa, I.P.E.G. Maramureș, Baia Mare, *Toroiața — Muntele Taurului: Eseu toponimic*; Nuțu Roșca, Liceul pedagogic Sighetu Marmației, *Toponimicul Sighet*; Sigismund Nozda, Școala generală Vadu Izei, jud. Maramureș, *Contactul lingvistic și toponimia*; Marius Porumb, Institutul de istorie și arheologie, Cluj-Napoca, *Legături artistice între Maramureș și celelalte finuturi românești în sec. al XVIII-lea. Istorie modernă*, Luana Popa, Muzeul județean Brașov, *Din relațiile lui George Pop de Băsești cu dr. Aurel Mureșianu în activitatea politico-națională la sfârșitul sec. al XIX-lea*; Florian Roaștiș, Liceul industrial nr. 1, Baia Mare, *Viziunea filozofico-istorică a lui Alexandru Papiu Ilarian*; Vasile Radu, Școala generală Coruia, *Demografia Chioarului în sec. al XIX-lea*; Petru Bologa, comuna Apa, jud. Satu Mare, *Aspecte din activitatea parlamentară a dr. Vasile Lucaciu*; Adalbert Balogh, Arhivele statului, filiala Baia Mare, *Considerații privind răspândirea rasei brune de Maramureș la sfârșitul sec. al XIX-lea (istoric)*; Vasile Dudaș, Muzeul Banatului, Timișoara, *Pierderi umane din Banat în anii primului război mondial*; Tiberiu Alexa, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Expresia și sentimentul naturii în plastica bătmăreană (aspecte)*; Lajos Kakucz, Muzeul Banatului, Timișoara, *Orientări în cercetările efectuate de asociațiile muzeale din Timișoara la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*; Viorica Birsan, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Reunirea de cîntări a plugarilor români din Șomcușa Mare*; Terezia Sinigalia, Oficiul de expoziții București, *Pentru valorificarea multilaterala a arhitecturii urbane „minore” de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Istoria contemporană*: Kandor Katz, Sighetu Marmației, *Aspecte și momente din mișcarea de solidaritate și rezistență antifascistă din Maramureș (1940—1944)*; Ioan Popovici, Arhivele Statului, filiala Bihor, *Situația maselor populare bihorene în perioada ocupației horthyste*; George Protopopescu, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, *Revoluția de eliberare națională și socială antifascistă și antiimperialistă din august 1944 — piatră de hotar pe calea marilor împliniri ale hotărîrilor de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918)*; Mureșan Clemente, Baia Mare, *Aportul adus de trupele din aeronautica română pentru desăvîrșirea acțiunii de la 23 August 1944*; Traian Ursu, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, *Monumentele memoriale din zona Codru — județul Maramureș*; Ioan George Bodea, Filiala Cluj-Napoca a Institutului de studii istorice și social politice al C.C. al P.C.R., *Adevărul despre Moisei*; Ioan S. Mureșan, Institutul politehnic „Traian Vuia”, Timișoara, *Detășamentul Păuliș eșantion reprezentativ al tineretului în lupta pentru eliberarea patriei de sub dominația fascistă*; Sever Dumitrașcu, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, *Muzeul Țării Crișurilor — realizări și perspective*; Margareta Spinu, *Aspecte din activitatea Astei brașovene în perioada interbelică*; Negoită Lăptoiu, Muzeul de artă Cluj-Napoca, *Donația Anastase Demian făcută Muzeului județean Maramureș*; Mihai Babiciu, Cabinetul județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă, Baia Mare, *Reglementarea prin mijloace pasnice a diferendelor internaționale — o nouă inițiativă a României la O.N.U.*

În ziua de 14 octombrie 1979, participanții la sesiune au vizitat Muzeul maramureșan din Sighetu Marmației și au participat la festivitățile de la Moisei, închinat împlinirii a 35 de ani de la eliberarea patriei de sub dominația fascistă.

În ziua de 2 noiembrie 1979 a avut loc în fața comisiei de doctorat a Facultății de limbi și literaturi străine a Universității din București susținerea publică a tezei de doctorat *Cuvinte latine la scriitorii bizantini din secolele VI—X* elaborată de Nicolae-Șerban Tanașoca. Lucrarea cuprinde următoarele capitole: I, „Problema”; II, „Scriitorii”; III, „Cuvintele”; IV, „Scriitorii și cuvintele”. În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde: „Introducere”; „Încheiere”; „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. dr. Paul Miclău, decan al Facultății de limbi și literaturi străine, președinte; prof. dr. doc. N.I. Barbu, conducător științific; acad. Al. Graur, prof. dr. H. Mihăilescu, conf. dr. I. Fischer — membri.

În unanimitate, comisia de doctorat a acordat lui Nicolae-Șerban Tanașoca titlul științific de doctor în filologie.

DUMITRU VITCU, *Diplomații Unirii*, Edit. Academiei, București, 1979, 250 p.

Cu ocazia împlinirii a 120 de ani de la unul din momentele cruciale ale epocii moderne a istoriei României — Unirea Principatelor —, în prestigioasa instituție editorială din capitala țării noastre au văzut lumina tiparului monografiile *Epoca Unirii* de Dan Berindei* și cea consacrată diplomaților Unirii aparținând cercetătorului ieșean D. Vitcu.

Dacă prima contribuție își propunea, și reușește acest lucru — să redea o imagine de ansamblu a momentului ianuarie 1859, a contextului intern și internațional în care el s-a produs, a doua apariție — căreia îi sint consacrate rindurile de față, are ca obiectiv un sector mult mai îngust de investigație și anume personalitatea și activitatea unor remarcabili precursori ai diplomației moderne românești.

Lucrarea elaborată de D. Vitcu nu vine pe un teren — istoriografic vorbind — gol, ci ea se adaugă și completează seria contribuțiilor de acest gen, apărute pînă în prezent¹.

Evenimentele istorice care au precedat și au culminat apoi cu actul Unirii din ianuarie 1859 sint îndeajuns de cunoscute; ele au fost deja tratate în numeroase studii și lucrări de specialitate, așa încît o retrospectivă a lor,

* Recenzia acestei lucrări a apărut în numărul 5/1979 al revistei noastre.

¹ *Diplomați iluștri*, vol. I — III, București, Edit. politică, 1966—1969, vezi biografiile lui M. Kogălniceanu (elab. de Dan Berindei în vol. I, p. 237—281 și respectiv Ion Ghica în vol. III, p. 218—287, redactată de V. Netea). În aceeași categorie de lucrări amintim: Dan Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, București, Edit. politică, 1965; Mircea Malița, V. Căndea, Dinu Giurescu, *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, Edit. politică, 1966; *Diplomația română în slujba independenței*, București, Edit. politică, 1977; Nicolae Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977; Ion Bodunescu, *Diplomația română în slujba independenței*, Iași, Edit. Junimea, 1978.

fie chiar și mai succintă nu-și are sensul în cadrul prezentei recenzii.

Se cuvine însă amintit în contextul menționat că dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza la Iași și la București a determinat și obiectivele imediate ale diplomației românești, respectiv recunoașterea acestui fapt de către puterile garante și — într-o a doua etapă — a unirii depline a celor două țări. Prezintă activitatea diplomatică dificilă dusă de misionarii români în contextul ciocnirii jocului de interese al puterilor europene, autorul ne derulează, după o analiză atentă, aportul și rolul jucat de fiecare în parte: Vasile Alecsandri, Costache Negri, Ioan Alecsandri, Dumitru Brătianu, Ion Bălăceanu, Ludovic Steege și Teodor Callimachi.

Ordinea de prezentare aleasă de autor a avut în vedere în primul rînd rolul avut de fiecare personalitate într-un răstimp anume, ca și apropierea și conlucrarea cu domnul Unirii, nu fără a adăuga (n.n.) că este de fapt și greu de întocmit o ierarhie a valorilor în acest domeniu, avînd în vedere mobilurile patriotice care i-au animat pe cei în cauză.

Seria diplomaților ce formează obiectul central al investigației lui D. Vitcu este deschisă — în chip justificat — de microbiografia politico-diplomatică consacrată lui Vasile Alecsandri.

În afara prezentării unor aspecte din tineretea lui V. Alecsandri (școala, călătoriile peste hotare, prietenii pe care le-a legat, începuturile activității literare) autorul se oprește la participarea acestuia la evenimentele revoluționare ale anului 1848.

Acționînd în spiritul imperativelor dominante ale epocii, al promovării dreptății sociale și cucerirea libertății, poetul a făcut încă de atunci dovada unor calități umane și politice ce au prefigurat strălucita-i carieră diplomatică de mai tîrziu (p. 51).

Pentru poporul român criza orientală ce avea să se redeschidă în primăvara anului 1854 a marcat începutul unor succese ocupații militare străine, a unor noi greutăți și suferințe. În plus cu vremea, Alecsandri se alătură cu toată energia acțiunilor de propa-

gandă proromânească inițiate și susținute cu intensitate sporită de revoluționarii români exilați în capitala Franței.

Mai apoi, așa cum subliniază și autorul, „în atmosfera plină de încălcătura emoțională ce a precedat și însoțit desfășurarea lucrărilor Adunării electivă din Moldova, Alecsandri n-a fost doar onoratul personaj care a dat citire mesajului Căimăcăniei pentru deschiderea acestei sesiuni istorice, ci principala artizană al triumfului ideii unioniste” (p. 59).

Activitatea sa diplomatică pusă în slujba unirii avea să înceapă din februarie 1859 cind s-a îndreptat spre Paris, Londra, Torino, ca ambasador și devotat apărător al marelui act înfăptuit la 24 ianuarie.

Contactele avute, discuțiile purtate și rezultatele obținute în această misiune au avut importante urmări asupra carierei politice ulterioare a poetului. Profundul său atașament față de țară și domnitor va determina numirea sa, din toamna anului 1859, în postul de ministru de externe al Țării Românești în guvernul prezidat de Ion Ghica. Și astfel Alecsandri devenea cel dintâi ministru comun pentru ambele Principate, într-un resort vital pentru țară, cunoscut fiind dificultățile externe ce trenau asupra Principatelor Unite, cu serioase repercusiuni în procesul consolidării Unirii și pregătirii premiselor desăvirșirii ei.

După înfăptuirea unirii administrative, cind marile obiective ale politicii externe românești fuseseră atinse cu concursul direct și consistent al lui Alecsandri, dar mai ales cind Principatele Unite încetaseră a mai fi un subiect de predilecție al diplomației europene, Alecsandri se retrage temporar din viața politică, atenția sa fiind concentrată acum în domeniul adevăratei sale pasiuni, literatura, și se stabilește la Mîrcești.

În toamna lui 1862, în condițiile ascuțirii crizei politice interne, coroborată cu jocul amenințător pentru statul român al diplomației europene în jurul chestiunii polone, domnitorul Cuza a apelat din nou la serviciile credinciosului său colaborator în probleme de politică externă și l-a trimis într-o nouă și ultimă misiune diplomatică la Paris, unde trebuia să înlăture mai întâi din conștiința factorilor politici francezi suspiciunile privind nealitatea lui Cuza față de Franța și apoi să obțină acordul autorităților imperiale față de curajoasele proiecte ale domnului Unirii. În acest scop el a rămas la Paris pînă în 1864, după care revenit în țară s-a consacrat exclusiv activității scriitoricești. Apreciem că în paginile studiului menționat, activitatea asiduă și acțiunile complexe pe tărîm internațional ale lui Alecsandri își găsesc o reușită reflectare, autorul izbutind a

lumina valențele sale de cărturar patriot și diplomat loial patriei sale.

Pașoptist și unionist înflăcărat, om de stat, diplomat și scriitor de un pilduitor caracter cu merite incontestabile pe plan politic în epocă, Costache Negri beneficiază de o interesantă și judicioasă tratare în galeria de portrete întocmită de autor. În cazul său, interesul lectorului era sporit și de faptul că micromonografia — cum este de fapt textul din volum — fusese precedată în timp, de încercări similare (Pericle Martinescu în 1966 și Emil Boldan în 1976).

Ceea ce caracterizează expunerea lui D. Vitcu în actuala prezentare este tonul cald, apropiat, înțelegerea nu numai a militanțului și a omului de litere, dar și a omului Negri, a trăsăturilor sale distinctive. „La cei aproape 30 de ani ai săi, remarcă autorul, încărcăți de instructive experiențe ale voiajurilor apusene, Negri fu desemnat nu numai ca „decanul tinerimii” ieșene, iubit pentru înțelepciunea sa dreaptă, pentru blîndețea și noblețea caracterului său, ci chiar „capul și idolul unei generații nobile care luase inițiativa în ideile de reforme” (p. 86).

Cum era și firesc, activitatea revoluționară desfășurată de Negri în anii 1848—1849 este amplu prezentată în lucrare, la adevăratele semnificații și la realele sale dimensiuni.

După ce jalonează principalele repere ale activității pașoptiste a personajului, pe plan politic intern, în micromedallon se urmarește în continuare direcțiile principale pe care s-a axat evoluția sa ca ăscușit emisar și apărător al intereselor tinărului stat român în contextul internațional.

Cariera diplomatică a lui C. Negri (desfășurată pe parcursul a peste un deceniu) va începe propriu-zis odată cu participarea sa la Conferința de la Viena din primăvara anului 1855. Aici, subliniază autorul, delegatul moldovean nu s-a limitat însă doar la revendicarea: „vechilor drepturi politice”, nici la ideea conservării autonomiei țării, pe care le aprecia deopotrivă imprescriptibile, ci a susținut cu ardoare includerea în ordinea de zi a Conferinței a chestiunii Unirii Principatelor, deziderat a cărui înfăptuire devenise în împrejurările istorice date imperios necesară și, pentru unele puteri europene, chiar oportună (p. 95).

După eșecul întrunirii de la Viena, datorat de divergențele dintre marile puteri, Negri revenit în țară a continuat să fie preocupat de informarea exactă a diplomației occidentale asupra raporturilor istorice româno-turce. Dumitru Vitcu analizează în lucrare și un alt aspect: Costache Negri și misiunea sa diplomatică deosebit de dificilă întreprinsă la Constantinopol, pe mult controversata temă a proprietăților mănăstirilor

Cîteva detalii prezentate în lucrare ne întregesc imaginea asupra activității complexe a lui Negri pusă în slujba intereselor naționale. După reîntoarcerea în țară, alături de ceilalți patrioți, Negri desfășoară o amplă activitate pentru realizarea unirii. La 25 mai 1856, s-a numărat printre cei 19 fondatori ai societății „Unirea” din Iași, la 30 mai este ales printre cei 11 membri ai Comitetului Central al Unirii, alături de Kogălniceanu, Epureanu, Panu ș.a., apoi după o scurtă retragere la Tirgu Ocna, la insistențele lui Kogălniceanu, revine în focul luptei pentru unire, fiind cooptat în 1857 în Comitetul electoral.

Autorul stăruie îndeaproape asupra activității lui în timpul alegerilor pentru Adunarea ad-hoc, asupra evenimentelor interne care au dus la actele de la 5 și 24 ianuarie 1859.

O importantă sarcină a căzut pe umerii lui C. Negri odată cu desemnarea sa ca agent diplomatic oficial al Principatelor Unite la Constantinopol. Pătruns de importanța misiunii încredințate și a rolului activ ce revenea agenției diplomatice a Principatelor în capitala Imperiului otoman, el a pregătit cu tenacitate terenul prin acțiuni aparent secundare, minuind cu pricepere litera și spiritul Convenției, care limita atribuțiile acestui oficiu doar la supravegherea respectării drepturilor Principatelor de către Poartă și la sesizarea puterilor garante asupra evenimentelor încălcări (p. 107).

Costache Negri a contribuit la pregătirea celei de-a doua vizite a lui Cuza la Constantinopol, l-a sprijinit pe domn în declanșarea loviturii de stat din 2 mai, și-a adus un aport substanțial la actul secularizării averilor manăstirești. După abdicarea lui Cuza, C. Negri s-a retras din postul de agent diplomatic la Constantinopol și a revenit în țară, stabilindu-se la Tirgu Ocna.

Deși a făcut atâtea servicii țării — relevă autorul — marea sa modestie și caracterul sau deosebit l-au determinat să nu se prevealeze de acestea, refuzând orice fel de onoruri sau funeții înalte. Cuvintele lui Eminescu, care i-a făurit un remarcabil portret postum, sintetizează în fond într-o formulă condensată, rolul și semnificația istorică a marelui luptător de la 1848 și 1859: „C. Negri a reprezentat nu numai cel mai curat patriotism și caracterul cel mai dezinteresat, dar și o capacitate intelectuală extraordinară, căreia-i datorăm în bună parte toate actele mari săvârșite în istoria modernă a românilor”.

Iancu Alexandri, fratele poetului relevă autorul — al 3-lea diplomat unionist biografat — aparține prin formație intelectuală, structură psihică, năzuințe generoase și elan tineresc acelei entuziaste generații care n-a fost doar martoră ci a conlucrat efectiv și afectiv la înfăptuirea marilor deziderate

naționale, acelei pleiade care „a pregătit sosirea mărețelor așezăminte de unde au ieșit renașterea și însemnătatea României de azi”.

Prezentîndu-ne cîteva date biografice, Dumitru Vitcu se oprește mai îndeaproape la descrierea vieții și activității sale în timpul evenimentelor revoluționare din 1848—1849, după care se oprește asupra periplului său prin lumea anglo-saxonă în 1850².

Aceste călătorii vor facilita contacte și cunoștințe cu diverse personalități din Europa, neîncetînd niciodată legătura cu țara, fiind consecvent principiilor înaintate pe care le susținuse cu abnegație în 1848.

Activitatea neobosită desfășurată de Ion Alecsandri a avut ca rezultat efectiv instituționalizarea agenției diplomatice a Principatelor Unite în capitala Franței, dar, atît pentru el, ca și pentru ceilalți diplomați ai Unirii, misiunea sa s-a desfășurat în condiții diferite, cînd însăși denumirea țării, Principatele Unite, era contestată de cancelariile marilor state europene.

Dumitru Vitcu se oprește îndeaproape asupra insistențelor demersuri ale lui Iancu Alecsandri făcute în scopul recunoașterii dublei uniri, asupra colaborării sale cu emigranții revoluționari maghiari și polonezi din Franța, eforturile depuse pentru apărarea prestigiului și demnității tînarului stat român.

Deși nu de calibrul marilor figuri ale diplomației române moderne, prin energia și talentul puse în slujba idealului național, Iancu Alecsandri justifică includerea sa în galeria celor ce au contribuit la consacrarea Unirii pe plan internațional.

Un alt diplomat de prestigiu din epoca modernă a istoriei poporului român la care s-a oprit atenția autorului a fost Dimitrie Brătianu. Anii de studii petrecuți în capitala Franței, subliniază D. Vitcu, unde acesta va cunoaște efervescenta revoluționară a epocii, vor avea o mare influență asupra formației sale intelectuale și politice.

În timpul revoluției de la 1848, D. Brătianu, însoțit o perioadă de transilvăneanul August Treboniu Laurian, a plecat la Pesta și Viena, spre a negocia o alianță a tuturor forțelor revoluționare, după care a devenit agent diplomatic al Țării Românești la Viena.

Autorul lucrării ne redă destul de amplu acțiunile lui D. Brătianu după înfrîngerea revoluției, drumul la Constantinopol și apoi din nou la Paris și la Londra ca și activitatea în sprijinul cauzei românești depusă de acesta în cadrul Comitetului democratic european.

Crezul său politic ca și a celorlalți emigranți români rezultă și din manifestul înaintat de el Comitetului de la Londra: „Gîndul

² Vezi mai pe larg acest episod în articolul Cornellei Bodea, *Cu Iancu Alecsandri în Anglia și Scoția la 1850*, în „Studii. Revistă” (1971), nr. 3.

de care sintem minăți în toate faptele noastre noi românii, e acela de a ne uni cu toții într-un singur tot, indivizibil . . . Voim să albă românul o patrie independentă și liberă, o patrie cu zece milioane de români, care să aibă toți aceleași drepturi și aceleași datorii . . . Voim ca România să trăiască în frăție strinsă cu toate națiunile din aceeași seminție cu dinsa . . . Voim ca România să fie în solidaritate cu celelalte popoare ce vor tinde, cel puțin, spre dreptate, solidaritate și frăție” (p. 136).

Sub acest crez a militat D. Brătianu pentru revoluția general europeană, plănuită de Mazzini, în care-și pusese rătatea speranțe exilații politici români. Și tot vizind aceste deziderate a străbătut Europa în anii următori.

În timpul domniei lui Al. I. Cuza, îl aflăm în două rânduri ca membru al primelor guverne ale României moderne, dar după 1861 se va afla în opoziție și va milita pentru aducerea în fruntea statului român a unui prinț străin. După abdicarea lui Cuza își va continua activitatea politică concretizată în mai multe misiuni diplomatice, în perioada anterioară războiului de independența, dar și după aceea.

Prezentindu-ne viața și activitatea unui alt diplomat de seamă, Ion Bălăceanu, autorul utilizează aceeași manieră de tratare caracteristică și la personajele anterioare, furnizându-ne o serie de date biografice, anii de studii în țară și în străinătate.

În perioada premergătoare Unirii, I. Bălăceanu a fost ales membru în Comitetul central al Unirii și apoi Comitetul electoral din Țara Românească. El a fost partizanul candidaturii lui Ion Ghica și împotriva ideii aducerii unui prinț străin la conducerea țării. Noul capitol pe care-l deschidea în istoria țării dubla alegere a lui Cuza rezerva, nu numai pe plan strict biografic, un moment aparte în activitatea diplomatică a lui Ion Bălăceanu.

Așa cum se precizează în lucrare, Ion Bălăceanu a avut un rol politic însemnat nu numai după 1866, dar și în timpul celor 7

ani de domnie ai lui Al. I. Cuza. A fost prefect de poliție al capitalei, a avut de îndeplinit o misiune în Italia în primăvara anului 1859 pe lângă primul ministru piemontez Cavour, a activat ca membru în Comisia centrală de la Focșani, în același an, 1860, a fost numit succesiv ministru al Controlului în guvernul Țării Românești și delegat împuternicit din partea aceluiași guvern în prima Comisie a puterilor riverane ale Dunării.

Ultimele însărcinări avute de Bălăceanu au fost în calitate de delegat al statului român în Comisia europeană a Dunării iar în ultimul deceniu al veacului trecut (1893—1901) a reprezentat țara la Londra în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar.

Ultimii doi diplomați ai unirii cuprinși în lucrare — Ludovic Steege și Teodor Callimachi — sint dintre cei mai puțin cunoscuți de cititori. Ca atare revine un merit aparte lui D. Vitcu pentru efortul de investigație și de punere în circuitul științific a datelor mai puțin cunoscute despre acești oameni politici patrioți.

Cititorul dornic de a se informa, ca și specialistul deopotrivă va găsi în lucrare cele mai semnificative episoade din efortul notabil depus în serviciul noului stat românesc de Steege și Callimachi, și pe care spațiul restrins al acestor rânduri nu ne permite să-l descriem în toată complexitatea sa.

Maniera unitară în care au fost realizate micromonografiile celor șase oameni politici unioniști, documentația bogată, ca și stilul fluent și accesibil, fac ca volumul aparținând lui Dumitru Vitcu să constituie în egală măsură o contribuție novatoare și instrument de informare științifică. Realizare notabilă a istoriografiei noastre actuale, el reflectă implicit nivelul superior de tratare atins de aceasta în ultima vreme și se înscrie totodată ca o contribuție de referință în seria lucrărilor pe teme istorice.

Stelian Popescu

MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere, IV, Oratorie II, 1864—1878, Partea I, 1864—1868, Edit. Academiei, București, 1977, 666 p.; Partea a II-a, 1874—1878, Edit. Academiei, București, 1978, 662 p.* Text stabilit, introducere, note și comentarii de Georgeta Penelea.

Editarea integrală a discursurilor, intervențiilor, amendamentelor și propunerilor lui M. Kogălniceanu în corpurile legiuitoare prezintă multiple și bogate semnificații. După cum arată autoarea ediției,

a marelui om politic ilustrează pregnant — în comparație cu opera sa istoriografică și creația sa literară — realele dimensiuni ale personalității celui care a fost în primul rând un om de stat.

Intr-adevăr, activitatea parlamentară a lui Kogălniceanu, fie ca președinte al consiliului de miniștri fie ca ministru de externe sau simplu deputat reliefează puternic însușirile sale excepționale de patriot, de politician încercat și înarmat cu cele mai variate cunoștințe, de orator care dozează cu precizie puterea argumentelor juridice sau istorice, cu incisivitate și ironie, potrivit caracterului dezbaterilor.

Opera oratorică cuprinsă în cele două volume este pusă în adevărata ei lumină și valoare prin metodele de o înaltă ținută științifică folosite de Georgeta Penelea în pregătirea ediției. Studiile introductive substanțiale au darul să trezească interesul de a urmări îndeaproape textele alcătuite și reconstituite printr-o muncă de migală și stăruitoare care nu poate fi îndeajuns lăudată. Prin analiza pătrunzătoare a evoluției istorice și proceselor politice premergătoare perioadei la care se referă discursurile, intervențiile, amendamentele și propunerile lui Mihail Kogălniceanu ca și ale acestei perioade, studiile introductive realizează o fericită sinteză între prezentarea celor mai semnificative aspecte ale textelor publicate și plasarea lor în contextul istoric și social-politic. În acest fel este evidențiată însemnătatea textelor cuprinse în cele două volume nu numai pentru definirea multiplelor laturi ale personalității omului politic care a adus contribuții hotărâtoare la așezarea fundamentelor României moderne, ci și pentru aprofundarea de către istoriografia noastră a unor probleme majore ale epocii.

Spre a atinge un asemenea obiectiv singura cale posibilă adoptată de autoare constă în reproducerea aproape integrală a intervențiilor parlamentare ale lui Mihail Kogălniceanu. Imaginea lor poate fi întregită prin consultarea regestelor în care sînt cuprinse și cele nepublicate în volumele recenzate, permițîndu-se astfel urmărirea întregii activități parlamentare a acestuia. Desigur, după cum arată Georgeta Penelea (p. 36, Partea I) editarea integrală a discursurilor lui Mihail Kogălniceanu s-a izbit de piedici serioase, cum sînt absența manuscriselor, păstrarea discursurilor prin intermediul „Monitorului oficial”, imposibilitatea confruntărilor. Sotcotind pe drept cuvînt că: „interesul pentru activitatea parlamentară a lui Kogălniceanu depășește însă simpla curiozitate în studierea unei personalități și devine o obligație morală și socială a școlii istoriografice românești de a face cunoscut și înțeles un capitol de seamă din viața parlamentară a României moderne”, autoarea ediției reușește să îndeplinească în cele mai bune condiții această obligație.

Din aceeași preocupare de a pune la îndemîna cititorului — specialist sau nu — toate

datele necesare înțelegerii faptelor, împrejurărilor sau datelor la care se referă discursurile și de a urmări rezultatele unor propuneri sau moțiuni formulate de Kogălniceanu, fiecare intervenție este însoțită de note cuprinzătoare cu bogate referiri bibliografice și cu indicarea poziției istoriografiei actuale față de problemele făcînd obiectul dezbaterilor parlamentare. Multe dintre note au și calitatea nu numai de a documenta pe cititor asupra substratului dezbaterilor, ci și de a-l introduce în atmosfera lor politică și socială.

★

Partea I-a debutează cu citeva discursuri pronunțate de Kogălniceanu în ultima lună în care a continuat să fie prim-ministru înainte de a-și da demisia la 25 ianuarie 1865, în urma accentuării tensiunii dintre el și domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Tonul discursurilor reflectă atmosfera creată în urma loviturii de stat din 2 mai 1864, care a dus la eliminarea din corpurile legiuitoare a opoziționiștilor. Primul ministru procedează în mod autoritar impunînd Adunării adoptarea legilor propuse de guvern. Desebit de elocvent în această privință este modul în care Kogălniceanu reușește să concentreze dezbaterile de obicei îndelungate cu privire la buget, prezentat de data aceasta înainte de începerea noului exercițiu financiar. Pe un ton tranșant, Kogălniceanu respinge modificări propuse de unii deputați, apărînd interese generale legate de menținerea nivelului retribuțiilor funcționarilor, împotriva reducerii sumelor afectate restaurării monumentelor istorice, precum și de aprobarea unui credit de 18 milioane destinat rezolvării în continuare a problemei agrare. „Civilizațiunea costă mult” — subliniază Kogălniceanu, adăugînd că „dacă ea costă mult, produce și mult. Ea ne rădică individualitatea, ne deprinde a fi cu capul sus” (Partea I, p. 43).

Concepția liberal-burgeză a lui Kogălniceanu se exprimă și în răspunsul dat lui C. Bacaloglu, care cerea să se suprimă din proiectul de adresă la mesajul tronului (discutat în Parlament la 4 ianuarie 1865) pasajul privitor la instituțiile create în Principate și bazate pe „nemuritoarele principii de la 1789” în sensul că „principiile acestui an sînt universale, oricine știe că ele sînt principiile cele mari de egalitate și de libertate, principiile de viață modernă” (p. 46).

Discursurile rostite după demisia lui din calitatea de președinte al Consiliului de miniștri au un caracter accentuat critic. În discursul pe marginea proiectului de lege privind desființarea morilor de pe Dimbovița (p. 66—68), referindu-se la Regulamentul organic critică pe proprietarii de mori care încălcasez dispozițiile Regulamentului și susține interesele statului.

O temă care revine în mai multe intervenții parlamentare din perioada 1865—1866 privește concesionarea către francezii Bergman și Lemaitre, a confecționării măsurilor și greutateților, problemă asupra căreia Kogălniceanu alcătuiește un raport la începutul anului 1867. Este un prilej pentru apărarea industriei naționale și evidențierea faptului că aceasta nu se poate dezvolta din lipsă de credite și de sprijin din partea statului (p. 72—75 și 334—345). În ultima intervenție importantă a lui Kogălniceanu în timpul domniei principelui Cuza, referitoare la constituirea gărzii orășenești (p. 87—92) se manifestă limitele gândirii și acțiunii politice a lui Kogălniceanu. Deși autorul unor importante reforme sociale, care afectează profund structurile feudale, Mihail Kogălniceanu, fără a înțelege că transformarea societății nu se poate opri la această etapă, apără interesele celor bogați. Pentru el, organizarea societății cu o pătură puternică de mari proprietari, care să poată trece la investiții în industria capitalistă incipientă, și o alta de burghezii harnică, constituită din arendași și țărănimia proaspăt improprietărită, părea să constituie structura cea mai favorabilă dezvoltării economico-sociale a țării.

Printre discursurile parlamentare din perioada ulterioară înlăturării lui Alexandru Ioan Cuza, la 11 februarie 1866, Kogălniceanu se vede silit să-și apere, într-o intervenție din 25 noiembrie 1866 (p. 97—99), mandatul primit în Adunare și, până la urmă, acesta este validat. Cu acest prilej, ca și în alte discursuri în legătură cu validarea mandatelor, problemă care apărea la fiecare început de sesiune parlamentară, Kogălniceanu se dovedește un orator incisiv, ironic și plin de vervă.

Discuțiile în legătură cu bugetul de la începutul anului 1867 prilejuiesc lui Kogălniceanu ocazia să-și precizeze atitudinea sa față de împrumuturile ce se fac în străinătate, în speță cu privire la împrumutul Oppenheim (p. 147—156). El atrage atenția asupra pericolului pe care le prezintă asemenea împrumuturi, contractate în condiții nefavorabile, atât prin efectele negative asupra finanțelor statului, cât și prin, în cazul de față, acordarea unor imputerniciri excesive persoanei care negociase. Aceleași discuții pe marginea bugetului ridică o serie de aspecte importante privind organizarea administrativă a țării, cărora Kogălniceanu le consacră mai multe intervenții, din care reiese concepția sa privind raportul dintre centralizarea și descentralizarea administrativă. Kogălniceanu fiind partizan al centralismului, în fața de dezvoltare de pe atunci a țării.

Deși în perioada activității parlamentare a lui Kogălniceanu, 1864—1868, covârșitoarea majoritate a discursurilor se referă la

probleme de politică internă, acesta găsește prilejul să-și afirme interesul său pentru o politică de demnitate națională. Este vorba de interpelarea în legătură cu telegrama de felicitare trimisă de Ion Ghica pe cînd era președinte al Consiliului de miniștri, conținutului Andrassy, primul ministru al Ungariei (ședința din 14 martie 1867, p. 291—294). Kogălniceanu subliniază că telegrama a constituit o cruntă lovitură pentru „dragii noștri români din Transilvania”. Ungaria ignoră principiul naționalităților în ceea ce privește românii de peste Carpați, urmărind să se substituie Austriei, spre a impune jugul asupra celorlalte naționalități cari trăiesc pe teritoriul ce ea îl crede atîrnat de coroana sf. Ștefan”. Și Kogălniceanu continuă subliniind că Transilvania făcea parte din vechea Dacie, că a constituit un principat cu care Ungaria a avut tratate. La aceste argumente istorice Kogălniceanu adaugă că, potrivit principiului naționalităților, trebuie să se recunoască faptul că Transilvania și Banatul sînt locuite în mare majoritate de către români. În veacul al XIX-lea „națiunile nu se mai dărimă, nu se maiucid”.

Privind tema consolidării națiunii române, de data aceasta din punct de vedere intern, Kogălniceanu se referă la necesitatea extinderii legilor românești pe întreg teritoriul de atunci al României, precum și la oportunitatea construirii de școli românești în Dobrogea. În același spirit, Kogălniceanu insistă asupra acordării naturalizărilor numai după o apreciere circumstanțială a fiecărui caz în parte pentru că spune el: „După ce am început să fim și noi mîndri de naționalitatea noastră, acum din toate părțile toți strigă: sint român!” (p. 282).

Aceleași pasiune pentru apărarea intereselelor naționale o pune Kogălniceanu și în problema dotării țării cu căi ferate (p. 303—309) sau în legătură cu crearea unui port la Marea Neagră (p. 467—468). Subliniind importanța înzestrării țării cu căi de comunicație care sa o integreze în circulația economică internațională, Kogălniceanu, acceptînd necesitatea de a recurge la capital străin în acest scop, pune accentul pe construirea acestor căi de comunicație potrivit unor considerații politice, strategice și economice naționale, în așa fel ca integritatea teritorială a României să fie apărată.

★

Partea a IV-a, 1874—1878, cuprinde discursurile și intervențiile lui Mihail Kogălniceanu în Parlament în calitate de senator și mai ales de ministru de externe în perioada aprilie—iunie 1876 și aprilie 1877—septembrie 1878. Este o perioadă de o deosebită semnificație, marcată de proclamarea independenței României la care Kogălniceanu

și-a adus o contribuție hotărâtoare, înscriindu-se printre marii diplomați ai țării noastre. Discursurile din acest volum sînt, firește, legate în mod substanțial de acest eveniment, precum și de alte probleme de relații externe. Remarcăm totodată că discursurile sînt mult mai ample, ceea ce reflectă și dezvoltarea parlamentarismului în țara noastră.

O primă problemă privind relațiile economice ale țării și căreia Kogălniceanu îi acordă o atenție deosebită este cea a încheierii convențiilor comerciale. Trei discursuri și anume intervenția pe marginea proiectului de lege care modifica legea generală a vămilor (Partea a IV-a, p. 77—86), discursul pe marginea proiectului de lege asupra tarifului general vamal (p. 90—98) și discursul asupra convenției comerciale cu Austro-Ungaria (p. 147—180) din anul 1875 sînt consacrate acestei probleme, chiar dacă primul dintre ele nu are decît o legătură indirectă cu încheierea unor asemenea convenții.

Accentul principal în aceste discursuri este pus pe necesitatea de a proteja industria internă, pe un regim protecționist impus de faza de dezvoltare a acesteia. Kogălniceanu subliniază în acest context că în secolul al XIX-lea o țară nu poate să prospere decît prin dezvoltarea industriei, în timp ce marea avuție națională a României o constituie agricultura. De aceea, industria noastră trebuie ocrotită, procedînd la fel ca Anglia, Franța sau alte state cu industria lor, pînă cînd aceasta a ajuns atît de puternică încît să nu se teamă de concurența străină. De aceea, cu excepția Angliei, care „are comerțul lumii în mînă”, Franța, Austria și Rusia continuă să aplice măsuri protecționiste.

Asemenea principiul trebuie puse și la baza convențiilor noastre comerciale cu țările străine. Kogălniceanu fundamentează pe larg dreptul țării noastre de a încheia convenții comerciale cu alte țări contestat de o parte din marile puteri, în primul rînd de Turcia. Dreptul de a încheia asemenea convenții a făcut parte integrantă din autonomia țării române, care este asigurată și de tratatul de la Paris din 1856. Ceea ce se impune este o deosebită atenție și prudență în negocierea convențiilor comerciale cu alte țări, Kogălniceanu îndemnînd să se aibă în vedere în primul rînd interesul țării, apărarea industriei și comerțului nostru împotriva implorilor străine. Totodată, Kogălniceanu atrage atenția asupra necesității de a nu periclita relațiile comerciale cu Turcia și posibilitatea de a pătrunde mai mult pe piața turcă, deoarece singurul debușeu al industriei noastre născîndu-se poate fi decît Orientul, Turcia fiind din punct de vedere industrial încă mai puțin dezvoltată decît România, din cauza menținerii structurilor feudale.

Analizînd în mod amănunțit și cu multă profunzime problema încheierii unei convenții comerciale cu Austro-Ungaria, în discursul său celebru din 27—28 iunie 1875, Mihail Kogălniceanu insistă asupra faptului că materia nu este încă destul de studiată, cerînd astfel să nu se cedeze presiunilor de a se trece neînțîrziat la încheierea ei. Kogălniceanu vedea în încheierea convenției primejdia stabilirii unei dependențe economice față de Austria, întrucît — spune el — nu se poate vorbi despre egalitate și reciprocitate între „oala de fer și oala de lut”. Ce reciprocitate poate să fie — se întreabă Kogălniceanu — între un stat mare și puternic, cu un comerț dezvoltat și România avînd o industrie și un comerț într-un stadiu încă incipient. Și aici Kogălniceanu demonstrează că acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate României pune țara noastră, în realitate, într-o situație de inferioritate, întrucît produsele ei nu puteau concura pe piețele străine cu produsele unor țări într-o fază superioară de dezvoltare, ca Italia, Franța, Anglia și Germania. Analiza pe care o face Kogălniceanu efectelor aplicării clauzei națiunii celei mai favorizate între țări cu nivele economice de dezvoltare profund inegale apare deosebit de actuală, în lumina raporturilor dintre țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare ale lumii contemporane, acestea din urmă punîndu-se la adăpost de efectele acestui tratament formal egalitar prin obținerea unui tratament preferențial diferențiat.

Reținem de asemenea sublinierea de către Kogălniceanu a faptului că Austria asigurase Poarta otomană că înțelegea să respecte calitatea de „vasală” a Porții pe care o avea România, convenția urmînd să fie lipsită de orice caracter politic. Convenția comercială cu Austro-Ungaria ar fi devenit profitabilă României în măsura în care ar fi fost recunoscută ca „stat liber și independent în tot ce privește afacerile și interesele (ei) în năuntru și în afară”; clauzele convenției, examinate punct cu punct de Kogălniceanu permiteau să se întrevadă, după părerea lui că, în viitorii zece ani, România va furniza vecinului „o populațiune producătoare de griu și de materii prime”.

Cu toate că discursul lui Kogălniceanu a fost cel mai convingător și mai documentat în exprimarea unei opinii aproape generale de contestare a convenției, aceasta a fost votată de Adunare.

Devenind ministru de externe în aprilie 1876, Mihail Kogălniceanu este pus în situația de a ratifica convenția comercială cu Austro-Ungaria iar în iulie din același an susține în mai multe rînduri (a se vedea intervențiile de la paginile 209—218, 220—221 și 227—228) necesitatea de a se vota o convenție comercială similară cu Rusia. Kogălniceanu

niceanu reușește să înlăture acuzația de in-consecvență, pledînd convingător pentru încheierea Convenției cu Rusia prin argumente concentrate asupra deosebirilor între circumstanțele în care se pune problema ratificării acestei convenții și circumstanțele legate de încheierea convenției cu Austro-Ungaria.

Astfel, el subliniază în primul rînd că avantajele care au fost date Austriei se dau și Rusiei, aceasta fiind însă „statul care poate să ne facă cel mai puțin rău”, deoarece Rusia nu are o industrie dezvoltată ca cea a Austriei și are un număr de supuși în țara noastră înfinit mai redus decît Austria. Kogălniceanu adaugă apoi că „este interes mare național și politic ca noi să nu păstrăm în țara aceasta un monopol în privința comerțului numai cu Austria prin acea convențiune, ci să întindem aceste relațiuni pe același picior și cu Rusia în privința comerțului nostru de import și de export” (p. 212). Mai mult, încheierea convenției cu Rusia va deschide calea unor convenții similare cu alte state. În așa fel, avantajele economice, politice și sociale nu vor mai fi un monopol al Austriei. Și aici, furat de raționamentul său, Kogălniceanu afirmă că „singurul mijloc de a zădărnici convențiunea cu Austria este de a o generaliza; căci un rău care se răspîndește pe o suprafață mai mare nu produce atîtea consecințe fatale ca răul acela care se grămădește la un loc. Așa este cu otrava; așa este cu focul” (p. 215). Un ultim argument important este sublinierea, în același context, a faptului că, în acest fel, încheierea convenției cu Rusia constituie un act politic prin micșorarea consecințelor negative ce rezultă din monopolul comercial ce s-ar asigura unei singure puteri.

Întrerupînd șirul discursurilor consacrate unor probleme externe, discursul asupra situației politice din țară (p. 240—252) este străbătut de îndemnuri de a urma o conduită politică cumpătată și de a apăra ordinea constituțională, de combaterea unor raiele ale guvernării liberale din care făcea el însuși parte, contradicție careia îi pune capăt prin demisia sa în iulie 1876. De pe băncile Senatului Kogălniceanu rostește unul din cele mai ample discursuri „Cestiunea Universității din Iași înaintea Senatului” (p. 270—328). Este o pledoarie înflăcărată în favoarea întăririi și dezvoltării acestei universități și o reușită oratorică prin insistențele asupra unor exemple numeroase din lumea universitară cu scopul de a impresiona și convinge auditoriul.

Restul volumului pe care îl recenzăm este consacrat aproape în întregime luptei lui Kogălniceanu pentru declararea independenței, începută în vara anului 1876, în cele trei luni de ministeriat și pe care o va continua după 4 aprilie 1877, pînă la Congresul de la Berlin. Nu putem să nu reproducem caracte-

rizarea de pregnantă sinteză a acestei lupte pe care ne-o oferă autoarea ediției: „O putere de muncă leșită din comun, o persuasiune rar înlînită, o organizare a activității care stîrnește admirația și atinge incredibilul, i-au permis în acești ani lui Kogălniceanu, aflat între focurile încrucișate ale opoziției parlamentare din țară și cele ale diplomației străine, să conducă destinele diplomației românești, să aducă la unison reprezentanța națională în formularea unor deziderate, în acceptarea apoi a unor decizii brutale ale marilor puteri” (p. 17).

Deocamdată, în vara anului 1876, în memoriul trimis de Ministerul de Externe aten-tului diplomatic al țara Constantinopol și urmîrind limpezirea relațiilor cu Poarta, de pe poziția de neutralitate strictă păstrată de România, ca și în comunicarea către Senat că Turcia a recunoscut neutralitatea Dunării între frontierele română și sîrbă (p. 190—196), Kogălniceanu stabilește o serie de puncte pentru negocierii româno-turce. Dar față de evoluția evenimentelor din Balcani, intervenția Rusiei în acea regiune în urma înlînării secrete cu Germania și Austria (Reichstadt, iunie 1876), neutralitatea României încep să-și piardă conținutul. Kogălniceanu, care devine din nou ministru de externe în ziua semnării convenției româno-ruse privind trecerea armatelor ruse pe teritoriul României (4/16 aprilie 1877), desfășoară o vie activitate în Parlament pentru explicarea și apărarea convenției, pentru ratificarea ei (a se vedea intervențiile de la p. 396—397, 403—415, 417—436).

În acest scop, Kogălniceanu recurge nu rareori la trecutul nostru, subliniînd, ca o constantă a luptei pentru conservarea ființei naționale, diplomația înțeleaptă a domnilor români, exploatarea conflictelor de interese dintre marile puteri de care încourajat teritoriul românesc (p. 403—404 și 423—425). El subliniază în același timp că reușita acestei diplomații se datorește „înțelepciunii naturale, acelei înțelepciuni — permiteți-mi expresiunea — necioplite a părinților noștri, care niciodată, și chiar în ora pericolului, nu a dezesperat de țară; il datorim patriotismului părinților noștri, cari la grelele cumpene își uitau certele, se adunau, discutau, hotărâu; și cînd drîji, cînd smeriți, dară pururea români, salvau țara și astfel ne-au lăsat-o nouă!” (p. 423—424).

Cu spiritul său lucid și realist Kogălniceanu arată că armata rusă era hotărîtă să treacă prin țara noastră, fără ca prin aceasta să se schimbe condiția politică a României, deoarece convenția garanta integritatea teritoriului, salva legalitatea, instituțiile și guvernul.

În urma bombardării de către turci a orașelor deschise românești de pe malul Du-

nării, și altor acțiuni ostile ale Turciei, cu începere din luna aprilie 1877, Kogălniceanu pledează pentru intrarea în război, alături de Rusia, a României (discursurile de la p. 446—450, 454—463, 464—468). Din nou, marele om politic invocă în fața Camerei logica de fier a faptelor: „Fără să voim, sîntem în rebel. Această situațiune este creată fără voia noastră și este asemenea constatată că această situațiune nu este creată prin noi. Dară, odată creată, nu cred că se poate găsi o singură voce care să vină să zică că armata noastră trebuie să se retragă în fața năvălirilor, în fața bombardărilor; că tunurile noastre trebuie să stea mute la tunurile care bombardează orașele noastre și că să așteptăm în liniște și pace cu umilire creștinească ceea ce puternicii vor binevoi a face în ziua cînd vor socoti de cuviință ca să se ocupe și de noi!” (p. 463).

Consecința acestei situații o constituie dezlegarea României de legăturile cu Înalta Poartă. În discursul asupra declarării independenței absolute a României, din 9 mai 1877 (p. 478—481), constatînd această situație, M. Kogălniceanu conchide că sîntem independenți, că sîntem națiune de sine stătătoare. Cu aceasta, misiunea noastră, spune Kogălniceanu, nu se încheie, deoarece independența trebuie să fie recunoscută și acceptată de Europa. Iar această recunoaștere depinde de continuarea luptei pe frontul împotriva Turciei. Totodată, învederează Kogălniceanu, dorința românilor de a fi liberi nu urmărește amenințarea vecinilor, deoarece România vrea să aibe relații bune cu toate puterile și cu Rusia, și cu Austria și chiar cu Turcia. Iar Kogălniceanu conchide: „Mă rezum, doamnălor; voim să fim independenți, pentru că voim să trăim viața noastră proprie, pentru că nu voim să mai pătîmim pentru greșelele altora, pentru că voim ca la gurile Dunării de Jos să fim un bulevard în contra rebelului” (p. 480).

Urînd firul evenimentelor, discursurile lui Kogălniceanu reflectă poziția sa de im-

potrivire față de tratatul de la San Stefano (de exemplu răspunsul la o interpelare, p. 572—576 sau precizarea atitudinii României față de clauzele Tratatului de la San Stefano, p. 593—598). În volum este inclus și discursul în apărarea drepturilor României în fața Congresului de la Berlin (p. 603) rostit la două zile după ce Puterile participante la Congres hotărîseră asupra conținutului clauzelor privitoare la România. În două mari discursuri asupra politicii externe a României în lumina prevederilor Congresului de la Berlin (p. 412—424) și asupra prevederilor Tratatului de la Berlin privind România (p. 624—641), Kogălniceanu pune în lumină avantajele obținute de România prin dobîndirea independenței, pe care au impus-o Europei ca un fapt împlinit, fără a trece sub tăcere faptul că acesta conținea clauze care loveau în interesele României sau reprezentau o imixtiune în viața internă a statului.

Ratificînd convenția cu Austro-Ungaria, semnînd și susținînd convenția militară cu Rusia și justificînd Tratatul de la Berlin, care toate impuneau României o anumită conduită în politica sa externă, Kogălniceanu optează, după cum subliniază Georgeta Penelea, între anihilarea pur și simplu a ființei naționale și acceptarea unor hotărîri, aproape sentințe, cum le numește el. (p. 32). Dealtfel, aceasta era singura opțiune și pe care poporul român și-o însușește.

Credem că, fie și din această sumară prezentare, constituind o încercare de a îndemna la lectura directă a operei oratorice a lui Mihail Kogălniceanu, atât de complexă și de bogată în oglindirea istoriei României moderne, cît și în idei care își păstrează, multe dintre ele, actualitatea, valoarea lucrării, ca și a restituirii ei prezentului, apare cu toată pregnanța și justifică nerăbdarea noastră de a vedea publicate și celelalte volume consacrate acestei opere.

Alexandru Bolintineanu

CHARLES and BARBARA JELAVICH, *The Establishment of the Balkan National States, 1804—1920*, University of Washington Press, Seattle and London, 1977, 358 p. + 13 hărți (*A History of East Central Europe*, volume VIII)

Cunoscuții istoriei americani, soții Charles și Barbara Jelavich, profesori la Universitatea Indiana din Bloomington, au publicat în colecția *A History of East Central Europe* — inițiată la Universitatea Washington din Seattle de profesorii Peter F. Sugar și Donald W. Treadgold — volumul consacrat înflin-

țării statelor naționale balcanice și evoluției lor pînă la sfîrșitul primului război mondial.

Lucrarea este prevăzută cu un „Cuvînt înainte”, datorat editorilor colecției mai sus amintii, prefața autorilor și 19 capitole privind: Situația Imperiului otoman (p. 3—25); Revoluția sîrbească (p. 26—37); Revoluția

greacă (p. 38—52); Statul autonom srb (p. 53—67); Regatul Greciei (p. 68—83); Țara Românească și Moldova înainte de 1853 (p. 84—98); Imperiul otoman până la 1876; Reformele (p. 99—113); Principatele Unite până la 1876 (p. 114—127); Mișcarea națională bulgară până la 1876 (p. 128—140); Criza anilor 70⁺ (p. 141—156); Bulgaria autonomă până la 1896 (p. 157—169); Statele balcanice, dezvoltarea lor politică internă până la 1914 (p. 170—206); Expulzarea Imperiului otoman din Europa (p. 207—221); Înființarea Albaniei (p. 222—234); Naționalitățile balcanice în Imperiul habsburgic (p. 235—265); Dezvoltarea culturală a Balcanilor (p. 266—283); Primul război mondial (p. 284—297); Reglementările de pe urma războiului (p. 298—319) și Concluzii (p. 320—327). Monografia se încheie cu o bibliografie de ansamblu¹ și un Indice de nume proprii (locuri și persoane), fiind dotată și cu 13 hărți. Din analiza conținutului reiese că autorii au repartizat în monografia lor 3 capitole evoluției Imperiului otoman până la dezagregarea sa, cîte 2 capitole separate României, Serbiei, Bulgariei și Greciei, un capitol separat Albaniei și 6 capitole de ansamblu privind situația țărilor balcanice și a României în contextul politicii internaționale, a dezvoltării lor interne și a propășirii culturale.

În cuvîntul lor înainte, editorii colecției, prof. Sugar și Treadgold expun pe scurt concepția care a stat la baza alcătuirii colecției — prima de acest fel realizată în l. engleză — dedicată istoriei Europei centrale și de răsărit (înglobînd Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Iugoslavia, Albania, Bulgaria și Grecia) din cele mai vechi timpuri până astăzi. Istoria acestor țări este tratată cronologic în zece volume, divizate pe regiuni geografice: trei se referă la aria de la Nord de Dunărea și Sava, trei la cea de la sud și patru cuprind întreaga zonă; un al 11-lea volum îl

va alcătui un atlas istoric, indice general și bibliografie. Editorii au pornit de la pre-misa că istoria țărilor să fie tratată în interdependența fenomenelor ce le-au legat, colecția adresîndu-se cadrelor didactice universitare (nefamiliarizate cu subiectul) și studenților ce se vor specializa ulterior prin dobîndirea noțiunilor necesare pe care trebuie neapărat să le cunoască. Autorii au fost selecționați dintre cei mai buni cunoscători ai problemelor, monografiile lor fiind dotate cu bibliografii de referință, dar fără aparat critic. La editarea acestei colecții și-au dat sprijinul financiar Fundația Ford și Institute of Comparative and Foreign Area Studies. În scurta lor prefață, autorii volumului, soții Jelavich, arată că s-au preocupat să trateze istoria modernă a șapte popoare balcanice — albanezi, bulgari, croați, greci, români, sârbi și sloveni — ale căror rădăcini sînt tot atît de vechi dacă nu și mai vechi decît ale popoarelor din Occidentul Europei. Cei mai vechi sînt grecii, care afirmă a poseda o tradiție istorică și culturală neîntreruptă de patru milenii; apoi vin ilirii, strămoșii albanezilor, care au emigrat în Balcani aproximativ în același timp, în al doilea mileniu î.e.n. „Pe al treilea loc vin românii, descriși de istoricii lor ca urmași ai dacilor și romanilor ce au stăpînit această provincie între anii 106—271 e.n. La sfîrșitul sec. al XVI-lea, un regat (!) feudal românesc sub Mihai Viteazul a cuprins teritoriul corespunzînd aproape celui al statului modern de astăzi” (p. IX). În sfîrșit pe ultimul loc se plasează celelalte patru popoare, aparținînd grupului slav și așezate în Peninsula Balcanică după sec. al VI-lea e.n. Dintre acestea bulgarii, la origine un popor nomad finouglic, au fost asimilați de slavii odată cu statornicirea lor în Balcani. Autorii insistă apoi asupra impactului major pe care l-a avut stăpînirea otomană asupra Balcanilor, influențînd viața popoarelor din această regiune în toate sferile de activitate. În pofida stăpînirii străine, autorii relevă faptul că pînă în sec. al XIX-lea, vreme de aproape cinci veacuri, popoarele balcanice — chiar dacă au fost subjugate — nu și-au pierdut niciodată identitatea istorică și națională. După dispariția statelor feudale, spiritul național s-a menținut prin biserică (credință), limbă și cultură populară iar amintirea trecutului nu a pierit nicicînd. Autorii subliniază că prima treaptă a redeschetării naționale a flecărui popor a constituit-o reinvierea gloriei vremurilor apuse prin răspîndirea operelor pătrunse de elan patriotic — ale scriitorilor și istoricilor respectivi. Datorită rupturii cu Occidentul — exceptînd contactele sporadice cu Veneția — popoarele din Balcani au rămas într-o stare de relativă înapoiere și odată cu renașterea lor în sec. al XIX-lea, realizînd rămînera lor în urmă pe plan economic, social și politic

¹ Pentru istoria României bibliografia înserează în mod preocupîntor lucrări datorate autorilor străini (R.W. Seton-Watson, Radu Florescu, T.W. Riker, William East, Richard Burks, William Oldson, David Mitran, Philip Eidelberg, Keith Hitchins, Glenn Torrey, Sherman David Spector), ca și cele ale soților Jelavich. Sînt folosite numai cărțile autorilor români publicate în l. engleză (Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate 1834—1849*); David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum și Unificarea Statului român*; *Unirea Transilvaniei cu România la 1918*, culegere de studii sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu); pentru literatură este utilizată și o lucrare mai veche din 1943 a lui Basil Munteanu.

s-au preocupat de remedierea acestor lacune, încercând să se adapteze cât mai repede cu putință la realitățile contemporane epocii.

În primul capitol *Situația Imperiului otoman*, autorii analizează stadiul la care ajunsese stăpînirea turcească în Europa de sud-est la începutul sec. al XIX-lea, cînd, evident, puterea Porții se afla în plină decădere iar „problema orientală” devenise o preocupare constantă a diplomației europene. Se recunoaște statutul special al principatelor dunărene și al unor insule din arhipelagul egeic, dispunînd de largi drepturi de autonomie.

În capitolul privind *Revoluția greacă* soții Jelavich consideră că locul principal de acțiune al Eteriei în 1821 l-au constituit Moldova și Țara Românească. După părerea lor, acestea alcătuiau un centru pentru refugiații sîrbi și bulgari, aici viața politică era foarte vie, înaltul cler, simpatizant al grecilor, sprijinea Eterea, ca și o parte din inarea boierime legată de regimul fanariot și în sfîrșit Tudor Vladimirescu, conducătorul mișcării naționale românești, bazîndu-se pe țărînime și micii proprietari, era erist (1) și la început s-a alăturat planurilor de insurecție grecești. Alegerea principatelor s-a mai datorat și slăbiciunii forțelor turcești din cetățile de la margine, precum și faptului că forțele locale se aflau comandate de simpatizanții ai Eteriei. Izbucnirea revoluției din 1821 este socotită de autori ca fiind, de la început, dezasturoasă. Serbia și Balcanii nu s-au alăturat forțelor revoluționare iar țarul Rusiei s-a desolidarizat de rebeli și a condamnat ridicarea lor împotriva Porții. Din pricina neinterveneții rusești, au izbucnit certuri între revoluționarii români și greci, fatale ambelor mișcări.

Deși reprimată în principate, lupta pentru neatîrnare a poporului elen a continuat, însă, în arhipelagul grecesc și în Peloponez iar apoi, cu sprijinul Rusiei, Franței și Angliei, Grecia a devenit independentă în 1830.

Capitolul IV al monografiei este dedicat țărilor române, fiind intitulat *Țara Românească și Moldova înainte de 1853*. Soarta românilor a fost diferită de aceea a grecilor continentali și a sîrbilor, din următoarele cauze, enumerate de autori: 1. În sec. al XVIII-lea autonomia principatelor a fost știrbită de otomani prin intermediul fanarioților. De aceea țelul românilor a fost de a înălțura atît suzeranitatea Porții cît și preponderența grecească din țările lor. 2. Dorința de a poseda cît mai mult pămînt și a-l exploata cît mai intens, spre a obține grîne pentru comerț, a pus pe boieri în directă opoziție cu țărînimea care s-a apărat de deposedare și exploatare. Din pricina antagonismului dintre aceste două clase au eșuat și mișcările din 1821 și 1848. 3. Principatele se aflau învecinate celor trei mari imperii absolutiste: habsburgic, țarist și otoman, suferînd de pe urma

războaielor și ciocnirilor de interese dintre acestea, ocupații militare și toate consecințele deurgînd de aici².

Conflctul de interese între marile puteri și forța lor militară a obligat pe români să apeleze mai mult la diplomație decît la puterea armelor, spre a-și obține unitatea și independența. Din pricina acestor cauze, motivează autorii, mișcarea națională poate fi divizată în două perioade. Prima se întinde pînă la izbucnirea războiului Crimeii în 1853.

În acești ani (adică după pacea de la Adrianopol, 1829) dominația greco-fanariotă a fost înlocuită printr-un gen de protectorat rusec exercitat asupra principatelor, în toate domeniile. A doua perioadă este cuprinsă între anii 1853—1878, cî a permis României să manevreze între marile puteri și să-și obțină independența.

Autorii tratează apoi unele probleme ale dezvoltării economico-sociale a principatelor, statutul țărînilor supuși corvezilor și clăcii în favoarea boierilor și problema pămînturilor închinete mănăstirilor din Orient, care le exploatau prin arendași. În sfîrșit, autorii amintesc și de dezvoltarea comerțului, în pofida războaielor și a altor condiții nefavorabile. Deși interesele boierimii și ale țărînimii erau antagonice, totuși, ambele clase doreau înălturarea regimului fanariot și a suzeranității otomane. Boierii doreau să înălture dominația turcă spre a avea asigurată libertatea comerțului și a-și desface produsele pe piața externă în mod nestînjent de monopolul economic al Porții. Țărîniile erau de asemenea nemulțumite, deoarece pe lingă exploatarea boierească erau expuși jafurilor, abuzurilor și prădăciunilor bandelor turcești care acționau în afara legii. În sfîrșit negustorii și meseriașii erau nemulțumite de sistemul corporatist și de taxele vamale foarte scăzute, stipulate prin capitulații, care împedica dezvoltarea unei industriei îndigene și a unui comerț echilibrat.

Tratatul de la Adrianopol (1829) a dus la retrocedarea cetăților dunărene, la înălturarea monopolului economic al Porții, la liberalizarea comerțului și la obținerea de poziții predominante de către Rusia în principate. Regulamentele organice (constituții) similare pentru Moldova și Țara Românească) au deschis drumul principatelor spre modernizare, dar posedînd un caracter aristocratic prin excelență au favorizat boierimea în dauna țărînimii. Trebuie amintit, scriu autorii, că regulamentele organice au precedat atît constituția srbă din 1838 cît și pe cele grecești din 1844 și 1864. Ca și aceste acte fundamentale,

² Autorii omit însă ocupațiile austriece din 1716—1718, 1737—1739 și 1789—1791 ca și cîtoprirea Olteniei între 1718—39.

ele reflectă în mare măsură gândirea constituțională occidentală. Controlul guvernării se afla în mâinile unor politicieni cu „experiență”, de obicei în detrimentul puterii executive și prin excluderea majorității poporului. Asemenea condiții s-au putut întîlni și prin Reforma constituțională britanică din 1832 și în sistemul monarhiei din iulie în Franța. Națiunile balcanice au reflectat atunci în instituțiile lor sistemul politic al Europei occidentale dar Rusia, puterea protectoare, a rămas o monarhie absolută. Autorii arată apoi contradicțiile dintre unele principii și dispoziții pozitive ale Regulamentelor Organice și punerea lor în practică, boierimea conservatoare, cu înclinații către Rusia și Austria, arătându-se favorabilă acestui regim care le apăra privilegiile.

Revoluțiile din 1848 în principate au avut ca principali promotori pe acei tineri idealști, din rindul cărora autorii citează pe Alexandru Cuza, Nicolae și Radu Golescu, C.A. Rosetti, Ion și Dumitru Brătianu, Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu. Autorii arată apoi, în general corect, dar în mod destul de succint (doar în două pagini) desfășurarea revoluțiilor din Moldova și Țara Românească. Se indică adeziunea maselor față de prevederile constituției de la Islaz, se subliniază importanța art. 13 pentru improprietărea țăranilor, se analizează contradicțiile și slăbiciunile guvernului provizoriu de la București și condițiile externe nefavorabile, ce au dus la înăbușirea revoluțiilor de către Rusia țaristă și Turcia otomană.

În capitolul 8 autorii tratează *Principatele Unite pînă la 1876*. În urma victoriei obținute asupra Rusiei în războiul Crimeii, Napoleon al III-lea al Franței s-a plasat pe poziția de sprijinitor al mișcărilor naționale europene, arătându-se favorabil unirii principatelor sub un principe străin. Poziția sa a fost sprijinită de Piemont și de Prusia, ele însăse într-o perioadă de afirmare națională, și chiar de Rusia, din motive tactice, spre a dezbina puterile occidentale și în special alianța anglo-franceză. Ostile unirii s-au arătat Imperiul otoman și cel habsburgic din pricina temerilor privind Transilvania, teritoriul reclamat de patrioții români. La început și Marea Britanie s-a arătat potrivnică unirii din dorința ei de a menține un imperiu otoman puternic în Europa. Deoarece marile puteri nu s-au putut pune de acord în cadrul congresului de la Paris asupra acestei chestiuni, s-a hotărît consultarea dorințelor populației principatelor prin convocarea divanurilor ad-hoc. Urmează nararea evenimentelor cunoscute pînă la dubla alegere din 24 ianuarie 1859 a lui Alexandru Ioan Cuza: „Această alegere — scriu autorii — a constituit victoria liderilor liberali și desigur, un mare pas spre desăvîrșirea programului pașoptiștilor. Cele două

principate erau acum legate printr-o uniune personală” (p. 116). Priniții ani de domnie ai lui Cuza au fost tulburați de frământările politice în jurul reformelor și în special a celei agrare, dificultățile provenind din guvernarea cu două guverne, două Camere și două capitale. De aceea Cuza a procedat abil și a obținut consimțămîntul Porții pentru unificarea guvernelor, a Camerei și a administrației, într-o singură capitală București, unire recunoscută apoi și de marile puteri cu aceeași rezervă, adică pe durata vieții lui Cuza. „Această măsură — scriu autorii — a fost una din cele mai mari realizări... Pentru prima oară exista în istoria modernă un adevărat stat român. În decembrie Cuza putea să proclame: „Români, unirea a fost înfăptuită. Națiunea Română a fost întemeiată... *Trăiască Români!*” (p. 118).

Prezentarea domniei lui Cuza se arată a fi foarte obiectivă în lucrare, autorii subliniind, la locul cuvenit, meritele guvernării acestuia, ale colaboratorilor săi și îndeosebi importanța reformei agrare din 1864.

După abdicarea forțată a lui Cuza (1866) a fost adus la tron Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen. Țara a adoptat atunci o constituție după model belgian, care asigura, teoretic, drepturi largi cetățenești. Cu toate acestea, în pofida frazeologiei liberale a constituției, România, ca și Serbia și Grecia, a rămas de fapt un stat autoritar, cu o administrație centralizată, un guvern atotputernic și un principe decis să joace un rol activ în viața politică. În concluzia acestui capitol, autorii scriu: „După cum s-a putut vedea, au fost înregistrate mari progrese în intervalul 1856—1876. Programul pașoptiștilor, unirea principatelor sub un principe străin, a fost adus la îndeplinire. A fost înfăptuită o reformă agrară și adoptată o constituție. Există un adevărat guvern național, cu toate că țara se afla încă sub suzeranitatea Porții. Cele mai importante succese din programul național au fost obținute prin diplomație și prin înfățișarea înaintea marilor puteri cu fapte împlinite [...] Fiecare schimbare a însemnat o violare a tratatelor internaționale, dar marile puteri, învrăjbite între ele, n-au fost în stare să cadă de acord cum ar putea fi zădărnice acțiunile românilor. În pofida marilor succese ale acestor decade, mai erau multe de făcut. Scopul final al românilor, ca și acel al grecilor și sîrbilor, era de a reuni toate teritoriile locuite de naționali [...] Era clar în această vreme că era imposibilă alipirea acestor teritorii [...] Ideul național român a avut totuși un obiectiv, care nu apărea prea îndepărtat și anume dobîndirea independenței, o năzuință care era totodată împărtășită și de prinț” (p. 125 și 127).

În capitolul *Criza anilor 70'* autorii explică evenimentele care au dus la declanșarea noli

crize orientale din 1875—1876 și a războiului dintre Imperiile țarist și otoman, precum și condițiile în care România și Serbia și-au dobândit independența. Analiza evenimentelor este făcută cu temeinicie iar concluziile — mai ales privind poziția autoritară a marilor puteri în Congresul de pace de la Berlin din 1878 — sînt juste.

La fel de serios tratat este și paragraful privind coordonatele dezvoltării țării noastre în perioada 1878—1914 din capitolul *Politica internă a statelor balcanice pînă în 1914*.

În capitolul *Naționalitățile balcanice în Imperiul habsburgic*, un paragraf tratează *Transilvania* (p. 237—247).

După ce schițează în mod sumar o istorie a provinciei, scoțînd în relief predominanța populației românești, autorii rezumă tendințele de maghiarizare a teritoriilor fostei coroane a sf. Stefan datorită redoptării naționalismului unguresc în sec. al XIX-lea și dorinței sale de a se arăta independent față de Viena; primejdia deznaționalizării românilor și a populațiilor slave a rîcșit din intenția autorităților de a impune limba maghiară în școli, biserică și administrație. Aceasta a fost politica cercurilor conducătoare maghiare pînă la 1914. În timpul revoluției maghiare de la 1848 împotriva Habsburgilor, „conducătorii români au primit bine reformele liberale, dar nu unirea Transilvaniei cu Ungaria. La întîlnirea la care au participat 40 000 de oameni de la Blaj în mai 1848, pe «Cîmpia Libertății», au fost adoptate rezoluții care cereau din nou recunoașterea românilor ca o națiune și a bisericii ortodoxe ca o instituție religioasă egală. A fost de asemenea dorită reprezentarea proporțională în dietă și în administrație. Mai mult, adunarea a repudiat ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria fără asentimentul populației provinciei. Guvernul revoluționar maghiar de sub conducerea lui Kossuth nu numai că a respins aceste cereri, dar și declarațiile similare ale sașilor, sîrbilor și croaților” (p. 240—241).

După ce arată că această poziție rigidă a maghiarilor a silit pe români și celelalte naționalități să dea asistență trupelor habsburgice și țariste spre a înăbuși revoluția, autorii subliniază dezamăgirea românilor și a celorlalți față de miopia Vienei care n-a înțeles nimic din aspirațiile lor, compromisul (Ausgleich) din 1867, ce a dat naștere Austro-Ungariei, restabilind primul maghiar. Se arată efectele nefaste ale guvernării reacționare ale lui Koloman Tisza, cu începere din 1875, mai ales în domeniul educației și învățămîntului, pentru a maghiariza forțat populațiile din cuprinsul regatului ungar în cadrul dublei monarhii. Rezultatul s-a dovedit contrar așteptărilor ungarilor. În 1881 a luat naștere la Sibiu primul partid politic român, anume Partidul Național. În programul său, parti-

dul milita pentru restaurarea autorității Transilvaniei, folosirea limbii române în școli și justiție, numirea de funcționari cunoscători ai acestei limbi. Mai tîrziu românii au adoptat metoda pasivă boicotînd Parlamentul și refuzînd să ia parte la activitatea lui. În același timp, o nouă generație asemănătoare celei din Moldova și Țara Românească la 1848, a început să militeze pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat, iar Partidul Național a folosit aceleași lozinci în 1890 vorbind de o mare națiune română de 11 milioane de indivizi.

Evenimentele din Transilvania au fost urmărite cu atenție de România. În 1891 a luat naștere la București Liga Culturală română, alcătuită din studenți și profesori universitari. Studenții au lansat apeluri spre a face cunoscută Europei soarta românilor din Transilvania. Cauza studenților a fost adoptată și de membrii Partidului Național care a adresat un *Memorandum* împăratului Franz Iosif. Împăratul l-a respins iar autorii memorandumului au fost arestați și judecați de autoritățile maghiare care l-au condamnat la diverse pedepse cu închisoarea. Procesul Memorandumului a constituit un mare succes pentru propaganda cauzei românești.

În capitolul *Dezvoltarea culturală în Balcani* autorii se referă — în mod corect și competent — și la renașterea și modernizarea culturii în România în veacul al XIX-lea și primele două decenii ale secolului nostru.

Foarte important, prin problematica abordată, se dovedește, firește, capitolul *Primul război mondial*. Aici, autorii analizează — printre altele — și modul în care România a intrat în război (p. 290—294). După ce trec în revistă opțiunile diferitelor partide politice, legate de Antantă sau de Tripla Alianță, soțul Jelavich arată că pînă la sfîrșit a presupunînt poziția realistă a Partidului Liberal, aflat la putere, împărțînd idealul larg răspîndit în masă — al alipirii Transilvaniei la patriamamă. În 1916 datorită ofensivelor lui Brusilov din Galiția și a aliaților occidentali de pe Somme, primul ministru Ion I.C. Brătianu a hotărît ca România să se alătore Antantei, nu înainte de a fi negociat cu ea cedarea Transilvaniei (pînă la Tisa), a Bucovinei și statut egal cu celelalte puteri la negocierile viitoare de pace. S-a hotărît ca România să opereze singură în Transilvania și la 13/26 august 1916 țara a declarat război Austro-Ungariei.

În continuare, autorii prezintă desfășurarea evenimentelor, cînd datorită intervenției militare conjugate a germanilor, austrieților, ungarilor, bulgarilor și turcilor, trupele române au trebuit să se retragă în Moldova, pierzînd Țara Românească și Dobrogea. Ulterior, sîlîtă de împrejurările politice și militare nefavorabile și de ieșirea Rusiei — unde izbucnise

revoluția — din război, România a fost nevoită să încheie la București în mai 1918 tratatul de pace — foarte defavorabil ei — cu puterile centrale. Tratatul a fost semnat de noul guvern condus de Alex. Marghiloman, dar n-a fost ratificat nici de rege și nici de Parlament, care rămăseseră la Iași.

După intrarea S.U.A. în război (1917) și zdrobirea ofensivei germane pe frontul de apus în vara lui 1918, aliații, cărora li s-au alăturat și Grecia, au trecut la o ofensivă puternică pe frontul de la Salonic ce a dus la prăbușirea frontului și ieșirea Bulgariei din război la 29 septembrie. Datorită ofensivei britanice în Asia, Imperiul otoman a capitulat la 31 octombrie. Între timp România a reintrat în război la 10 noiembrie și a trecut imediat la operații militare împotriva germanilor, fiind ajutată de mișcări simultane ale sîrbilor și de acțiuni ale cehilor în nord. Dubla monarhie s-a dizolvat acum în naționalitățile ei componente. La 13 noiembrie a fost proclamată o republică austriacă și la 16 noiembrie o Ungarie independentă. La 1 decembrie 1918 a fost oficial proclamat regatul sîrbilor, croaților și slovenilor. În aceeași zi o adunare națională a românilor din Transilvania și Banat s-a reunit la Alba Iulia și și-au făcut cunoscută unirea lor cu România. Cu toate aceste evoluții, problema crucială a fixării frontierelor acestor state și a recunoașterii lor internaționale mai trebuia așteptată.

În capitolul *Aranjamentele (reglementările) postbelice* autorii arată că armistițiul din 1918 n-a dus imediat la stabilitate și pace în Balcani. Evenimentele majore au constat însă din formarea unui regat sirbo-sloveno-croat, crearea României mari, expulzarea grecilor din Asia Mică, revoluția din Imperiul otoman și formarea unui guvern stabil în Albania. În aranjamentele finale, două state balcanice, viitoarea Iugoslavie și România au ieșit ca cele mai mari câștigătoare; Bulgaria și noua republică turcească au fost cei care au pierdut ca și Grecia în ultimă instanță. În paragraful *România Mare* (p. 305—310), autorii discută situația din România între 1918 și începutul anilor 20'. Astfel ei afirmă că problema frontierelor României a cauzat și mai multe perturbări decît acele ale Iugoslaviei la conferința de pace.

Aliații erau divizați în privința atitudinii lor față de România. Lucru mai important, revoluția rusă a introdus un element nou în peisajul politic est-european. Teamă aliaților de noua amenințare revoluționară a ajutat România mai ales după instalarea guvernului comunist condus de Béla Kun la Budapesta în martie 1919. Mai mult chiar, așa cum s-a întîmplat și cu Iugoslavia, comitete naționale regionale din teritoriile revendicate votaseră încă dinainte unirea cu statul de obârșie. Foarte impresionantă a fost adunarea de la Alba

Iulia, din 1 decembrie 1918 unde 100 000 de români transilvăneni au făcut cunoscută dorința lor de unire cu Bucureștii. În ianuarie 1919 sașii din Transilvania au adoptat aceeași decizie.

Pentru Ion I.C. Brătianu — revenit la putere — problema frontierelor a fost legată cu aceea a statutului minorităților. Aliații cereau atît de la Iugoslavi cît și de la românii să garanteze drepturile politice și individuale ale minorităților, ceea ce atît guvernele de la București cît și cel de la Belgrad au refuzat socotind-o drept o imixtiune în treburile interne și în suveranitatea țărilor lor. În septembrie, mai bine decît să semneze tratatul de pace, Brătianu a demisionat, fiind înlocuit de un susținător apropiat, generalul Artur Văitoianu. La alegerile din noiembrie, liberalii au fost înfrinți de către Partidul Național din Transilvania și Partidul Țărănesc din vechiul regat. În decembrie 1919 regele Ferdinand a numit pe Alexandru Vaida-Voevod, un transilvănean, ca prim-ministru, care a acceptat, deși cu rețențe, să semneze tratatul minorităților. În martie 1920, sub noul guvern al lui Alexandru Averescu, guvernul român a obținut — după multe pertracări cu aliații — recunoașterea frontierei Arad-Oradea Mare, cu linia ferată respectivă. În continuare, autorii critică așa-zisul „autoritarism” al guvernului de la București care s-a impus în teritoriile alipite, introducînd acolo „rîndulelele” vechiului regat și au o părere lipsită de obiectivitate cu privire la constituția din 1923 pe care o consideră doar ca o firească continuare a celei din 1866, aducînd numai o mică îmbunătățire pe plan general.

În capitolul de concluzii, autorii fac un bilanț asupra evoluției statelor balcanice de la provinciile sau principatele vasale Porții otomane, la state independente care au depus mari eforturi pentru îndepărtarea racilelor îndelungatei dominații străine și ajungerea din urmă, pe cît era posibil, a statelor dezvoltate din Europa. Principiul naționalităților a fost respectat în linii mari în crearea sau desavîrșirea unității statale a unor țări în urma primului război mondial, dar s-au ivit noi dificultăți prin agitația revizionistă a foștilor învinși și în special a Ungariei.

Privită în ansamblu, integrarea istoriei României în cea a Balcanilor, în cuprinsul lucrării soților Jelavich cuprinde părți mai bine conturate și altele mai puțin sau chiar nereușite. Astfel, revoluțiile din 1821 și mai ales cea din 1848 au fost mai sumar tratate, autorii — deși convinși de complexitatea fenomenelor — mîrginindu-se doar la prezentarea aspectelor generale. În schimb, dezvoltarea României în perioada Unirii și a războiului de independență, este judicios și competent prezentată, intrucît unul din autori,

Barbara Jelavich, este o specialistă în materie. Corect este înfățișată și dezvoltarea vieții interne între 1878—1914 și înflorirea culturală. Insuficient interpretate apar paragrafele privind participarea României la primul război mondial și la desăvârșirea unității statale la 1918, unde rolul maselor este mai mult decit estompat, autorii exagerând importanța acțiunii marilor puteri și a unor politicieni români. De asemenea n-au fost just înțelese aspirațiile naționale îndreptățite ale poporului nostru, crearea statului român unitar apărind mai

mult ca datorată „șreteniei” politice a lui Ion I. C. Brătianu și „bunvoinței” marilor puteri.

Cu toate că monografia soților Jelavich prezintă umbre și lumini în redarea istoriei României, totuși trebuie apreciat efortul lor depus spre înțelegerea unor realități atât de complexe ca cele prezentate de istoria țării noastre în perioada de adinci prefaceri dintre 1821—1918.

Paul Cernovodeanu

JOHN P. SPIELMAN, *Leopold I*, Thames & Hudson, London, 1977, 240 p.

Lunga domnie a Împăratului Leopold I (1657—1705) și lupta îndrăjită a Casei de Habsburg, sub domnia lui, pe două fronturi, împotriva pretențiilor lui Ludovic al XIV-lea la hegemonia europeană și împotriva Imperiului otoman, fac din istoria Austriei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea o perioadă deosebit de importantă, în cursul căreia s-au produs evenimente și opțiuni fundamentale pentru istoria Europei centrale și răsăritene. O analiză critică a acestei domnii și a personalității Împăratului Leopold I — personalitate care a ispitit până acum pe puțini istorici de valoare — i s-a părut deci istoricului britanic un prilej pentru elucidarea unor importante probleme istorice și politice privind ansamblul ținuturilor situate în centrul și răsăritul Europei.

Fără a fi la fel de enigmatică, prin nuanțe multiple și aparent antinomice, ca figura unuia din predecesorii săi pe tronul imperial german, Rudolf al II-lea de Habsburg, figura Împăratului Leopold I cuprinde suficiente particularități generale — specifice membrilor Casei de Habsburg sau tipologiei curente a monarhilor epocii baroce — sau individuale, care, asociate evenimentelor epocale care au străbătut o îndelungată domnie, justifică o cercetare amănunțită a domniei acestui Împărat, domnie în timpul căreia s-a produs o esențială deplasare de putere politică în centrul Europei, prin înlocuirea stăpînirii otomane pe Dunărea mijlocie, în Ungaria și Transilvania, cu stăpînirea habsburgică. Contemporanii și urmașii lui Leopold I par a fi nutrit față de figura acestuia și unele sentimente de sinceră venerație, un ecou al acestora fiind numeroasele lucrări istorice scrise pentru pomenirea lui.

Prezentat totuși într-o manieră critică în numeroase din aceste lucrări abia în ultimii o sută de ani, începînd cu biografia consacrată lui de Baumstack (*Kaiser Leopold I*,

Freiburg, 1873), istoriografia modernă s-a străduit să-i facă dreptate Împăratului, într-o serie de lucrări, directe sau tangente, analizate critic de profesorul Spielman într-un capitol final al biografiei sale (p. 205—208).

★

Născut la 9 iunie 1640, ca al doilea fiu al Împăratului Germaniei Ferdinand al III-lea și al infantei Maria-Ana a Spaniei, Ignaz-Josef-Balthazar-Felician va ajunge împărat în urma morții timpurii a fratelui său mai mare, Ferdinand al IV-lea — ales la 24 mai 1654, la Frankfurt, *rege al romanilor* de colegiul imperial al alegătorilor (cei șapte electori), dar decedat la 9 iulie, în același an. Viitorul Leopold I, în calitatea sa de al doilea fiu al unui monarh habsburgic, a fost — după o veche practică a marilor familii feudale, receptată de dinastiile catolice din țările iberice, Italia și Polonia, în epoca Contrareformei¹ — educat pentru a intra în slujba Bisericii. Întocmai ca bunicul său, Ferdinand al II-lea, Leopold I a fost astfel educat de iezuiți.

Leopold I va primi astfel o educație prin excelență clasică, în același timp filologică și științifică, dar, evident, în spiritul sectar

¹ De observat că dinastia regală franceză n-a practicat niciodată acest sistem (care a făcut cu puțință suirea unor cardinali pe tronurile Portugaliei, Transilvaniei și Poloniei), poate pentru că prestigiul european al regelui Ludovic cel Sfânt părea suficient. Un cardinal a fost totuși ales ca rege al Franței, „regele Ligii”, cardinalul de Bourbon, recunoscut ca rege de papă și de Filip al III-lea în 1589, sub numele de Carol al X-lea dar redus la neant prin abjurarea protestantismului de către regele Navarei Henric al III-lea (al IV-lea ca rege al Franței).

și intolerant al Contrareforme, particularitate care, asociindu-se caracterului său, lipsit de energie și de hotărâre, va face din bigotul împărat un instrument al anturajului său.

Chiar în anul următor anului morții fratelui său mai mare, tinărul arhiduce Leopold a fost ales și încoronat, la Bratislava, rege apostolic al Ungariei (27 iunie 1655), iar la 14 septembrie 1656 rege al Boemiei. Fatăl său, împăratul Ferdinand al III-lea, a murit la 2 aprilie 1657, și în luna august 1657 s-a întrunit la Frankfurt colegiul principilor electori pentru alegerea noului împărat.

Pentru a doua oară — după atât de contestata succesiune imperială a lui Maximilian I, în 1519 — continuitatea dinastică a Casei de Habsburg în fruntea Imperiului a putut fi contestată cu șanse de succes². Într-adevăr, conform stipulațiilor Bulei de aur a împăratului Carol al IV-lea de Luxemburg, bulă reglementând condițiile alegerii imperiale, nu putea fi ales ca împărat decât un principe major, în etate de minimum 18 ani³. La moartea tatălui său însă, Leopold nu avea decât 17 ani și, ca atare, nu putea nici candida, nici lua parte la alegere personal în calitate de rege-electoral al Boemiei, căci exercițiul dreptului electoral nu putea avea loc decât de la vârsta de 18 ani, deși Leopold fusese, cum am văzut, încoronat în 1656 ca rege al Boemiei.

În asemenea condiții se profila din nou, ca în 1519, șansa regelui Franței de a obține, prin presiuni diplomatice și subsidii, o coroană imperială care ar fi făcut din Ludovic al XIV-lea (născut în 1638) arbitrul incontestat al Europei. Abilul cardinal de Mazarin, care tocmai încheiase cu Cromwell, la 23 martie 1657, o alianță strinsă împotriva Spaniei, ar fi izbutit, probabil, dacă ar fi urmărit o asemenea politică, să pună coroana imperială pe fruntea regelui său. Dar spiritul realist al cardinalului nu înțelegea să urmărească o asemenea hîneră, care, dacă s-ar fi realizat aieva, ar fi coalizat automat întreaga Europă, protestantă, catolică și musulmană, împotriva stăpînului său. Ca urmare, Mazarin s-a mîrgînit să caute înlătu-

rarea candidaturii habsburgice, prin înfățișarea unei alte candidaturi germane, în speță, aceea a electorului Bavariei, ducele Ferdinand-Maria von Wittelsbach⁴, în vreme ce arbitrul situației părea să fie tot mai temeinic arhiepiscopul-electoral de Mainz, Johann-Friedrich von Schönborn, inițial favorabil Franței.

Dar toate strădaniile lui Mazarin și ale abilului agent diplomatic al Franței la Frankfurt, Gravel, ca și ale diplomației suedeze, prezentă și ea la alegerea imperială potrivit stipulațiilor tratatelor de la Vestfalia (1618), s-au dovedit iluzorii față de marea iscusință diplomatică a principelui Vaclav-Eusebius von Lobkowitz-Chluinec (1609—1677), reprezentantul lui Leopold I pe lângă colegiul electoral. Lobkowitz, față de rețicențele celor trei electori eclesiastici (arhiepiscopii de Mainz, Köln și Trier) și ale electorului Palatin, a făcut apel la patriotismul național german și a încheiat cu electorul-margrav de Brandenburg (viitorul mare elector) Friedrich-Wilhelm (1640—1688) tratatul de la 9 februarie 1658, îndreptat împotriva Suediei și pe care se va sprijini, în mare măsură, întreaga politică viitoare de înălțare a Prusiei la rangul de regat german. Ducele Saxoniei a fost și el atras de partea lui Leopold iar alegerea imperială a fost amînată pînă la majoratul acestuia din urmă, avînd loc la 18 iulie 1658, în unanimitate. Ca represalii, Mazarin a izbutit să încheie, la 15 august 1658 „alianța Rinului”, între Franța, cele trei electorate eclesiastice de pe Rin și ducatele de Braunschweig, Hessen și Neuburg, cu garanția Suediei, vechea aliată a Franței. Denuință, eufemistic, *Instrumentum pacis Germaniae*, această alianță împingea influența politică a Franței pînă dincolo de Rin, în inima Germaniei, neutraliza în mare măsură consecințele alegerii lui Leopold I ca împărat german și paraliza acțiunea Spaniei în Europa centrală. Întreaga politică a lui Ludovic al XIV-lea se va sprijini pe schema acestei alianțe, pe care noul împărat va izbuti cu mare greutate s-o neutralizeze, abia către sfîrșitul lungii sale domnii.

Ținuturile peste care avea să domnească, timp de 48 de ani, noul împărat, înfățișau, la sosirea lui pe tron, o masă suficient de compactă din punct de vedere geografic dar foarte puțin omogenă din punct de vedere social, politic și mai ales confesional. Ținu-

² A treia ocazie s-a prezentat în 1740, la moartea fiului lui Leopold I, împăratul Carol al VI-lea, a cărei moștenitoare era Maria-Tereza.

³ Numai regii Franței erau considerați majori, oficial, la 14 ani, potrivit unei ordonanțe a regelui Carol al V-lea (1364—1380). Ludovic al XIV-lea era astfel major din 1652, dar el lăsase conducerea statului, în continuare, pe seama regentei, Ana de Austria, și a cardinalului de Mazarin, pînă la moartea acestuia, la 9 martie 1661.

⁴ Detalii asupra acestor spinoase negocieri apud Pribram, *Zum Wahl Leopolds I, 1654—1658*, Viena, 1901, și în studiul lui G.F. Preuss, *Mazarin und die Bewerbung Ludwigs XIV. um die deutsche Kaiserkrone, 1657* în „Hist. Vierteljahrschrift”, VII (1904), p. 488—518.

turile ereditare ale Casei de Habsburg (ducele austriece, Boemia, Silezia, Moravia, Slovacia, vestul și nordul Ungariei și majoritatea regatului Croației) aveau mari posibilități economice (grâne, vite și minc de sare, de fier, de argint etc.) și rămăsceră — sau redeveniseră, în urma contraofensivei catolice. Germania propriuzisă era alcătuită din state practic independente (în număr de 360 l), mai ales în urma tratatelor de pace de la Vestfalia care, punând capăt pustiitorului război de 30 de ani, acordase suveranilor străini care dețineau teritorii germane (în speță regilor Franței, Danemarcei și Suediei), un larg și destul de puțin definit drept de intervenție în problemele interne ale Germaniei. Consecințele războiului de 30 de ani pe plan demografic, social și economic fuseseră cumplite; s-a calculat că Germania, împreună cu ținuturile ereditare ale Casei de Habsburg (mai ales Boemia și Silezia) pierduseră între 1 2 și 2 3 din populația existentă în 1618. În cei zece ani de pace, cîți se scurseseră de la pacea vestfalică (1648—1658), situația se îndreptase încă destul de puțin.

Din punct de vedere instituțional, Germania nu se angajase cu hotărîre pe linia birocrației monarhice centralizatoare, linie pe care Ferdinand al II-lea încercase s-o impună tuturor supușilor săi, eșuind în urma gravelor complicații de politică externă⁵. Această linie, realizată în Spania de Filip al II-lea și în Franța de Richelieu, Mazarin și Ludovic al XIV-lea, va fi poate un model pentru noua politică a Casei de Habsburg, după eșecul ei între 1618—1648; dar se va lovi de înrădăcinata tradiție a Europei centrale, comportînd instituții locale (*Landstage, Stände*) pentru fiecare provincie istorică, și o antinomie tradițională, dar acceptată, între administrația de sus (*Obrigkeit*) și marea masă a supușilor (*Untertanen*). Între aceste două elemente acționa o nobilime destul de redusă ca număr și — mai ales în Boemia, după genocidul poruncit de Habsburgi în urma catastrofei naționale boeme de la Biena Hora (1620) — alognă; ca atare, mult mai dispusă să se pună în slujba monarhului și a administrației sale decît să apere libertățile tradiționale ale supușilor din fiecare provincie istorică.

În asemenea condiții, monarhia habsburgică nu va avea de luptat cu aristocrația na-

țională (cum avuseseră de luptat suveranii Spaniei, Franței, Angliei, Scoției și Poloniei) decît în preajma și după recucerirea Ungariei, cum vom vedea. Leopold I va avea la dispoziție o nobilime în general obedientă, dornică să-și facă datoria de lealitate în fruntea unităților militare, pe toate fronturile de luptă; dar, mai ales, în fruntea marilor servicii publice⁶.

Autorul se ocupă în amănunțime de organizarea acestor servicii de stat ale monarhiei habsburgice, servicii moștenite de la organizarea medievală și care se vor menține în mare măsură pînă în 1918. În speță, cele două funcțiuni supreme, primordiale și tradiționale, ale oricărui guvernămint monarhic: funcția jurisdicțională și cea a apărării militare împotriva anarhiei și dușmanilor, erau organizate instituțional sub coordonarea unui *Reichshofrat* și a unei *Hofkanzlei*, comportînd patru înalți demnitari: un mare șambelan (*Obrighthofmeister*), un cancelar aulic (*Hofkanzler*) și cei doi președinți ai consiliului militar (*Hofkriegsrat*) și a consiliului însărcinat cu justiția, ordinea publică și administrația centrală (*Geheimerrat*).

Tragicul eșec al încercării supreme a buucului său de a impune poporului german un regim absolutist și birocratic îl va determina pe Leopold I să nu mai încerce o asemenea politică, cel puțin față de supușii săi de limbă germană. Mult influențat de educația sa în spirit catolic și ieuzit, noul împărat nu va fi totuși o unealtă obedientă a Curiei romane și nu va îmbrățișa tezele ultramontane promovate de Contrareformă. Concepția, nouă, a monarhiei de drept divin — concepție care nu provenea din ideologia medievală și nu putea conveni papalității — pare a fi fost luată totuși în scrios de Leopold I, considerînd autorul, care pune pe seama tradiționalului spirit de cruciadă, de care beneficiase atît de mult Casa de Habsburg, opțiunea finală, hotărîtoare, a împăratului, prin reorientarea politicii imperiale spre răsărit.

Leopold I nu a preconizat însă niciodată politica *Drang nach Osten*, a cărei formulă și concepție vor aparține generalului biruitor de la sfîrșitul domniei sale, principele Eugeniu de Savoia. Dar încă din anul consacrării sale ca împărat, Leopold I a fost silit să-și îndrepte atenția spre gravele tulburări care aveau loc pe toată frontiera răsăriteană a ținuturilor sale, în Polonia și, mai cu seamă, în Transilvania.

Beneficiînd de o conjunctură geopolitică excepțională, între veleitățile expansioniste

⁵ În speță, în urma intervenției în războiul de 30 de ani a Danemarcei, Suediei și Franței. Încercarea similară a Stuartilor, în Anglia, va eșua în urma coalizării unei fracțiuni a micii nobilimi (*Gentry*) cu burghezia mercantilă din sudul și estul Angliei și cu fanatismul intransigent al puritanilor.

⁶ Se știe că Ludovic al XIV-lea n-a folosit, în 54 de ani de domnie, decît un singur ministru de origine nobilă, ducele de Beau-

ale Imperiului otoman, ale Poloniei și ale Casei de Habsburg, principatul Transilvaniei cunoscută de îndelungată perioadă de autonomie și de prosperitate, culminând cu domnia principelui Gheorghe Rákoczy I. Dar imprudenta intervenție a fiului și succesorului acestuia, Gheorghe Rákoczy al II-lea, în Polonia, în numele solidarității protestante și în sprijinul regelui Carol al X-lea Gustav al Suediei, în 1658, a compromis întregul statut politic al principatului. Intervenția tătarilor și a turcilor, aliați ai Poloniei, și moartea lui Gheorghe Rákoczy al II-lea în urma rănilor primite pe cîmpul de luptă (mai 1660) îl silesc pe Leopold să se opună turcilor și principilor numiți de ei (Acațiu Barcsai și apoi Mihail Apaffy) și să ia partea competitorului acestora, Kémenyi Ianos. Cînd marele-vizir Ahmed Köprülü a pornit, în vara anului 1664, o puternică ofensivă împotriva Austriei, o adevărată coalitie europeană, cuprinzînd, pe lângă nobilimea maghiară și croată, în frunte cu palatinul Miklos Zrinyi, și pe lângă trupele imperiale, un important contingent francez trimis de Ludovic al XIV-lea, a putut câștiga marea victorie de la Skt. Gothard (1 august) sub conducerea unui supraviețuitor al războiului de 30 de ani, Montecuccoli.

Entuziasmul pricinuit de această mare victorie în toate ținuturile limitrofe părea susceptibil a prilejui o mare ofensivă pe Dunărea de mijloc, o cruciadă pentru izgonirea turcilor din Europa. Cu toate acestea, urmînd sfatul contelui Portia, împăratul preferă să încheie cu sultanul Mehmed al IV-lea tratatul de pace de la Vásvár (septembrie 1664), care restabilea, cu mici modificări teritoriale, *status quo ante*. Pacea a afectat foarte grav nobilimea maghiară, care nădărdise că împăratul va lua inițiativa izgonirii turcilor din Ungaria centrală și Transilvania. Și autorul consideră că de la această pace de compromis ar data începutul gravelor neînțelegeri și incomprehențiuni dintre Leopold și magnații maghiari.

Această incomprehenșiune pare a fi durat plină la sfîrșitul domniei împăratului, căruia magnații unguri și publiciștii în slujba lor i-au atribuit o formulă — probabil apocrifă — indicînd etapele subjugării treptate a Ungariei: „*faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam*”. Este însă incontestabil că, în 1664, încheind cu sultanul pacea de la Vásvár, Leopold I a optat, provizoriu, pentru angajarea spre Occident a unei monarhii care primise, o dată cu coroana imperială a lui Carol cel Mare și Otto I, mînera să oscileze, neconținut, între Est și Vest, între infinitul vocației imperiale și al moștenirii romane și finitul atît de tangibil al intereselor teritoriale imediate. Autorul consideră că angajarea, inițială a

politicii lui Leopold I spre ținuturile renane se datorește tot mai tangibilei amenințări franceze în această regiune vitală a Europei, cît și intereselor dinastice care-l legau pe Leopold de ramura spaniolă a Casei de Habsburg, ramură care, la acea dată, cu regele Filip al IV-lea, deținea prinutul protocolar al dinastiei. Leopold ceruse în căsătorie pe fiica regelui Spaniei, infanta Margareta-Tereza, pe care Filip al IV-lea o făgăduise împăratului Germaniei, prin abilul ambasador al acestuia la Madrid, baronul de Lisola, de origine franceză. Pe de altă parte, printre consilierii împăratului, în vreme ce principii von Auersperg și von Lobkowitz erau în favoarea unei alianțe cu Ludovic al XIV-lea — alianță care dăduse roade, prin participarea, cum am văzut, a unor regimente franceze la victoria împotriva turcilor, în Ungaria, contele Portia, gelos pe competitorii săi, izbutise să-și convingă stăpînul să rămîna credincios tradiției alianței de familie cu Spania.

Opțiunea spre vest deveni și mai obligatorie cînd, la 17 septembrie 1665, a murit regele Spaniei Filip al IV-lea, lăsînd uriașele posesiuni spaniole moștenire unui principe minor și purtînd grave stigmate patologice, Carol al II-lea. Leopold I devenea astfel capul Casei de Habsburg și se simțea în mod firesc obligat să aperse moștenirea spaniolă, care părea menită acum să revină Casei de Austria, împotriva pretențiilor regelui Franței.

În 1666, infanta spaniolă se căsătorii cu Leopold; dar în anul următor Ludovic al XIV-lea își trimise trupele în Flandra să cucerească ținuturile pe care „dreptul de devoluție” i le recunoștea, în calitate de soț al unei infante din prima căsătorie a regelui Spaniei. De data aceasta, Leopold nu interveni. Principele von Auersperg încheiase cu ambasadorul Franței la Viena, Jacques de Grémonville, tratatul din 1668 prin care cele două puteri își împărțeau întreaga succesiune spaniolă, la moartea cîrînd scontată a infirmului care domnea, nominal, la Madrid.

În asemenea condiții, marele vizir Ahmed Köprülü a avut posibilitatea să cucerească insula Creta, smulgînd-o Veneției după un lung asediu (1665 — 1669), și apoi să impună Poloniei tratatul de pace de la Buczacș (18 septembrie 1672), prin care Turcia anexa Podolia cu cetatea Camenița. Preocupări la Viena pentru o deschidere economică, dacă nu încă militară și politică, spre Dunărea de Jos, existau totuși, cum arată autorul, care subliniază influențarea, încă din 1666, a unei societăți comerciale dunărene. Dar refuzul împăratului de a se angaja cu hotărîre împotriva turcilor, a precum și presiunea fiscală a birocrăției imperiale, în Croația și în Ungaria superioară, au prilejuit celebra unel-

magnați maghiari și croați, ca Ferenc Fraugipani, Tamas Nádasdy (un fost favorit al împăratului), Ferenc Weselenyi și Ferenc Rákoczy, fiul lui Gheorghe Rákoczy al II-lea și ginerele contelui Petar Zrinyi.

Magnații uneltitori au căutat să obțină sprijinul Turciei și al Franței (prin Grémonville), dar fără succes. Împăratul, informat de uneltire, a convocat dieta ungară la Bácska-Bistrița pentru data de 16 martie 1670, dar nobilii maghiari au refuzat să ia parte la dietă. Atunci Lobkowitz a luat în grabă măsurile de securitate necesare, a concentrat trupe numeroase conduse de ducele Carol de Lorena și de generalul Spork și, cu concursul cancelarului Ungariei, contele Tamas Pálffy, principallii conspiratori au fost arestați, judecați și executați pe esafod la 30 aprilie 1671.

Aceste execuții, și cele, foarte numeroase, care au urmat, au agravat incompreensiunea reciprocă dintre împărat și nobilimea maghiară, atinsă în prestigiu și privilegiile ei prin decretul imperial formulat la 21 martie 1671 „aus Kaiserliche Machvolkommenheit”, anticipându-se astfel o linie politică autoritară care nu înțelegea să țină seama de imunitățile feudale ale supușilor împăratului. În 1673, Leopold I se vedea silit să opteze încă o dată împotriva Franței și, ca urmare, Lobkowitz, învinuit de înaltă trădare, a fost internat în cetatea Rodna, în vreme ce Montecuculli conducea trupele imperiale în Alsacia împotriva lui Turenne. Pacea de la Nijnwegen (5 februarie 1679) a fost curînd căcată de Ludovic al XIV-lea, care, prin vestitele „Camere de reuniune”, anexează, în 1681, mai multe orașe germane, printre care Strasbourg. Dar de data aceasta împăratul nu mai avea libertatea opțiunii. Răscoala „kurușilor” din Ungaria, în frunte cu Imre Tökölly, a prilejuit campania turcilor împotriva Vienei, în 1683, deci cu un an înainte de expirarea armistițiului de 20 de ani stipulat la Vásvár în 1664.

Împăratul s-a refugiat la Passau și a cerut ajutorul întregii Europe. După cum se știe, singurul care a intervenit a fost regele Poloniei, Jan Sobieski, și husearimea polonă a sfărîmat oștirea vizirului Kara-Mustafa la Kalemburg, la 12 septembrie 1683. Aliații și-au continuat campania biruitoare, în cadrul unei noi ligi creștine, la care s-a asociat și Veneția și papa, întocmai ca în 1571, după bătălia de la Lepanto. Generalii imperiali: margravul Hermann von Baden și ducele Max-Emmanuel al Bavariei, desăvîrșesc recucerirea Ungariei centrale, împreună cu trupele ducelui de Lorena, și cuceresc Buda după un scurt asediu (18 iunie — 2 septembrie 1686). După o nouă mare victorie, la Mohács, la 1 august 1687, Dieta maghiară se întrunește la Bratislava și, la 18 octombrie 1687, consimte să renunțe la „*jus resistendi*” și

recunoaște linia regală ereditară (nu electivă) a Casei de Habsburg. Coroana sf. Ștefan, păstrată la Viena din 1683, este trimisă din nou la Bratislava și fiul cel mai mare al împăratului⁷, arhiducele Iosif, este proclamat rege apostolic al Ungariei, la 9 decembrie 1687.

Între 1688—1697, Austria a fost silită să ducă un război istovitor, pe două fronturi. În timp ce campania împotriva turcilor continua, Leopold a trebuit să se asocieze Ligii de la Augsburg, Olandei și apoi Angliei și Spaniei pentru a-l sili pe Ludovic al XIV-lea să renunțe la Palatinatul Rinului. Leopold a avut norocul să dispună de sfinctii de mare valoare, ca mareașalul conte Ernst-Rüdiger von Starhemberg (1638—1701), unul din eroii asediului Vienei, ajuns în 1691 președinte al lui *Hofkriegsrat*, și contele Maximilian Ulrich von Kaunitz; de diplomați iscusii (contele Ferdinand von Harrach și contele Franz-Ulrich von Kinsky, care a dus tratative diplomatice la curtea lui Petru cel Mare și a ajuns ulterior cancelar al regatului Boemiei); și de generali capabili, printre care principele Eugeniu de Savoia⁸ și contele Guido von Starhemberg. Finanțarea operațiilor militare a fost admirabil coordonată de un celebru *Hofjude*, Samuel Oppenheimer. În asemenea condiții, Leopold I a putut încheia cu Ludovic al XIV-lea pacea onorabilă la Ryswyk și a putut impune Imperiului otoman, prin pacea de la Carlovic (1699), primele concesii teritoriale substanțiale impuse de vreo putere europeană acestui Imperiu: întreaga Ungarie centrală și principatul Transilvaniei, pentru Austria; Moreea, pentru Veneția; Podolia, pentru Polonia, și cetatea Azovului, pentru Petru cel Mare.

Leopold I a participat la toate tratativele și convențiile privind împărțirea eventuală a Țării succesiunii spaniole, și, după acceptarea integrală a succesiunii testamentare spaniole de către Ludovic al XIV-lea pentru nepotul său, ducele de Anjou, a constituit, cu Anglia, Olanda și alte puteri secundare,

⁷ Împărăteasa-Infantă murise în 1673. Leopold se căsătorise cu o arhiducesă, care a murit și ea în 1676, apoi cu o principesă palatină, Eleonara, în același an. Arhiducele Iosif s-a născut în 1678 iar arhiducele Carol (viitorul Carol al VI-lea) în 1685.

⁸ Autorul insistă asupra importanței acestui mare general și om de stat în istoria Austriei și asupra biruinței hotărîtoare a trupelor imperiale, sub comanda sa, la Zenta (11 septembrie 1697), biruință care pune capăt, definitiv, veleităților otomane de ofensivă spre centrul Europei, învederînd superioritatea zdrobitoare a disciplinei, tacticii și armamentului trupelor europene.

„marea coalitiie de la Haga”. El a trăit destul să audă de strălucita biruință a trupelor combinate anglo-austro-olandeze, comandate de ducele de Marlborough și de Eugeniu de Savoia. La Hochstädt-Blenheim, în ziua de 13 august 1704, și a murit în ziua de 5 mai 1705, lăsând tronul imperial fiului său Iosif I și sarcina conducerii coaliției europene împotriva imperialismului regelui-soare pe seama „triumviratului” (Eugeniu de Savoia, ducele de Marlborough și marele-pensionar olandez Heinsius).

★

Lunga domnie a împăratului Leopold I a avut deci urmări deosebit de însemnate, pentru istoria Europei în general și pentru istoria popoarelor din centrul și răsăritul Europei în mod deosebit. Moștenind consecințele nefaste ale politicii autocratice care duseseră la catastrofa europeană a războiului de 30 de ani (primul mare război civil european), Leopold I a oscilat, multă vreme, între ispitele Occidentului și Orientului și, fără a opta definitiv, a izbutit să obțină, în final, însemnate succese pe ambele fronturi. Rezistența lui, intermitentă, dar deosebit de tenace, față de politica expansionistă a „celor 20 de milioane de francezi” conduși de Ludovic al XIV-lea, a contribuit într-o măsură esențială la contracararea acestei politici și la restabilirea finală a echilibrului european prin pacea de la Rastadt (1714), urmând celei de la Utrecht (1713). Pe de altă parte, rezistența biruitoare a capitalei imperiale, în 1683, și energica desfășurare a campaniei antiotomane până în 1669, au modificat substanțial datele istoriei Europei centrale și răsăritene și, marcând începutul iremediabilei decadente a Imperiului otoman, au deschis o fază nouă și fundamentală a chestiunii Orientului, întregind, totodată bazele federației imperiale austriece, cu veleitățile *Drang nach Osten*, în Europa centrală și sud-estică.

Leopold I n-a preconizat totuși linia *Drang nach Osten*, ne atrage atenția autorul, după cum nu i se pot atribui intenții de realizare a statelor unite ale Europei și nici măcar de revenire la politica, dovedită de altfel fallimentară, de unificare confesională și politică a tuturor țărilor germane sub egida imperială, pe care o urmărise, cu atita stăruință și trecând peste atâtea cadavre, bunicu său,

împăratul Ferdinand al II-lea. Leopold I nu a fost nici un vizionar, nici o personalitate politică ieșită din comun, cum a fost contemporanul și ruda sa, Ludovic al XIV-lea. Leopold I se încadrează de minune în tipologia caracteristică a Casei de Habsburg, de la Rudolf I, primul împărat german din această dinastie, până la Franz Iosef. Ca și Frederic al III-lea, ca și Ferdinand I, predecesori ai săi, ca și Carol al VI-lea, Maria Tereza sau Francisc I, urmașii săi, Leopold I a avut calitățile unui administrator imperial prudent, precut, de toinic să-și aleagă sfetnici competenți în diferitele ramuri ale administrației și iscușiți conducători militari. Este suficient să recapitulăm seria acestor auxiliari ai împăratului, de-a lungul îndelungatei sale domnii, și mai ales seria marilor săi generali, de la Montecuculli până la Eugeniu de Savoia, pentru a măsura importanța rolului politic jucat de suveranul care, cu toate calitățile sale personale mediocre, în fond, s-a priceput să descopere competențele specifice și sa le puna în slujba politicii imperiale.

În ultimă instanță, conchide autorul, Leopold I își are importanța istorică mai ales prin faptul că s-a priceput, la lumina experienței tragice a bunicului său, „să elimine diferitele sisteme alternative care se oferiseră în decursul istoriei și se ofereau încă în secolul al XVII-lea politicii habsburgice în centrul Europei”. Îndirjirea cu care a consimțit să ducă un război greu și de factură nouă și necunoscută, pe două fronturi, între 1688-1697 și biruințele care i-au încununat în final această politică, în răsăritul Europei, au influențat sensibil toate marile desfășurări ulterioare din istoria Europei centrale și răsăritene.

Ar fi fost poate de dorit ca în această sinteză, bogat ilustrată cu 44 de clișee și numeroase hărți, să figureze mai numeroase date privind relațiile istorice ale împăratului Leopold I cu țările române și cu domnitorii români cu care a avut contacte, mai ales secrete, dar de importanță istorică. Lipsa numelor lui Șerban Cantacuzino și a lui Constantin Brncoveanu, de pildă, din această monografie, ca și lipsa completă de detalii privind condițiile implantării legale a stăpînirii imperiale în Transilvania, între 1687-1691, sînt regretabile, și-i lipsesc pe cititorii occidentali de date istorice indispensabile.

Dan A. Lăzărescu

* * * „DROBETA”. Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin, 1978, 205 p.

Noul volum publicat de Muzeul Regiunii Porților de Fier, „sub redacția unui colectiv coordonat de Mișu Davidescu” (cum ne face cunoscut pagina de titlu) înmănușează un număr de 20 de contribuții, privind cu precădere istoria și arheologia Olteniei (p. 5—195); cîteva pagini grupează, sub titlul *Antversări — evocări*, scurte note despre colecționarul Gheorghe Georgescu-Corabia, Pamfil Polonic, profesorul Ilie Constantinescu-Caracal (semnate de Corneliu N. Mateescu) și despre profesorul Mihail Gușiță (de Rada Davidescu) (p. 196—204); în încheiere, o pagină cu sumarul (cu traducerea titlurilor în limba franceză; cf. însă p. 49, unde articolul semnat de D. Tudor are un rezumat în limba engleză). Volumul prezentat în continuare este al treilea publicat de Muzeul Regiunii Porților de Fier, toate nenumerotate (cele anterioare au apărut în 1974 și 1976).

Îndată după pagina de titlu, cititorul intră în cuprins, cu articolul semnat de D. Berciu, *Buridava — puternic centru al geto-dacilor* (p. 5—17). Autorul expune sintetic principalele rezultate ale cercetărilor întreprinse, începînd din anul 1960, în apropiere de Ocnele Mari (jud. Vâlcea), în punctul cunoscut în literatura arheologică cu numele Ocnița-Cosota. Cercetările au arătat existența mai multor faze de locuire, aparținînd culturilor Coțofeni, Glina, Verbicioara, precum și primei epoci a fierului; dar descoperirile cele mai importante aparțin epocii geto-dace; ele au intrat de mai mulți ani în circuitul științific. Rezultatul cel mai important al cercetărilor este fără îndoială stabilirea existenței unui centru politic și militar geto-dac în nordul Olteniei, atribuit buridavensilor, menționați de Ptolemeu. Iar o fericită descoperire epigrafică — e drept, „lapidară” și prea laconică, dar nu mai puțin importantă — ne face cunoscut numele conducătorului acestei formațiuni: *basileus Thiamarkos*. Ca valoare științifică, inscripția, executată pe un frag-

ment de vas înainte de ardere (cunoscută pînă acum în două exemplare!), stă alături de ștampila celebră de la Sarmizegetusa regală, DECEBALVS PER SCORIOLO.

În continuare, Marin Nica prezintă *Cuptoare de olărie din epoca neolitică descoperite în Oltenia* (p. 18—29). După cum precizează autorul chiar din primele rînduri, „Printre descoperirile arheologice, inedite, din Oltenia ultimilor ani, se înscriu și cuptoarele de ars oale din epoca neolitică” (p. 18); totodată, descoperirile de la Cîrcea, Leu și Hotărani crează posibilitatea unei mai bune cunoașteri a cuptoarelor de ars ceramică din epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre. Din prezentarea arheologică amănunțită făcută de autor, reiese că în neoliticul timpuriu și mijlociu se cunosc în Oltenia două tipuri de cuptoare: — unele au formă rotundă sau ovală în plan orizontal și bitronconice în secțiune verticală, avînd o singură cameră; nu au gură de foc, ci o simplă deschidere prin care se introduceau vasele și combustibilul; — altele au gură de foc, groapă de acces, cameră de foc și de ardere, fiind de un tip mai evoluat și ocupînd un loc intermediar între cele de primul tip și cele cu reverberație de tip Cucuteni (neolitic tîrziu). Primele menționate serveau la arderea vaselor de uz comun, din celelalte a ieșit cunoscuta ceramică pictată de la Cîrcea.

Mai departe, se publică o scurtă notă semnată de D. Tudor, *Diploma militară romană descoperită în castrul de la Slăveni pe Olt* (p. 30—32). Este vorba de un modest fragment, aflat într-o baracă din castru. Faptul că „partea interioară a fragmentului a fost pilită” din antichitate, tocmai în locul unde era indicat numele unității din care făcea parte beneficiarul diplomei, contribuția acestei epigrafe la istoria militară a Daciei romane este minimă — chiar dacă, pe baza numelor martorilor păstrate pe fața exteri-

oară a tăbliței, aceasta se poate data în jurul anilor 164—165 e.n.¹.

Despre acest fragment, autorul mai notează: „Actul său de veteran fusese distrus în timpul unor evenimente grave, probabil pe vremea războaielor marcomanice ale lui Marcus Aurelius . . .” (p. 31) — ceea ce ridică problema dacă și castrul de la Slăveni a avut de suferit în perioada amintită; dar despre aceasta așteptăm ca autorul săpăturilor (de aproape două decenii) să ne informeze pe larg cu ocazia publicării lor integrale.

Totodată, se mai arată că „Descoperirea fragmentului din «livretul» său de eliberare într-o baracă a castrului dovedește că veteranul a rămas în continuare printre reangajați (*evocati*)” — ceea ce este doar o posibilitate, ce nu se poate dovedi prin nimic².

Pentru a reda cât mai exact ideile autorului, cităm în continuare: „Pentru ținuturile provinciei Dacia s-au catalogat recent 23 diplome militare ce se încadrează cronologic între anii 106—164 e.n. Fragmentul de la Slăveni ridică numărul lor la 24 exemplare”. Mai întâi, trebuie însă menționat că provincia Dacia a existat, ca organism militar și administrativ, doar pe timpul domniei lui Traian; ulterior, pînă la reforma înfăptuită pe timpul domniei lui Marcus Aurelius, au existat trei unități administrative, menționate ca atare în diplomele militare (*Dacia Superior*, *Dacia Inferior* și *Dacia Porolissensis*); corect ar fi fost să se utilizeze termenul mai general „Dacia romană”. De asemenea, lucrarea citată de D. Tudor „cataloghează” 24, nu 23 diplome militare³; totodată, ignoră alte două fragmente de diplome militare descoperite la

Românași (jud. Sălaj)⁴ — care ridică numărul diplomelor militare referitoare la armata Daciei romane la 26. Cît privește fragmentul de la Slăveni, este numai probabil, fără a avea nici o certitudine, că diploma a aparținut unui veteran din armata Daciei Inferioare (eventual chiar din *ala I Hispanorum*, cum opinează autorul)⁵.

Sub titlul *Un nou tezaur de monede romane republicane descoperit în Oltenia* (p. 33—46), Gheorghe Popilian publică un lot dintr-un tezaur de la Țicleni (jud. Gorj); după informațiile primite de autor, un număr important de piese (circa 70) s-au împrăștiat încă de la descoperire. După cronologia lui M. H. Crawford, monedele datează între anii 211—73 î.e.n.; majoritatea au fost bătute la Roma. În tezaur s-a aflat și o monedă emisă la Apollonia (nr. 133 din catalogul monedelor întocmit de autor).

Articolul mai cuprinde o diagramă cu greutatea denarilor din tezaurul studiat, alta cu repartizarea pe epoci a monedelor, precum și o hartă a descoperirilor de monede romane republicane din Oltenia. În partea finală, autorul face unele considerații cu privire la cronologia și etapele pătrunderii denarilor republicani în Dacia; totodată, dă o listă a descoperirilor de denari republicani în Oltenia (situația de după 1970⁶).

Din nou, D. Tudor este autorul notei *Reprezentare a cavalerilor danubieni descoperită la Aquae (Cioroiu Nou, județul Dolj)* (p. 47—49). Trebuie însă remarcat că identificarea localității de la Cioroiu Nou drept *Aquae* (vezi titlul, precum și în text, p. 47:

¹ Vezi și rezumatul articolului, la p. 32: „Grâce aux noms conservés de ces trois témoins (*testes, signatores*) on date notre diplôme pendant les années 164—165 de n.è.”; dar mai sus, la aceeași pagină (în text), citim: „Se cuvine să remarcăm faptul că diploma de la Slăveni mărește la șapte numărul acestor documente eliberate în anul 164 e.n. pentru armata provinciei Dacia. Este o situație neîntîlnită pentru alte provincii în cadrul unui singur an” — ceea ce este, în cel mai bun caz, o exagerare — fie și pentru faptul că numărul unor descoperiri are o apreciabilă notă de întâmplător.

² Despre cauzele prezenței diplomelor militare în castru, cf. încă, recent, C.C. Petolescu, S.C.I.V.A., 30, 1979, 1, p. 105 și urm.

³ Lucrarea la care se referă D. Tudor este *corpus*-ul întocmit de I.I. Russu, *Inscriptiile Daciei romane*, I, București, 1975; dar aici, la p. 92—93, una din diplome este numerotată 7a, ceea ce înseamnă că lucrarea lui I.I. Russu cuprinde 24 de diplome referitoare la Dacia romană.

⁴ I.I. Russu, *op. cit.*, p. 77—81, prezintă, împreună cu fragmentul de diplomă nr. 4, alte câteva fragmente, pe care le consideră rupte din aceeași diplomă. În realitate, fragmentele respective fac parte din cel puțin alte două diplome diferite; cf. C.C. Petolescu, *Latomus*, 34, 1975, 4, p. 1020—1023; idem, „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 7—8, 1974—1975, p. 89—92. Despre lucrarea lui I.I. Russu, D. Tudor, *art. cit.*, în „Drobeta”, 1978, p. 32 nota 2, notează: „Excelent *corpus*, cu ample rectificări și comentarii” — ceea ce nu pare totdeauna adevărat: nici în privința „rectificărilor” (rectificări s-au făcut și sint încă de făcut, dar tocmai la acest *corpus*), nici în privința amplexării comentariilor.

⁵ Chiar *corpus*-ul citat al lui I.I. Russu le-a grupat separat, sub titlul „Diplome privind armatele altor provincii” (p. 152—164).

⁶ Vezi nota 12 din articolul autorului. De rectificat la nota 40: informația provine de la Constanța Știrbu (nu Ștrbu) (Cabinetul numismatic al Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România).

Aquae Daciae Inferioris) este cel mult o ipoteză, mai degrabă rezultatul unor combinații epigrafice false⁷. Cit privește tăblița menționată, ea ridică, după statistica întocmită de autor, la 236 numărul reprezentărilor acestor divinități pe întreg cuprinsul imperiului (dintre acestea, 25 în Oltenia). ⁴

⁴ În paginile următoare, I. I. Russu prezintă *Monumente romane rădăcitoare* (p. 50—54); autorul se referă la câteva monumente sculpturale aflate la conacul familiei Tătărăscu din com. Poiana (jud. Gorj)⁸ — oprindu-se mai amănunțit asupra unui fragment de baso-relief mithriac cu inscripție.

Basorelieful cuprindea inițial probabil trei registre; s-au păstrat în partea dreaptă inferioară câteva din scenele mitului mithriac și parte din inscripție. Dacă inscripția nu prezintă dificultăți de lectură, descrierea reprezentărilor sculpturale din registrul central, atît cit se păstrează, nu este pe de-a-ntregul corectă, iar desenul de la p. 53 este confuz⁹. Astfel, I. I. Russu nu observă că plinta cu inscripție se lățește pe porțiunea începînd de la hasta din dreapta a lui V (din VOTO); de aici pornește în sus o altă linie în relief — avînd scopul de a crea un cadru rectangular, în care erau redată o serie de imagini, expuse pe vertical, din mitul lui Mithra, așa cum se întîlnesc pe basoreliefurile de la Mauls (Tirol), Neuenheim și Osterburken¹⁰. În acest cadru, chiar pe plinta cu inscripție, se observă picioarele unui personaj: cel stîng, adus în față, ușor îndoit din genunchi; cel drept, dus în spate, întins, amintînd de poziția unui arcaș. Dar, prin analogie cu basoreliefurile de la Mauls și Neuenheim, în acest cadru rectangular era reprezentat foarte probabil Mithra

purtînd taurul în spate¹¹. În partea stîngă a fragmentului, chiar deasupra porțiunii unde este scris numele dedicantului, era sculptată scena sacrificiului mithriac, din care se distinge mai clar doar șarpele; mai departe, chiar deasupra literei X (din EX) se văd două mici detalii — probabil virturile picioarelor purtătorului de față din dreapta. Astfel, o descriere mai amănunțită contribuie la îmbogățirea cunoștințelor noastre despre repertoriul figurat al reprezentărilor mithriace din Dacia.

În parcul casei de la Poiana se află și alte monumente, amintite de I. I. Russu la p. 54, unele realizate, după toate probabilitățile, din augit-andezit din cariera de la Uroiu (de lingă Deva) — ceea ce ar fi o indicație că piețele provin într-adevăr din zona Ulpii Traiana Sarmizegetusa. Dar în peretele pridvorului casei amintite, alături de plăcuța mithriacă, se află un alt basorelief de marmură (desigur din aceeași sursă, din sudul Transilvaniei), foarte corodat și de aceea trecut sub tăcere (nereușind să-l identifice) de autor (este de fapt o reprezentare obișnuită a Dianei la vinătoare¹²).

Sirul contribuțiilor continuă cu cea semnată de R. Florescu, *Cîteva observații cu privire la limesul transalutan* (p. 55—61). Autorul opinează că acest sistem de fortificații a fost ridicat încă de la începutul secolului al II-lea e.n. — contrar părerii mai vechi, oarecum unanime, că ar data abia începînd cu domnia lui Septimiu Sever. Autorul își bazează opinia pe ultimele cercetări arheologice, avînd meritul de a aduce puncte de vedere noi în această disputată chestiune. Problema ar trebui poate privită acum și sub alt aspect, avînd în vedere o recentă descoperire epigrafică de la Pietroasele (jud. Buzău)¹³.

Cu studiul următor, revenim în domeniul numismaticii: Octavian Toropu, *Un nou tezaur monetar descoperit la Slăveni* (p. 62—68). Tezaurul — din care s-au recuperat 166 piese, emise de la Caracalla la Filip Arabul — a apărut întimplător (în anul 1974) în cuprinsul

⁷ C. Dalcoviciu, „Acta Musei Napocensis” II, 1965, p. 654—655, și VI, 1969, p. 542—543. Cf. încă C.C. Petolescu, în *Inscripțiile Daciei romane*, II, București, 1977, p. 81.

⁸ Despre Gheorghe Tătărăscu, care a achiziționat monumentul, probabil de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, autorul scrie că a fost „prim ministru prin anii 1930”; dar acest „prin” arată o cunoaștere destul de „aproximativă” a istoriei anilor respectivi. Chiar în volumul *Drobeta* din 1978, va afla, din articolul lui L. Deaconu, cînd se plasează evenimentul, fie și „aproximativ”.

⁹ Vezi și fotografia de la p. 52 care este „retușată”, cu detaliile redeseinate; din ferice, aceste intervenții nu afectează conținutul.

¹⁰ Vezi excelentele reproduceri după aceste monumente în lucrarea monumentală a lui Franz Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, II, Bruxelles, 1896, nr. 239, 245 și 246.

¹¹ *Ibidem*, nr. 239, 245.

¹² C.C. Petolescu, *Un nou basorelief al zeiței Diana* (manuscris, predat spre publicare redacției „Revistei muzeelor și monumentelor”, în 1978).

¹³ Vezi V. Culică, „Dacia”, N.S., 22, 1978, p. 231 (tipul IX) (pe baza informațiilor date de Gh. Diaconu și Magda Tzony); ștampile de tipul LEG XI CL ANT. Epitetul *Antoniniana*, purtat de legiunea XI Claudia, datează ștampila la începutul secolului al III-lea e.n. (perioada domniei împăraților Caracalla sau Elagabal), punînd probleme de importanță istorică deosebită pentru stăpînirea romană în Muntenia în prima jumătate a secolului al III-lea.

azezării civile. Tot cu Filip Arabul se încheie un alt tezaur, descoperit (în 1967) în castrul de la Slăveni¹⁴. Pierderea tezaurului este legată de distrugerea castrului, în anii 249—250.

Contribuții la istoria artileriei antice (p. 69—75), de N. Gudea, prezintă cinci piese provenind de la mecanisme de baliste, descoperite la Gornea și Orșova (vezi încă N. Gudea — D. Baatz, în „Saalburg Jahrbuch”, 31, 1974, p. 50—72).

O atenție deosebită merită contribuția semnată de M. Davidescu: *Raport asupra săpăturilor arheologice din castrul roman de la Hinova-Mehedinți. Campania 1976* (p. 76—86; vezi însă fig. 1, la p. 77, unde se indică „săpături 1977”). Față de importanța obiectivelor, apare surprinzătoare neglijarea oricăror cercetări, până în momentul cind lucrări moderne le-au redus la modestul caracter de săpături de salvare.

Cît despre denumirea de castru, aceasta nu este potrivită, date fiind dimensiunile reduse ale fortificației (38,60 × 25,40 m, comparabile cu *castella* de la Gornea și Orșova; vezi p. 69). Datează din secolul al IV-lea; rostul său ne amintește de un cunoscut pasaj din lucrarea lui Procopius din Caesarea, *De aedificiis* (IV, 5, 2—4)¹⁵.

Pe baza descoperirii unei țigle cu ștampila DRV BETA, autorul afirmă: „înseamnă că un detașament de soldați din garnizoana Drobetei se găsea în castrul de la Hinova” (p. 82); dar cărămizile sînt produse care circulă (adevărat că ieșite din atelierele de la Drobeta, probabil militare), dovadă că le întilnim și în locuri mai îndepărtate (la Aqae, în Moesia Superior; CIL, III, 14215¹⁶). Cît privește forma *Drubeta* (în loc de *Drobeta*), ea apare și în perioada stăpînirii romane (vezi *Inscripțiile Daciei romane*, II, p. 17—18), iar menționarea ei în epoca romană tirzie se datorește

¹⁴ D. Tudor, „Historia”, I, Craiova, 1970, p. 69—70.

¹⁵ „Căutînd să oprescă trecerea Dunării de către barbarii care locuiau de cealaltă parte, împărații de odinioară au acoperit tot țărmul acestui fluviu cu fortificații, nu numai în dreapta fluviului, ci au zidit pe alocuri și în partea opusă orașele întărite și cetăți. Dar aceste întărituri nu fuseseră făcute în așa fel încît să poată rezista vreunui atac, ci numai ca să nu rămînă țărmul fluviului fără apărători; pentru că barbarii de prin acele părți nu știau să ia cu asalt ziduri. E adevărat că cele mai multe întărituri constau dintr-un singur turn și de aceea se și numeau *monopyrgia*” (*Fontes historiae Dacoromanae*, II, București, 1970, p. 461—463).

¹⁶ Cf. încă D. Benea, *Officina militară de la Dierna (sec. III—IV e.n.)*. În „Acta Musei Napocensis”, 13, 1976, p. 205—214.

prezenței efective a stăpînirii romane pe o întinsă fișie de teren la nord de Dunăre.

Remarcăm iarăși cîteva exprimări inadecvate: p. 82, „fibulă de bronz cu capete de ceapă” (*sic*) este o exprimare defectuoasă în loc de „tipul cu capete de ceapă”; p. 83: „marele val de pînint, cunoscut sub numele de «Brazda lui Novac» nu pornea de pe dealul Stirmina de lîngă Hinova spre răsărit, ci de la Drobeta”, dar de la p. 64 se contrazice: „Castrul de la Hinova este prima fortificație de piatră de pe brazda lui Novac”. Iar la p. 84—85, cele 11 fotografii color de dimensiuni extrem de reduse și de calitate mediocră nu sînt de prea mare folos cercetătorilor.

Mai departe, V. Boroneanț și I. Stingă prezintă *Cercetările privind secolul al VII-lea de la Ostrova Mare, comuna Gogosu, din zona „Porțile de Fier II”* (p. 87—107). Autorii prezintă rezultatele săpăturilor din 1976—1977 în asezarea și necropola de incinerare din zona dunelor de nisip mișcător de la sud-vest de așezare. Iar Gh. Petre-Govora, *Cercetări arheologice în zona de sud-vest a județului Dolj* (p. 108—113), prezintă rezultatele unei periegeze din vara anului 1969, la curbură dintre satele Basarabi și Maglavit: pe terasa abruptă a lacului Goleni, a identificat resturi ceramice aparținînd culturilor Coțofeni, Gîrla Mare, din epoca fierului și din secolele X—XI.

Seria contribuțiilor arheologice se încheie cu cea a lui Mișu Davidescu, *Cetatea Grădefului* (p. 114—123) — care, din păcate, este un exemplu de cum nu trebuie publicate rezultatele unei săpături. Lăsăm la o parte faptul că de la data cînd au fost efectuate (anul 1964 a trecut destul de mult timp, ceea ce a îngreuiat reconstituirea cercetărilor. Astfel, nu se dau dimensiunile fortificației (cititorul va trebui să le calculeze după planul publicat la p. 115, dar aici, la est de turnul semicircular notat pe plan cu T', am constatat, în cursul unei călătorii în aprilie 1979, că se mai păstrează substrucțiunile altuia, probabil tot semicircular). De asemenea, din ceramica feudală descoperită, e adevărat că nu prea numeroasă, ni se prezintă doar cîteva fragmente la pag. 116, pl. 1. Furat de condei, autorul afirmă (p. 121) despre cetate că „șine sub observație pînă la Dunăre drumul ce vine de la Severin”; ceea ce este o exprimare poetică, căci în realitate este vorba doar de o imagine de ansamblu: drumul poate fi văzut numai pe distanță de cîteva kilometri în cuprinsul satului Balotești, restul fiind ascuns de formele de relief.

Încă de la început (p. 114), M. Davidescu amintește, după o tradiție locală (consemnată de V. Dimitrescu în 1883) despre o luptă a localnicilor aliați cu unghurii împotriva tătarilor; aceștia din urmă ar fi biruit, distrugînd cetatea. „Această relatare — scrie autorul — ni se pare dintre cele mai interesante și merită

o atenție deosebită". Și într-adevăr, încheie acest studiu cu afirmația: „Încetarea funcționării cetății de pe Grădeț a avut loc odată cu marea năvală a tătarilor de la mijlocul secolului al XIII-lea”. Indiferent de plauzibilitatea sau nu a unei atare ipoteze, formularea unei încheieri istorice pe baza unei legende (foarte probabil de sorginte cărturărească; la Bollnac cetatea era numită „Zidna daciilor”¹⁷) face de prisos orice alt comentariu privitor la metoda de cercetare a autorului. Așa cum au fost efectuate și publicate, considerăm că cercetările de la Grădeț nu aduc vreo contribuție mai importantă la istoria începuturilor statelor feudale românești.

De asemenea, faptul că pe cetate s-a găsit și o monedă dacică, imitată după monedele de tip Alexandru cel Mare (p. 116), pune întrebarea dacă cercetări mai amănunțite nu ar fi permis identificarea unui nivel de locuire anterior, din epoca geto-dacă.

Pentru istoria medievală a județului Mehedinți, deosebit de importante sint alte două studii:

Unul este cel semnat de Elena Lința, *Cea mai veche inscripție slavonă din județul Mehedinți* (p. 124—135). Este vorba de mai multe fragmente de foi de porumb (descoperite la Budănești, com. Băsești, jud. Mehedinți), conținând textul unui exorcism; textul, publicat cu patru decenii în urmă¹⁸, prilejuiește autoarei unele rectificări de lectură și o nouă interpretare. Este datat în secolul XIII, fiind după opinia cercetătoarei amintite cel mai vechi text în limba slavă scris pentru un român.

Alt studiu este cel semnat de Nicolae Chipurici: *Județul Mehedinți într-o descripție de la începutul secolului al XVIII-lea* (p. 136—153); este vorba de *Catastih de descripțion sud Mehedinți*, reprezentând „răspunsul dat, în anul 1727, de boierii și administrația județului, după instrucțiunile și sub presiunea administrației de ocupație a provinciei anexate” (de austrieci) (p. 137). Față de importanța subiectului, îndeajuns subliniată de comentariile autorului, nu avem decât să regretăm, împreună cu acesta, că l-a lipsit spațiul tipografic necesar publicării integrale a listelor descripției (vezi p. 141).

În continuare, Rada Davidescu prezintă *Memoriul lui Gheorghe Duncea din Prejna, Mehedinți, privitor la Tudor Vladimirescu*

¹⁷ Denumirea *Zidna*, pentru locuri vechi cu urme de ziduri, se întâlnește și în părțile de sud-est ale Banatului; așa este cunoscut și locul unde se află castrul de la Mehadia; vezi I. I. Russu, *Inscripțiile Daciei romane*, III (1), 1977, p. 100.

¹⁸ Lazăr Ciomn, în „Revista istorică română”, 8, 1938, p. 210—234.

(p. 154—169); de fapt, este vorba de un manuscris identificat de prof. M. Gușiță (din Drobeta-Turnu Severin), care a lăsat o copie dactilografiată la biblioteca Muzeului Porților de Fier (compensat de autore cu o evocare elogioasă, p. 202—204). „Memoriul” ar fi meritat și un comentariu mai amplu, pe care un specialist cu pregătire istorică ar fi putut să-l facă.

Pentru istoria perioadei interbelice, deosebit interes prezintă articolul lui Luchian Deaconu, *Rezultatul alegerilor parlamentare parțiale de la Mehedinți și Hunedoara din 18 februarie 1936, expresie a antifascismului maselor largi populare* (p. 170—174); titlu sugestiv, sintetizând datele unui eveniment de importanță națională.

Mai amintim contribuțiile semnate de I. Opreș, *Etape și perspective în activitatea de realizare a evidenței centralizate de stat a patrimoniului cultural național* (p. 175—178) și ing. Silviu Comănescu, *Fotografierea în timpul săpăturilor arheologice* (p. 179—183).

În sfârșit, ne oprim ceva mai pe larg asupra discuției lui I. I. Russu, *Despre inscripțiile antice ale Olteniei și Munteniei (în legătură cu „I.D.R.”, II)* (p. 184—195). Așa cum reiese din paranteza din titlu, materialul este prilejuit de apariția vol. II din seria *Inscripțiile Daciei romane*, București, 1977 (autori Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu) din culegerea națională *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*.

După unele observații generale (p. 184—188), autorul se oprește mai în amănunt asupra unor inscripții (de remarcat că observațiile nr. 6, 14, 106 a, 132, 548 — sint neesențiale; în rest, comentariul este garnisit cu destule expresii care și-au găsit mai curând locul în alt gen de publicații, din alte timpuri). „Remarcabil” este că recensentul nu omite scăpările mărunte (vezi însă p. 188, aliniatul ultim), trece cu totul sub tăcere contribuțiile numeroase, de ordin epigrafic, pe care „autorul secund” le-a adus la epigrafia Daciei sudice. „Obiectivitatea” autorului va fi apreciată de cititor, după lectura p. 185—188; astfel, în prima dintre paginile citate, se afirmă că „Modalitatea cum a soluționat conducerea Institutului de arheologie București problema repartizării unei lucrări atât de importante, vaste și pretențioase (ca un *corpus* epigrafic zonal) are prea mult aspectul unui expedient de ultimă oră”, deoarece sarcina de a se ocupa de aceste inscripții s-a încredințat „unui începător (harnic, adevărat, și zelos)” (vezi și p. 195: „unui funcționar de muzeu”). Recensentul nu remarcă faptul că „autorul secund” al inscripțiilor Daciei sudice a dat uneori rezolvări unor inscripții care pentru cel mai

bun epigrafist al Daciei romane rămăseseră fără soluție¹⁹.

Desigur, experiența și multe din indicațiile din primul volum al seriei *Inscripțiile Daciei romane*, București, 1976, elaborat de I. I. Russu, au constituit un model la realizarea vol. II. Nu putem însă trece neobservate unele însemnări ale autorului. Astfel, în vol. I, arată că, în afară de inscripțiile pe piatră, colecția va trebui să includă încă (p. 63) «cărămizi, material tegular ștampilat, vase, graffiti, „instrumentum” și (cel puțin menționate) obiecte de uz cotidian de fabricație locală ori „din import” cum erau lucernele (opaițe) ș.a. »; la fel în vol. III/1, București, 1977, p. 13: «cărămizi, material tegular ștampilat, vase, graffiti ori alt „instrumentum” și (cel puțin menționate) obiecte de uz cotidian de fabricație locală eventual cele „din import”, vase de lux (*terra sigillata*) și alte obiecte mărunte» (în trecut fie spus, I. I. Russu nu respectă integral propriile indicații în acest volum III 1). În sfârșit, în recenzia din *Drobeta*, III, 1978, p. 186, notează larăși: „Un aspect pozitiv al sumarului realizat în I.D.R. II este faptul că volumul caută să cuprindă totul, adică orice soi de inscripții antice: obiecte ce poartă vreun text, nume, litere (aproape ca o «compensatie» pentru omiterea textelor zise «tîrzi») și a oricărei mențiuni despre diplomele militare ale Olteniei romane). inclusiv opaițele (lucernae) și ceramica fină din import” — continuînd însă imediat pe un ton critic: „dar asemenea criteriul larg și generos arată o lipsă de orientare și claritate în ce privește valoarea documentară social-economică și epigrafică a diferitelor categorii de materiale antice: opaițele și vasele importate din Italia, Gallia, Dalmatia etc. în Dacia care au o semnificație pur economic-negustorească și care nu fac parte organic din fondul epigrafic al provinciei Dacia, fiind sub raport epigrafic aproape echivalente cu monedele imperiale...” (p. 186, 188).

Cît despre nemenționarea diplomelor militare descoperite pe teritoriul Olteniei, ceea ce este considerată o „lacună gravă”, poate fi în parte adevărat, dar amintim că I. I. Russu le-a publicat în primul volum al seriei fără a urma principiul enunțat, că fiecare document

epigrafic trebuie prezentat la localitatea unde a fost descoperit, în întreg contextul epigrafic.

În sfârșit, mai citim (p. 194): „*Indices*... este (*sic*) foarte diferențiat, în general după sistemul din CIL, cu unele inovații sofisticate”; dar nu spune nici un cuvînt care sînt aceste inovații „sofisticate”, spre a fi evitate de alții în viitor.

Trecînd peste unele inadvertențe²¹, recenzia denotă subiectivismul autorului — în locul unei aprecieri „generoase” pentru șansa științei noastre istorice de a avea încă un instrument de lucru util.

★

În încheiere, observăm că noul volum al *Drobeta* este o realizare istoriografică remarcabilă, prezentînd un cuprins variat. Observăm, totuși, că doar o parte din materialele reprezintă contribuții privitoare la zona de activitate a Muzeului Regiunii Porților de Fier; ar fi deci util ca publicația să valorifice mai din plin bogatul patrimoniu al acestui muzeu, știut fiind că de mulți ani unele cercetări arheologice (cum sînt cele din castrul de la Drobeta, cele de la Balotești etc.) sînt inedite (privînd știința noastră istorică de documente valoroase). La această activitate de publicare va trebui să fie antrenat întreg colectivul muzeului, sub conducerea competentă a omului de știință care este directorul M. Davidescu (cum citim într-una din contribuții; p. 124); dar deocamdată, din acest colectiv este prezent în paginile volumului doar I. Stîngă, coautor al raportului despre săpăturile de la Ostrovu Mare.

Remarcăm în sfârșit, condițiile grafice excelente în care a fost realizat volumul, cu obiecția că unii dintre autori ar fi trebuit să se îngrijească mai mult de calitatea ilustrației (vezi, de exemplu, p. 52, 53, 84, 85, 115, 117).

Constantin C. Petolescu

¹⁹ Vezi mai sus, nota 4; cf. încă, C.C. Petolescu, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, București, 1977, p. 159 și urm., nota 1 (pe baza unei inscripții greșit citite de I. I. Russu, în „Sargetia”, 5, 1968, p. 101).

²⁰ Este vorba de volumul publicat de Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV — XIII descoperite în România*, București, 1976.

²¹ De exemplu, numele ca împărat al lui Hadrian nu era Aellus Hadrianus pe monumente (p. 186); monumentul nr. 38 nu poate fi o stelă (p. 190); *murus* (nr. 174) nu se poate traduce prin „val”; despre ștampilă de la nr. 239 am afirmat și eu același lucru numai că nu „după opinia epigrafistului N. Gostar” (vezi p. 192), ci după o bibliografie autentică, pe care I. I. Russu o va găsi ușor la numărul respectiv; traducerea trebuie să se facă după topica românească, nu după cea latină (cum opinează, în mai multe rânduri, I. I. Russu).

ISTORIA ROMÂNIEI

ION BABICI, *Solidaritatea românească cu lupta antifascistă din Balcani*, Edit. politică, București, 1979, 62 p.

Cunoașterea istoriei popoarelor din zona Balcanilor este de mult timp consacrată incit orice lucrare menită a aduce date noi sau contribuții la elucidarea unor evenimente este primită cu interes atît de specialiști cît și de un cerc larg de lectori. O astfel de lucrare, deși de proporții foarte mici, este cea semnată de cercetătorul Ion Babici referitoare la solidaritatea poporului nostru cu lupta antifascistă a popoarelor din Balcani înainte și în vremea celui de-al doilea război mondial. Astfel sînt sintetizate, în succesiunea lor istorică, principalele demonstrații de solidaritate din România cu acțiunile forțelor antifasciste din Albania, Bulgaria, Grecia și Iugoslavia, un spațiu adecvat fiind acordat influenței avute de victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antilperialistă din august 1944 asupra evoluției situației militare și politice în sud-estul Europei și contribuției românilor la zdrobirea definitivă a hitlerismului. Cartea are două capitole, bine sistematizate intitulat sugestiv „În frontul comun al luptei antifasciste din sud-estul european” și „Solidaritate militantă cu mișcarea de rezistență antifascistă din Balcani”, în care este cuprinsă, într-un spațiu grafic restrins, întreaga problematică a solidarității militante și a poziției internaționaliste a Partidului Comunist Român. În primul capitol este prezentată situația internațională în anii interbelici și felul în care ea s-a reflectat asupra evenimentelor din Balcani începînd cu insurecția bulgară din anul 1923, acțiunile proletariatului din Iugoslavia împotriva dictaturii regelui Alexandru instaurate în ianuarie 1929, largă mișcare antifascistă din Grecia deceniului al patrulea, încheindu-se cu acțiunile comune împotriva pericolului hitlerist, pentru apărarea păcii în Balcani. În al doilea capitol este tratată marea și eroica epopee a mișcării de rezistență a popoarelor din această zonă a Europei împotriva ocupanților fasciști italieni și germani. Folosind titluri semnificative ca „Poporul

albanez n-a încetat lupta pentru eliberarea sa de sub cîmpitorii mussolinieni”, „Asigurăm bravul popor grec de prietenia statornică a maselor muncitoare din România”. „Patrioții din România trimit salutul lor fierbinte eroicilor luptători iugoslavi” și „Poporul român salută cel dintîi apropierea ceasului de mîntuire a poporului bulgar”, luate din presa ilegală editată sub îndrumarea și conducerea Partidului Comunist Român, autorul reușește să închege scurte subcapitole monografice asupra mișcării de rezistență din fiecare țară, cu nota ei specifică și mai ales cu reliefaarea modului în care ea s-a oglindit în opinia publică progresistă a timpului.

Scrisă într-un stil alert, cu multe informații inedite, noua carte a cercetătorului Ion Babici se citește cu plăcere și interes, îmbogățînd în mod substanțial cunoștințele lectorului cu pagini vibrante de istorie universală în care sînt implicate popoare frățești de care sînt legați prin multe tradiții comune ale luptei de eliberare națională și socială, prin străvechi raporturi de bună vecinătate și intrajutorare reciprocă în vremuri de restriște cum a fost și cea din vremea ocupației fasciste în anii celui de-al doilea război mondial. Cunoscut pentru preocupările sale în domeniul reliefării poziției României față de fascism și lupta popoarelor împotriva acestuia din lucrările *Solidaritate militantă antifascistă* (Edit. politică, 1972), *La solidarité militante antifasciste en Roumanie 1933—1939* (Edit. Meridiane, 1976) și dintr-o seamă de alte articole, istoricul Ion Babici deși în ultima sa lucrare își restrînge sfera cercetării numai la zona sud-est europeană, el reușește să pună în evidență în mod pregnant preocuparea Partidului Comunist Român de a mobiliza întregul popor în sprijinirea acțiunilor antifasciste din țară și străinătate, de a se solidariza cu lupta tuturor popoarelor robite de fascism, în vederea eliberării lumii de acest flagel. Este încă un merit incontestabil al lucrării de față pe care o recomandăm cu toată căldura.

Geicu Maksutovici

Dr. FLORIAN TUCĂ, Dr. CONSTANTIN UCRAIN, *Locuri și monumente pașoptiste*, Edit. sport-turism, București, 1978, 229 (231) p.

Oricine străbate meleagurile românești de-a lungul și de-a latul țării, fie el fiu al acestui pământ, fie venit din alte colțuri ale lumii, nu poate să nu rămână impresionat de existența atitor numeroase locuri și mărturii în care amintirile istoriei pulsează și astăzi cu putere. Și este normal să fie așa, pentru că întreaga evoluție a poporului român a fost și este o continuă și pilduitoare luptă pentru afirmare, unitate și independență, împotriva tuturor, și au fost mulți, celor care au încercat să-i bareze drumul spre libertate și progres social.

Unul din acele evenimente adinc încrustat în memoria pământului românesc rămîne și *revoluția de la 1848—49* plămădită de cele „optsprezece veacuri de trudă, suferință și lucrare a poporului român asupra lui însuși”, după cum aprecia marele patriot Nicolae Bălcescu.

Apărută în anul aniversării a 130 de ani de la tumultoasele evenimente revoluționare din țările române, cartea, aparținînd unor autori deja cunoscuți, cu merituoase contribuții în popularizarea trecutului eroic, se dorește a fi un ghid selectiv al principalelor locuri, monumente și case memoriale legate de aceste evenimente.

Lucrarea, avînd la bază o temeinică documentație, este structurată pe trei mari capitole: 1. *Locuri istorice*, cuprinzînd trei subdiviziuni — Adunări ale revoluționarilor de la 1848 (p. 23—45), Tabere militare (p. 45—50) și Locuri unde s-au desfășurat lupte (p. 53—93); 2. *Muzee și case memoriale* (p. 94—110); 3. *Monumente, obeliscuri, busturi și plăci comemorative* (p. 111—210). Cartea cuprinde un număr important de ilustrații, fotografii, reproduceri etc. precum și o hartă a tuturor locurilor și monumentelor prezentate.

Deschisă printr-un cuvînt înainte sintetizînd obiectivele și momentele majore ale revoluției române, cartea scrisă într-un stil concis, dar atrăgător, se dovedește un util îndreptar pentru toți cei îndrăgostiți de istorie și drumeție, constituind, în același timp, un instrument serios de educare patriotică.

Fiecare loc, casă, muzeu și monument este prezentat în contextul evenimentelor pașoptiste, descriindu-se principalele fapte istorice, legate de ele, oamenii care s-au relevat cu acele prilejuri, importanța și semnificația lor peste decenii. Este subliniat cu pregnanță rolul maselor populare (lucrători, meseriași, țărani, intelectuali etc.) în desfășurarea revoluției, voința cu care au apărut programul și cuceririle revoluționare.

Sînt evocate adunările de la Iași, Blaj și Islaz, faptele glorioase de arme săvîrșite de ostașii români împotriva invadatorului pe Dealul Spirii, rezistența înverșunată a transilvănenilor care mai bine de un an au transformat Apusenii într-o cetate de neînvinc, simbol al țării și năzuințelor seculare. De asemenea, se menționează acțiunile de colaborare între poporul român și naționalitățile conlocuitoare purtate în lupta pentru libertate și dreptate socială, împotriva forțelor reacționare interne și externe.

În calde cuvinte sînt creionate portretele luminoase ale revoluționarilor, exemple de generozitate și dăruire patriotică, de cetezanță și spirit de sacrificiu: Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Barițiu, Al. Papiu-Iliarian, Eftimie Murgu, C. A. Rosetti, Stephan Ludwig-Roth, Mureșenii și Goleștii, Alecsandri sau Gabor Aron ș.a.

Omagiile de recunoștință și cinstire peste ani ale poporului nostru față de mînțiși, aceste monumente și insemne evocatoare de diferite proporții stau mărturie generațiilor de azi și mine ca un îndemn la ve he neîntreruptă și păzire a pământului și a tradițiilor naționale cele mai valoroase.

Dumitru Preda

* * * *APPROBATAE CONSTITUTIONES*. Studiu și traducere de dr. Alex. Herlea, dr. Valeriu Șotropa și dr. Ioan Floca, seria „Vechile legislații transilvane”, Sibiu, 1978, 190 p.

Important document juridic în istoria medievală a Transilvaniei *Approbatæ*, cu denumirea lor integrală „Approbatæ Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae sîdem annexarum”, își găsesc în prezenta ediție o exemplară tălmăcire și comentare.

Studiul introductiv, care însoțește textul se oprește asupra citorva momente din istoria acestui vechi ținut românesc, edificatoare în cunoașterea mediului politic, social și economic al epocii.

Se evidențiază astfel că la mijlocul secolului al XVI-lea, după formarea principatului Transilvaniei, în care era inclus și Partium, dietele au depus o intensă activitate de legislație, desfășurată în condițiile social-economice ulterioare marilor răscoale din 1437 și 1514. Menirea acestor legi era aceea de a reglementa servajul pe marile domenii și de a proteja pe stăpînii de pământ contra țăranilor aserviți. Legile elaborate în decurs de un secol au creat și stări de confuzie între ele.

Pentru a pune capăt acestor confuzii s-a ajuns la concluzia necesității ca, prin colectare, eliminare și regrupare, să se pună ordine în legislația dietelor.

Colecționarea, revizuirea și coordonarea materialului legislativ a început din porunca principelui Gabriel Bethlen (1613-1629). Primele dispoziții colectate (cca 22 articole, aveau un caracter procedural și au rămas în vigoare până la data apariției *Approbatelor*, fiind încorporate și dezvoltate în cuprinsul acestora.

Continuând lucrarea începută de Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákoczy I a poruncit să se colecteze toate hotărârile dietei Transilvaniei, precum și toate articolele care se aflau răspândite în arhivele comitatelor și orașelor, eliminând numai textele devenite inutile, inaplicabile sau repetate. Lucrarea, concepută astfel, a fost terminată și depusă la Arhivele țării din Alba Iulia. Clasificarea și organizarea materiei pe subiecte comune, lucrare rezervată principelui, nu s-a mai putut face din cauza morții premature a acestuia.

Opera începută de cei doi principii a fost desăvârșită finalmente în timpul domniei lui Rákoczy al II-lea, când sub conducerea acestuia, Dieta din Alba Iulia hotărâște în 1652 ca textele colectate să fie regrupate și organizate pentru a ușura folosirea lor. Cu desăvârșirea acestei opere a fost însărcinată o comisie formată din 12 juriști, buni cunoscători ai legislației și obiceiurilor țării. Națiunea română, majoritară demografic în provincie, nu a beneficiat însă de reprezentare în comisie, expresie a statutului de inegalitate care i s-a rezervat în viața provinciei.

După o activitate îndelungată și anevoioasă, Comisia (numită impropriu de codiicare), a regrupat toate textele hotărârilor dietale, după obiect, și le-au așezat în ordine alfabetică, punând la început textele decretelor și apoi edictele. Astfel întocmită, lucrarea a fost înaintată principelui, pentru ca acesta să procedeze la o revizuire finală.

Pentru a o definitivă, principele a convocat dieta la sfârșitul anului 1652, dar aceasta și-a început lucrările abia la 15 ianuarie 1653. Ea a ales din slul său o comisie de revizuire care avea sarcina să revadă întreaga materie și să completeze toate lipsurile lucrării, adăugând noi proiecte de texte, acolo unde nevoia de adaptare a timpului o cerea, eliminând în același timp ceea ce nu se mai dovedea în concordanță cu spiritul vremii.

Comisia de revizuire nu a mai menținut ordinea alfabetică stabilită de comisia de codificare de la Reghinul săsesc. Ea a grupat materia după obiect, împărțind-o în 5 părți, după natura dreptului tratat: partea I-a, dreptul ecleziastic; partea a II-a, treburile privind pe principe, țara și fiscul; partea a III-a, problemele privind pe locuitorii țării;

partea a IV-a, problemele judecătorești și partea a V-a, Edictele. Numai edictele cuprinse în partea a V-a au mai fost așezate în ordine alfabetică. Astfel definitivată, colecția de legi a *Approbatelor* a obținut o formă completă și putere executorie.

Approbate constitutiones nu sînt o lege în sensul curent al cuvîntului și pe de altă parte ele nu formează nici un tot unitar, fiind alcătuite din legi disparate, anterioare anului 1529, sinteze îmbunătățite și adaptate scopului urmărit de clasa dominantă.

Ele nu sînt nici un cod de legi decît în forma lor exterioară, fiindcă, așa cum au fost alcătuite, nu au ajuns la un nivel de dezvoltare pentru a avea organicitatea internă a codurilor.

Spațiul restrîns al unei prezentări, ca și caracterul evident mai special al unei asemenea culegeri nu ne permit o analiză dezvoltată și detaliată a principalelor prevederi juridice cuprinse în corpul legislativ amintit. Totuși cîteva precizări sînt — după opinia noastră — necesare.

Nu vom face aci o analiză amănunțită a lucrării fiindcă spațiul afectat acestei prezentări nu ne îngăduie aceasta. Vom scoate totuși în evidență cîteva din caracteristicile lucrării, în ordinea tratării materiilor, ordine anunțată chiar de principele Gheorghe Rákoczy al II-lea în prefața prezentată cu ocazia aprobării „legilor țării noastre Transilvania și al Partium Hungariae anexat la aceasta”.

După partea I-a a lucrării, *Inchinată* problemelor religioase, volumul trece la partea a II-a, *Inchinată* principilor și guvernatorilor, cuprinde la început, textele jurămintelor depuse de Gabriel Bathory (1608), Gabriel Bethlen (Dieta din Cluj — oct. 1613), principesa Ecaterina (Dieta din Alba Iulia — 24 mai 1626), Gheorghe Rákoczy I (Dieta din Alba Iulia — 16 febr. 1642), și al guvernatorului Francisc Rákoczy, texte substanțiale și caracteristice mentalității epocii. Și acest compartiment reflectă atitudinea de desconsiderare față de populația română majoritară și religia ei, și totodată preocuparea majoră pentru apărarea intereselor națiunilor considerate privilegiate (maghiari, sași și secui).

Menționăm în această parte a lucrării o atenție deosebită acordată bunurilor fiscale, minelor și exploatării lor, dijmelor și dijmuitorilor, trezecimei, garnizoanelor cetăților fiscale și monedelor de aur, argint „și alte monete bune”.

Partea a III-a a lucrării este cea mai lipsită de unitate, întrucît dorind să trateze problemele mai importante, *Approbate Constitutiones* cuprind în această parte materii foarte variate și foarte puțin legate între ele. Pornind de la Uniuni (jurămintul privitor

la Unlunc) partea a III-a tratează: darea după numărul porților, cetățile și castelele de margine, arenzile și dijmele, armaliști, abuzul de putere, închisori, arestări, salv-conducetele (biletul pentru dreptul de circulație) etc.

Partea a IV-a (inițial a fost formulată în 22 de articole) purtând titlul de „specimen juridici processus” și a fost multă vreme în vigoare în viața juridică a Transilvaniei. Definitivată în 1653, ea a fost dezvoltată în 46 articole, adăugându-se noi titluri: despre amănări, publicații, datorii și statutul iobagilor. Simpla trecere în revistă a clauzelor acestei secțiuni și este mai mult decât edificatoare în relevarea tabloului vieții și condiției umane foarte grele a iobagilor transilvăneni.

Partea a V-a este consacrată edictelor publice. Ea tratează materii variate: starea ocnelor, ciurdarii și alți mînuitori de vite, vagonzii, dijmele, giuvaergiul, modul de stăpînire la sate, bunuri fiscale, găzduirile gratuite, iobagii, prețurile, modurile de vânzare și cumpărarea mierii și cerii.

Colectivul de autori Alex. Herlea, Valeriu Șotropa și Ion N. Floca, merită a fi apreciați pentru strădania lor de a fi tradus și prezentat cititorilor acest important corpus documentar, împreună cu pertinentele comentarii de specialitate, lucrarea fiind apărută în bune condiții grafice sub auspiciile Mitropoliei Ardealului.

Apreciam în încheiere că publicarea izvoarelor istorice de bază, necesare pentru cunoașterea mai aprofundată a trecutului patriei înregistrează, cu ediția la care ne-am referit, un însemnat pas înainte.

Tudor Volnea

ALEXANDRU SUCEVEANU, *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I-III e.n.* Edit. Academiei, Biblioteca de arheologie, XXVIII, București, 1977, 177 p.

Prezenta lucrare, ce constituie teza de doctorat al istoricului și arheologului Alexandru Suceveanu, reprezintă, trebuie să o spunem de la bun început, o primă treatare monografică a vieții economice în Dobrogea romană. Pornind de la propriile cercetări și coroborându-le cu numeroasele materiale publicate anterior, autorul a căutat să strîngă și să sistematizeze toate informațiile referitoare la problema abordată.

De aceea plecînd de la faptul că Dobrogea romană reprezintă partea de nord-est a provinciei Moesia inferior, în cuprinsul lucrării s-au făcut dese încercări de a se integra toate datele locale într-un sistem de cunoștințe valabile pentru întreaga arie a Imperiului

roman, ceea ce constituie o noutate în tratarea istorică a zonei respective.

Pentru o mai bună prezentare a concluziilor la care a ajuns, Al. Suceveanu și-a împărțit lucrarea în șase capitole divizate la rîndul lor în mai multe subcapitole. Primul capitol, intitulat *Introducere istorică*, tratează mai întîi *Premisele cuceririi Dobrogei de către romani* pornindu-se de la primele contacte din sec. III — II î.e.n. transformarea Macedoniei în provincie romană) pînă la Vespasian (69—79 e.n.). În acest sens campania lui Lucullus (72—71 î.e.n.) se soldează cu cucerirea orașelor vest-pontice ce vor face apoi parte din imperiu indiferent de situația politică viitoare. Tot astfel autorul interpretează campania lui Crassus (28—28 î.e.n.) ca o consolidare a stăpînirii romane asupra orașelor vest-pontice în timp ce restul Dobrogei este încredințat regatului clientelar odris, fiind în același timp supravegheat de către praefectura romană (ora maritima?).

De o cucerire definitivă a Dobrogei și alipirea ei provinciei Moesia autorul, în subcapitolul *Dobrogea în cadrul provincial roman*, o considera doar începînd cu vremea domniei lui Vespasian. Zicînd acestea el combate părerea mai veche care considera că anexarea Dobrogei s-a petrecut în anul 46 e.n., Al. Suceveanu fiind de părere că mai întîi a avut loc o anexiune militară urmată la un oarecare interval de timp, eventual în anul 85 e.n. cînd are loc divizarea Moesiei, de o organizare administrativ-financiară. Situația este prin urmare similară cu cea pe care o parcursese anterior Moesia.

În continuare este schițată istoria politică a Dobrogei pînă la restaurația dioclețiană, făcîndu-se referiri și la politica de continuitate a lui Constantin și Licinius, în urma căreia se vor pune bazele noul provincii Schytia Minor. De numele acestei noi provincii va trebui mai apoi legată noțiunea de romanitate dunăreană de-a lungul secolelor IV — VII e.n.

Capitolul al II-lea studiază *Organizarea administrativă* a diferitelor formațiuni economice de pe teritoriul dobrogean. Pentru această materialul documentar a fost împărțit pe parcursul a trei subcapitole. În primul, *Indigenii*, se menționează că populația majoritară la venirea romanilor era formată din geți. Alături de aceștia și ramuri de ale lor (odrisi, besi, lai) mai viețuiau sciți și bastarni. Toate aceste populații se bazau încă pe forme de organizare gentilică trăind în comunități obștești.

Următoarele două subcapitole se ocupă de prezentarea *Orașelor grecești* și a *Orașelor romane*. Pe baza rezultatelor oferite de cercetarea arheologică și interpretarea izvoarelor epigrafice autorul încearcă să stabilească

statutul juridico-administrativ al fiecărei cetăți în parte, precum și al așezărilor din teritoriul lor.

În capitolul al III-lea se trece la „analiza activității propriu-zise a oamenilor asupra florei și faunei ținutului” — *Agricultura, creșterea vitelor și pescuitul*. Respectiv planul pe care și l-a impus, autorul studiază și în următoarele două capitole, *Producția locală și comerțul* precum și *Organizarea financiară*, aspectele vieții economice, în funcție de menționarea lor în izvoarele istorice sau arheologice, pentru tot teritoriul, pentru orașele grecești și pentru orașele romane.

Cartea se încheie cu câteva pagini ce cuprind *Concluziile* la care a ajuns Alexandru Suceveanu în urma analizării problemelor enunțate mai sus. Astfel, din dezvoltarea istorică a celor trei orașe grecești de pe litoralul Mării Negre — Histria, Tomis și Callatis — reiese rolul tot mai important pe care îl are Tomisul, oraș ce va ajunge cu timpul cea mai importantă cetate vest-pontică. Din punct de vedere economic în Histria va predomina piscicultura, importanța sa portuară fiind în continuare scădere datorită înnisipării, iar Tomisul și Callatisul vor fi prin excelență porțiuri comerciale. În același timp, dacă Tomisul are strinse relații comerciale atât cu Orientul cit și cu Occidentul, Histria și Callatis vor rămâne la vechile relații tradiționale cu orientul microasiatic.

Analizând însă și dezvoltarea restului teritoriului dobrogean în cursul diferitelor faze din sec. I — IV e.n., care sînt de fapt fazele de evoluție ale Imperiului roman, autorul sesizează că procesul dezvoltării vieții economice se desfășoară între doi poli — statul roman și indigenii — proces ce va duce la romanizarea întregii zone. De aici autorul face însă și un pas lateral redeschizind problema dacă pentru Dobrogea nu se poate discuta mai curînd de o eventuală elenizare decît romanizare. Dar pornind atît de faptul că aici cele două zone — romană și greacă — își interfează influențele, iar romanizarea nu trebuie căutată atît în urbanizarea provinciei, cît în acele comunități rurale indigene care reprezintă factorul de continuitate al vieții pe teritoriul dintre Dunăre și mare, autorul optează pentru denumirea de „romanizare” a acestui complex proces de evoluție etno-istorică caracteristic marii zone daco-moesice, proces ce se va solda cu formarea poporului român.

Prin toată problematica expusă, dar și prin numeroasele întrebări puse — unele primind acum răspunsul, altele așteptîndu-l încă — prezenta lucrare constituie o deosebită reușită științifică, ea deschizînd în același timp noi căi de investigație cercetărilor viitoare.

George Trohan

ISTORIA UNIVERSALĂ

RAJMO PULLAT, *Gorodskoe nașelenie*

Estontl s konca XVIII veka do 1940 goda. Istoriko-demografičeskoe issledovanie. (Populația urbană a Estoniei de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă în 1940. Cercetare istorico-demografică). „Eesti raamat”, Tallinn, 1976, 223 p. + 23 foto.

Pe tărîmul oriental al Balticii se află un popor, ce-î drept puțin numeros; dar cît este de instructiv de urmărit unele aspecte ale creșterii sale demografice pe termen lung, ceea ce permite a se decela elementele fundamentale ale istoriei acestor meleaguri! Efectivul populației țării pe la 1782 ar fi fost de 0,5 milioane¹, trecînd succesiv la 1,235 în 1913, la 1,107 în 1922 și la 1,139 milioane în 1939 (limitele administrative din 1920; p. 104). Populația urbană a fost de 23 521 de oameni în 1782, apoi 64 031 în 1862—1863 și 253 331 în 1913 (12 localități), dar 301 601 în 1922 și 372 125 în 1939 (35 de așezări); ea a reprezentat deci 5% la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, însă peste o treime din populația totală în ajunul celui de-al doilea război mondial (p. 22 — Tabel 1; p. 105 — tabel 27; p. 108 — Tabel 29; p. 192).

Prăbușirea relațiilor feudale și trecerea la renta în bani, dezvoltarea industriei capitaliste, construirea căilor ferate și organizarea transportului maritim de mare amploare etc. determină o migrație de la sate spre orașe și creșterea populației urbane în a doua jumătate a veacului al XIX-lea (p. 57—58, 61—67, 86, 133). Anii '60—'80 vîd încheierea trecerii la formațiunea capitalistă; centrul vieții țării se mută tot mai mult din sat în oraș, crește numărul proletariatului, mai ales pe seama țărănilor ruinați. La Tallinn, în 1917 sînt aproximativ 100 000 de muncitori (aproximativ 63% din populația orașului), circa 30 000 dintre ei fiind legați de marea industrie. La Narva, în același an se găsesc 24 000 (75%), respectiv 15 000 etc. Astfel s-a creat baza socială a victoriei revoluționare în octombrie 1917 și acesta se consideră a fi cel mai important rezultat socio-politic al urbanizării burghize a Estoniei (p. 9, 27, 85—86, 92—93).

Numărul total al clasei muncitoare (cu familiile) a trecut de la 175 703 în 1922 (58,8% din populația urbană) la aproximativ 223 000 de oameni la începutul anului 1940 (cam 60% din populația orașelor; p. 152 — Tabel 46; p. 158 — Tabel 49; p. 162—163). În marea industrie munceau 14 801 lucrători în 1920 și 39 930 în 1939. Centrele unde se găseau cei mai mulți muncitori de fabrică (Tallinn,

¹ Rezultă din corelația între numărul locuitorilor orașelor și evaluarea procentajului lor în populația totală (p. 22 — Tabel 1; p. 27; p. 192).

Narva, Tartu etc.) au fost cele mai importante focare revoluţionare în 1940; se conchide că dezvoltarea proletariatului industrial a avut o mare importanţă: el este cel care — sub conducerea partidului comunist — a fost în fruntea luptei întregii clase muncitoare pentru răsturnarea puterii burgheziei şi instaurarea noilor rînduiri (p. 154 — Tabel 47; p. 160 — Tabel 51; p. 162—163).

Utilizîndu-se datele demografice, se operează o largă analiză a altor aspecte ale structurilor sociale urbane (p. 58—101, 118—189). Preponderanţa trece de la capitaliştilor germani la cei estonieni înaintea primului război mondial, fenomen ce se accentuează în anii '20—'30 ai secolului al XX-lea (p. 74— Tabel 18; p. 167 — Tabel 53; p. 170 — Tabel 55). În oraşele ţării se găsea o importanţă pătură a micii burghezii, reprezentînd o forţă, pe care clasa muncitoare trebuia s-o aibă în vedere în lupta sa revoluţionară (p. 101) etc.

Informaţia autorului este apreciabilă. Utilizează recensămîntele ce încep a se întocmi din anii 1860; pentru perioada anterioară, acumulează şi generalizează date din arhive, aflate în Estonia, la Leningrad, Moscova şi Riga. Este folosită o bogată literatură, în multe limbi; lectorul român are bucuria de a constata că, pentru a construi un tabel asupra populaţiei ţărilor europene în perioada interbelică, unele cifre sînt culese din recensămîntul de la 1930 din România (p. 104, 211). Nu este totuşi surprinzător că nu se opreşte asupra criticii izvoarelor? S-ar putea crede, spre exemplu, că autorul acordă încredere evidenţelor demografice urbane din prima jumătate a secolului al XIX-lea, însă căderea natalităţii la Tallinn care ar apare pe baza acestei concluzii (în 1834 rata natalităţii este 52,3‰; în 1851—41,5‰; în 1871—31,6‰; în 1897—28,7‰; p. 32—33), pare a îmbia către altă părere. În acest sens grăiesc, poate, datele asupra natalităţii în Finlanda, unde ea trece de la 37,8‰ în 1826—1830 la 32,6 în 1836—1840, apoi la 36,3 în 1851—1855, chiar la 37,0 în 1861—1865 şi 1871—1875 etc.²

Disponînd de recensămînte premoderne, considerate, probabil, satisfăcătoare (dar, aşa cum s-a remarcat mai sus, negăsind critica lor în carte, cititorul nu se poate pronunţa asupra exactităţii acestei concluzii), R. Pullat nu este constrins să aplice tehnici de lucru de alt fel decît calculul ratelor de natalitate şi de mortalitate, utilizarea diferitelor procentaje şi alte procedee statistice, comparaţiile cu evoluţia populaţiilor în Rusia, Lituania, Letonia, Finlanda etc. Dar — pentru a prezenta 65 de tabele, multe figuri şi o mare

cantitate de cifre diferite — autorul a desfăşurat un îndelung travaliu meritoriu. El utilizează noţiunile „metodă”, „metodologie” pentru a desemna tehnicile (procedeele) de lucru (p. 13, 46), ceea ce ne va apărea abuziv, dacă ne vom aminti că gîndirea filosofică a dat un alt sens, cu mult mai înalt, primelor două concepte.

Interpretările proceselor au ca bază o serie de concluzii ale lui Marx, Engels şi Lenin. Interesantele observaţii ale contemporanilor asupra realităţilor estonice sînt, de asemenea, reluate (p. 38, 127, 131). Se poate numai regreta că nu se dă încă analiza din punctul de vedere al tranziţiei demografice. Există o menţiune, cu titlu general, al fenomenului (p. 146) şi o enumerare a citorva factori, care au influenţat asupra diminuării natalităţii în oraşele ţării (p. 113, 117, 121—131, 146—147): consecinţele urbanizării, evoluţia conjuncturii economice (crizele industriale, şomajul etc.), exploatarea muncitorilor, pericolul războiului în anii 1930 etc. R. Pullat remarcă necesitatea unei cercetări suplimentare (p. 128) şi aş sublinia că, în lucrarea în discuţie însăşi, subsistă idei care n-au găsit o desfăşurare adecvată. Se menţionează, de exemplu, că oraşele Estoniei se distingeau puţin de cele ale Lituaniei, Letoniei, Finlandei şi Suediei din punct de vedere al proceselor demografice, dar că — în ceea ce priveşte creşterea naturală a populaţiei lor — dinamica era alta decît aceea a zonei dintre Marea Baltică şi Marea Caspică (p. 191, 192). Cum se poate explica aceasta? „Office of Population Research” de la Universitatea din Princeton, în colaborare cu mai mulţi demografi europeni, a conceput un proiect de cercetare, avînd drept scop studiul declinului fertilităţii în Europa, regiune cu regiune (s-au stabilit peste 700 de asemenea provincii). Printre rezultatele cercetării se află şi constatarea că, în 1897, nupţialitatea era similară în cele patru provincii ce se înşirau de-a lungul ţărmului Balticii; pe măsură ce, îndepărtîndu-ne de aceasta, ne apropiem de Marea Caspică, întîlnim un procent din ce în ce mai ridicat de femei măritate în vîrste procreative³. Explicaţiilor

³ A. J. Coale, *Factors Associated with the Development of Low Fertility: an Historic Summary*, în *Proceedings of the World Population Conference. Belgrad, 1965*, II, New York, 1967 (United Nations; E/Conf. 41/3), p. 205—209; idem, *The Demographic Transition, in International Population Conference. Liège, 1973*, vol. 1, 1974 (Internat. Union for the Scientific Study of Population), p. 55—56, 57—58, 62; *The Population Debate: Dimensions and Perspectives. Papers of the World Population Conference. Bucharest, 1974*, I, New York, 1975 (United Nations; ST/ESA/SER. A/57), p. 348—349, 351/

² A. G. Visnevskij, *Demografičeskaja revoliucija*, „Statistika”, Moskva, 1976, p. 161 — Tabel 3, 7, 1; p. 162 — Tabel 3, 7, 2.

date diferențelor regionale observate în Europa, conținând juste remarci⁴, trebuie adăugate: modificările regionale ale structurilor socio-economice, ale dezvoltării industriei, învățămîntului, diferențele după păături sociale, medii (urban, rural), profesioni, grad de scolarizare etc.

Cartea subliniază că imigrația în orașe ridică aici proporția estonienilor, ca de exemplu la Tallinn în secolul al XIX-lea (p. 71); se arată importanța caracterelor naționale și diferențele importante, în ceea ce privește creșterea naturală, între locuitorii de naționalitate estoniană și cei de alte naționalități (p. 119 — nota 7; p. 126). Nu va fi oare util să se introducă în calcule tradițiile comportamentului procreativ? Din ceea ce se știe astăzi, ele s-au constituit în anumite condiții socio-economice, au evoluat sub influența schimbărilor apărute în aceste condiții, menținind totuși — în mai mare orî mai mică măsură, în funcție de factorii specificați — anumite vechi elemente. Schimbările produse în timpul tranziției demografice n-au fost ele oare prețiate — așa cum s-a presupus⁵ — de schimbările din structura socială?

Autorul dă câteva relații asupra satului estoniu (p. 12, 117, 126), constată preponderența populației rurale și deplasarea sa spre orașe. În ceea ce privește fenomenul de care ne ocupăm acum, analiza natalității și a mortalității în Estonia în general și în satele țării în special nu promise și ea concluzii valoroase? A întreprinde cercetarea atentă a procesului tranziției demografice și a factorilor ce-au determinat-o în fiecare țară și regiune din Europa (și din alte zone ale lumii) înseamnă a ne apropia de o mai bună cunoaștere a lezităților sociale, a formula concluzii corecte asupra fenomenelor istorice, predicțiuni valabile și propuneri serioase pentru politica în problemele populației.

A organiza un studiu aprofundat al orașelor europene în planul demografiei istorice este de-o deosebită valoare, care rezultă din rolul orașelor în general, azi și mâine, din importanța lor în diferite timpuri. Atunci deci cînd se propune studierea în plan comparativ a dezvoltării populației orașelor Europene orientale în anii 1880—1940 (p. 193), se poate afirma că este vorba de un proiect

interesant, că va trebui să se realizeze și să se completeze chiar cu alte proiecte, căci lucrările similare⁶, pentru diferite perioade și zone ale continentului, sînt încă o raritate.

Louis Roman

KENNETH, CLARK — *Civilisation. A personal view*, British Broadcasting Corporation and John Murray, London, 1978 222 p.

Accastă carte a lui Kenneth Clark este alcătuită dintr-o serie de expuneri făcute la Televiziunea britanică în primăvara anului 1969. Bineînțele, pentru a lua forma unei cărți, ele au fost corespunzător modificate de către autor.

În discursul său despre civilizație, K. Clark pornește de la ideea că aceasta înseamnă, mai presus de toate „Încredere în societatea în care omul trăiește, Încredere în filozofia ei, Încredere în legile ei, Încredere în propriile puteri ale minții” (p. 4), adăugînd mai departe: „Civilizație înseamnă ceva mai mult decît energie și voință și putere de creație”, ea înseamnă „un sens al permanenței” (p. 14).

Nu putem totuși să nu remarcăm caracterul idealist al acestei viziuni, în care suprastructurii îi este rezervat un rol dominant, esențial, iar factorul material intră numai în secundar în atenția autorului.

Încă din primele analize ale unor opere de artă și fapte de cultură din istoria Europei Occidentale și a Asiei Mici, se face remarcată capacitatea autorului de a descifra în aceste manifestări caracterul evoluției societății care le-a produs. Pentru Kenneth Clark — și nu numai pentru el — opera de artă este purtătoare a unui mesaj social-istoric care traduce în imaginea estetică un conținut de viață într-un moment istoric dat. În transformările pe care arta le suferă în decursul secolelor, autorul vede baza lor socială și spirituală. Astfel, de exemplu, este concludentă în acest sens comparația dintre templele antice grecești și corăbiile vikingilor, dintre arta din bazinul mediteranean și cea a semințiilor migratoare, dintre civilizația bizantină și cea a lui Carol cel Mare. Totodată, în gîndirea autorului, arta este un fenomen suprastructural

⁴ Idem. *The Demographic Transition*, 1974, p. 64—67; *ibidem*, 1975, p. 352—353. Pentru guberniile Kurlanda, Liflanda și Estlanda la sfîrșitul secolului al XIX-lea a se vedea A.G. Visnevskij, *op. cit.*, p. 169—171.

⁵ Pavla Horská, *Au sujet des différences interrégionales dans le développement démographique en Bohême*, în „Annales de Démographie Historique”, Paris-La Haye, 1971, p. 361.

⁶ R. Mols, *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle*, I—III, J. Duculot, Louvain, 1954—1956; N. Todorov, *Balkanski-jat grad XV—XIX vek. Socialno-ikonomičesko i demografsko razvitiie*, „Nauka i izkustvo”, Sofija, 1972 (ed. rusă, „Nauka”, Moskva, 1976).

complex, ale cărui schimbări și modificări în timp el le explică în raport cu întreaga evoluție a ideologiei dominante, a spiritualității societății, în modul de viață care face parte din civilizația societății respective.

Desigur, nu este de minimalizat rolul uriaș jucat de biserică în evul mediu, adăugăm noi, dar autorul pierde totuși din vedere rolul factorilor economici care au stat la baza dezvoltării acestor instituții suprastructurale ce au favorizat mișcarea de idei în această epocă.

Kenneth Clark analizează evoluția civilizației spirituale europene în operele de artă examinate, surprinzând cu un fin spirit de observație principalele linii de forță ale acestei dezvoltări. Astfel, monumentele arhitecturale din secolul al XII-lea, împreună cu alte realizări tehnice și, în general, cam din toate domeniile de activitate umană, exprimă o mare efervescență spirituală, o mare încordare și revărsare de energie umană, un spirit atașament față de artă ca instrument al puterii și al influenței sociale. Tezaurul de opere de artă pe care-l concentra în incinta sa Abația St. Denis, arată atașamentul față de artă, dragostea pasionată pentru frumos, prefigurând, totodată, stilul gotic ce va trona timp de 200 de ani în arta occidentală, iar catedrala din Chartres, ca centru al filozofiei platoniciene, prin perfecțiunea proporțiilor arhitecturii sale exprimă armonia măsurabilă matematic a universului, fiind, totodată, veriga de legătură între stilul romanic și cel gotic, între epoca curiozității neliniștite și epoca ordinii sistematice.

Tot atât de aristocratică, dar deosebită de societatea cavalerilor medievali, prin realismul ei, adică prin baza economică finanțată de meșteșuguri — care a însemnat și forța ei — a fost societatea florentină. Ea și-a găsit pe plan artistic o expresie strălucită în creația lui Giotto, care a fost exponentul tocmai al acestei societăți a bancherilor și negustorilor, spre deosebire de Dante, care aparține mai mult lumii medievale a goticului târziu. Apropiat de acesta în domeniul artei a fost sculptorul Giovanni Pisano. Civilizația florentină a materializat însăși acea idee a lui Kenneth Clark, de care e pătrunsă întreaga carte, și anume ideea identității între civilizație și încrederea în capacitatea umană de creație. Dar, deși societatea florentină, în care din nou, ca în cea a Greciei antice, omul era măsura tuturor lucrurilor, moștenea, fiind chințesentă a societății renaștente în general, gândirea filozofică și etică a Greciei și a Romei antice, arta, în special arhitectura, era o creație proprie, cu totul specifică Renașterii. Stilul arhitecturii lui Brunelleschi, sau cel al picturii lui Masaccio, de exemplu, a răspuns comenzi sociale, căci ele satisfăceau nevoia de claritate și rațional, de demnitate și fru-

musețe spirituală, era expresia pleneră a umanismului societății contemporane lor. Aceasta era mai puțin înclinată spre filozofie și mai mult spre practică, spre realizarea în practică a ideilor, a banilor și a tot ceea ce însemna realitatea vieții, împlinirea vieții prin inteligență, prin puterea de a-și realiza practic idealurile.

Secolul al XVI-lea a adus în Renaștere ideea și viziunea eroilor giganți, expresie a rolului politic și economic pe care l-a jucat papalitatea în viața socială a Italiei, în relațiile ei cu lumea din afară, viziune ce a fost introdusă în creația plastică și arhitecturală a epocii. „David” al lui Michelangelo încarna în cel mai înalt grad acest eroism, dar, spune autorul, ca o ilustrare a ideii propriu-zise de civilizație, și aceasta nu ca summum al satisfacțiilor, ci ca extindere a forței omului până la limitele extreme. Alături de această sculptură, tablourile lui Rafael „Școala din Athena” și „Parnasul” reprezintă, la fel, un summum al civilizației contemporane, prin revelarea a tot ce este mai bun în glădirea epocii. Personalitatea lui Leonardo da Vinci a însemnat îmbinarea voinței eroice cu virtuțile umaniste ale inteligenței.

După ei, a urmat în secolul al XVI-lea o perioadă în care platforma ideatică a Renașterii — descoperirea personalității, încrederea în geniul uman și simțul armoniei între om și ambientul său — s-a pierdut. Și totuși, peste confuzia și brutalitatea secolului, omul și-a afirmat noi facultăți și și-a extins puterea gândirii și a exprimării.

Această forță a personificat-o figuri strălucite ca Erasmus din Rotterdam, Hans Holbein, Thomas Morus, Albrecht Dürer. În timpul lor încă, s-a creat o nouă civilizație, aceea a cuvintului, nu a imaginii, în care introducerea tiparului a jucat un rol fundamental, idee împărtășită recent și de sociologul canadian Marshall McLuhan.

În condițiile războaielor religioase din Europa occidentală a secolului al XVI-lea, apreciază autorul, solitudinea ca alternativă preferată și practică, retragerea întru sine, scrutarea propriului eu, având ca scop ajungerea la adevăr, marcau de fapt și sfârșitul spiritului eric al Renașterii. Iar Anglia elisabetană, deși încă brutală, fără scrupule, era o țară a libertății de gândire, a simțului frumuseții, a energiei intelectuale, a relației libere a omului cu natura și semenii lui, a puterii de a se identifica pe sine și a absenței complete a oricărei dogme.

În Italia, după epoca de austeritate a Contrareformei, de consolidare a bisericii catolice, a urmat aceea de victorie a acesteia, reprezentată de trei mari artiști: Bernini, Borromini și Pietro da Cortona. Analizând epoca de explozii de energie creatoare, care a caracterizat Roma anilor 1626—1660, autorul arată

că nu factorii negativi, precum Inchiziția, au putut-o favoriza, ci alții, precum încrederea în autoritatea absolută a bisericii catolice, chiar și din partea unor artiști care, de obicei, nu se supuneau ușor oricăror restricții.

Arta barocă, conține autorul, a fost o artă populară, spre deosebire de cea a Renașterii, care, bazată pe mijloace de expresie pur intelectuale — geometria, perspectiva, cunoașterea anticității —, era adresată unui grup restrâns de umaniști. Iar arta lui Bernini a fost principala sursă a unui stil internațional care s-a răspândit în toată Europa, așa cum a făcut-o goticul nu și Renașterea.

În Țările de Jos, autoritatea divină a fost înlocuită de experiență, de experiment și observație, urmată mai târziu de toleranța față de alte credințe religioase. Pictura olandeză a secolului al XVII-lea a ilustrat elocvent societatea autohtonă a epocii, în care fiecare membru se considera o individualitate, pregătit și gata să se alăture efortului colectiv pentru binele public. Asemenea portrete individuale și, mai ales, de grup, ca cele pictate de Frans Hals sau Rembrandt, sînt imagini edificatoare ale democrației burgheze, ale unei societăți — societatea capitalistă — în care puterea banului e supremă. Dar, acordînd prioritate genului și susținînd că tot ce s-a creat mai valoros în lume se datorează marilor individualități, cum au fost, de exemplu, Dante, Michelangelo, Shakespeare, Newton, Goethe, autorul nu uită să sublinieze că tocmai fiind personalități atât de cuprinzătoare, ele nu s-au putut dezvolta izolat de societate, aceasta a avut nevoie de ele.

Dar, precum adevărul poate fi stabilit nu numai pe cale emoțională, ci și intelectuală, în secolul al XVII-lea un rol tot mai important l-au dobîndit matematicile și filozofia, ilustrate, de asemenea, de nume ca Descartes, Pascal, Spinoza, Bacon. În pictură, cel mai apropiat de raționalismul lui Descartes a fost Vermeer van Delft. Acesta căuta adevărul prin prisma echilibrului celui mai fin, prin intuiția ce-și asigura naturalețea expresiei și prin pasiunea pentru lumină, pentru observația riguroasă a lumii înconjurătoare, care, în pictură, a dus la celebrele naturi statice, la spiritualizarea materiei, echivalent estetic al observației științifice, prismă comună tuturor marilor spirite contemporane lui.

Autorul nu se lasă furat de aceste considerații și observă în mod judicios că, deși arta poate ilustra istoria civilizației, nu se poate pretinde că, astfel, condițiile sociale produc opere de artă sau influențează direct forma lor. Căci, după zenitul artei olandeze în anii '60 ai secolului al XVII-lea, a urmat înflorirea vieții intelectuale în Anglia, unde interesul pentru lumină, lentile, observația naturii,

măsurătorile, navigația, și matematicile au polarizat marile spirite ale epocii, fără a fi opuse arhitecturii sau chiar și muzicii.

Concluzia logică a autorului este că apelul la raționalism și experiență a constituit în epocă un triumf al inteligenței umane.

În ceea ce privește Germania, ea a reușit abia după terminarea tulburărilor generate de Reformă și a războiului de 30 de ani să-și aducă contribuția la civilizația europeană. și aceasta, mai ales, prin muzică și arhitectură. În ambele aceste domenii, Germania a fost influențată de barocul tirziu italian, care, prin elaborările controlate, prin perfecțiunea detaliilor, se potrivea de minune cu tradiția meșteșugărească locală a acestui țări, a cărei structură, prin fărîmițarea în atît de multe landuri, era diametral opusă celei centralizate de stat a Franței contemporane, al cărei clasicism în artă, arhitectură și literatură era prea specific, susține autorul, pentru a fi importat și în alte țări.

Autorul evidențiază prăpastia creată în secolul următor, al XIX-lea, între mentalitatea clasei mijlocii, hrănite de revoluția industrială, și cea a aristocrației corupte, pe de o parte, și cea a maselor populare explodate, pe de altă parte, fenomen care a fost strălucit reflectat în creația lor de Daumier, Gavarni și Gustave Doré. Totodată, cele mai înaintate spirite ale epocii — poeți, pictori, romancieri — moștenitori ai mișcării romantice, erau în căutarea unei moralități, alta decît cea a burgheziei. Expresia elocventă a acestei căutări este opera lui Rodin.

Vorbînd în încheierea cărții sale despre progresele tehnicii și ale industriei, Kenneth Clark nu pierde din vedere ceea ce a constituit — și constituie încă în țările capitaliste — balastul societății umane — sărăcia, foamea, flagelurile sociale, bolile. Dar el greșește spunînd că, deși civilizația înseamnă o „putere creativă și de lărgire a facultăților umane” nimeni nu s-a gîndit la abolirea sărăciei, uitînd, evident, cel puțin de gînditorii socialiști.

Secolul al XVIII-lea, consideră autorul, a fost nu numai secolul iluminismului, care, într-un fel, moștenea și exprima ideea renașterii a omului universal și care se întîlna în numeroase domenii de activitate — chimie, filozofie, botanică și istoria naturii.

O condiție economică și psihologică a înfloririi vieții intelectuale în Franța a fost și bogăția acelor care încurajau aceste preocupări, literare și artistice, observă cu justete autorul.

Pe plan artistic, creațiile a lui Chardin era o expresie a bunului gust și echilibrului, și mulți artiști mai puțin importanți au ogîndit cu talent viața societății burgheze contemporane lor. Pe planul culturii, iluminismul era exprimat pe larg, deși sintetic, de

Enciclopedie, precedată și ea în Anglia de Chamber's Encyclopedia, apărută în 1751.

Dacă Renașterea s-a născut și s-a desfășurat în cadrul bisericii creștine — adică al ideologiei dominante promovate de biserica catolică, observă Kennets Clark —, iluminismul secolului al XVIII-lea a creat o nouă moralitate în afara credinței, bazată pe două concepte fundamentale: doctrina legii naturale și moralitatea stoică a Romei antice republicane, aceasta din urmă fiind strălucit oglindită în pictura lui Jacques-Louis David, în particular în tabloul său „Jurământul horafiilor”.

În secolul al XVIII-lea, cultul naturii, inițiat în Anglia, care a înlocuit în mediile intelectuale ale societății, pentru 100 de ani, religia, — afirmă autorul —, a adus pe scena spiritualității umane filozofia naturii, ilustrată de nume ca Jean-Jacques Rousseau, David Hume; ea a dezvoltat și promovat în societatea timpului o nouă sensibilitate și credință în superioritatea și puterea omului natural.

Luind în considerație arhitectura epocii, artă eminentă a colectivității umane, autorul vorbește mai elocvent decât pictura sau literatura, care sînt produsele unor individualități. În secolul al XIX-lea însă, ingineria și operele sale au exprimat cel mai bine dimensiunile civilizației timpului. Ea se baza, ca și întreaga civilizație occidentală, plecînd de la catedralele gotice, conținînd cu arhitectura și pictura Renașterii și marii filozofi ai secolului al XVII-lea, pe matematici.

Autorul recunoaște că, deși a folosit opera de artă pentru a ilustra diferitele faze ale civilizației, relația dintre artă și societate nu e deloc simplă și previzibilă, căci în multe cazuri legătura creatorilor cu ultimele descoperiri științifice și tehnice e directă și de necontestat.

Socotînd, ca și la începutul cărții, că nimic nu ucide mai mult o civilizație decât lipsa de încredere în ea însăși, autorul apreciază că astăzi perspectiva poate fi optimistă „deoarece mulți oameni au convingeri” (p. 347), adică încredere în ei înșiși. Nu putem decât împărtăși această convingere a autorului, chiar dacă nu este decât relativă. A noastră este totală, căci considerăm că ceea ce ne întărește în siguranța în viitorul luminos al civilizației umane este tocmai cuprinderea treptată a unor mase tot mai largi de către ideile socialismului științific, care, așa cum spunea Marx, devine o forță materială în transformarea revoluționară a lumii.

* * * *Scritorii greci și latini*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, 445 p. coordonatori N. I. Barbu, Adelina Piatkowski, revizie științifică acad Al. Graur, coordonare lexicografică N. Gheran.

În cadrul colecției „Mic dicționar”, Editura științifică și enciclopedică publică un dicționar intitulat *Scritorii greci și latini*, dicționar redactat sub coordonarea profesorilor N.I. Barbu și Adelina Piatkowski de un colectiv de cadre didactice de la catedra de limbi clasice și orientale a Universității București. De la început trebuie să subliniem faptul că este pentru prima dată cînd la noi apare o asemenea carte dedicată literaturii grecești și latinești. Și chiar și numai apariția cărții se cuvine a fi semnalată ca un eveniment, căci de aici înainte în cultura română există un instrument de informare unde într-un stil concis, specific dicționarelor, pot fi găsite datele esențiale ale literaturii antice, a cărei influență în cultura europeană este determinantă. Cultura europeană ca univers specific nu poate fi înțeleasă în dezvoltarea ei fără stăpînirea literaturii greco-latine, astfel încît *Scritorii greci și latini* se adresează unei game largi de cititori.

Dicționarul cuprinde două capitole mari: a) scriitorii greci; b) scriitorii latini. Fiecărui capitol i se adaugă un *Supplementum* unde cititorii pot găsi datele esențiale privind scriitorii antici considerați minori de autorii dicționarului. Un indice de nume și, parțial, de opere permite o consultare funcțională a cărții.

Scritorii greci și latini au un scop didactic în primul rînd, așa cum subliniază profesorul N.I. Barbu, scop determinat de „lipsa unui dicționar de opere antice și, în general, a unor instrumente de factură asemănătoare [...] încercînd astfel să răspundem într-o măsură mulțumitoare cerințelor școlii” (p. 7). Structura articolelor este următoarea: viața și opera; analiza operei; manuscrise, ediții, traduceri și referințe critice. Cum scopul didactic este precumpănitor operele sînt descrise analitic, se dau amănunte asupra compoziției, se arată subiectul operelor, se insistă asupra personajelor etc. Structura articolelor diferă în funcție de materialul documentar existent, căci, de exemplu, pentru unii scriitori datele biografice lipsesc. De aici deosebiri între articole.

Cum am mai spus *Scritorii greci și latini* sînt o operă necesară și utilă. Scopul este preponderent didactic, dar prin bogăția de informații cuprinsă în fiecare articol dicționarul se adresează chiar și specialiștilor. Fiind însă prima încercare de acest fel în cultura noastră, *Scritorii greci și latini* prezintă unele carențe care, după opinia noastră, se cuvin amendate la o reeditare. În acest scop am insistat mai mult asupra lor.

Cristian Benedict

Mai întâi ni se pare neferescă împărțirea în scriitorii greci și scriitorii latini. Cultura greco-latină reprezintă un tot unitar, cel puțin de la prima manifestare a literaturii latine, și orice încercare de a-l sparge distruge imaginea de ansamblu. Există scriitorii romani care au utilizat în scrierile lor atât limba greacă, cât și cea latină, de exemplu Marc Aureliu. Dacă admitem drept criteriu limba, atunci pentru *Către sine însuși* împărțatul va figura printre scriitorii greci; dar, ce facem cu corespondența purtată cu retorul Fronto? Alt exemplu: despre Cornutus aflăm din dicționar (p. 206) că „este” filozof și prozator de limbă greacă și latină”. Atunci de ce să-l includem printre scriitorii greci? Interdependența dintre cele două culturi va fi mai bine pusă în evidență dacă se va renunța la disocierea scriitorilor după limba utilizată sau după origine etnică.

Este de neînțeles de ce și pe baza căror criterii au fost selecționați scriitorii înct unii figurează cu articole ample, iar alții sint tratați sumar în *Supplementum*. În *Cuvint înainte* profesorul N.I. Barbu afirmă că motivul publicării celor două *Supplementa* a fost preîntîmpinarea obiecțiilor referitoare la selecția scriitorilor: „pentru a preîntîmpina aceste obiecții și pentru a satisface într-o măsură cit mai mare exigențele publicului cititor s-a alcătuit un *Supplementum* cu scriitorii greci și altul cu scriitorii latini conturîndu-se astfel o imagine cuprinzătoare a culturilor din lumea greco-latină” (p. 6). Dar, oare nu era mai bine să se alcătuiască articole și pentru autorii din *Supplementum*? Abia în acest fel cititorii puteau căpăta o imagine completă asupra literaturii antice. Așa cum se prezintă dicționarul cititorii nu vor putea înțelege de ce Anaxagora este tratat într-un articol amplu, în timp ce Anaximandru, Anaximene etc., și ei filozofi presocratici importanți, apar doar la *Supplementum*? Nu este cazul să discutăm aici pe larg importanța mișcării sofiste în literatura greacă. Dar Socrate și Platon nu pot fi înțeleși dacă se face abstracție de scrierile lui Gorgias, Protagoras etc. A-l expedia pe aceștia în numai cîteva rînduri nu ni se pare normal. O tratare mai amplă meritau și Bachilide, Semonide, Dion Chrisostomul, Epictet, Iosephus Flavius, Marcus Aurelius, Florus, Frontin, Gaius, Historia Augusta, Macrobiu, Ulpian etc.

Surprinzător este faptul că în *Cuvint înainte* nu se spune nimic despre limitele cronologice ale dicționarului. Punctul de plecare este, în mod evident, Homer. Dar, cînd se înceie în viziunea autorilor dicționarului literatura antică? Limita cronologică pare a fi secolul V e.n. Cu toate acestea la p. 391 găsim un articol despre *Digestele* lui Iustinian! Atunci de ce nu figurează și Boethius, Cassiodor

etc.? Sigur, orice limită ar fi adoptat autorii, ea ar fi suscitad discuții. Dar, o limită cronologică trebuia indicată și argumentată pe scurt în *Cuvint înainte*.

Un merit incontestabil al acestui dicționar, merit pe care nu îl putem sublinia îndeajuns, este repunerea în circulație la noi a unor scriitorii de mare valoare și importanță despre care pînă acuma se făcea abstracție: Augustin, Orosius, Clemens din Alexandria, Origene etc. Ar fi fost și mai bine dacă se proceda la fel și cu alți scriitorii creștini care au lăsat și ei urme adinci în cultura europeană. Îi cităm *exempli gratia* pe Eusebiu din Cezarea, Tertulian, Hieronim.

În textul articolelor se fac referiri numeroase și la alți scriitorii, fapt absolut normal. Curios este însă că unii scriitorii astfel citați nu figurează cu articole și nici măcar la *Supplementum*. În articolul *Democrit* este pomenit Hippocrate, dar acesta nu poate fi găsit în dicționar; la fel Filodem din Gadara și Neoptolem din Parion citați la articolul *Horafiu* (p. 271) pentru teoriile lor estetice care l-au influențat pe liricul roman; Iulian Apostatul apare doar ca împărat (p. 231), dar nu se spune nimic despre scrierile sale; unde va găsi cititorul interesat date despre acești scriitorii care nici măcar nu sint lipsiți de importanță?

În general, articolele sint scrise într-un stil sobru, specific dicționarului, sint bine structurate, echilibrate și bogate în informații. Chiar dacă se disting diferențe de stil, fapt inerent operelor colective, autorii au respectat schema dicționarului și au subliniat pregnant originalitatea și importanța scriitorilor discutați. La fiecare articol sint semnalate și traduceri românești și studiile mai importante publicate la noi în țară. Eventual, se mai putea adăuga la articole un paragraf despre influența autorilor antici asupra culturii europene. În cursul unor articole se dau date sumare, de exemplu la Sappho, Tacit, Platon, Plutarh, Tucicide etc. Sint articole care pot fi luate de model pentru alte întreprinderi de acest gen: Isocrate, Demostene, Pitagora, Tucicide, Petronius, Terențin etc. Tocmai de aceea este regretabil că în altele s-au strecurat unele erori și neglijențe. La articolul *Sappho* în final se afirmă că sub influența poetei din Lesbos, Eminescu a scris *Oda în metru safic* (p. 155); or, titlul poeziei lui Eminescu este *Oda în metru antic*; în articolul *Apuleius* autorul a firmă că: „*Asinus Aureus* opera principală a lui A., folosește un argument mitologic întîlnit în povestirile milesiene și în romanul grec *Lucius* sau *Măgarul de aur* care circula sub numele lui Lucian din Samosata” (p. 233). În realitate, Apuleius prelucrează *Metarmorfozele* lui Lukios din Patrai pe care Lucian din Samosata le-a prescurtat. Nu știm de unde o

fi provenind informația că Ovidiu ar fi scris în timpul exilului tragedia *Medeea* (p. 311)? La articolul Tacit aflăm următoarele: „Cornelle (cu tragedia *Othon*, 1655) și Racine (cu *Britannicus*, 1669) s-au inspirat direct din *Analele* marelui scriitor” (p. 357). Dacă în privința lui Racine faptul este adevărat, în ceea ce-l privește pe Corneille acesta nu se putea inspira decât din *Istorile* lui Tacit, căci aici este descrisă domnia lui Otho. Ca principiu semnalăm că nu era rău să se dea asemenea informații și la Titus Livius (Cornelle s-a inspirat din *Ab urbe condita* pentru tragedia *Horace*). Genul biografic era foarte răspândit în literatura antică, mai ales din perioada elenismului, astfel încât nu se poate afirma că *De imaginibus* a lui Varro este „o operă originală, fără model în literatura greacă” (p. 371).

La unele articole lipsesc informații și date importante. În prezentarea concepției lui Polibiul asupra istoriei nu se poate face abstracție de teoria constituției mixte. În articolul respectiv nu găsim nici o menționare a acestei teorii, deși la bibliografie este citată cartea lui K. von Fritz, *The Theory of the mixed Constitution in Antiquity. A critical Analysis of Polibiul's political Ideas*. La articolul *Homer* trebuiau prezentate și poemele atribuite de antici lui Homer: *Imnurile*, *Marghite*, *Batrachomachia*. La *Orfen* în *Supplementum* lipsește orice referire la epopeea *Argonautica* păstrată sub numele legendarului poet; la *Atticus* se cuvenea menționată activitatea sa de editor; în analizarea *Eneidei* trebuia arătată influența poemelor homerice și ai epopeii alexandrine, mai ales că în *Cuvint înainte* ea este pomenită (p. 7). O temă adesea dezbătută în secolul I e.n., cauzele decăderii artei oratorice, este menționată, dar nu aflăm din articole care este concluzia lui Quintilian și a lui Tacit, deși cea a lui Seneca retorul este enunțată. La *Claudian* trebuia să se spună că *Gigantomahia* este un poem scris în limba greacă. La *Historia*

Augusta se cuveneau mai multe amănunte în legătură cu datarea și paternitatea operei. Afirmația că „Hesiod intuește substratul luptei de clasă” (p. 96) ni se pare cel puțin o exagerare, ca și catalogarea lui Anaxagora drept materialist. Tot la Anaxagora, pentru o mai exactă situație a lui în cadrul filozofiei presocratice, trebuia să se arate că ideea multiplicității lumilor este o idee care aparține în general tuturor filozofilor ionieni.

Citeva cuvinte despre indice: cum se spune în nota de la p. 409 el este un indice de nume de persoane, locuri, personaje literare. Atunci de ce lipsesc *Oedip rege* de Sofocle, *Pharsalia* de Lucan, *Laelius De amicitia* de Cicerone etc.? La p. 424 găsim la indice „Filon (Philon), filosof citat de Lenin în *Caiete filozofice*”. Nu era bine să fie identificat filozoful Filon? Nu cumva este vorba de Filon din Alexandria? Și atunci, pentru consecvență, de ce nu s-a menționat în indice și la alți filozofi antici faptul că sînt citați de Lenin, de exemplu, Heraclit, Aristotel etc.? Și la aceștia se dau în cursul articolelor aprecierile lui Lenin asupra sistemelor lor filozofice.

O ultimă observație: surprinzător, o serie de articole nu sînt semnate (*Empedocle*, *Epicur*, *Demostene*, *Pitagora*). Omisiunea numelui este cu atât mai curioasă cu cît aceste articole sînt printre cele mai bine alcătuite din dicționar.

Cum am spus și la început, *Scritorii greci și latini* sînt o carte necesară și importantă în cultura noastră. Ne-am ocupat atât de mult de deficiențe pentru a veni în sprijinul autorilor în vederea unei reeditări. Alți recenzenti vor găsi, probabil, alte curențe. Toate aceste discuții vor conduce la apariția, pe care o dorim cît mai repede, a unei noi ediții a acestei cărți care se înscrie printre realizările de seamă ale Editurii științifice și enciclopedice.

Gh. Coșulescu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- FLOREA MOGOȘANU, Paleolitiienii din Banat, 1978, 152, p., 11 lei.
- *.* Răscoala secolilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări, 1978, 336 p., 19 lei.
- PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, Cultura Baden în România, 1978, 159 p., 18 lei.
- MARIA COMȘA, Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII — X de la Bucov — Ploiești), 1978, 181 p., 30 lei.
- PETRE DIACONU, Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles, 1978, 158 p., 8,25 lei.
- ION HORĂȚIU CRIȘAN, Burebista and his Time, 1978, 253 p., 22 lei.
- ALEXANDRU DUȚU, Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History, 1978, 196 p., 12 lei.
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, Opere IV, Oratorie II, Partea IV (1874—1878), 1978, 662, p., 49 lei
- OLIMPIU MATICHESCU, Rabociala soldarnosti v Rumânii (1921—1944 gg) 1978, 232 p., 11 lei.
- MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Depozitele de bronzuri din România, 1978, 390 p., 51 lei.
- SEBASTIAN MORINTZ, Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-baleanic, 1978, 216 p., 21 lei.
- BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, AUREL DUȚU, Bucureștii și epopeea independenței 1877—1878, 1978, 198 p., 12 lei.
- DAN BERINDEI, Epoca Unirii, 1979, 272 p., 16 lei.
- DUMITRU VIȚCU, Diplomații Unirii, 1979, 256 p., 24 lei.
- ILIE CORFUS, Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea, 1979, 448, p., 29 lei.
- *.* Independența României. Bibliografie, 1979, 307 p., 31 lei.
- VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, Premise economice ale formării statului național unitar român, 1979, 332 p., 27 lei.
- ION BARNEA și colab., Tropaeum Traianii, I. Cetatea, 1979, 258 p., 38 lei.
- LIGIA BĂRZU, Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii, 1979, 138 p., 10 lei.

RM ISSN CO — 3870

„I. P. Informația” o. 1748

www.dacoromanica.ro

43 856

Lei 10.